بوون
لە شیعری (مەحوی) دا

د . محەمەد ئەمین عەبدوڵا

بـوون لـەشیعری مـەحـویـدا

لێکۆڵینەوەیەك لە شیعرەکانی مەحوی لە روانگەی
فەلسەفەی بوونگەراییەوە

د . محەمەد ئەمین عەبدوڵڵا

مەڵبەندی کوردۆلۆجی

د . محەمەد ئەمین عەبدوڵڵا

هەرێمی کوردستان

سەرۆکایەتی ئەنجومەنی وەزیران

مەڵبەندی کوردۆلۆجی

- ناوی کتێب: بوون لە شیعری مەحویدا
- بابەت: لێکۆڵینەوەی فەلسەفی
- نوسەر: د . محەمەد ئەمین عەبدوڵا
- پیتچنین: د . محەمەد ئەمین عەبدوڵا
- دیزاین: د. محەمەد ئەمین عەبدوڵا
- بەرگ:رەنج شوکری
- سەرپەرشتیاری چاپ: بڕیار فەرەج کاکی
- ژمارەی سپاردن: ٢٢٣٧، ساڵی ٢٠٠٨
- چاپخانەی تیشك/چاپی یەکەم ، سلێمانی
- تیراژ: ١٠٠٠ دانە
- نرخ: ٣٥٠٠ دینار
- زنجیرە: ٢٠

مەڵبەندی کوردۆلۆجی

ناونیشان: سلێمانی، گردی ئەندازیاران- گەڕەك/١٠٥، کۆڵان/٢٥، ژ.خانوو/٤، ژ. پۆست/٩٥

تەلەفون: ٣١٩٣٠٩٣ – ٣١٩٣١٧٥

kurdology2006@yahoo.com

ناوەڕۆك

وشە کورتکراوەکان :

ب.ط : بدون طبعة

چ : چاپ

ل : لاپەڕە

ت : ترجمة

ب. س.چ : بێ ساڵی چاپ

ب.ژ.چ : بێ ژمارەی چاپ

د . م : دیوانی مەحوی

هـ . س : هەمان سەرچاوە

س : سنة (ساڵ)

ص: صفحة

هـ . ل : هەمان لاپەڕە

ط : طبعة

پێشـــــەکی

لێکدانەوەو راڤەکردنی شیعرەکانی مەحوی و دۆزینەوەی ئەو رەهەندو لایەنە شاراوانەی تیایاندان ، کارێکی ئاسان نییە ، چونکە ئەو مەبەست و نەگوتراوانەی تیایاندا پەنهانن ، بە ئاسانی خۆیان نادەن بەدەستەوە . ئەمەش خوێنەر تووشی سەر لێ تێکچوون و ئاڵۆزیی دەکات و وا هەستدەکات ئەو شیعرانە زۆر نەهیلیزمین و هیچ واتایەکی گرنگ نادەن بە دەستەوەو زۆر ئاڵۆزن . بۆ دەربازبوون لەم بارەو کردنەوەی دەرگایەك بە رووی شیعرەکانی مەحویدا ، بۆ ئەوەی بچینە ناو جیهانی شیعرەکانی و تیایاندا قووڵ ببینەوە ، پێویستمان بە کۆمەڵێك بۆچوونی فەلسەفی هەیە تا لەرێگەیانەوە بتوانین زۆرترینی شیعرەکانی مەحوی راڤەبکەین و بزانین چ مەسەلەیەکی گەورە ئاوا مەحویی خەریککردووە و وای لێکردووە زۆربەی جار ئەو واتایەی یان ئەو بیرەی ویستوویەتی دەری ببڕێت ، شیعر نەیتوانیووە دەری ببڕێت و تەنها لایەنێکی کەمی واتاو مەبەستەکەی هاتووەتە ناو شیعرەکەوەو زۆر مەبەست و واتای هەر بە نەگوتراوی ماونەتەوەو پێویستە لە پشت دێڕەکانەوە نەگوتراوەکان بە دەست بهێنرێت . لێرەدا ئەوە دەردەکەوێت کە جیهانی شیعرەکانی مەحوی جیهانێکی فراوانەو چەند زیاتر لێکۆڵینەوەی لەسەر بکرێت ، ئەوەندە زیاتر ئەو دنیایە کەشف دەکرێت و هەست بە گەورەیی و دنیابینییە فراوانەکەی مەحوی دەکرێت . ئەمانە وایان کرد ئەم لێکۆڵینەوەیە لەژێر ناوی (بوون لە شیعری مەحوی)دا بنووسرێت ، چونکە هەستدەکرێت ئەگەر مەحوی لە قۆناغێك لە قۆناغەکانی تەمەنیدا سۆفی بووبێت و بە کۆمەڵێك ذیاردەو رێورەسمی سۆفیگەرییەوە خەریکبووبێت ، ئەوا ئەم قۆناغەی تێپەڕاندووەو بەرەو ناوەوەی خۆی گەڕاوەتەوەو بە مەسەلەی (بوون)ی خۆیەوە خەریکبووە . روونکردنەوەی ئەم مەسەلەی (بوون)ەش لە شیعرەکانی مەحویدا بە سوودوەرگرتن لە بۆچوونە فەلسەفییەکانی کۆمەڵێك فەیلەسووف و بە تایبەتیش فەیلەسووفە بوونگەراکان دەبێت .

لێکۆڵینەوەکە لە سێ بەش پێکهاتووە :

بەشی یەکەم : بە ناوی (بوون و رەنگدانەوەی بوون لە شیعری مەحویدا)یە : سەرەتا لە رووی تیۆرییەوە باسی بوون کراوە لای هایدگەر ، هەروەها لە روانگەی هیگڵەوە باسی ئاستەکانی بوون کراوەو ، دواتریش باسی جۆرەکانی بوونك راوە لای هایدگەر . پاشان

کار لە سەر ئەو شیعرانە کراوە کە بوون و ئەو مەسەلانەی پەیوەستن بە بوونەوە تیایاندا رەنگی داوەتەوە .

بەشی دووەمیش : کە بە ناوی (عیشقی بوون و رەنگدانەوەی لە شیعری مەحویدا) یە: سەرەتا باسی عیشق کراوە لای ئەفلاتوون و لە روانگەی بۆچوونەکانی ئەفلاتوونەوە باسی عیشق و ئەو مەسەلانە کراوە ، کە پەیوەستن بە عیشقەوە لە شیعرەکانی مەحویدا .

بەشی سێیەمیش : کە بەناوی (عەدەم و رەنگدانەوەی عەدەم لە شیعری مەحویدا)یە: سەبارەت بە (عەدەم)ە . سەرەتا لە رووی تیۆرییەوە باسی عەدەم کراوە لای هایدگەر ، ئنجا باسی دنیاو هۆی وازهێنانی مەحوی لە دنیاو کەوتنە عەدەم و دەرکەوتنی (یار - بوون) کراوە .

لە کۆتاییشدا گرنگترین ئەو ئەنجامانەمان خستووەتەڕوو کە لەم لێکۆڵینەوەیەدا پێیان گەیشتووین و دواتر لیستی سەرچاوەکانمان نوسیوە .

ڕێبازی لێکۆڵینەوەکە :

ئەو رێبازەی لەم لێکۆڵینەوەیەدا گیراوەتە بەر زیاتر رێبازێکی شیکاریە بە سوود وەرگرتن لە کۆمەڵێك چەمك و بۆچوونی فەلسەفەی بوونگەرایی ، بە تایبەتی زیاتر سوود لە چەمك و بۆچوونەکانی مارتن هایدگەر وەرگیراوە .

گیرو گرفتی لێکۆڵینەوەکە:

ئەو گیروگرفتانەی لەم لێکۆڵینەوەیەدا هاتوونە رێگەمان ، زیاتر نەبوونی سەرچاوەی کوردی بوو لەسەر بابەتەکە کە بتوانین بۆ ئەم لێکۆڵینەوەیە سوودیان لێ وەربگرین ، چونکە ئەو لێکۆڵینەوانەی لەمەوپێش لەسەر شیعرەکانی مەحوی کراون ، کۆمەڵێك پێوەری ئایینی و سۆفیگەرییان هێناوەو هەوڵیان داوە شیعرەکانی مەحوی لەگەڵ ئەو پێوەرانەدا بگونجێنن[1] ، یان هەندێکی تر ویستویانە مەحوی وا پیشان بدەن کە لە شیعرەکانیدا لەو پێوەرە ئایینیانە

(1) بۆ نموونە د. ئیبراهیم ئەحمەد شوان لە نامەی دکتۆراکەیدا بەناوی (شیعری ئایینی و سۆفیگەری لە شیعرە کوردیەکانی مەحویدا) بەمجۆرە لە شیعرەکانی مەحویی کۆڵیوەتەوە .

لایداوه[1]، یاخوود هەندێکی تر هەوڵیانداوه مەحوی وا پیشان بدەن کە هەستی بە گوناهکردووەو شاعیرێکی مەرگدۆست و رەشبینبووه[2] . ئەمەش بووەتە هۆی ئەوەی لە شیعرەکاندا قووڵ نەبنەوەو تەنها ئەو شیعرانە وەرگرن کە لەگەڵ پێوەرەکانیاندا دەگونجێن و ئێمە نەتوانین بۆ شیکردنەوەی شیعرەکان سوودیان لێ وەربگرین . بۆیە ئێمە هەوڵمانداوه بە شیعرەکاندا رۆبچین و تیایاندا قووڵ ببینەوەو لە پشت گوتراوی شیعرەکانەوه نەگوتراوەکان بەدەستبهێنین و پێوەرەکان لە خودی شیعرەکانەوه وەرگرین . بۆ ئەنجامدانی ئەم کارەو وەرگرتنی کۆمەڵێك چەمك و زاراوە تا لەرێگەیانەوه شیعرەکان شی بکەینەوه ، ناچاربووین پەنابەرینە بەر بۆچوونی فەیلەسووفە بوونگەراکان و چەند فەیلەسووفێکی تری وەك هیگڵ و ئەفلاتوون و نیچه.

(1) بۆ نموونە د . ئەحمەدی مەلا لە نامەی دکتۆراکەیدا بە ناوی (مەحوی لەنێوان زاهیرییەت و باتینییەت و سەرچاوەکانی عیشق و وێنەی مەعشووقدا) بەمجۆرە لە شیعرەکانی مەحویی کۆڵیوەتەوه .

(2) وەك مەریوان وریا قانیع و بەختیار عەلی و هەندێ نوسەری تر ...

بەشی یەکەم

بوون و رەنگدانەوەی بوون لە شیعری مەحویدا

بوون چییه ؟

پێش ئەوەی وەڵامی ئەو پرسیارە بدەینەوە کە (بوون) چییە ، گرنگە ئەوە بزانین بە شێوەیەکی گشتی بیرکردنەوەمان زیاتر بەو شتانە ئاشنایە کە بەرجەستەن ، واتە شتانێکی کۆنکرێتی و دیارن و ئاسان پێیان ئاشنا دەبین و لێیان تێدەگەین . ئێمە بەو قسانە راهاتووین کە ئەوە درەختێکە لەبەردەمماندا ، یان ئەوە کەسێکە ، وەك شتێکی بەرجەستە درەخت یان کەسێك دەزانین چین ، بەڵام لامان قورسە بیر لە (بوون)ی کەسەکە ، یاخود بیر لە (بوون)ێکی پەتی بکەینەوە ، یان بیر بکەینەوە لە گوتراوی (بوون) بەگشتی ، (بوون) بەوەی کە (بوون)ەو بەشێوەیەکی هەستەکی لەم شت یان لەو شتدا بەرجەستە نابێت[1]. بیرکردنەوە لەمەو زانینی ئاسان نییە، بۆیە پێویستمان بە جیهازێکی وێناکردنی تایبەت هەیە کە جیاواز بێ لەو وێناکردنانەی لە رێگەیانەوە لە مەوجود تێدەگەین ، تا بتوانین لە رێگەیەوە لە (بوون) تێبگەین . واتە پێویستمان بەوە هەیە بیرکردنەوەو هۆشمان ئامادەکەین بۆ زانین و تێگەیشتنی ئەوەی بە (بوون) ناودەبرێت کە پەتییەو بەرجەستە نییەو هەوڵبدەین بتوانین وێنای بکەین . سەرەتا دەبێت ئەوە بزانین ، بوون شتێك نییە لەبەرامبەرماندا بێت و پێمان نامۆبێت ، دیمەنێك یان دیاردەیەك نییە لەبەر دەمماندا بێت ، یاخود بابەتێك نییە لەبەردەستماندا کە بتوانین لێکی بدەینەوەو بیپشکنین ، وەك چۆن زانایەکی رووەکناس لە درەختێك دەکۆڵێتەوە کە لەبەر دەستیایەتی . واتە سەرەتا ((وا هەست دەکرێت کە بوون شتێکی شاراوەو نادیارە ؛ بەو مانایەی هەر لە یەکەم ساتەوە وادیارە کە دەرناکەوێت و لێمان بزرە))[2]. بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا بوون شتێکە کە دەوری داوین و کیانمان پێك دەهێنێت ، مرۆڤیش دیاردەیەکە لە دیاردەکانی بوون و لە کات و شوێنێکی دیاریکراودایە . ئەوەی لە بوون دەکۆڵێتەوە ، ناتوانێ ئەوە فەرامۆش بکات کە خۆیشی بوونێکە ، کەواتە ((بوون ناوێکی هاوبەشە لە نێوان هەموو شتەکانداو خودی ئەو پرسیارکەرەش دەگرێتەوە کە لە بارەی واتای بوونەوە پرسیار دەکات . بۆیە ئەستەمە لە دەرەوە بڕوانرێتە بوون))[3]. بەم پێیە بوون لە هەموو شوێنێکدایەو هەر مەوجودێك جۆرە بوونێکی هەیە ، وەك بوونی شت ، بوونی ئامراز ، بوونی

---

(1) بروانه : موسوعة العلوم الفلسفية (المجلد الثانی) ، هیجل ، ت : ا. د. امام عبدالفتاح امام ؛ مکتبة المدبولی ـ القاهرة ، بدون ط ، س ١٩٩٧ ؛ ص ٥٥.

(2) المذاهب الوجودية ، ريجيس جوليفيه ، ت : فؤاد كامل ، دار الآداب ـ بيروت ؛ ط ١ ؛ س ١٩٨٨ ، ص ٦٥ .

(3) اشكالية الوجود والتقنية عند مارتن هيدجر ، ابراهيم احمد ، منشورات الاختلاف ، الجزائر ، ط ١ ؛ ٢٠٠٦ ، ص٧٠.

مرۆڤ...هتد[1] . واتە هەموو مەوجودێك بوونی هەیە ، بۆیە دەڵێین بوونی مرۆڤ و بوونی ئاژەڵ و بوونی کانزاو رووەك و...هتد . ئەمانە هەموویان هەن و بە مەوجود ناو دەبرێن ، ئەوەی وایان لێدەکات هەبن ، خۆیان نین بەڵکو بوونیانە . بەم پێیە ئەوە بوونە رێگە بە هەموو مەوجودەکان دەدات هەبن و بوونیان هەبێت ، ئەم بوونە بوونی یەکەمە ، رەسەنە ، یاخود دەتوانرێت بووترێت بوونی گشتییە یان بوونی رەهایە[2] . لێرەدا بوون واتایەکی گشتیی هەیە ، بەڵام پێویستە ئاماژە بەوە بکەین کە مەبەستمان لە (بوون) ، بوون نییە بە شێوەیەکی گشتی ، بەو واتایەی کە هەموو بوونەوەرو خودی گەردوون بگرێتەوە ، بەڵکو لەڕوانگەی فەلسەفەی بوونگەراییەوە باس لە (بوون) دەکەین و ((بوونگەراکان وشەی (بوون ـ Existence) بە شێوەیەکی سنووردار بەکار دەهێنن ، بەجۆرێك کە تەنها بەسەر ئەو شێوەیەی بووندا دەچەسپێ کە لە بوونی مرۆییدا دەیناسین))[3] . واتە ئەو (بوون)ەی کە ئێمە باسی دەکەین (بوون)ی مرۆڤە ، چونکە (بوون)ی راستەقینە ئەو (بوون)ەیە کە تایبەتە بە مرۆڤ . لێرەدا بۆ روونکردنەوەی هەر یەك لە مرۆڤ و ئەو بوونەی تایبەتە بە مرۆڤ ، پێویستە ئەوە بزانین کە هەر یەك لە مرۆڤ و بوون چین ؟ مرۆڤ لە رواڵەتدا مەوجودێکەو وەکو هەر مەوجودێکی تر (دار ، ئاژەڵ ، شاخ ...هتد) لەهەمەکییەتی بووندا شوێنی خۆی هەیە . کە دەڵێین شوێنی خۆی هەیە ، مەبەستمان ئەوەیە لە رێکخستنی بووندا هاوبەشی دەکات و تێیدا بەشدارە . بەڵام مرۆڤ بەو پێیەی مەوجودێکی بیرکەرەوەیەو بەڕووی بووندا کراوەیەو پێوەی پابەندە ، زیاتر لەگەڵ بووندا دەگونجێت ، ئەمەش سیمایەکی دیارو جیاکەرەوەی مرۆڤە وەك مەوجودێك لە مەوجودەکانی تر[4] . جگە لەمە ، مەوجودی ئینسانی بەوە لە مەوجودەکانی تر جیا دەبێتەوە ، کە گرنگی بە بوونی خۆی دەدات و لە بارەی بوونی خۆیەوە پرسیار دەکات . بەمە دەبێتە پرسیارکەر ، ((بوونی ئەم پرسیارکەرەش لە هەموو مەوجودەکانی تر جیایە ، چونکە لە پەیوەندییەکی بەردەوامدایە لەگەڵ خۆیدا))[5] ، واتە پەیوەستە بە خودی خۆیەوەو

---

(1) بڕوانە : هـ . س ، ل ٧١ .

(2) بڕوانە : نداء الحقيقة ، مارتن هايدجر ، ت: أ. د. عبدالغفار المكاوى ، دار الشرقيات للنشر والتوزيع ، القاهرة ، ط ١ ، سنة ٢٠٠٢ ، ص ١١٦-١١٧ .

(3) بڕوانە : فەلسەفەی بوونگەرایی، جۆن ماکواری ، و: ئازاد بەرزنجی، چاپخانەی رەنج ، سلێمانی ، چ ١ ، ٢٠٠٥، ل٣٤.

(4) بڕوانە : مبدأ الهوية ، مارتن هيدجر ، ت : آمال ابى سليمان ، مجلة العرب والفكر العالمى ، العدد الرابع ، سنة١٩٨٨،ص ٣٧ .

(5) نداء الحقيقة ، مارتن هيدجر ، ص ٦١ .

سنووردارو چەسپاو نییە ، بەڵکو بریتییە لە توانای بوون و عیبارەتە لەوەی کە دەتوانێت بەدیبهێنێت و ئەمانەش بەپێی چۆنییەتیی ئیمکانەکانی دەبن ، لەمەوە خۆ خەریککردن و سەرقاڵبوون بە عالەم و ئەوانی ترەوە سەرهەڵدەدات ، ئەم خەریکبوونە مەسەلەیەکە کە لە بناغەدا پەیوەستە بە ئیمکانە تایبەتییەکانییەوە[1] . واتە خەریکبوونی بەعالەم و مەوجودەکانی ترەوەو تێکەڵبوون و هەڵسوکەوتکردنی لەگەڵ خەڵکانی تردا ، بۆ ئەوەیە ئیمکانەت و تواناکانی بوونی خۆی بەدەست بهێنێت . واتە مەوجودی ئینسانی پێش هەموو شتێك گرنگی بە بوونی تایبەتی خۆی دەدات و دەیەوێت خاوەنی بوونێکی تایبەت بە خۆی بێت ، کە هایدگەر بە (بوونی من ، یان بوونی تایبەتی من ـ jemeinigkeit) ناوی دەبات . واتە هەر مرۆڤێك خاوەنی (بوونی من)ێکی تایبەت بە خۆیەتی[2]، کە ئەمە لە مەوجودەکانی تری جگە لە مرۆڤدا نییە . ئەگەر سەیری مانای فەرهەنگیی وشەی (بوون) بکەین کە لاتینییەکەی (Existence)ە لە دوو برگە پێکدێت : (EX) واتە دەرەوە، (sistere) واتە دەوەستێت . لێرەدا فرمانی (هەیە ـ ex - sist) یان (exsist) لە فرمانی لاتینیی (exsistere)ەوە وەرگیراوە ، کە واتای دێتە دەرێ یان دەردەکەوێت دەگەیەنێت . دەردەکەوێت واتای ئەوە دەگەیەنێت شتێك کە هەبێت ، لە زەمینەیەکی دیاریکراوەوە دێتەدەرێ[3] . واتە ئەو (بوون)ەی کە دەردەکەوێت کۆمەڵێك ئیمکانەو لە ئایندەدا دێنەدی . کەواتە «پێویستە بوترێت بوون بریتییە لە ئیمکانەتەکانی»[4] . لەناو هەموو بوونەوەرەکانیشدا تەنها مرۆڤ بەمانا راستەقینەکەی ئەم وشەیە بوونی هەیە ، واتە تەنها مرۆڤ کۆمەڵێك ئیمکان لە ناویدا هەن و بەدییان دەهێنێت و لە بوونەوەرەکانی دی و هەموو ئەو سروشت و دەوروبەرەی تیایدا دەژی جیاوازە[5] . هەموو ئەو شتانەی دیکەی دەوروبەری مرۆڤ بە گیاندارو بێگیانەوە ، بەو جۆرەی مرۆڤ (بوون) ی هەیە ، ئەوان نیانە «بەرد هەیە ، بەڵام (بوون)ی نییە. درەخت هەیە ، بەڵام (بوون)ی نییە . ئەسپ هەیە ، بەڵام (بوون)ی نییە. سێگۆشە هەیە ، بەڵام (بوون)ی نییە»[6] . کە دەڵێین

---

(1) المذاهب الوجودية ، فؤاد كامل ، ص ٧٨.

(2) بڕوانە : نداء الحقيقة ، مارتن هايدجر ، ص ٦٦.

(3) بڕوانە: نداء الحقيقة ، مارتن هايدجر ، ص ٨٢ ، هەروەهافەلسەفەی بوونگەرایی ، جۆن ماکواری ، ل ٧٣ .

(4) المذاهب الوجودية ، ريجيس جوليفيه ، ص ٦٧.

(5) بڕوانە : موسوعة العلوم الفلسفية (المجلد الثانى) ، هيجل ، ص ٢٦٢.

(6) بڕوانە : سورين كيركجارد ـ مؤسس الوجودية المسيحية ، د. على عبدالمعطى محمد ، دار المعرفة الجامعية ـ الأسكندرية ، بدون ط ، س ١٩٨٥ ، ص ١١٤.

(بوون)یان نییە مەبەستمان ئەوە نییە کە ئەوانە نین ، بەڵکو مەبەستمان ئەوەیە بوونی ئەوان وەك (بوون)ی مرۆڤ نییە . راستە ئەوانیش هەن ، بەڵام مرۆڤ بە مانایەکی قووڵتر و دوورتر لەوان هەیە ، چونکە مەوجودێکە دەچێتە ناو پەیوەندی لەگەڵ بوونی خۆیداو توانای ئەوەی هەیە گەشەی پێ بدات ، تەنانەت توانای ئەوەی هەیە لەگەڵ مەوجودەکانی تردا پەیوەندی ببەستێت . مەوجودەکانی تری جگە لە مرۆڤ راستە هەن ، بەڵام ئەوان خاوەنی ئەو توانایە نین کە لەگەڵ خۆیاندا بکەونە پەیوەندییەوەو دەرك بە بوونی خۆیان بکەن[1]. واتە مرۆڤ تاکە مەوجودێکە ، نەك هەروەك مەوجودێك دەردەکەوێت ، بەڵکو هەست بە (بوون)ی خۆی دەکات و بە هوشیارییەوە دەزانێ کێیەو چییەو کێ دەبێت و چی دەبێت و لە هەرساتێکدا ئەو حاڵەتەی خۆی تێدەپەڕێنێت کە تیایەتی ، واتە سروشتێکی ناجێگیری هەیەو بەردەوام لە گۆڕان و گەشەکردن و بەرەوپێشچووندایەو لە (بوون)ی خۆی رادەمێنێت و بەرەو بەدیهێنانی ئیمکانەکانی (بوون)ی خۆی دەچێت . بەم پێیە ((تەنیا مرۆڤ هوشیاری بە بوونی خۆی هەیە))[2]. بەڵام گیانەوەرو شتەکانی دەوروبەری مرۆڤ ، کۆمەڵێ سیفەتی دیاریکراو و جێگیریان هەیە کە پێوەی پەیوەستن ، نازانن چین و کێن و توانای رامانیان نییە لە (بوون)ی خۆیان ، واتە ((بوونی گیانەوەر ، بوونێکە کە هوشیاری بەخۆی نییە ، بەمە لە ئاستێکی نزمتری بووندایە))[3]. ئەگەر مرۆڤ لەگەڵ ئاژەڵ و گیانەوەرەکانی دەوروبەری لەوەدا لەیەك بچن کە لەڕێگەی یاساکانی سروشتەوە گۆڕان و گەشەکردن تیایاندا روودەدات ، ئەوا مرۆڤ بە جۆرێك لەجۆرەکان ، لە بارێکدا لەوان جیاوازەو لەڕێگەی ئەو وێنانەوە کە لە بارەی خۆیەوە دروستیان دەکات ، خۆی تێ دەپەڕێنێت و هەوڵی بەدیهێنانی ئەو وێنانە دەدات و گۆڕان و گەشەکردن تیایدا روودەدات . بەڵام ئەم بارە لە ئاژەڵ و گیانەوەرو مەوجودەکانی تردا نییە . جگە لەمە ، ((بابەتگەلێك هەن کە راستەوخۆ پەیوەستن بە بوونی مرۆڤەوەو وای لێدەکەن بوونێکی ناوازەی هەبێت و جیاواز بێت لە هەموو بوونەکانی تر ، وەك : **ئازادی و هەڵبژاردن و بڕیاردان و بەرپرسیاریەتی و** ...هتد))[4]. ئازادی یەکێکە لە تایبەتمەندییەکانی مرۆڤ و پێویستی بە لەسەر وەستان هەیە ، چونکە لە فەلسەفەی

(1) بڕوانە : نداء الحقيقة ، مارتن هايدجر ، ص ٦٤.

(2) اشكالية الوجود والتقنية عند مارتن هيدجر ، ابراهيم احمد ، ص ٧١.

(3) هـ . س ، هـ . ل .

(4) بڕوانە : فەلسەفەی بوونگەرایی ، جۆن ماکواری ، ل ١٩.

بوونگەراییدا بایەخێکی زۆر بە ئازادی دراوە ، بە تایبەتی هایدگەر لەڕوانگەیەکی جیاوازەوە باسی ئازادی دەکات . هایدگەر پێیوایە ئازادی ڕێگە بە مەوجود دەدات ، بەو جۆرە بێت کە خۆی لەسەریەتی ، یاخود خۆی چۆنە ئاوابێت . واتە ئازادی بریتییە لەوەی واز لە مەوجود بهێنیت ، ببێت . لێرەدا باس لە وازهێنان کراوە ، وازهێنانیش کاتێك باس دەکرێت کە بۆ نمونە پرۆژەیەکمان هەیە ، بەلاّم دەستی لێ هەلّدەگرین و ئەنجامی نادەین یان تەواوی ناکەین ، واتە ئیتر دەستی لێ نادەین و خۆمانی پێوە خەریك ناکەین ، لەم حالّەتەدا وازهێنان واتایەکی سلبیی هەیە . بەلاّم ئەو وازهێنانەی لێرەدا باس دەکرێت ، مەبەست لێی گوێ پێنەدان نییە ، بەلّکو ڕێك پێچەوانەی ئەمەیە ، واتە وازهێنان لە مەوجود بۆئەوەی ببێت ، ئەو مەبەستە دەگەیەنێت خۆمانی بۆ تەرخان بکەین . دیسان نابێت وا لەمەش تێ بگەین کە تەنها بریتییە لە هەلّسوکەوتکردن لەگەلّ مەوجودەکەدا ، هەروەك چۆن تەنها پاراستن و ڕێکخستنی مەوجودەکە نییە ، بەلّکو واتای ئەوەیە مرۆڤ خۆی بۆ ئەو کرانەوەیە تەرخان بکات کە هەموو مەوجودێك تێی دەچێت و تیایدا ئارام دەگرێت و لەم کرانەوەیەدا مەوجودەکە خۆی چۆنە ئاوا دەردەکەوێت . ئەم کرانەوەو دەرکەوتنەی مەوجود بە (ناپۆشین - اللاتحجب - ئەلیثیا) ناو دەبرێت . لێرەدا ئەوە دەردەکەوێت کە ئازادی واتای هەلّبژاردنی ئەم لایەن یان ئەو لایەن نییە ، هەروەها مانای ئەوە نییە کەسێك پابەند نەکرێت بەوەی شتێك بکات یان نەیکات «واتە لە ئەسلّدا ماهییەتی ئازادی هیچ پەیوەندییەکی بە ویست(ئیرادە)وە نییە»[1] ، بەلّکو ئازادی ، پێش ئەمانە خۆتەرخانکردن یاخود چوونە بەرەو ئاشکرابوونی مەوجود وەك خۆی ، بەم خۆتەرخانکردنە دازاین خۆی چۆنە ئاوا دەردەکەوێت . مرۆڤ لە ڕێگەی ئازادییەوە ، واتە لەو حالّەتەدا کە ئازادەو لەژێر دەسەلاّت و کاریگەری هیچ کەس و بابەتێکی دەرەوەی خۆیدا نییە ، دەتوانێت خۆی چۆنە ئاوا دەربکەوێت و سەربەستانە هەلّبژاردن ئەنجام بدات ، چونکە «بوونی مرۆڤ ئەوەیە خۆی هەلّبژێرێت»[2] . هەلّبژاردن بەو مانایەی خۆی ئەوە هەلّدەبژێرێت چی و چۆن بێت و خۆی بڕیار لەسەر ئەو چییەتی و چۆنیەتییەی خۆی دەدات ، مەبەستیش لەم هەلّبژاردن و بڕیاردانە ئەوەیە

---

(1) الفلسفة فی مواجهة العلم والتقنية ، مارتن هيدجر ، ت : د. فاطمة جيوشي ، وزارة الثقافة ، سوريا - دمشق ، س ١٩٨٨ ، ص ٨١ .

(2) الوجود والعدم ، جان بول سارتر ، ت : عبدالرحمن البدوي ، منشورات دار الآداب - بيروت ، ط ١ ، س ١٩٦٦ ، ص ٧٠٤ .

واز لـەخۆی دەهێنێـت چـی لەباردایـەو چـۆنە ، بـەو جـۆرە بێـت ، واتـە ڕێگـە بـە ئیمکانـەکانی خـۆی دەدات بـەدی بـێن . ئەمـەش لـە هەسـتکردن بـە بەرپرسـیاریەتی بەرامبـەر بـوونی خـۆی دەکـات و لـە ڕێگـەی ئەمانـەوە بـەرەو ئـەوە دەچـێت خـودی ڕاستەقینەی خۆی بەدی بهێنێت.

وەك وتمان لە ڕوانگـەی فەلـسەفەی بوونگەراییـەوە باسـی (بـوون) دەکـەین ، فەلسەفەی بوونگەراییش لە مرۆڤەوە دەست پێدەکات وەك (مەوجود)ێـك کـە خـاوەنی کردەو هەست و ویژدانە ، نەك تەنها وەك بیرکەرەوەیـەك . ئـەم جـۆرە فەلـسەفەیە لـە سروشت و ماهییەتی مرۆڤ ناکۆڵێتەوە تا لە ئەنجامدا کۆمـەڵێك بۆچـوون لەسـەر مـرۆڤ بەدەست بهێنێت ، چونکە ناتوانین سەرەتا سروشت و ماهیەتی مرۆڤ دیاری بکـەین و پاشـان لـە بارەیـەوە ئـەنجامگیری بکـەین ، ئەمـەش لەبەرئەوەیـە مـرۆڤ ماهیـەتێکی دیاریکراوی نەگۆڕو پێشوەختی نییە ، بۆیە لە (بـوون)ی مرۆڤـەو دەسـت پێـدەکات و لـەو (بـوون)ە دەکۆڵێتـەوە ، چـونکە «بـوونی مـرۆڤ پـێش ماهیەتیـەتی»[1] . مەبەسـت ئەوەیە مرۆڤ سەرەتا دەبێت ، دواتر بە هۆی ئەو (بوون)ەوە ماهیەت بە خۆی دەدات و دیاری دەکرێت و دەناسرێت ، واتە ڕووبەڕووی خۆی دەبێتـەوەو دەچـێتە نـاو جیهـانی دەوروبەری و ئیمکانەکانی خۆی بەدی دێنێت و خۆی دەناسێت و بەو شێوەیە دەبێت کە خودی خۆی ، خۆی دیاری دەکات .

ئاستەکانی بوون

دەتـوانین بـوونی مـرۆڤ و دەرکـەوتن و بەرجەسـتەبوونی بەسـەر دوو قۆنـاغ ، یاخود بەسەر دوو ئاستدا دابەش بکەین ، ئەوانیش بریتین لە :

ا ـ بوون لە خۆیدا (یان بوون بەهێز) :

بوون لـەم ئاسـتەدا ، یاخود لـەم بـارەدا تـەنها وەك ئیمکانێك یان تواناداربیەك ، یاخود وەك تۆوێك وایە کە هێشتا پەرەی نەسـەندووەو لـە دۆخی شاراوەییدایەو ناتوانرێت هەستی پێ بکرێت و دیاری بکرێت ، چـونکە بوونـە لـە خۆیدا ، واتە بوونێکە تەنها لە ناو خۆیدایـەو هێـشتا لـە دەرەوە یـاخود لـەناو عالەمـدا دەرنەکەوتووە . ئەم بوونـە لەوانەیـە هـەڵگری زۆر توانـاو داهێنـان و شـتی دەگمـەن و

---

(1) الوجود والعدم ، سارتر ، ص ٧٠٢ .

سەرنج راكێش بێت ، بەلاّم لەبەرئەوەی بواری بۆ نەڕەخساوە ئەوەی لە هەناویدایە لە دەرەوە بەدیی بهێنێت و بەرجەستەی بكات ، تەنها وەك توانایەك تیایدا هەن و شتانێكی شاراوەن و دەرنەكەوتوون[1] .

ئەگەر بمانەوێت روونتر لە (بوون لە خۆیدا) بگەین ، دەتوانین تۆوی رووەك یان درەخت بەنموونە بهێنینەوە . تۆو لەخۆیدا شتێكی سادەیە ، زۆر تۆو هەیە تەنها وەك خاڵێك دەردەكەوێت ، هیچ سیفەت و رەنگ و روویەكی وای نییە كە سەرنج راكێش بێت ، لە كاتێكدا ئەم تۆوە هەموو سیفەت و تایبەتمەندی و پێكهێنەرەكانی درەختی لەناودایە . قەدو لق و گەڵاو رەنگ و بۆن و چێژو ...هتد هەموو ئەمانە لە ناو ئەو تۆوەدا هەن ، بەلاّم هێشتا بەرجەستە نەبوون و بەدی نەهاتوون ، واتە هێشتا تۆوەكە ئەو زەمینەیەی بۆ نەڕەخساوە كە خۆی تیادا بەدیبهێنێت و ئەو توانایەی ناوی پەرە پێبدات كە لە (قەد و لق و گەڵاو...هتد)دا بەرجەستە دەبن .

سەبارەت بە مرۆڤیش دەتوانین نمونەیەكی روونتر بهێنینەوە : ئەویش گوتراوی (من)ە . ئەم وشەیە كاتێك كەسێك دەری دەبڕێت و دەڵێت (من) ، زۆر سادەیەو هەموو كەسێك دەتوانێت بڵێت من ، بەلاّم ئەم (من)ە هەڵگری سامانێكی زۆرە لە داهێنان و بیرو بۆچوون و هەست و سۆزو حەزو ئارەزوو و رق و خۆشەویستی وخۆشی و ناخۆشی و ... هتد. هەموو ئەمانە لەو پنتەدا كۆبوونەتەوە كە (من)ە . بۆیە دەتوانین بڵێین: ((ئەم (من)ە هێزێكە ، یان بیرۆكەیەكی سەراپاگیرە (یان حەقیقەتێكی بنەڕەتیە) بۆ هەموو ئەوەی كە مرۆڤ لە ناو خۆیدا پەرەی پێ دەدات))[2] . واتە هەموو ئەوانەی لە رەوتی پەرەسەندنی مرۆڤدا دەردەكەون و تیایدا بەرجەستە دەبن ، پێشتر وەك ئیمكانێك و توانایەك تیایدا هەبوون ، بەلاّم دەرنەكەوتبوون و بە شاراوەیی تیایدا مابوونەوە ، چونكە لەم بارەدا ئەو مرۆڤە هێشتا بوونە لە خۆیدا ، واتە ئەوەی لە باریدایە هێشتا وەك توانایەكە تیایداو دەرنەكەوتووە . بۆیە گرنگە سەبارەت بە بوون لەخۆیدا ((ئەوە بزانین شتێكی سادە هەیەو لە ناو خۆیدا لەسەر فرەیی پێكهاتووە . بەلاّم هێشتا بە ئاشكرا دەرنەكەوتووە))[3] و هەر كاتێك زەمینەی بۆ رەخسا ئەو سادەییە تێ دەپەڕێنێت و فرەییەكەی بەرجەستەو ئاشكرا دەكات .

---

(1) بڕوانە : محاضرات هيجل في تاريخ الفلسفة (المجلد الثالث) ، هيجل ، ت : ا. د. امام عبدالفتاح امام ، مكتبة المدبولي - القاهرة ، بدون ط ، س ١٩٩٧ ، ص ١٩٧ .

(2) هـ . س ، ل١٩٨ .

(3) هـ . س ، ل ١٩٩ .

٢ ـ بوون بۆخۆی (یان بوون به کرده):

لەم بارەدا ئەوەی وەك ئیمکانێك ، یان وەك توانایەك لە بوون لەخۆیدا (یان بوون بە هێز)دا هەیە ، پەرە دەسێنێت و دەردەکەوێت[1]. واتە (بوون) دەکەوێتە بەرجەستەکردن و بەدیهێنانی هەموو ئەوانەی وەك تواناداریيەك تیایدا هەن و خۆی دەسەلمێنێت و دەچێتە بواری (بوون)ی پراکتیکییەوەو بەرەو ئەوە دەچێت ببێتە شتێکی جیاوازو ناوازەو لە ئیمکانەوە ببێتە شتێکی بەرجەستەو ببێت بە (بوون لێرە) ، واتە ببێتە بوونێکی بەرچاو و ئەو توانایانەی تیایدا هەن دەریان بخات[2]. بۆ نمونە دەوترێت مرۆڤ بە سروشت عاقڵە ، واتە بەوەی کە مرۆڤە خاوەنی عەقڵە ، ئەو هەر بە زگماکی خاوەنی عەقڵ و تێگەیشتن و خەیاڵ و ئیرادەیە ، تەنانەت لە سکی دایکیشیا هەر خاوەنیانە . بەڵام ئەوەی بە کردە لای منداڵ هەیە عەقڵ نییە ، بەڵکو تواناداری عەقڵە ، ئەو عەقڵێکی پەنهانی هەیە جارێ دەرنەکەوتووە ، ئەمەش یەکسانە بەو گوتەیەی ئێمە کە دەڵێین عەقڵی نییە ، لەبەرئەوەی توانای ئەوەی نییە هەڵسوکەوتی عاقڵانە بکات ، کەواتە جارێ عەقڵی نییە یاخود بڵێین جارێ عەقڵی دەرنەکەوتووە . بەڵام کاتێك منداڵ گەشە دەکات و دەچێتە قۆناغی گەنجییەوەو پاشان دەبێت بە پیاو ، عەقڵی دەست بە دەرکەوتن دەکات و لە هەڵسوکەوتی عاقڵانەی ئەودا رەنگ دەداتەوەو بەدی دێت . ئەمەش مانای وایە ، ئەوەی لە سەرەتادا لای مرۆڤ شاراوەو پەنهانە ، لەو کاتەدا کە گەورە دەبێت ، دەبێتە شتێکی ئاشکرا و دیار ، یان دەتوانین بڵێین (بوون لە خۆیدا) دەبێت بە (بوون بۆ خۆی)[3]. هەروەها مرۆڤ دەتوانێت هەموو توخم و لایەنەکانی تری وەك (بیرکردنەوەو هەست و سۆزو خۆشەویستی و ئارەزوو... هتد) کە وەك توانایەك تیایدا هەن ، بەدییان بهێنێت و تواناداری خۆی بسەلمێنێت و لە(بوون بە هێز)ەوە ببێت بە(بوون بەکردە) و وەك (مەوجود)ێك خۆی بناسێت کە جیاوازە لە (مەوجود)ەکانی دی و بە چەند پەیوەندییەکی دیاریکراو پەیوەست دەبێت پێیانەوە[4]. ئەمەش لەکاتێکدا دەبێت کە زەمینەی بۆ رەخسا بێت و ئازاد بێت ، چونکە ئازادی مەرجی بنەڕەتیی بەدیهاتنی (بوون)ە لە رێی پراکتیزەکردن و

---

(1) بروانە : هـ . س ، ل ٢٠٠ .

(2) بروانە : هـ . س ، ل ٢٠١ .

(3) بروانە : هـ . س ، ل ٢٠٢ .

(4) بروانە : موسوعة العلوم الفلسفية (المجلد الثانی) ، هیجل ، ص ٢٦٢ .

خستنەگەڕی تواناکانییەوە . بەبێ ئازادی ، (بوون لەخۆیدا) ناتوانێت خۆی چۆنەو چی لە باردایە ، ئاوا خۆی بەدی بهێنێت و ببێتە (بوون بە کردە) ، چونکە ئازادی ئەو بوارەی پێ دەدات کە خۆی چ جۆرە توانایەکی تێدا هەیە ، بەو جۆرە پەرە بسێنێت و دەربکەوێت . واتە بە شێوەیەکی سروشتی گەشە بکات و خۆی بەدی بهێنێت و ببێتە (بوون)ێکی دیار و ، لە دەوروبەرو بوونەکانی دی جیاواز بێت . لێرەدا ئازادی دەبێتە خاسیەتێکی ئەو بوونەو ئەو راستیە دەسەلمێنێت کە دەڵێت : ((مرۆڤ ئازادە ، ئەمە سروشتیەتی و ئازادی تایبەتمەندییەکی پەیوەستە بە ماهیەتیەوە))[1] . واتە ئازادی بەشێکی جیا نەکراوەیە لە (بوون) ی مرۆڤ و لە رێگەی ئەم ئازادییەوە (بوون)ی راستەقینەی خۆی بەدی دێنێت .

لە کۆتایدا دەتوانین بڵێین مرۆڤ ئەو مەوجودەیە کە خاوەنی بوونێکی تایبەت بەخۆیەتی ، ئەو بوونەش لەوانەیە بوونێکی رەسەن بێت ، یاخوود لەوانەیە بوونێکی ساختە بێت . بابزانین ئەم دوو جۆرە بوونە چین و کامیان پەسەندترن ...

جۆرەکانی بوون

لای هایدگەر دوو جۆر بوون هەن کە بریتین لە بوونی رۆژانە و بوونی تایبەتی[2]، کە مەبەست لە بوونی رۆژانە بوونی ساختەیەو ، بوونی تایبەتیش بوونی رەسەنی کەسەکە دەگرێتەوە . با بزانین ئەم دوو جۆرەی بوون چین ؟

یەکەم: بوونی ساختە:

بوونی ساختە ((ئەو بوونەیە کە کۆمەڵێك کارتێکەری دەرەکی پێکی دەهێنن ، ئیدی ئەو کارتێکەرانە بارودۆخ بن ، یاخود یاسای ئەخلاقی و دەسەڵاتی ئایینی ، یان سیاسی و شتی لەم بابەتە))[3] ، یان دابونەریتی کۆمەڵایەتی بن کە رۆڵیان هەیە لە دروستکردن و پێکهێنانی ئەم جۆرە بوونەدا . لەم رووەوە دەتوانین بڵێین ((ئەو کەسەی کە ژیانێکی رەسەن ناژی ، واز لە هەڵبژاردنی خودی خۆی دەهێنێت و بوار بەوانی تر دەدات ئیمکاناتەکانی بۆ دیاری بکەن ، یان (دەتوانین

---

(1) محاضرات هيجل في تاريخ الفلسفة (المجلد الثالث) ، هيجل ، ص ٢٠٣ .

(2) بڕوانە : نقد العقل التأويلي ، فتحي المسكيني ، مركز الانماء القومي، بيروت ، ط ١ ، س ٢٠٠٥ ، ص ٢١٦ .

(3) فەلسەفەی بوونگەرایی ، جۆن ماکواری ، ل ٢٣٥ .

بلێین) بوار بەو نادیارە دەدات ، کە بە خەڵك یان جەماوەر یان رای گشتی ناو دەبرێت ، شتی بەسەردا بسەپێنن))[1] . واتە لە بری ئەوەی ، خۆی توانا و ئیمکانەکانی ناوەوەی خۆی هەڵبژێرێت و بەدیان بهێنێت ، بوار بە دەرەوەی خۆی دەدات کۆمەڵێك توانا و ئیمکانی بۆ دیاری بکەن کە هی خۆی نین و لە دەرەوەی خۆیدا بۆی دیاری کراون . ئیتر ئەو کەسە ((بە شێوەیەکی باو هەر لە بواری بوونی بێزراو و ساختەو لەژێر کاریگەری تەمبەڵی و فشاری نەریتەکان و سیستەمە کۆمەڵایەتیەکاندا دەمێنێتەوە... بە جۆرێك هەر بە کۆیلەی ژیانی رۆژانەی بێمانا (ژیانی خەڵکی) یاخود ژیانی هەر تاکێك لە تاکەکان بەبێ جیاوازی دەمێنێتەوە ، کە دەکرێ هەر کەسێکی تر شوێنمان بگرێتەوە یان ئێمە شوێنی هەر کەسێکی تر بگرینەوە))[2] و بە تێپەڕبوونی کات ، کەسەکە وای لێدێت هەست بە بوونی تایبەتی خۆی ناکات و لە دەرەوەدا دەتوێتەوەو لە ژیانی گشتی خەڵکدا بزر دەبێت ((چونکە ژیانی تەوەسوت یان ژیانی گشتی خەڵك ، گشت جیاوازییەك رەتدەکاتەوەو رەسەنایەتی بەلاوە دەنێت و هەموو توانایەکی هەڵگرتنی بەرپرسیارییەتی و بۆچوونی سەربەخۆو بڕیاردان لە کەسەکەدا ناهێڵێت . واتە لەوە بێبەشی دەکات خودی خۆی بێت و ژیانی گشتی خەڵك شێوازی بوون دەسەپێنێت بە سەریا))[3] . ئەو بوونەش کە لە دەرەوە بەسەر مرۆڤدا دەسەپێنرێت بوونێکی ساختەیەو پەیوەستە بەوانی ترەوەو ((ئەوانی دی لە زۆربەی کاتەکاندا رێگرن لە بەردەم بە دیهاتنی تواناکاندا))[4] . واتە ئەو کەسانەی کە لە دەوروبەرماندان و لەگەڵیان دەژین و تێکەڵیمان هەیە لەگەڵیان ، بوار بە تاکەکەس نادەن توانا و ئیمکانەکانی خۆی بەرجەستە بکات و خودی خۆی بێت . بۆ نموونە کۆمەڵگەو دەروبەر بەردەوام هەوڵدەدەن تاکەکان بە تەواوی پابەند بن بە چۆنیەتی ژیان و رەوشت و ئەو دابونەریت و بیروباوەڕو بۆچوونانەی لە کۆمەڵگەدا هەن . لەم بارەدا کەسەکە چەند زیاتر پابەند بێت بەو لایەنانەوە ، ئەوەندە لە دەرەوە یاخود لە ناو کۆمەڵگەدا دەردەکەوێ و دەناسرێت و دیار دەبێت . بەڵام سەبارەت بە خودی خۆی مەسەلەکە پێچەوانەیەو تا زیاتر پابەندبێت بەو پێوەرە

---

(1) نداء الحقيقة ، مارتن هيدجر ، ص ٦٦ .

(2) چەند فەیلەسوفێکی بوونگەرا ، فوئاد کامیل عەبدولعەزیز ، و : سامان عەلی حامید ، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم ، بە بێ چ ، س ٢٠٠٥ ، ل ٧٤ .

(3) نداء الحقيقة ، مارتن هيدجر ، ص ٧٠ .

(4) اشكالية الوجود والتقنية عند مارتن هايدجر ، ابراهيم احمد ، ص ٧٥ .

گشتیيانەوە کە کۆمەڵگە بۆ ژیان و دابونەریت دیاریی کردوون ، زیاتر لە خودی خۆی یاخود لە بوونی رەسەنی خۆی دوور دەکەوێتەوەو بوونی خۆی لە بیر دەکات . وەرزش دەکات ، کۆلیژ تەواو دەکات ، دەچێ بۆ سەیران و گەشت ، پابەند دەبێت بە حزبێکەوە ...هتد. هەموو ئەمانە دەکات لەبەرئەوەی خەڵکی دەیان کەن «ئەمە ژیانی تەوەسوت و رۆژانەیە کە مرۆڤ دیل دەکات و جادووی لێ دەکاو وا هەست دەکات بە راستی ئەمە ژیانە»[1] ، لە کاتێکدا هەموو ئەمانە لە خۆیەوە سەرچاوەیان نەگرتووە ، واتە کە ئەو کارانە دەکات ، لەبەرئەوە نییە شتێك لە ناوەوەو ناخی خۆیدا پالی پێوە ناوە بۆ کردنی ئەو کارانە ، بەڵکو لەبەرئەوە دەیانکات کۆمەڵگە بە گشتی سەرقاڵی ئەو کارانەیەو پێوەیان خەریکە ، بوونی کەسەکان لەم بارەو لەم جۆرە ژیانەدا هەمووی هاوبەشەو لەیەك دەچێت . بەم جۆرە لە بوونی رەسەنی خۆیان دوور دەکەونەوەو بوونێکی ساختە ، کە لە دەرەوە هاتۆتە ناویان یاخود بۆیان دروستکراوە ، تیایاندا بالادەست دەبێت . ئەم جۆرە بوونە تاکێتی و دەگمەنی تیادا نییە «بەڵکو شوێنی بوونێکی وەسەتیە کە هەموو بوونەکانی دی تیایدا بەشدارن و هەر یەك لەو بوونانە وەکو ئەوانی تر وایە»[2] و هیچکامیان خاوەنی خاسیەت و تایبەتمەندییەکی وا نین کە لەوانی دی جیاواز بێت . ئەم بوونەش بە بوونێکی سادەی رۆژانە دادەنرێت و «بوونی رۆژانەش لە زۆربەی بارەکاندا خودی خۆی نییە ، بەڵکو رێی (بوونی خۆی) لێ ونبووەو لەناو بوونی گشتیی خەڵکدا تواوەتەوە و بزربووە . لە راستیدا ئەم خودە ونبووە وێنەیەکی شێواوی بوونی رەسەنە»[3] ، چونکە کەسەکە هەست بەم بزربوونەی خودی خۆی ناکات و وادەزانێت ئەوە خودی خۆیەتی بڕیار دەدات و هەڵوێست وەردەگرێت و ژیانی خۆی دیاری دەکات . بۆیە «راستە خەڵکی بە بۆنەو بێ بۆنە وشەی (من ، من ، من) دووبارە دەکەنەوە ، بەڵام زۆر لە بوونی رەسەنی خۆیان دوورن . ئەو (من)ەی بەردەوام خەڵك دووبارەی دەکەنەوەو بەناوی ئەوەوە قسە دەکەن ، منێکی سەرقاڵە بە مەوجودە دەرەکییەکانەوەو لە بوونی رەسەنی خۆی دابڕاوە»[4] ، ئەگەر ئاگای لە بوونی رەسەنی خۆی بوایە ، توانای ئیمکانەکانی ئەو بوونە رەسەنەی خۆی دەدۆزییەوەو بە تەحقیقکردنیانەوە خەریك

(1) نداء الحقيقة ، مارتن هيدجر ، ص ٥٣ .
(2) نقد العقل التأويلي ، فتحي المسكيني ، ص ١٩٧ .
(3) نداء الحقيقة ، مارتن هيدجر ، ص ٩٥.
(4) هـ . س ، هـ . ل .

دەبوو، نەك بە مەوجودە دەرەكییەكانەوە خەریكبێت ، چونكە ((بوونی ڕۆژانەی باوی مەوجودی ئینسانی ، بە سەرقاڵبوون بە شت و مەوجودە ئامادەكانەوە ، یان بەو مەوجودانەوە خەریك دەبێت ، كە لەبەر دەست و لەژێر هەڵسوكەوت (تصرف)ی ئەمدان))[1] . ئەم سەرقاڵبوون و خەریكبوونەش بە مەوجودەكانی دەرەوەی خۆیەوە وای لێدەكەن بە تەواوی تیایاندا ڕۆبچێت و تەنها لە میانەی ئەو مەوجودانەو خەریكبوونیەوە پێوەیان لە خۆی تێ بگات ، واتە ئەگەر توانای خەریكبوونی نەبێت بە شتەكانی دەرەوەو شارەزایان نەبێت ، هەست بە بوونی خۆی ناكات . ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی ئەو كەسە ((نەتوانێت بگەڕێتەوە بۆ خودی خۆی یان بۆ ئەو تواناو ئیمكانانەی بوونی خۆی كە هیچ پەیوەندییەكیان بە شتەكانی دەرەوە نییەو ، لەژێر كاریگەری خەریكبون بە دەرەوەدا دەمێنێتەوەو لە حاڵەتی چاوەڕوانی ئەوەدا دەبێت ئەو مەوجودانەی ئەم پێوەیان خەریكە چی بۆ دەهێنن))[2] . واتە چاوەڕوانی ئەوە نییە خۆی چی بۆ خۆی دەكات و بەرەو كوێ دەچێت و بەچی دەگات ؟ بەڵكو چاوەڕوانی ئەوەیە مەوجودەكانی دەرەوە چی بۆ دەكەن و بەرەو كوێی دەبەن . ئەمەش وادەكات تەنانەت داهاتوو (مستقبل)ی ئەم كەسە داهاتوویەكی ڕەسەن نەبێت ، چونكە ((داهاتووی ئەو جۆرێكە لە پێشبینیكردن (التوقع) ، كە وای لێدەكات لە هەڵوێستی ، یاخود لە حاڵەتی چاوەڕوانی و داواكردن و ئارەزوودا بێت))[3] . ئیتر نازانێت ئەو چاوەڕوانی و پێشبینی و ئارەزووانەی دێنە دی یان نا ، چونكە بەدیهاتنیان لە دەست خۆیدا نییە ، بەڵكو لە دەست دەرەوەی خۆیدان ، ئەگەر بۆیان هێنایەدی هێناویانەتەدی و ئەگەر نەیان هێنایەدی ، دەبێت ئەم هەر لە چاوەڕوانی هاتنە دییاندا بێت . بێگومان بەسەربردنی ژیان بەم جۆرە ، ژیانێكی زۆر بێمانایەو پڕە لە نائارامی و كات بەفیڕۆدان و كەسەكە ئازادی خۆی لەدەست دەدات ، چونكە واز لە خۆی ناهێنێت خۆی چۆنە بەوجۆرە بێت و بەو جۆرە بژی ، بەڵكو دەرەوە چۆنیان دەوێت ئاوا دەبێت و ئاوا دەژی . بەمەش بوون و ژیانی ڕەسەنی خۆی لەدەست دەدات و لە بوون و ژیانێكی ساختەدا دەبێت ، تەنانەت ئەمە دەبێتە هۆی ئەوەی ئەو كەسە بەرەو چارەنووس و قەدەری خۆی نەچێت ، چونكە ((كاتێك بەرەو ڕووی چارەنووسی خۆمان دەبینەوەو لە قەدەری خۆماندا دەبین ، كە ئەو بوونەی خۆمان دەربكەوێت ، بەبێ ئەم

---

(1) هـ . س ، ل ١٠٠ .

(2) هـ . س ، [illegible] . ل .

(3) هـ . س ، هـ . ل .

دەرکەوتنەی بوونمان شیمانەی ئەوە هەیە بە قەدەری خۆمان نەگەین))[1] . مەبەستیش لە قەدەر ئەوە نییە ، کە چارەنووس و قەدەری کەسەکە لەلایەن هێزێکی بالاترەوە دیاری دەکرێت و کەسەکە هیچ ویست و ئیرادەیەکی لە دیاریکردنی چارەنووسی خۆیدا نییە ، بەڵکو مەبەست ئەوەیە ئەو تواناو ئیمکانانەی لە بوونی رەسەنی کەسەکەدا هەن ، ئەگەر بە تەحقیقکردنیانەوە خەریکبێت ، ئەوا بەرەو چارەنووس و جۆرە ژیانێکی دەبەن کە لە خودی خۆیەوە سەرچاوەیان گرتووەو بەمە لە قەدەری خۆیدا دەبێت . بەلام ئەگەر واز لە تواناو ئیمکانەکانی خۆی بهێنێت و دەرەوە تواناو ئیمکانەکانی بۆ دیاری بکەن ، ئەوا لە قەدەری دەرەوەدا دەبێت .

خاسیەتەکانی بوونی ساختە

بوونی ساختە سێ خاسیەتی سەرەکیی هەیە کە پێیان دەناسرێتەوە ، ئەوانیش بریتین لە : زۆربلێیی (الثرثرة) و فزول و لێ تێکچوون(التباس)[2] .

کاری سەرەکی زمان ئەوەیە بە هۆیەوە تەعبیر لە خۆمان بکەین بۆ بەرامبەرەکەمان . بەلام لە حاڵەتی بوونی ساختەدا سیمای سەرەکی زمان و قسەکردن جەخت کردنە لەسەر دەستەواژەی (ئەوان دەڵێن) ، کە دەبێتە دەستەواژەیەکی رەهای وردی و حەقیقەت . کاتێکیش بەم جۆرە مامەڵە لەگەڵ زماندا دەکرێت ، زمان ئاماژەدان بە بوونی کەسەکە لە دەستدەدات و تەنها پەیوەست دەبێت بەو دەربڕینانەوە کە شوێنی شتەکان دەگرنەوەو هەموو شتەکان دەبەسترێن بەوەوەی کە خەڵك دەیلێن . ئەم وێنەیەی زمان زۆر بلێیی (ثرثرة) دروست دەکات . یەکێ لە خاسیەتەکانی ئەم زۆر بلێییە ئەوەیە بێ خۆگونجان و راهاتنی مرۆڤ لەگەڵ شتەکاندا ، ئیمکانیەتی تێگەیشتنی هەموو شتێك بە مرۆڤ دەدات . رزگاربوون لەم وێنەیەی ژیانی رۆژانە کە بوونی مرۆڤ بە جۆرێك لە جۆرەکان تیایدا دەتوێتەوە ، کارێکی ئاسان نییەو تیایدا ، بوون لە رەگوریشەی رەسەنی خۆی دادەڕنرێت و هیچ پەیوەندییەکی راستەقینەی لەگەڵ عالەم و کەسانی تروتەنانەت خۆیشیدا نامێنێت . کەسەکەش هەست بەم حاڵەتە ناکات ، چونکە زۆر بلێیی رۆژانەی ، ئەو عەدەمەی لێ دەشارێتەوە

---

(1) مبدأ العلة ، مارتن هيدجر ، ت: د.نظير جاهل ، المؤسسة الجامعية للدراسات والنشر والتوزيع ، بيروت ، ط ١ ، س١٩٩١، ص ٧٥ .

(2) بڕوانە: المذاهب الوجودية ، فؤاد كامل ، ص ٨٠ ـ ٨١ ـ ٨٢ .

کە تێی کەوتووە ، مرۆڤیش تا هەست بە عەدەم نەکات ، ناتوانێت هەست بە بوونی ڕەسەنی خۆی بکات .

(فزول) بریتییە لە ئارەزووی زانینی شت و ئەمەش تەنها بۆئەوەیە لە خودی خۆی دووربکەوێتەوەو لە ناو بابەتەکانی ژیانی ڕۆژانەدا خۆی لەبیر بکات ، چونکە فزول گرنگی بە تێگەیشتنی ئەو شتە نادات کە دەیبینێت ، واتە هەوڵی گەیشتن بە حەقیقەتی بوونی شتەکان نادات ، بەڵکو تەنها ئەوەی بە لاوە گرنگە کە شت ببینێت . یان تەنیا بەدوای شتی نوێدا دەگەڕێت بۆخودی شتەکەو ، بەدوای شتێکدا ناگەڕێت کە دەلالەت لە بوونی خۆی بکات . لەبەرئەمە ئەو کەسە هەرگیز وەستانی بۆ نییەو قەت تەرکیز ناکاتە سەر بابەتێکی ئامادە لە ئێستادا ، هەمیشە بە دوای شتی دوورتردا دەگەڕێت . بەمەش بوونی ڕۆژانەی ئەو ، شێوەیەکی پەرتبوو وەردەگرێت و سەرەڕای بەردەوامی ئەو بوونە ڕۆژانەیەی ، بەلام بوونێکی بێ ناوەڕۆکەو هیچ ریشەیەکی نییە . خراپترین هەڵخەڵەتاندنیش کە لە فزولەوە دێت ئەوەیە کە ئەو فزولە وا لە کەسەکە دەکات ملکەچی بێت و کەسەکەش ئەو وەهمەی لا دروست دەبێت کە ژیانێکی ڕاستەقینە دەژی .

لەم وەهمەوە ، دیاردەی سێیەم دروست دەبێت ، کە لێ تێکچوون(التباس)ە. ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی نەتوانین جیاوازی بکەین لە نێوان ئەوەی حەقیقییەو ئەوەی ساختەیە . ئەم لێ تێکچوونە تەنیا شتەکانی دەرەوەو عالەم ناگرێتەوە ، بەڵکو بوونی هاوبەشی کەسەکان و تەنانەت خودی بوونی کەسەکەو پەیوەندیی بە خۆیەوە دەگرێتەوە . لەم بارەدا هەریەکێك لە کەسەکان وا هەست دەکات هەموو شتێك دەزانێت و لەبارەی هەموو ئەو شتانەوە دەدوێت کە دێنە پێشی ، هەمووکەسێك دەزانێت چۆن لەبارەی ئەو شتانەوە قسە بکات کە بۆی هەیە ڕوویدەن ، بەکورتی توانای قسەکردن دەبێتە پێوەرێکی ڕاست و دروستی ئەوەی دەیزانین و ئەوەی کە هەیە .

دەتوانین بوونی ساختە لەوەدا کورت بکەینەوە کە بریتییە لە حاڵەتی دابڕان . ئەم دابڕانە بەو واتایە نییە کە کەسەکە لە خودی خۆی دابڕنراوە ، بەڵکو بەو واتایەیە کە ئەو کەسە ئیمکان و توانا تایبەتییەکانی خۆی لە دەست دەدات و لە ئیمکان و توانا گشتییەکاندا دەتوێتەوە . کەسەکەش ئاگای لەم دابڕانەی نییەو ئەم حاڵەتە لای ئەو ڕێگەیەکە بەرەو ژیانێکی بالاترو دیارو تەواو واقیعی . لە کاتێکدا کە

مەسەلەکە بە پێچەوانەوەیەو بە تێپەڕبوونی کات کەسەکە بە تەواوی لە خۆی و تواناکانی خۆی بێئاگا دەبێت .

لە کۆتایدا پێویستە ئاماژە بەوە بدەین کە ((بوونی ساختە هەمیشە توانای ئەساسی دازاینەو بەشێکی پێکهێنەریەتی و مرۆڤ ناتوانێت خۆی لێ رزگار بکات))[1] . واتە مرۆڤ بیەوێت و نەیەوێت کە هاتە دنیاوە ، لە ناو کۆمەڵگەدا گەورە دەبێت و لەگەڵ کەسانی تردا دەژی ، بۆیە بێئەوەی هەست بکات لە کۆمەڵگەو لە دەرەوەی خۆیدا دەتوێتەوەو لە بوونی خۆی دادەبڕێت . بەڵام ئەم دابڕانەی لە بوونی خۆی تاسەر نییەو دەتوانێت بوونی رەسەنی خۆی بدۆزێتەوە . دۆزینەوەی بوونی رەسەنیش بازدان نییە بەسەر جیهانی رۆژانەی بووندا ، بەڵکو جۆرێکی تری هەڵسوکەوتە بەرامبەر عالەم و ژیانی رۆژانە بە مەبەستی تێگەیشتنیان.

دووەم : بوونی رەسەن:

ئەو بوونەیە کە تیایدا خود هەست بە تاکێتی خۆی دەکات و لەوانی دی دابڕاوە[2]. کە دەوترێت لەوانی تر دابڕاوە مانای ئەوە نییە کەسەکە بە تەنها دەژی و دوورە لە خەڵك ، بەڵکو لەگەڵ خەڵکدا دەژی و لەگەڵیان تێکەڵ دەبێت ، بەڵام لەواندا ناتوێتەوە . ئەم نەتوانەوەیەش لە خەڵکدا بەوە دەبێت کە کەسەکە واز لە خۆی بهێنێت ، بەو جۆرەی یان لەسەر ئەو بارەی لە ئەسڵدا خۆی لەسەریەتی ، ببێت[3]، واتە تواناکانی خۆی هەڵدەبژێرێت و هەوڵی تێگەیشتنی خۆی دەدات . لەم بارەدا کەسەکە ((چەند خاوەنی خۆی بێت و چەند خوڵقێنەری خودی خۆی بێت لەو وێنەیەدا کە بۆخۆی دروست کردووە ، ئەوەندە بوونی رەسەنە))[4]. واتە دەبێت بڕیاردانی لەسەرئەوەی چی بێت و چۆن بێت لە خودی خۆیەوە دەربچێت ، نەك دەوروبەرو کەسانی دی بەسەریدا بسەپێنن.

وەك پێشتر وتمان ، مرۆڤ بە زۆری لەم بوونە رەسەنەی خۆی بێئاگایەو بە مەوجودەکانی ترەوە خەریکەو لە دەرەوەی خۆی و لە خەڵکدا دەتوێتەوەو بێئەوەی هەست بکات کۆمەڵێك تواناو ئیمکانی بەسەردا دەسەپێنرێت کە لە خودی خۆیەوە سەرچاوەیان نەگرتووەو لەلایەن دەرەوە بۆی دیاریکراون . بەڵام ئەگەر مرۆڤ بەرەو

---

(1) هـ . س ، هـ . ل .

(2) بڕوانە: اشكالية التواصل فى الفلسفة الغربية المعاصرة ، عمر مهيبل ، ص ١٤٦ .

(3) بڕوانە : نداء الحقيقة ، مارتن هيدجر ، ص ١١٨ .

(4) فەلسەفەی بوونگەرایی ، جۆن ماکواری ، ل ٢٣٤ .

ئەم بوونەی خۆی بگەڕێتەوەو هەوڵی بەدیهێنانی بدات ، ئەوا لە تواناو ئیمکانە تایبەتییەکانی خۆی دەگات و خودی خۆی هەڵدەبژێرێت و لە توانەوە لەوانی تردا خۆی رزگار دەکات[١] و دەتوانێت بەوبوونەی خۆی بگات و بەدیی بهێنێت .

خاسیەتەکانی بوونی رەسەن

بەهەمانشێوەی بوونی ساختە ، بوونی رەسەنیش سێ خاسیەتی سەرەکی هەیە کە پێیان دەناسرێتەوەو بریتین لە : حاڵەتی ویژدانی (یان شعوری)و تێگەیشتن و قسە(الکلام) .

بەلای هایدگەرەوە حاڵەتی ویژدانی هیچ پەیوەندییەکی بە (هەڵچوون ، دڵ ، هاوسۆزی)یەوە نییەو بریتییە لەوەی مرۆڤ چۆن خۆی دەدۆزێتەوە ، واتە جۆرێکە لە دۆزینەوەی خود ، چونکە ((ویژدان هەست کردن بە (بوون ـ لە ـ عالەمدا) بە مرۆڤ دەبەخشێت))[٢] . واتە ویژدان و حاڵەتی ویژدانی جۆرێکە لە کرانەوەی مرۆڤ بەڕووی ناوەوەی خۆیداو دۆزینەوەی تواناو ئیمکانەکانی خۆیەتی . ئەمەش لەوەوە سەرچاوە دەگرێت کە مرۆڤ هەستدەکات بێ ویستی خۆی فڕێدراوەتە ئەم عالەمەوەو هەست بە دابڕان دەکات لەو عالەمەی کە فڕێدراوەتە ناویەوە . لەمەوە هەست بەوە دەکات کە بەدەستهێنانی بوونی رەسەنی خۆی ماندوو بوونێکی بێ بڕانەوەی دەوێت و دەبێ بەردەوام لەگەڵ دەرەوە لەشەڕدا بێت تا بتوانێت ئاگای لە بوونی خۆی بێت و لەدەستی نەدات و لە دەرەوەدا نەتوێتەوە[٣] .

تێگەیشتنیش بارێکی تایبەتی مەوجودی ئینسانییەو بریتییە لە کرانەوەیەك کە هەمیشە بەستراوە بە پێکهاتنی (بوون ـ لە ـ عالەمدا)و ((بە تێگەیشتن مرۆڤ بواری بوونی خۆی بۆخۆی دەکاتەوە ، هەروەك چۆن لە هەمان کاتدا بواری ئەو مەوجودانەش دەکاتەوە کە لە عالەمدا پێیان دەگات))[٤] . واتە تێگەیشتن وا دەکات مرۆڤ ، هەم بەڕووی ناوەوەی خۆیدا بکرێتەوەو لە خۆی و تواناو ئیمکانەکانی خۆی تێبگات و هەوڵی بەدیهێنانیان بدات ، هەم بە رووی مەوجودەکانی تریشدا بکرێتەوە و لێیان

---

(1) بڕوانە : نداء الحقیقة ، مارتن هیدجر ، ص ٩٥ .

(2) نقد العقل التأویلی ، فتحی المسکینی ، ص ٢١ .

(3) بڕوانە: المذاهب الوجودیة ، فؤاد کامل ، ص ٧٦ .

(4) نداء الحقیقة ، مارتن هیدجر ، ص ٧٧ .

تێبگات و بۆ تەحقیقکردنی بوونی خۆی سوودیان لێ وەربگرێت ، بێئەوەی بە تەواوی پێیانەوە خەریکبێت و بەم خەریکبوونە خۆی لەبیر بکات و لەدەستی بدات و لەو مەوجودانەدا بتوێتەوە .

قسەکردنیش لە رووی بوونگەراییەوە بە ئەندازەی حاڵەتی ویژدانی و تێگەیشتن رەسەنەو ((قسەکردن بریتییە لە دەربڕینی تێگەیشتن))[1] . واتە ئەوەی مرۆڤ لەبارەی بوونی خۆی و مەوجودەکانی ترەوە تێیگەیشتووە ، بە قسە دەری دەبڕێت و روونی دەکاتەوە . ئەمەش پێچەوانەی زۆر بلێییە کە خاسیەتی بوونی ساختەیەو کەسەکە لەبارەی هەموو شتێکەوە قسە دەکات ، بێ ئەوەی بە قووڵی لەو شتانە تێگەیشتبێت . بە هۆی قسەکردنەوە مەوجودەکان رێکدەخەین و پەیوەندی لە نێوانیاندا دەدۆزینەوەو مانایان پێدەبەخشین . لە هەمان کاتدا بوونی خۆشمانی پێ رێکدەخەین و روونی دەکەینەوە ، بەوەی لەگەڵ کەسانی تردا قسەدەکەین و لە بارەی ئەو بوونەوە یان لەبارەی مەوجودەکانەوە دەدوێین[2] .

جگە لەم دوو جۆرەی بوون کە باسکران ، لە شیعری مەحویدا دوو توخمی دیکە هەن رۆڵیان هەیە لە جێگیربوون و جۆری ئەو بوونەی لە مەحویدا دروست دەبێت ، ئەو دوو توخمەش بریتین لە :

یەکەم : جەستە:

ئەولایەنەیە کە شوێنی نیشتەجێبوون یاخوود بەرجەستەبوونی (بوون)ە ، چ بوونی رەسەن بێت یان ساختە ، چونکە مرۆڤ ناتوانێت لە عالەمدا بێت تەنها لە رێی بوونیەوە نەبێت لە شێوەیەکی جەستەیداو لە رێی جەستەوە دەرك بەو شت و کەسانە دەکات کە جیهان پێك دەهێنن[3] . جەستە تەنها نشینگەیەکی ئامادەیە بۆ (بوون)و خۆی ویستی نییە لە دیاریکردنی جۆری ئەو بوونەی تیایدا بەرجەستە دەبێت و تەحەکومی پێدەکات . بۆ نیشتەجێبوونی هەریەك لە بوونی رەسەن یان ساختە لە جەستەدا ، دوو دەرگا هەن کە هەریەکەیان تایبەتە بە یەکێك لەو دوو جۆرەی بوون : یەکیان دەرگایەکە لە ناوەوەی جەستەدایەو تەنها شوێنی هاتنە ناوەوەی بوونی رەسەن و بەرجەستەبوونیەتی لە جەستەدا ، ئەوی دیکەشیان

---

(1) نداء الحقيقة ، مارتن هيدجر ، ص ٧٩ .

(2) بروانە: المذاهب الوجودية ، فؤاد كامل ، ص ٧٩ .

(3) بروانە: فەلسەفەی بوونگەرایی ، جۆن ماکواری ، ل ١٠٧ .

دەرگایەکە لە رووی دەرەوەی جەستەدایەو شوێنی هاتنی بوونی ساختەیە بۆ ناو جەستە.

دووەم : کەس:

کە(خود)یش دەگرێتەوەو لە شیعرەکاندا بە (مەحوی) ناوی هاتووە ، ئەو لایەنەیە کە ئەرکی پارێزگاریکردنی جەستەیە . ئەم پارێزگاریکردنەشی لە دوو رووەوەیە : رووی دەرەوەو رووی ناوەوە . پارێزگاریکردنی جەستە لەڕووی دەرەوە لەلایەن مەحوییەوە بەوە دەبێت ئەو دەرگایەی جەستە کە بەڕووی دەرەوەدایە ، بیگرێت و نەهێڵێت بوونی ساختە بێتە ناوجەستەیەوە ، بەمە جەستە بە پاکی رادەگرێت و دەیکاتە نشینگەیەکی ئامادە بۆ هاتن و بەرجەستەبوونی ، بوونی رەسەن تیایدا . لەڕووی ناوەوەش دەرگا بە رووی بوونە رەسەنەکەدا دەکاتەوەو بواری پێدەدات بێتە ناو جەستەوەو بیکاتە نشینگەی خۆی و تیایدا بەرجەستە ببێت و بەدی بێت . ئەم دوو دەرگایەی جەستە هەرگیز لە یەککاتدا هەردووکیان پێکەوە ناکرێنەوە ، داخستنی یەکێکیان کردنەوەی ئەوی دیکەیانە ، واتە داخستنی دەرگای دەرەوەی جەستە بەڕووی بوونی ساختەدا ، کردنەوەی دەرگای ناوەوەیە بە رووی بوونی رەسەنداو بە پێچەوانەوەش . لە ئەسڵدا ئەرکی (کەس ـ مەحوی) ئەوەیە بە رووی دەرەوەدا پارێزگاری لە جەستە بکات و نەهێڵێت بوونی ساختە دزە بکاتە ناوی و بیکاتە نشینگەی خۆی ، چونکە بەمە بوونە رەسەنەکەی خۆی لە دەست دەدات و تووشی کەوتن دەبێت ((مەبەست لە کەوتن دەستنیشانکردنێکی بوونگەریانەیە یاخود هەڵوێستێکەو خود بەرامبەر بە خۆی وەریدەگرێت ، یاخود روونتر بڵێین کەوتن هەڵهاتنی مرۆڤە لە خودی خۆی))[1]. بە دەربڕینێکی تر : کەوتن هەڵهاتنی مرۆڤە لە بوونی رەسەنی خۆی و لە دەستدانیەتی ، ئەمەش بە وون بوون لەناو ئەوەدا کە ئامادەیە دێتەدی[2] . واتە کەوتن لەو حاڵەتەدا روودەدات کە مرۆڤ بە شتانێکەوە خەریك دەبێت لە دەرەوەی خۆیدان و لە ناو ئەمدا ئامادەیی پەیدا دەکەن ، بەمەش ئەو کەسە لە بوونی رەسەنی خۆی دادەبڕێت ، بەم پێیە کەوتن ، نائامادەیی بوونی رەسەنە لە بەرامبەر ئامادەیی دەرەوەداو توانەوەیە تیایدا . بەڵام لێرەدا پێویستە ئاماژە بەوە بکەین کە نابێ واتایەکی سلبی بە (کەوتن) بدەین ، واتە

---

(1) چەند فەیلە سوفێکی بوونگەرا ، فوئاد کامیل ، ل٧٦ .

(2) بڕوانە : نداء الحقيقة ، مارتن هيدجر ، ص١٠٧ .

وا لێکی بدەینەوە کە ژیانی رۆژانە بوونی تێدا نییە ، لێرەدا کەسەکە لە ناو عالەم و لە بوونی بە کۆمەڵدا رۆدەچێت و ئەم حاڵەتە نەمانی بوونی رەسەنە بەو پێیەی کە کەسەکە خودی خۆی نییە ، واتە دازاینی کەسەکە دەبێتە شتێکی دیکەی جگە لە خۆی[1] و بوونێکی تر تیایدا بەرجەستەو باڵادەست دەبێت ، کە بوونێکی بە کۆمەڵەو بە نسبەت کەسەکەوە بوونێکی ساختەیەو لە دەرەوە سەرچاوەی گرتووە نەك لە خودی خۆیەوە . لە کاتێکدا سەرەکیترین کاری خود بەدیهێنانی ئەو بوونە رەسەنەی خۆیەتی ، ئەویش بەوەی جەستە بە پاکی رابگرێت و لە بوونی ساختە بیپارێزێت تا بوار بۆ بوونە رەسەنەکە بڕەخسێنێت بێتە ناوی و تیایدا بەرجەستە ببێت.

مــــــردن

فەیلەسووفە بوونگەراکان بایەخێکی زۆر بە مردن دەدەن و زۆر لێی دەدوێن . بەڵام ئێمە لێرەدا هەوڵ دەدەین تەنها لە روانگەی هایدگەرەوە لە مردن بدوێین . لای هایدگەر مردن بەنسبەت هەر یەك لە بوونی رەسەن و بوونی ساختەوە واتایەکی جیاوازی هەیە .

لە بوونی رەسەندا مردن یەکێکە لە تواناو ئیمکانەکانی بوون و پێویستە ئەو بوونە هەردەم پابەندی بێت «لەگەڵ مردندا (دازاین) لە تایبەتترین توانای خۆیدا چاو دەبڕێتە خۆی»[2] . واتە مرۆڤ دەکەوێتە سەر تایبەتترین توانای بوونی خۆی و هیچ پەیوەندییەکی بە دازاین و مەوجودەکانی ترەوە نامێنێت ، بەم پێیە «مردن بریتییە لەو توانایەی کە (ئیتر ـ ئەو ـ ناتوانێت ـ لێرە ـ بێت)»[3] . واتە مردن توانای نەمانی گشت تواناو ئیمکانیەتێکە لە کەسەکەداو لە مردندا هیچ پەیوەندییەك لەگەڵ دەرەوەدا نامێنێت و تایبەتە بە کەسەکە خۆی و رەسەنترین توانای دازاینە ، چونکە ئەگەر مرۆڤ لە بوونی رۆژانە یاخود لە بوونی ساختەدا بتوانێت لە شێوەی بوونەکانی تردا دەربکەوێت و تواناو ئیمکانەکانی ئەوان بێنە ناو ئەم و تەحقیقیان بکات ، ئەوا لە مردندا ناتوانێت ئەمە بکات ، چونکە مردنی ، تەنها تایبەتە بە خۆی و تەنها خۆی

---

(1) بڕوانە : المذاهب الوجودية ، فؤاد كامل ، ص ٨١ .

(2) نقد العقل التأويلي ، فتحي المسكيني ، ص 229 .

(3) هـ . س ، هـ . ل .

دەمرێت[1]، نە دەتوانێ لە جیاتی کەس بمرێت ، نە کەسیش دەتوانێت لە جیاتی ئەم بمرێت . ئەم مردنە هەر لە لەدایکبوونیەوە وەك توانایەك تێیدا هەیەو کەسەکە چاوەڕوانی ئەوە بووە یاخود هەستیکردووە ڕۆژێك لە ڕۆژان ئەم توانایە دێتە دی . بۆیە کەسەکە ترسی لە مردن نییە و لێی ڕاناکات و وەکو هەر توانایەك لە تواناکانی خۆی تەماشای دەکات .

بەڵام لە بوونی ساختەدا مردن وەك توانایەکی ڕەسەنی بوونی مرۆڤ تەماشا ناکرێت ، بەڵکو وەك ڕووداوێك سەیردەکرێت کە هەموو ساتێك و هەموو ڕۆژێك ڕوودەدات و بەسەر کەساندا دێت ، بۆیە نەدەبێ سەرنجمان ڕاکێشێت و نەدەبێ زیاد لە پێویست سەرقاڵمان بکات ، هەروەکچۆن نابێت کارەکانمان ڕاگرێت و لە هەوڵدانمان بخات . بوونی تواوە لە خەڵکدا هەروەکو خەڵك دەڕوانێتە مردن و خەڵکیش بەوە لە بایەخی مردن کەم دەکەنەوە کە لە داهاتوودا بەرەو ڕوویان دەبێتەوە ، بۆیە ئێستا هیچ جێگەی بایەخ و مەبەست نییەو هیچ نەبێت ئەم جارە ئەوانی نەگرتووەتەوە ، هەموو کەسێکیش دەبێت بمرێت[2]. کاتێکیش خەڵك ئاوا سەیری مردن دەکەن و لە بارەیەوە دەدوێن ، ئەوا حەقیقەتی مردنیان لێ تێکدەچێت و لای ئەوان مردن شتێکی دیاریکراو نییە ، بەڵکو ڕووداوێکە لە کاتێکی نادیارو لە شوێنێکی نادیارەوە دێت و یەخەمان دەگرێت ، بەڵام ئێستە جێی مەترسی نییە ، چونکە هێشتا بەسەر ئێمەدا نەهاتووەو بەسەر کەسانی تردا دێت . واتە ڕووداوێکە کە هەموو مرۆڤێك دەگرێتەوەو بە تەنها یەك کەس ناگرێتەوە «مردن لای خەڵك ڕووداوێکی یەقینییە کە هەر دەبێت ببێت و دەربازبوون نییە لێی ، بەڵام هەموو ئەمانەیان لە تەجرەبەی مردنی کەسانی ترەوە بەدەست هێناوە»[3]. واتە لە ژیاندا بیستوویانەو خۆیشیان دەبینن کە مرۆڤەکان یەکە یەکە دەمرن و پێش ئەمانیش چەندەها مرۆڤی تر هەبوون کە ئێستا نەماون و مردوون ، بەهەمانشێوە ئەمانیش دەمرن و نامێنن ، ئا لەمەوە مردن لای خەڵك بووەتە ڕووداوێکی یەقینی . ئەم جۆرە تەماشاکردنەی مردن ، حەقیقەتی مردن دەشارێتەوەو وەك توانایەك سەیری ناکات کە لە ناو خودی مرۆڤدایە یاخود لە بوونی مرۆڤدایە ، بەڵکو وەك ڕووداوێك تەماشای دەکات کە لە دەرەوەو لە شوێنێکی نادیارەوە دێت و یەخەی مرۆڤ دەگرێت و کۆتایی بە ژیانی دەهێنێت .

---

(1) بڕوانە : اشكالية التواصل فى الفلسفة الغربية المعاصرة ، عمر مهيبل ، ص ١٥٥.

(2) بڕوانە: نداء الحقيقة ، مارتن هيدجر ، ص ٨٧ ـ ٨٨ .

(3) هـ . س ، ل ٨٨ .

ململانێی بوونی ڕەسەن وبوونی ساختە
لە مەحویدا

خـودێـك هـەیـە کە ناوی مەحوییە ، ئەم خودە نە کوردەو نـە عەرەبەو نـە فارسـە . ئـەم خـودە خـاوەنی جەسـتەیەکە کـە شـتێکی دیـارو بەرچـاوو زینـدووە بەردەوامبوونی زیندوویەتیی ئەم جەستەیە بەهۆی بوونێکەوە دەبێ ، کە بێتە ناو ئـەم جەستەیەوەو تیایدا بەرجەستە ببێت و لە ڕێگەی ئەم جەستەیەوە تواناو ئیمکانـەکانی بەدی بهێنێت .

دیاریکردنی جۆری ئەو بوونەی ئەم جەستەیە دەکاتە نشینگەی خۆی و تیایدا تواناو ئیمکانـەکانی دێنێتـە دی ، ئـەرکی خودەکە یـاخود مەحوییـە . کاتێك مـەحوی دەرگا دەرەکیەکەی جەستەی بە ڕووی دەرەوەدا داخـست و نەیهێشت بـوونی بێگانـە (کـە بـوونێکی سـاختەیە) بێتـە نـاو ئـەم جەسـتەیەوە ، ئـەوا دەرگـای نـاوەوەی ئـەو جەستەیە بە ڕووی بوونی ڕەسەندا دەکاتەوە . ئەم بوونـە ڕەسـەنە هـەم بـە خودەکە یـاخود مـەحوی و هـەم بەجەسـتەکەش ئاشـنایە ، لـە قـوڵایی مـەحوی خۆیـەوە سـەرهەڵدەدات و خـاوەنی کۆمـەڵێك توانـاو ئیمکـانی ڕەسـەنەو بەرەبـەرە بـەدییان دەهێنێت . ئەم تواناو ئیمکانانـە هـەم بـە کەسـەکەو هـەم بـەو کۆمەڵگەیـەش کـە ئـەو کەسەی تێدا دەژی ئاشنان و لەگەڵیاندا تەبان .

بـەڵام ئەگـەر خودەکـە یـاخود مـەحوی ، بـەهۆی کاریگـەری دەرەوە یـان لـە ئیهمالی خۆیەوە ، ئەم ئەرکە گرنگ و ڕەسـەنەی خـۆی لـەبیر کـردو دەرگـای دەرەوەی جەسـتەی بـەڕووی بـوونێکی بێگانـەو سـاختەدا کـردەوەو ڕێگـەی پێـدا بێتـە نـاو جەستەیەوەو بیکاتە نشینگەی خۆی ، ئـەوا هـەم جەسـتەکەو هـەم خودەکـەش ، لـەو بوونە ڕەسەنە دادەبڕێن کە پێیان ئاشنایەو بوونـە سـاختەکە باڵادەست دەبێت و لـە ڕێگـەی ئـەم جەسـتەیەوە کۆمـەڵێك توانـاو ئیمکـان بـەدی دەهێنێـت ، کـە هـەم بـە جەستەکەو هەم بە خودەکەش نائاشنان . ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی کەسەکە یاخود مەحوی هەست بە نائارامی و شڵەژان بکات ، هەوڵی ئەوە دەدات لـەو بوونـە سـاختەیە خۆی ڕزگار بکات و بەرەو بوونە ڕەسەنەکەی خۆی بگەڕێتەوەو تواناو ئیمکانەکانی ئەو بوونەی خـۆی بـەدی بهێنێـت . بـەڵام بوونـە سـاختەکەش بەئاسـانی ناچێتە دەرەوەو هەوڵی مانەوەو باڵا دەست بوون دەدات بەسەر مەحویدا . جارێك ئـەم سـەردەکەوێت و

بالاّ دەست دەبێت ، جارێك بوونە رەسەنەكە . ئەم حالّەتە بە روونی لەم شیعرەی مەحویدا رەنگی داوەتەوەو هەستی پێدەكرێ ، كە دەلّێ :

یار از وفا گذشت بر این کشته‌ء جفا

شد مشهدم ز مقدم او روضه‌ء صفا

چون در قفاش دلشده‌گانش نمیفتند

«کاکل کمند جان و دل افکنده بر قفا»[1]

واتای دێڕی یەكەم و دووەم یەك لە دوای یەك بەم جۆرەیە : «یار لە رووی وەفادارییەوە بەسەر ئەم كوشتەی بێ مەیلیی خۆیەدا تێپەڕی ، بەهۆی ئەو تێپەڕینەوە كە دەمێ بوو چاوەڕوانی بووم و لەبەر نەبوونی شەهید بوو بووم ، جێگای شەهید بوونەكەم كە بە خوێنی خۆم رازابووەوەو بوو بوو بە گوڵزار ، بوو بە باخچەی خۆشی و رابواردن . مادەم یار كاكۆڵی خۆی كردووە بە كەمەندی گیانی دڵداران و دڵیانی داوە بە كۆڵیا ، ئیتر چۆن دۆستە دڵ رۆیشتووەكانی - بە دوای دڵە رۆیشتووەكانیاندا - نەكەونە دوای ، یا چۆن دڵیان لە دوایەوە نەكەوێ ، كە یەكە یەكە لە كۆڵی دادەكەون»[2]

بە بۆچوونی ئێمە لێكدانەوەی دێڕی یەكەم بەو جۆرەیە كە بە هۆی هاتنی یارەوە شێوەو دیمەنی مەحوی بووە بە گوڵزار و رازاوەتەوە ، نەك شوێنی شەهید بوونەكەی ، بەم پێیە مەحوی بە دابڕان لە یار دەپوكێتەوەو بەرەو نەمان دەچێت ، بەڵام بە دەركەوتنی یار وەك گوڵ دەبوژێتەوە . دێڕی دووەمیش ماناكەی وای لێ دێت : مەحوی دڵی خۆی داوە بە یار ، ئەویش دڵی مەحوی داوە بە كۆڵیا ، ئەگەر بە هۆی بێوەفایی مەحویەوە بڕوات و لە مەحوی دوور بكەوێتەوە ، ئەوا دڵی مەحوی لە كۆڵی دەكەوێتە خوارەوەو بێ جێ دەبێت ، بۆیە مەحوی لە تاو دڵی بۆ ئەوەی بێ جێ نەكەوێت دوای یار دەكەوێت . بەڵام ئایا مەبەستی لە یار كێیە ؟ ئەگەر لە ئاستێكی قووڵداو لەم شیعرەوە لە (یار) بڕوانین و لێكی بدەینەوە ، ئەو (یار)ە بوونی رەسەنی مەحوی دەگرێتەوە كە هەندێكجار ئامادەیەو هەندێ جاریش بزرەو هەستی پێ ناكات . لێرەدا ماوەیەكە لەو بوونەی دابڕاوەو هەستی پێ نەكردووە ، لەم حالّەتی

(1) د . م ، ل ١٠ _ ١١ .

(2) د . م ، ل ١٠ _ ١١ .

بزری و هەست نەکردنەدا بە بوونی خۆی ، تەنانەت ئەوەی بیرچووەتەوە کە کوردەو دەبێ بە زمانی کوردی شیعر بنووسێت ، بۆیە ئەم شیعرەی بە زمانی فارسی دەست پێکردووە . بەم گەڕانەوەو سەرهەڵدانەوەی بوونە رەسەنەکەی (کە بە یار ناوی دەبات) ، ئینجا خۆی بیر دەکەوێتەوەو لە دێڕی دواتردا دەڵێت :

کوردی زوبانی ئەسڵمە گەر تەرکی کەم بە کول

بۆ فـارسی بە کوللی ئەمن دەبمە بێ وەفـا[1]

واتە کوردی زمانی ئەسڵی منە ، ئەگەر بۆ فارسی واز لە کوردی بهێنم ، ئەوا من دەبمە کەسێکی بێ وەفا بەرامبەر ئەسڵی خۆم . مەبەست لەم ئەسڵەی خۆی ، بوونی ئەسڵی ، یاخود بوونی رەسەنی خۆیەتی و زمانی ئەو بوونە ئەسڵیەی کوردییە . کەواتە خۆشی کوردەو دەبێ بە زمانی کوردی شیعر بنووسێت نەك بە فارسی .

بەڵام لێرەداو لە بیرکردنەوەی مەحویدا ئەوە دەردەکەوێت یاخود هەست بەو بۆچوونە دەکرێت کە لەوانەیە (کوردبوون) تاوان بێ ، بۆیە یەکێك (کە بوونێکی ساختەیە) لە ناخیدا ئەم بۆچوونە زیندوو دەکاتەوە ، مەحویش رووی دەمی دەکاتە ئەو و پێی دەڵێت :

دووری مەبینە تۆ لە کەریمی بەهانە جۆ

هەرچی کە کوردە پاکی ببەخشێ بە (بوالوفا)[2]

بۆچی کوردبوون بە تاوان دادەنرێ ؟ بە دووری مەزانە ئەو خوایەی لە بیانویەك دەگەڕێ تا بە هۆیەوە لە بەندەکانی خۆش بێت ، لە هەرچی کوردە خۆش ببێت و لەبەر خاتری (بوالوفا) هەموویان ببەخشێت . بە پێی لێکدانەوەکانیش بۆ (بوالوفا) ، لەوانەیە مەبەست لێی پێغەمبەر بێ ، یان (بوالوفا)ی کوڕی سیراجەدینی تەوێڵەبێ[3]، هەرچەندە لە دێڕەکانی تردا دەردەکەوێ کە مەبەست لە (بوالوفا) پێغەمبەرە (د.خ) .

بەڵام لێرەدا مەبەست لە (بوالوفا) هەر کامێکیان بێ ، رەمزی ئەو کەسەیە کە بەتەواوی هەستی بە بوونی خۆی کردووەو لەگەڵ ئەو بوونەیدا تەبایەو بەهۆی ئەم تەباییەی لەگەڵ بوونی خۆیدا ، لای خوا بەڕێزەو تکاکردنی دەخوات ، بۆیە لە دێڕی

---

(1) د . م ، ل ١١ .

(2) د . م ، ل ١١ .

(3) بڕوانە : د . م ، ل ١١.

دواتردا له خوا دەپارێتەوه لـه بـەر خـاتری پێغەمبـەر لێـی خـۆش ببێـت . لێـرەدا ئـەو پرسیارە سەر هەڵدەدات کە ئەم داواکردنی لێخۆش بوونە لە چییە؟ دەبـێ چ تـاوانێکی کردبێ ، وا داوای لێخۆش بوون دەکات ؟ له دوای ئەوەی بەدووری نازانێت (کوردبوون) لای خوا قبولّ بێت و بوونە رەسـەنەکەی خـۆی کـە سـەر هەڵدەداتـەوەو دێتـەگۆ ، بـه کوردی شیعر دەنووسێ ، لێرەدا هێشتا مەحوی تەواو دڵنیا نییە کە شیعر نووسـین بـه زمانی کوردی گوناح نەبێت و خۆی بە گوناهبار دەزانێت ، بۆیە رووده‌کاتە خـواو لێـی دەپارێتەوە کە لەبەر خاتری پێغەمبەر لێی خۆش ببێت ، چونکه بـە کـوردی شیعری نووسـیووەو ئەمـەش وازهێنانـە لـەو بوونـەی کـە هیـی عەرەبـەو لەرێگـەی ئیـسلامەوه هاتووەتە ناو مەحوییەوە .

عەفووم کە (یاعفو) بە حەق جاهی ئەو شەهە
ئایـەی عـولووی جـاهی ئـەوە ئـایـەتی (عفا)[1]

لێرەدا لەنێوان خۆی و خوادا پێغەمبەر دێنێتە نـاوەوەو داوا لـە خـوا دەكـات لەبەر خاتری ئەو پێغەمبـەرە پلـەو پایە بـەرزە لێـی خـۆش ببێـت . هێنانـە نـاوەوەی پێغەمبـەریش بـۆ ئەوەیـە عوزرێـك بـۆ بـەکوردی نووسـینی خـۆی بهێنێتـەوە ، لـەو روانگەیـەوە کـە پێغەمبـەریش هەرچـەندە ئـەو وەحیـەی لای خـواوە بـۆی هـاتووە لـە بناغەدا بە هیچ زمانێك نەبووەو تەنها وەك هەستێك بووەو نێردراوەتە ناخیەوە[2]، واتە بە زمانێکی دیاریکراو نەبووە ، بەڵام گەیاندنی ئەم وەحیە لە پێغەمبەرەوە بۆ کەسانی تـر بـە زمـانی عەرەبی بـووە ، ئەمـەش لەبەرئەوەیـە چونکه پێغەمبـەر خـۆی عـەرەب بـووە ، ئـەو وەحییـە نێردراوەتـە ناخییـەوەو دواتـر لـە نـاخی ئـەوەوە سـەری هەڵداوەتەوە ، ئەوەیش کە لە ناخی کەسێکەوە سـەر هەڵبـدات ، کەسـەکە سـەر بـە چ نەتەوەیەك بێت ، بە زمانی ئەو نەتەوەیە دەری دەبڕێت . مـەحویش مـادەم کـوردە ، ئەوەی لە ناخیەوە بێتەدەر ، بە کوردی دەری دەبڕێت ، هـەر بۆیـە شیعریش کـە لـه ناخیەوە دێتەدەر بە کوردی دەنووسێت .

بەڵام هێشتا مەحوی بە هۆی کاریگەری بوونێکی ساختەی عەرەبییەوە کە لـه رێگەی ئیسلامەوە هاتووەتە ناوی ، لەم راستیە بە گومانە کە بە کوردی نووسین تاوان

---

(1) د . م ، ل ١٢.

(2) فەرمودەی پێغەمبەر (د.خ) هەیە باسی ئەوە دەکات کە زۆر جار ئەو وەحیەی بۆی هاتووە ، لە شێوەی دەنگی جەرەس (دقات الجرس) دا بووە .

نییە ، بۆیە واز لە زمانی کوردی دێنێت و بە زمانی عەرەبی بە دێڕە شیعرێك وەسفی پێغەمبەر دەکات کە خوا سەلامی لە خۆی و هاوڕێ و خانەوادەکەی کردووەو دەڵێ :

صلّی علیه الـهُنا ما یلیقُ بـه

مَعَ صَحْبِهِ وآلِهِ والأهلِ ذی الصَّفا(1)

ئیتر لێرەدا مەحوی لە نێوان ئەو بوونە رەسەنەی خۆیدا کە کوردەو بوونێکی عەرەبیدا کە لە رێگەی ئیسلام و رۆشنبیری عەرەبی ئیسلامییەوە هاتووەتە ناوی ، لەگەڵ بوونێکی تری فارسیدا کە لەڕێگەی ئەدەبیاتی فارسیەوە تیایدا دروستبووە ، لە نێوان ئەم سێ بوونەدا دۆش داماوەو حاڵی تێکچووە ، بۆیە دەڵێ :

تشویش حال من تو ز تخلیط من بفهم

ز اهل زمانه که رسد بر دلم جفا(2)

بەوەدا لە نائارامی و تێکچوونی حاڵی من بەدەست ئەو بوونانەوە تێبگە ، کە لە نووسینی ئەم شیعرەدا تێکەڵکردنی سێ زمان روویداوە ، دەزانم کە زمانی کوردی ئەسڵمەو بوونی رەسەنم لەمەوەیە ، بەڵام زۆر و ستەم (جفا)ی خەڵکی ئەم سەردەمە بووە بە داخێك لە دڵمداو خەریکە لە خۆمم ون دەکەن ، ون بوونیشم لە تێکەڵکردنی ئەم سێ زمانەدایە کە ئەم شیعرەم پێ نووسیووە .

لێرەدا پێویستە لەسەر (جەفا) و (اهل زمانە) هەڵوەستەیەك بکەین و بزانین مەبەستی لە (جەفا) و لە (اهلی زمانە) چییە و کێیە ؟ ئەگەر قووڵ بەمەبەست و واتای ئەو دوو دەربڕینەدا رۆبچین و لە روانگەی بوونە رەسەنەکەی مەحوییەوە سەیری چەمکی وشەی (ئەهلی زەمانە) بکەین ، ئەوە دەردەکەوێ کە مەبەستی لە ئەهلی زەمانە هەردوو نەتەوەی عەرەب و فارسن ، کە یەکەمیان لە رێگەی ئیسلامەوەو دووەمیان لە رێگەی ئەدەبیاتەوە هاتوونەتە ناو مەحوییەوەو دوو بوونی ساختەیان تێدا دروستکردووەو هەریەکەیان دەیەوێت خۆی بەسەر جەستەی مەحویدا باڵادەست بێت و تیایدا بەرجەستە ببێت و جەستەو خودی مەحوی رەنگدانەوەی ئەو بن . بێگومان ئەمەش لەسەر حسابی بوونە رەسەنەکەی و لەناوبردنی ئەو بوونەیەتی . ئیشکردنی ئەو دوو بوونە ساختەیەش لەسەر نەهێشتن و لە ناوبردنی بوونە رەسەنەکەی ئازارو جەفایەو گەیشتووەتە دڵی . لێرەداو لەم حاڵەتەدا هەوڵدان بۆ

---

(1) د . م ، ل ١٢.

(2) د . م ، ل ١٣.

پەیوەستبوون بە بوونە رەسەنەکەیەوەو لە هەمان کاتدا جۆرە بێدەسەڵاتیەکیش بەرامبەر بەو دوو بوونە ساختەیە ، لە مەحویدا هەست پێ دەکرێت و هەوڵدەدات لە بوونە ساختەکاندا نەتوێتەوە ، بەڵام ناتوانێت بە تەواوی خۆیان لێ دابرێت و خۆی یەکلایی بکاتەوە بۆ بوونە رەسەنەکەی ، کە ئەمەشی پێ نەکرا ، بوونە رەسەنەکەی دەرناکەوێت و نایەت . مەحویش وادەزانێت ئەو بوونەی وەفای نییە بۆی ، بۆیە نایەت و دەرناکەوێت و داوای وەفای لە بوونە رەسەنەکەی کردووەو ، هەر خۆشی لەسەر زمانی بوونە رەسەنەکەیەوە وەڵامی خۆی دەداتەوەو دەڵێت :

گفتا بتم : وفا طلب از من تو (محويا)

در عمر خود شنيدەای از عمر اگر وفا[1]

واتە یارەکەم وتی : ئەی (مەحوی) ئەگەر لە هەموو ژیانتدا وەفات بیستووە، داوای وەفا لە من بکە . مەبەستی ئەوەیە کە وەفا لای مەحوی بوونی نییە ، کەچی داوا لە بوونە رەسەنەکەی دەکات کە وەفای بۆ مەحوی هەبێت و دەستبەرداری نەبێت ، لە کاتێکدا پێویستە مەحوی خۆی دەست بە بوونی رەسەنی خۆیەوەبگرێت و بیپارێزێت و وەفای هەبێ بۆی ، نەك داوای وەفا لەو بکات . واتە مانەوەو بەرجەستەبوونی بوونی رەسەنی مرۆڤ لە دەست کەسەکە خۆیدایە ، نەك لە دەست بوونەکەیداو دەبێ کەسەکە وەفای بۆ ئەو بوونە رەسەنەی خۆی هەبێت و پابەندی بێت و پارێزگاری بکات ، نەك بە پێچەوانەوە . لێرەدا مەحوی لە بەرامبەر بوونە ساختەکاندا لاوازبووەو وازی لە بوونە رەسەنەکەی خۆی هێناوەو وەفای بۆی نەبووەو بە بوونە ساختەو راگوزەرەکانەوە خەریکبووە ، کەچی داوای وەفای لەو کردووە . بۆیە ئەویش ئەوەی بەرووی مەحویدا داوەتەوە کە مەحوی خۆی پەیوەستی بوونی نائەسڵی تر کردووەو بەرەو ئەوان چووەو وەفای بۆ ئەم بوونە ئەسڵییەی خۆی نەبووە ، کەچی داوای وەفا لەم دەکات . لە کاتێکدا نابێ ئەم داوایە لە بوونی رەسەن بکات ، بەڵکو ئەمە ئەرکێکە لە سەر شانی خۆیەتی و پێویستە خۆی بەم ئەرکەوە پابەند بێ و جێبەجێی بکات ، چونکە ئەو بوونە ساختانەی تر وەك تەمەن وان و تاسەر بۆ کەس نامێنن و ئەوەی بمێنێتەوەو جاویدانی بێت بوونی ئەسڵیی مرۆڤ خۆیەتی ، بۆیە پێویستە مەحوی وەفای بۆ ئەم بوونە ئەسڵییەی خۆی هەبێت .

---

(1) د . م ، ل ١٣ .

بـوونی رەسـەنی مـەحوی لـە نـاو خۆیدایـە ، واتـە زۆر نزیکـە لێـی ، بـەڵام لەبەرئەوەی مەحوی بەدەرەوە خەریکەو ئاگای لەو بوونەی خۆی نییـە ، ئـەو بوونـەی ناوکەوتی کردووەو دەرناکەوێت . لە هەندێ حاڵەتـدا مـەحوی بـێ وازهێنـان لـە دنیـاو دەرەوە ، دەیەوێت ئەو بوونە رەسەنەی دەربکـەوێت و ببینێـت و ئامـادەی ئەوەیشە کە دەرکەوت و هات ، سەری لەبەر پێیدا دابنێت :

وتـم : نـیازمە بەر پێتی خەم سەرم ، فەرمووی
بەنازو عیشوە : شەهیی بۆ گەدا کە نادا دەست[(1)]

لێـرەدا (یـار ـ بـوون) زۆر لـە مـەحوی نزیکـە ، بۆیـە مـەحوی راسـتەوخۆ روودەکاتە (یار ـ بوون) و پێی دەڵێت من چاوەڕوانی دەرکەوتن و هاتنی تۆم ، هەر کـە تۆ دەرکەوتیت ، وەك نیشاندانی رێزو وەفا بۆت ، نیازمە سەرم بخەمە بەرپێت . بـەڵام (یـار ـ بـوون) بەمـە رازی نییـە ، چـونکە هەستدەکات ئەگـەر ئـەو خـۆی بـۆ مـەحوی دەرخات و مەحویش سەری خۆی لەبەر پێی ئەمدا دابنێت ، ئەوا وەك ئەوەیـە مـەحوی بووبێتە پاشـاو ئـەم بوونـە پاشـایەش وەك پاشـاکانی تـر نییـە ، کـە پاشـایەتیەکەیان لەوەوەیە دەسەڵات و سەروەت و سامان و وڵاتێکیـان لـەژێر دەسـتدایە بۆیـە پاشـان و ئەگەر ئەوانەیان نەما لە پاشایەتی دەکـەون ، ئـەم بـوون بـە پاشـایەی مـەحوی لـەوان جیـاوازەو لـەوەوەیـە کـە (یـار ـ بـوون) دەرکـەوت و مـەحوی پێـی گەیـشت و بـووە خاوەنی ، دەبێـتە پاشـا . ئەو یارەش کە مـەحوی بـە هۆیـەوە دەبێتـە پاشـا ، وەك پـارەو سـەروەت و سـامان و دەسـەڵات نییـە ، کـە دەبڕێنـەوەو بـە تێپـەڕبوونی کـات نـامێنن ، بـەڵکو ئـەم ، کـە مـەحوی بـووە خـاوەنی و کەوتـە بـەدیهاتن ، ئـەوا نـەهیچ کەسێك و نەچەرخی زەمانە ناتوانن کۆتایی پێ بهێـنن و لـەناوی بـەرن . دەرکـەوتنی ئـەم یـارەو گەیـشتنی مـەحوی پێـی ، مـەحوی بـەم پلـەو پایەیـە دەگەیـەنێت ، بۆیـە ئامادەیە سەری خۆی بخاتە بەر پێی . بـەڵام (یـار ـ بـوون) بەمـە رازی نییـە ، چـونکە سەری مەحوی هێشتا شایەنی ئەوە نییە بخرێتە بەر پێی یار :

بەر پێی ئەوم بە مێژەرەوە ، سەر کە نا ، وتی
مـەحـوی تەمایە بمخەڵەتێنێ بە تووری پووت[(2)]

(1) د . م ، ل ٧٠ .
(2) د . م ، ل ٨٤ .

ڕازی نەبوونی (یار - بوون) بەوەی کە مەحوی سەری خۆی بخاتە بەر پێی ، لەبەرئەوەیە کە سەری مەحوی وەك تووری پووتە ، چونکە ئەگەر تووری پووت نەبوایە ، ئەوەی دەزانی سەرێك کە مێزەری پێوەبێت ، مانای ئەوەیە خاوەنی ئەو سەرە ، کەسێکە کە مەلایەو مێزەری مەلایەتی بەسەرەوەیە ، ئەمەش پلەیەکی کۆمەڵایەتییەو مانای وایە مەحوی لە خەڵك و لە کۆمەڵگە دانەبڕاوەو لە ناویاندا تواوەتەوەو لەوان زیاتر پابەندی ئەو ڕێوڕەسم و دابونەریتانەیە کە کۆمەڵگەو ئایین دیاریی کردوون و بە هۆیانەوە بووەتە کەسێتییەکی ئایینی ، کە ئەمەش بوونێکی ساختەیەو دەرەوەو کۆمەڵگەو ئایین لە ناو مەحویدا دروستیانکردووە و مەحویش بەم بوونە ساختەیەوە پابەندە ، کەچی دەشیەوێت بەبێ وازهێنان لەم بوونە ساختەیە بوونە ڕەسەنەکەی دەرکەوێت و پێی بگات . بەڵام تا ئەو بوونە ساختەیە لەناو مەحویدا بێت ، (یار - بوون) خۆی بۆ مەحوی دەرناخات :

دەیووت : قیامەت ئەڵبەتە ڕوومت نیشان دەدەم

ڕوو دەرخە تاکو ڕۆژی قیامەت هەڵێ لە ڕووت[1]

لێرەدا (یار - بوون) هەستدەکات مەحوی بەجۆرێك لەو پلەوپایە ئایینی و کۆمەڵایەتیەدا تواوەتەوە ، مەگەر بە مردن بتوانێت خۆی لێ ڕزگار بکات . تا خۆشی لێ ڕزگار نەکات ، ئەوا بوونی ساختە لە ناویدا ئامادەیی هەیە ، کە بوونی ساختەش لە ناو مەحویدا ئامادەیی هەبوو ، (یار - بوون) خۆی پیشانی مەحوی نادات . بۆیە یار هەست دەکات مەگەر مەحوی بمرێت و بەو مردنەی لە کۆمەڵگەو پلەو پایەی کۆمەڵایەتی دابڕێت و لە قیامەتیشدا کە زیندووبوویەوە بوونی ساختەی تێدا نەماوە ، بۆیە یاریش لەوێ (واتە لە قیامەت) ڕووی خۆی پیشانی مەحوی دەدات . بەڵام مەحوی بە (یار - بوون) دەڵێت تۆ ڕووی خۆت دەرخە ، با بتبینم و جوانی و گەورەیی و شان و شکۆی تۆم بۆ دەرکەوێت ، بەمە لە کۆمەڵگەو پلەو پایەی ئایینی و بوونی ساختە دادەبڕێم و خۆم بۆ تۆ یەکلایی دەکەمەوەو ئەمەش وەك ئەوەیە بەو دەرکەوتنەی تۆ قیامەت ڕوویدابێت . بێگومان ئەمەش ڕوونادات ، چونکە (یار - بوون) دەرناکەوێت یاخود خۆی دەرناخات ، بۆئەوەی مەحوی بیبینێت و کە بینیی ئنجا واز لە بوونی ساختە و مەوجود و شتی دنیایی بهێنێت ، بەڵکو دەبێ مەحوی سەرەتا خۆی لەوانە دابڕێت و بەرەو خۆی بگەڕێتەوەو ئامادەی دەرکەوتنی (یار - بوون) بێت ، ئنجا (یار - بوون)

---

(1) د . م ، ل ٨٤ .

دەردەکەوێت . بەڵام لەبەرئەوەی مەحوی ئەمەی ئەنجام نەداوە ، (یار - بوون) لێی دووردەکەوێتەوەو خۆی پیشان نادات ، بۆیە دەڵێت :

لە رێی ئەو شۆخەدا خۆم کردە خاك و پێی نەنا پێما
دەسا خاکی هەموو عالەم بەسەر خۆما نەکەم چبکەم[1]

مەحوی دەیەوێت بەبێ وازهێنان لە دەرەوەو بوونی ساختە ، بەوەی کە وەك خاك لەبەر پێی یاردا بکەوێت ، ئیتر یار بێت و پێی پێدا بنێت ، کە ئەمەش مانای دەرکەوتنی (یار - بوون)ە . بەڵام دوای ئەوەی کە ئەم ماوەیەکی زۆر خۆی کردووەتە خاکی بەرپێی (یار - بوون) ، کەچی هەر نەهاتووەو پێی پێدا نەناوە ، واتە (یار - بوون) دەرنەکەوتووە . بۆیە مەحوی هەستدەکات تەنها ئەوەی بۆ ماوەتەوە کە لە تاو دەرنەکەوتن و نەهاتنی یار ، قوڕی هەموو عالەم بەسەر خۆیدا بکات ؛ چونکە دەرنەکەوتنی (یار - بوون) وەك مردنی کەسێکی زۆر زۆر نزیك و ئەزیزەو دەبێت قوڕی بۆ بپێوێت ، جگە لەوەی کە بەجێمانی مەحوییە لە یاران :

بەجێ ماوم لە یاران ، نابەجێ ماوم ، ئەجەل زوو بە
بە مردن لەم قوصووری ژینە ئیستیعفا نەکەم چبکەم[2]

دەرنەکەوتنی (یار - بوون) و نەگەیشتنی مەحوی پێی ، مانای دواکەوتن و بەجێمانی مەحوییە لەو کەسانەی کە بە (یار - بوون) گەیشتوون و بەو بوونەیانەوە ژیان بەسەردەبەن و لەم بەسەربردنەی ژیاندا بەو بوونە رەسەنەوە ، ئەو بوونەیان بەدیدێت . مەحوی هەستدەکات ئەو جۆرە کەسانە (کە لێرە بە یاران ناوی بردوون) بەوەی بوونیان دەرکەوتووەو پێی گەیشتوون و لە بەدیهاتندایە ، بەمە لە ژیاندا ئەرکی خۆیان بەجێگەیاندووەو ژیان و مانەوەیان لە دنیادا لە جێی خۆیدایەتی و شایەنی ئەوەن بژین و ژیانیان بەجێیە . بەڵام مەحوی لەبەرئەوەی بە هۆی کەمتەرخەمیی خۆیەوە ئەو بوونەی دەرنەکەوتووە ، هەستدەکات ژیانی ئەم ژیانێکی نابەجێیە ، چونکە پڕ ناتەواوی و کەموکوڕییەو بوونی ساختەو مەوجودی دەرەکی تێیدا ئامادەییان هەیە ؛ بۆیە مردن بە باشتر دەزانێت لەم جۆرە ژیانەو مانەوە لە دنیادا بە بوونێکی ساختەوە . هەرئەمە وای لێکردووە کە داوا لە ئەجەل بکات بێت و زوو بیمرێنێت و لەم جۆرە ژیانە رزگاری بکات . بۆیەش دەیەوێت بمرێت و لە ژیان رزگاری

---

(1) د . م ، ل ٢٣٠ .

(2) د . م ، ل ٢٣٣ .

بێت ، چونکە هەست دەکات بە جۆرێك بە دنیاو شتی دنیایی و بوونی ساختەوە خەریکبووەو پێوەیان بەستراوەتەوە ، زەحمەتە بتوانێت خۆیان لێ رزگار بکات . تا لەمانەش رزگاری نەبێت و لێیان دانەبڕێت ، (یار - بوون) دەرناکەوێت و خۆی پیشانی مەحوی نادات . (لەیلا - یار - بوون)یش کە هەستدەکات مەحوی بەمجۆرە بێ هیممەت بووەو تا لە دنیادا بێت ، زەحمەتە بتوانێت خۆی لە دنیاو مەوجودو بوونی ساختە دابڕێت ، ئەوا وادەی بەیەکگەیشتنی خۆی لەگەڵ مەحویدا دەخاتە رۆژی قیامەتەوە :

ئەوا لەیلا بە رۆژی حەشر ئەدا وادەی لیقا (مەحوی)

هەتا قامی قیامەت ، ئاه و واوەیلا نەکەم چبکەم[1]

کە (لەیلا - یار - بوون) وادەی دەرکەوتن و بەیەکگەیشتنی لەگەڵ مەحوی دەخاتە رۆژی قیامەتەوە ، مەحوی ئەمە بە کارەساتێکی ئەوەندە گەورە دەزانێت کە دەبێت تا رۆژی قیامەت شین و واوەیلا بکات و هەناسەی سارد هەڵبکێشێت ، چونکە دەزانێت دەرکەوتنی ئەو بوونە رەسەنەو گەیشتن پێی لە قیامەتدا روونادات و ، قیامەت شوێنی روودانی ئەو دەرکەوتنەی بوونی رەسەن و بەدیهاتنی نییە ، بەڵکو دنیاو ژیانی دنیا شوێنی دەرکەوتن و بەدیهاتنی ئەو بوونە رەسەنەیە . کە مەحوی بە هۆی خەریکبوونی بە بوونی ساختەو مەوجودو شتی دنیاییەوە رێگە لە دەرکەوتن و بەدیهاتنی ئەو بوونە بگرێت و لەم ژیانەدا زەمینەی بەدیهاتنی ئەو بوونەی ساز نەکات ، ئەوا ئیتر هەرگیز ئەو بوونەی دەرناکەوێت و بەدینایەت و ژیانی مەحوی ژیانێکی نابەجێ دەبێت . تەنانەت دابڕان لەو بوونە رەسەنەو دوورکەوتنەوەی ئەو بوونە لێی رۆژی مەحویی رەشکردووە ، بۆیە دەڵێت :

لەو رۆژەوە جودا بووە لێم ئەو پەری وەشە

رۆژم رەشە ، شوعورو دڵم لێ بووە جودا[2]

لەو کاتەوەی بەهۆی خەریکبوونی بە بوونی ساختەوە بوونە رەسەنەکەی (کە بە پەری وەش ناوی بردووە) لێی جودابووەتەوەو رۆیشتووەو دەرناکەوێت ، رۆژی روناکی لا تاریکبووەو سەری لێ تێکچووەو رێی بزرکردووەو بە جۆرێك حاڵی تێکچووە هەستکردنی نەماوەو دڵی لێ جودابووەتەوەو ، وەك ئەوەیە دڵی نەما بێت کە بەهۆیەوە هەست بە دەرکەوتن و هاتنی بوونی رەسەن دەکات . ئەم بارە ناخۆشەش وای لێ

---

(1) د . م ، ل ٢٣٣ .

(2) د . م ، ل ٧.

کردووه واز له دەرەوه بهێنێت و له بوونی ساختەو شتی دنیایی خۆی دابڕێت و خۆی بۆ بوونی ڕەسەن یەکلایی بکاتەوه . ئەم دابڕان له دەرەوەو چوون بەرەو بوونەش بە کارێکی گەورەو قورس دەزانێت ، بۆیه دەڵێت :

بەس کاری دڵ توێنەوه مەحوی له پێشته

(لایَحْسَبُ الأناسِیُ اَنْ یُتْرَکُوا سدیً)[1]

هەستدەکات ژیانی بۆئەوه نییه هەر وا بە فیڕۆی بدات و بە دنیاو بوونی ساختەوه خەریکبێت و ژیانێکی بێمانا بژی ، بەڵکو لەم ژیانەدا کاری دڵتوێنەوەو گەورەی هەیه کە دەبێت ئەنجامی بدات . یەکێك لەو کارانەش بریتییه لەوەی ڕووبکاتە بوونی ڕەسەنی خۆی و ئامادەی هاتنی ئەو بوونە بێت . ئەمەش بەوە دەبێت دڵ و دەروونی له دنیاو بوونی ساختە خاڵی بکاتەوەو چاودێری دڵی بکات ، تا لەڕێگەی دڵیەوه ، دەرك بە هاتنی (یار - بوون) بکات ، چونکە بەهۆی دابڕان لەو بوونە ڕۆژی تاریکبووەو لە تاریکیشدا ناتوانێت دەرك بە هاتن و دەرکەوتنی بوونی خۆی بکات و لە ڕێگەی بارودۆخ و حاڵەتی دڵیەوه هەست بە هاتنی (یار - بوون) دەکات ، بۆیه دەڵێت :

دڵ لەسەر خۆ چوونی پەی دەر پەی دەلیلی یارە هات

عەقڵ و هۆش ئەی دڵ بکە حاضر له پێشە کارەهات[2]

لەم حاڵەتەدا دڵی زووزوو لەخۆدەچێت ، لەخۆچوونەکەشی ئەوەیە بە تەواوی لە دنیاو دەرەوه دادەبڕێت و لێیان بێئاگا دەبێت و بەنسبەت ئەوانەوه دەکەوێتە حاڵەتی غیابەوه ، ئەمەش مانای ئەوەیە (یار - بوون) دێت . لێرەدا مەحوی هەستدەکات ئەو بوونەی دەردەکەوێت ، بۆیە داوا لە دڵی دەکات کە ئەو لەخۆچوون و بێئاگاییەی نەمێنێت و هۆش و عەقڵی بۆ دەرکەوتن و هاتنی (یار - بوون) ئامادە بکات ، چونکە کە (یار - بوون) هات ، کاری ئەم بریتی دەبێت لە خەریکبوون بەو بوونەوەو ئەمەش پێویستی بەوەیە هۆشی لای خۆی بێت و لە حاڵەتی بێئاگاییدا نەبێت . لێرەدا مەحوی لەوە بێئاگایە کە ئەو لەخۆچوون و بێئاگابوونەی دڵ لە دنیاو دەرەوەیەو بەم بێئاگابوونەی لە دەرەوه ، هۆش و عەقڵی ئامادەی هاتنی (یار - بوون) دەبن و کە هات پێوەی خەریکدەبن و کاریان بەدیهێنانی ئەو بوونە دەبێت .

---

(1) د . م ، ل ٧ .

(2) د . م ، ل ٥٦ .

ئەو ساتانەش کە ئەو بوونە بزرەو مەحوی لێی دادەبڕێت ئەوا هەستدەکات هیچ کارێکی نییە ئەنجامی بدات . لەم غیابەی بووندا ئەنجامدانی هەر کارێك خەریکبوونە بە دنیاو مەوجودو بوونی ساختەوە ، بۆیە مەحویش هەوڵدەدات خۆی لە سەرقاڵبوون بەو شتانەوە دووربگرێت و چاوەڕێی دەرکەوتنی (یار ـ بوون) بێت . لەم بێکاری و چاوەڕوانییەدا بێهودەیی دەیگرێت و نائارام دەبێت ، کاتێکیش ئەم نائارامییەی دەگاتە لوتکەو وای لێدەکات دڵی لەخۆ بچێت ، نیشانەی ئەوەیە بوونی رەسەن دەردەکەوێت . هەرچەند دەرکەوتن و هاتنی ئەو بوونە رەسەنە ئاسان نییەو ئازارو ناڕەحەتیی زۆری پێوەیە ، بەڵام کە ئەو بوونە سەریهەڵداو بەدیهات ، ئیتر ئەو کەسە دەبێتە کەسێکی نەمرو پێویستی بە ئاوی حەیات نابێت بۆ ئەوەی نەمری بەدەست بهێنێت :

خضر ئەگەر چاوی حەیاتی بریە ئاوی حەیات

من لە خاکی دەری جانانمە هەر چاوی حەیات[1]

خدری زیندە بەوە هەوڵی بەدەستهێنانی نەمریی داوە کە بە دوای (ئاوی ژیان)دا گەڕاوە ، دۆزیویەتەوەو لێی خواردووەتەوەو بووە بە کەسێکی نەمر . بەڵام مەحوی ئەم کارەی خدر بە هەڵە دەزانێت ، چونکە لە دەرەوەی خۆیدا بە دوای شتێکدا گەڕاوە کە بەدەستی بهێنێت و بە هۆیەوە ببێتە کەسێکی نەمر . مەحوی هەستدەکات نابێت مرۆڤ چاوەڕوانی ئەوە بێت لە دەرەوەی خۆی و بە هۆی شتێکی دەرەکییەوە نەمریی دەست بکەوێت ، چونکە ئەو نەمرییەی لە رێگەی شتی دەرەوە دەست مرۆڤ دەکەوێت ، نەمرییەکی راستەقینە نییەو وەهمییەو وەك بوونی ساختە وایە کە هەر بە رواڵەت بوونە . مەحوی هەستدەکات ئەگەر چاوی لە (دەری جانانە) ، واتە چاوی لە بوونی رەسەن بێت کە لە ناوەوەی خۆیدایە ، ئەوا کە ئەو بوونەی دەرکەوت و کەوتەبەدیهاتن ، بەمە دەبێتە کەسێکی نەمرو جاویدانی ، نەك بە ئاوی ژیان . دەرکەوتنی ئەم راستییەی کە مرۆڤ لە بوونی رەسەنیدا نەمری بەدەست دێنێت نەك بە ئاوی ژیان ، بووەتە هۆی ئەوەی ئاوی ژیان هەستبکات هیچ کارێکی نەماوە ئەنجامی بدات و دەبێت خۆی ونبکات :

ون بووە لەو رۆژەوە لێوی حەیات ئەفزاتی دی

وا دەبێ شەرم و حەیا ئەی ئافەرین ئاوی حەیات[1]

([1]) د . م ، ل ٦٣.

ئاوی حەیات لە ئەسڵدا نییە ، بەڵام ئەو بۆچوونە باوە کە گوایە هەبووەو دوایی ونبووە . مەحوی لێرەدا هۆی ونبوونەکەی دەگێڕێتەوە بۆ ئەوەی کاتێك ئاوی حەیات بوونی رەسەنی مرۆڤی بینی کە ژیانێکی راستەقینە بە مرۆڤ دەبەخشێت و ئەوەی ئەو بوونەی دەرکەوێت و پێی بگات ، ئەوا کەسێکی نەمرە ، هەستی کرد ئیتر مرۆڤ پێویستی بەو (واتە بە ئاوی حەیات) نەماوە تا بەدەستی بهێنێت و بەهۆیەوە ببێتە کەسێکی نەمر . ئەمە بووە هۆی ئەوەی خۆی ونبکات و بزر ببێت و مرۆڤ نەتوانێت بیدۆزێتەوە . لێرەدا مەحوی دەیەوێت ئەوە بڵێت کە ژیانی راستەقینەو نەمری لە بوونی رەسەنی مرۆڤدایەو پێویست ناکات لە دەرەوە بەدوایاندا بگەڕێت ، چونکە لە دەرەوەی خۆی دەست ناکەون ، بەڵکو لە ناو خۆیدان و تەنها ئەوەندەی دەوێت ئەو لایەنەی لە رێگەی دەرەوە تیایدا دروستبووە کە بوونێکی ساختەیە بیمرێنێت ، بۆ ئەوەی ئەو بوونە رەسەنەی دەربکەوێت :

بۆ وەفا کردن بە وەعدەی هاتنی بمرە : وتی
کەس نییە ئیخطاری کا وا هاتووە وادەی وەفات(٢)

لێرەدا مەحوی لەگەڵ ئەو لایەنەی خۆیدا دەدوێت کە بە دنیاوە پەیوەستەو بوونی ساختەی تێدایەو فەرمانی بەسەردا دەکات کە بمرێت بۆ ئەوەی کاتی هاتن و دەرکەوتنی (یار - بوون) بێت . مردنی ئەو لایەنەشی مانای نەمان و فەوتانی بوونی ساختە دەگەیەنێت و بەمەش بوونی رەسەن دەست بە هاتن و دەرکەوتن دەکات . مەحوی ئەمادەیە واز لە دنیاو شتی دنیایی وەك پارەو سەروەت و سامان و ...هتد بهێنێت بۆئەوەی (یار - بوون) دەربکەوێت . ئەو بوونەش کە لە ناو مرۆڤدا دەردەکەوێت و مرۆڤ لە ناو خۆیدا بە دەستی دەهێنێت ، بە هیچ شتێکی دنیایی ناچوێنرێت و لە بان شتە دنیاییەکانەوەیە ، هەر لەم روانگەیەوەیە مەحوی لە بارەی (یار - بوون)ەوە دەڵێت :

عەنبەری سارا وتم زوڵفی ، نەباتی میصری لێو
زوڵفی ئاڵۆزا ، وتی لێوی کە ناوی من نەبات(٣)

لێرەدا مەحوی وەك یارێکی بەرجەستە کە لە دەرەوەیەو لە هەر یارێکی دی

---

(1) د . م ، ل ٥٦ .
(2) د . م ، ل ٥٧ .
(3) د . م ، ل ٥٩ .

دەچێت ، سەیری (یار - بوون)ی کردووەو زوڵفی بە عەنبەرو لێوی بە نەبات چواندووە . بەڵام (یار - بوون) بەوە رازی نییە کە مەحوی وەك یارێکی دەرەکی سەیری بکات ، چونکە ئەمە مانای ئەوەیە هێشتا مەحوی نازانێت حەقیقەتی ئەو (یار - بوون)ەی چییەو دەرکی نەکردووە . ئەوەی ئەو پێوەی خەریکە (یار - بوون) نییە ، بەڵکو وێنەیەکی وەهمیی ئەو بوونەیە ، ئەمەش مانای وایە ئەوەی مەحوی پێوەی خەریکە بوونێکی ساختەیەو لە بوونە رەسەنەکەی خۆی دابڕاوە . دابڕانیشی لەو بوونەی وا دەکات ئەو بوونەی دەرنەکەوێت و نەیەت ، بۆیە مەحوی دەڵێت :

ئەو نەهاتن دەردە داغی ئەو نەهاتن دەردەها

کەس بە دەردی من نەچێ ، وەك من نەبێ تووشی نەهات[1]

بەلای مەحوییەوە نەهاتنی (یار - بوون) دەردو خەم و خەفەتە . ئەم نەهاتن و دەردو خەم و خەفەتەی نەهاتنی (یار - بوون) ئەوەندە قورس و گرانە ، لەوانەیە مرۆڤ لە بەرامبەریدا خۆی بۆ رانەگیرێت و واز لە چاوەڕوانیی دەرکەوتن و هاتنی ئەو بوونەی بهێنێت و رووبکاتە دنیا ، چونکە دنیا بە دیمەن وا دیارە ئەم دەردو خەم و خەفەتەی تیا نییە :

جوان و شیرینە ئەگەر دنیا لە روودا میهرەبان

وەردی خارە ، شەهدی زەهری مارە ، عەهدی بێ ئەبات[2]

دنیا بە نسبەت مرۆڤەوە هەڵخەڵەتێنەرەو جوان و شیرین و میهرەبان خۆی پیشانی مرۆڤ دەدات ، بەمە مرۆڤ لە خشتە دەبات و بەرەو خۆی رایدەکێشێت و لە بوونی رەسەنی خۆی دایدەبڕێت . لە کاتێکدا حەقیقەتی دنیا بەم جۆرە نییەو رێك پێچەوانەی خۆی ، خۆی پیشانی مرۆڤ دەدات . واتە دڕك بە گوڵ و ژەهری مار بە هەنگوین ، پیشانی مرۆڤ دەدات و پەیمانی شتی جوان و شیرین بە مرۆڤ دەدات ، کەچی لە بەرامبەر ئەو پەیمانەی خۆیدا بێ وەفایەو هەر ئەوەندەی مرۆڤەکەی بەرەو خۆی راکێشاو لە بوونی رەسەنی خۆی دایبڕی ، ئیتر پشتی تێدەکات و لە خۆشی و شادییە رووکەشەکانی خۆی بێبەشی دەکات و کەسەکەش لەبەرئەوەی بەهۆی رووکردنە دنیاوە لە بوونی رەسەنی خۆی دابڕاوە ، بێهودەیی و خەم و خەفەت و ئازارێکی وا رووی تێدەکەن کە هیچ دەردێ پێی ناگات . واتە رووکردنە دنیاو

(1) د . م ، ل ٥٩ .

(2) د . م ، ل ٥٩ .

خەریکبوون پێوەی خۆی لە خۆیدا دەردێکی گرانەو مایەی خەم و خەفەت و ئازارە ، بە هەمانشێوە رووکردنە بوونی رەسەن و چاوەڕوانکردنی تا دەردەکەوێت و دێت ، ئەمیش خۆی لە خۆیدا خەم و خەفەت و ئازاری پێوەیە . بەڵام ئەوەندە هەیە خەم و خەفەت و دەردی دنیا لە پێناو شتێکی رووکەش و بێماناداییەو بە نسبەت مرۆڤەوە چارەنووس و ئەنجامێکی باش و دڵخۆشکەری نییە ، بەڵام خەم و خەفەت و ئازاری چاوەڕوانیی بوون لە پێناو شتێکی بەرزو بەهادارداییەو سەرئەنجام و چارەنووسێکی باش لە پێش کەسەکەدایە کە دەرکەوتن و هاتنی (یار - بوون)ەو بەمە لە خەم و خەفەت و دەردو ئازار رزگاری دەبێت . هەستکردن بەم جیاوازییە وای لە مەحوی کردووە بڵێت :

وەصیەتی مەجنوونە هەر کەس دەردی دنیا عارە بۆی

خۆ بکا وەك مـن بە دەردی عیشقی یارێ موبتەلا[1]

رووکردنە دنیاو خەریکبوون پێوەی دەردێکەو کەسێك یەك جار هەستی بە بوونی رەسەنی خۆی کردبێت و لە چاو ئەو بوونەیدا بێ نرخی دنیای بۆ دەرکەوتبێت ، بە لایەوە عارە جارێکی تر بەرەو دنیا بچێتەوەو بە دەردی دنیاوە موبتەلا ببێت . بۆیە روو لە دنیا وەردەچەرخێنێت و بەرەو بوونی رەسەنی خۆی دەچێت و بە دەردی عیشق و گەیشتن بەو (یار - بوون)ەی خۆیەوە خۆی موبتەلا دەکات ، چونکە موبتەلا بوون بەم دەردەوە نەك هەر عار نییە ، بەڵکو کۆتاییەکی باشی هەیەو سەرئەنجام ئەو کەسە بەو بوونەی خۆی دەگات و ئارامی رووی تێدەکات . بەڵام ئەوانەی واز لەم بوونەی خۆیان دەهێنن و بە دنیاوە خەریك دەبن ، هەرگیز ناگەنە ئارامی و دەبنە کەسانێکی چاو برسی :

چاویان ئەم ئەهلی دنیایە ئەوەندە برسییە

پادشاکانی بە دەمدا یەك سەری یەکتر دەبات[2]

ئەوانەی وازیان لەو بوونە رەسەنەی خۆیان هێناوە کە لە ناو خۆیاندایەو لە چوون بەرەو دنیاو دەستکەوتنی شتی دنیاییدا هەست بە بوونی خۆیان دەکەن ، هەرگیز بە بوونێکی راستەقینەو ئارامی بەخش ناگەن و تا زیاتر شتی دنیایی بەدەستبێنن ، زیاتر چاو برسی دەبن و هەوڵی بەدەستهێنانی شتی زیاتر دەدەن .

---

(1) د . م ، ل ٢٨ .

(2) د . م ، ل ٦٠ .

تەنانەت پاشا ، کە زۆرترین ڕێژەی شتی دنیایی دەستکەوتووەو دەبێت ئیتر لەوەدا هەست بە بوونی خۆی بکات و ئارامی ڕووی تێ بکات ، کەچی هێشتا ڕازی نییەو پەلاماری پاشای تر دەدات و دەیەوێت ئەوەی ئەو پاشایەی تر هەیەتی بۆ ئەم بێت . ئەگەر ئەمەشی بۆ ئەنجام درا ، هێشتا هەوڵی زیاتر دەدات و هەرگیز ئارامی ڕووی تێ ناکات ، چونکە ئەوەی ئەو دوای کەوتووە مایەی ئارامی نییەو وەك سەراب وایەو تەنها لە دوورەوە خۆشەویست و ئارامی بەخشەو لە ئاو دەچێت ، کە لێی نزیك بوویەوە بۆی دەردەکەوێت کە ئاو نییەو سەرابە ، هەر ئەمە وای لە مەحوی کردووە بڵێت :

بە ئاوی تێگەیشتین دنیا ئێمە هەر سەرابێ بوو

هەموو دەشچن بە خنکان و لە وشکیشە مەلەی مەخلووق[1]

مرۆڤ لە ناخەوە حەزی لەوەیە حاڵەتی ئێستای خۆی تێپەڕێنێت و بەرەو پێشترو بەرەو کەماڵ بڕوات ، واتە لە ناخەوە تینووی شتێکە کە هێشتا پێی نەگەیشتووەو دەیەوێت پێی بگات و ببێتە کەسێکی پێگەیشتوو . کاتێك مرۆڤ وای زانی ئەوەی ئەو تینوویەتی و بە دوایدا دەگەڕێت دنیایە ، ئەوا شوێن دنیا دەکەوێت و هەوڵی بەدەستهێنانی دەدات ، کە بەدەستی هێنا ، هەست دەکات ئەو حەزو تینوویەتیەی ناخی هەر ماوەو چۆن سەراب تینوویەتیی مرۆڤ ناشکێنێت ، دنیاش ئەو حەزو تینوویەتیە ناوەکییەی ئەمی نەشکاندووەو ئەوەی ئەو دوای کەوتووە ، ئەوە نەبووە کە تینوویەتی دەشکێنێت و ئارامی بە مرۆڤ دەبەخشێت . لەمەوە ئەوەی بۆ دەردەکەوێت دەبێت ئیتر واز لە دنیا بێنێت کە وەك سەرابەو ڕوو لە بوونی ڕەسەنی خۆی بکات ، کە نەك هەر سەراب نییە ، بەڵکو گەوهەرێکەو لە ناو کەسەکە خۆیدایە . ئەوەی واز لەم گەوهەرە بهێنێت و ڕوو لە دنیا بکات ، واتە گەوهەرەکەی بگۆڕێتەوە بە دنیا ، مەحوی بە کڕیارێکی غەشیمی دەزانێت و لە بارەیەوە دەڵێت :

لە سووقی دەهردا دوکانی هەر کەس موددەتی عومرە

گوهەر ـ دانە بە پشکڵ دانە مەحوی مامەڵەی مەخلووق[2]

واتە هەر کەسێك لە ماوەی عومری خۆیدا یاخود لە ژیانی خۆیدا ، واز لە بوونی ڕەسەنی خۆی بهێنێت و ڕوو بکاتە دنیاو شتی دنیایی کە وەك سەرابن و پێوەیان خەریکبێت و ژیانی لە پێناو ئەواندا بەسەر ببات ، ئەوا وەك ئەوەیە ئەم

---

(1) د . م ، ل ١٨٢ .

(2) د . م ، ل١٨٢ .

کەسە دانە گەوهەری بەنرخی گۆڕیبێتەوە بە پشکلێ کە هیچ نرخێکی نییە . واتە بوونی ڕەسەن وەك دانەی گەوهەرەو شتە دنیاییەکان وەك پشکڵن و وازهێنان لە بوونی ڕەسەن و کەوتنە دوای بەدەستهێنانی شتی دنیایی ، وەك گۆڕینەوەی گەوهەرە بە پشکلێ . مەحوی هەستدەکات لە دوکانی عومری خۆیدا مامەڵەی لەم جۆرەی کردووە ، بۆیە تا ئێستا (یار - بوون) دەرنەکەوتووەو خۆی پیشانی ئەم نەداوە .

خۆ ئامادە کردن بۆ دەرکەوتنی (یار – بوون)

مەحوی هەستدەکات تا لە ناو خەڵکدابێت و بە دنیاو شتی دنیاییەوە خەریکبێت ، لەبوونی ڕەسەنی خۆی دابڕاو دەبێت و ئەو بوونەی دەرناکەوێت . پێویستە ڕێگەیەك بدۆزێتەوە بۆ ئەوەی لە دنیاو خەڵك و دەرەوە دابڕێت و جەستەو ناخ و دڵی لە بوونی ساختەو بێگانە پاکبکاتەوەو بۆ دەرکەوتنی بوونی ڕەسەن خۆی ئامادە بکات ، بۆ ئەمەش دەبێت ڕوو بکاتە سارا :

بەجێ نایێ دەبێ ڕوو کەینە سارا

حەقی ئادابی مەجنوونی لە شارا[1]

مەرجیش نییە دەرچوون لەناو خەڵك و ڕووکردنە سارا بە جەستە بێت ، واتە لەوانەیە ئەو ڕۆیشتن و دەرچوونە لەناو خەڵك بە جەستە نەبێت ، بەڵکو بەوە بێت لە ناوەوەیدا خۆی لە خەڵك دابڕێت و ڕوویکاتە سارایەك کە سارای بوونی خۆیەتی و لەگەڵ ئەو بوونەی خۆیدا ئازادانە بژی ، چونکە ئەگەر لە ناو خەڵکدا بێت لەم ئازادی و سەربەستییە خودییە بێبەش دەبێت ، بەم دابڕانەی لە خەڵك ئازادی خۆی بە دەست دێنێت و لەژێر کاریگەریی ئەواندا نامێنێت . ئەمەش مانای هەڵبژاردنی بوونی خۆیەتی و بەمە فەزڵی ئەو بوونەی دەدات بەسەر عالەمداو بە تەواوی پاشەکشێ لە چواردەوری خۆی دەکات و ئەنجامی ئەم دابڕان و پاشەکشەیەش ڕۆچوونە بە قوڵایی بوونی خۆیدا . بەم ڕۆچوونە ئەوەی بۆ دەردەکەوێت کە ئەگەر بێت و لەم بوونەی خۆی دابڕێت و بەرەو دنیاو دەرەوە بچێت و بشبێتە دارا ، ئەوا ئەسکەندەرێکی لێ پەیدا دەبێت و دەیفەوتێنێت و نایهێڵێت ، بۆیە دەڵێت :

---

(1) د . م ، ل ۷ .

که چەرخ ئەسکەندەری دی دەردەدار،
وتی : ئەم هەم بوو، هەمدەردی دارا[1]

لەم دێرەدا مەحوی زۆر قووڵ و دوور دەڕوات و باسی دوو کەسی ناودار دەکات کە لە دەرەوەدا ، واتە لە پلەو پایەو دەسەلات و پاشایەتیدا ، هەستیان بە بوونی خۆیانکردووە . ئەوانیش داریۆشی پاشای فارسەکان و ئەسکەندەری مەکەدۆنین و مەحوی دەیەوێت لە ڕێگەی بەسەرهات و چارەنووسی ئەوانەوە ، ئەو ڕاستیە بسەلمێنێت کە ئەو بوونەی مرۆڤ لە دەرەوەو لای کەسانی تر هەیەتی ، تەنانەت ئەگەر دەسەلاتێکی گەورەو پاشایەتیش بێت ، ئەوە بوونێکی ساختەیەو کەسەکە ناتوانێت تاسەر پارێزگاری لەو بوونە بکات و خاوەنی بێت . ئەوەتە داریوش لەبری ئەوەی لە ناوەوەی خۆیدا هەست بە بووونی ڕەسەنی خۆی بکات ، لە دەرەوەو لە دەسەلات و پاشایەتیدا هەستی بە بوونی خۆی دەکرد ، بەلام لەبەرئەوەی ئەم بوونەی بوونێکی دەرەکی و ساختە بوو ، کەسێکی وەك ئەسکەندەری لێ پەیدا بوو ، کە لەو بەهێزتر بوو ، لە پاشایەتیی خست و تەخت و تاراجی تێکدا ، واتە لێرەدا بووونی ئەسکەندەر بەسەر بوونی داریۆشدا زاڵبوو و لە ناوی برد . ئەم بوونەی ئەسکەندەریش هەرچەند بوونێکی بە تواناو ئازاو دەسەلاتدار بوو ، بەلام لەبەرئەوەی ئەمیش دیسان بوونێك بوو کە ئەسکەندەر لە دەرەوەی خۆیدا بە دەستی هێنابوو ، واتە بوونێکی ساختە بوو ، چەرخی زەمانە بەسەریدا زاڵبوو و ئەو بوونەی نەهێشت و خۆی و دەسەلات و پاشایەتییەکەی لە ناو برد . واتە ئەگەر مرۆڤ واز لەو بوونە ڕەسەنەی خۆی بهێنێت کە لە ناوەوەی خۆیدایەو تەنها خۆی خاوەنیەتی و نەك هیچ کەسێك تەنانەت چەرخی زەمانەش ناتوانێت لێی بسێنێت و لە ناوی ببات ، ئەگەر مرۆڤ وازی لەم بوونەی خۆی هێناو لە دەرەوەدا بە دوای بووندا گەڕاو توانی بوونێکی دەرەکی بەدەست بهێنێت ، با ئەم بوونە دەرەکییەی ئەوەندە بەهێزیش بێت کەس نەتوانێت بەسەریدا زاڵ ببێت و لە ناوی ببات ، بەلام لەبەرئەوەی بوونێکی ساختەیەو لە دەرەوەی خۆیدا بەدەستی هێناوە ، ئەوا وەك مەوجودێکەو بە تێپەڕبوونی کات سیحرو هێزو توانای خۆی لە دەستدەدات و دەفەوتێت ، واتە چەرخی زەمانە لە دنیادا دەیفەوتێنێت و وەك هەموو مەوجودێك و بوونێکی ساختە لە ناو دەچێت . بەلام ئەگەر

---

(1) د . م ، ل ۷ .

مرۆڤ لە ناوەوەی خۆیدا بە دوای بوونی خۆیدا بگەڕێت و بتوانێت ئەو بوونەی بدۆزێتەوەو ببێتە خاوەنی ، ئەوا کەس ناتوانێت بوونی ئەو کەسە لە ناو ببات و بیفەوتێنێت . با ئەو کەسە لە دەرەوەو دنیادا زۆر بێدەسەڵاتیش بێت و بکرێت بە داردا ، بەڵام بەو بوونە رەسەنەی خۆی هەر نەمرەو بە کردن بە داردا کۆتایی بەو بوونەی نایەت و لەناو ناچێت ، هەرئەمە وای لە مەحوی کردووە بڵێت :

مەتا حەق ناصیرە هەر حەقمە مەنظوور

وەکو (مەنصور) ئەگەر بمکەن بە دارا[1]

لێرەدا لای مەحوی مەنصووری کوڕی حەلاج بە پێچەوانەی داراو ئەسکەندەرەوە بووە ، ئەوان لە دەسەڵاتی دنیایی و پاشایەتیدا هەستیان بە بوونی خۆیان دەکرد ، بەڵام لەبەرئەوەی ئەم جۆرە بوونە بوونێکی ساختەیەو لەدەرەوەی کەسەکەدایە لەناو دەچێت و نامێنێت ، بۆیە ئەوانیش لە ناو چوون و نەمان . بەڵام مەنصوور وازی لە دنیاو شتە دنیاییەکانی وەك پارەو سامان و خۆشی و...هتد هێناو لە ناوەوەی خۆیدا بە دوای حەق و راستیدا دەگەڕا (کە ئەم حاڵەتەش وەك گەڕانە بە دوای بوونی رەسەندا لای مەحوی) بۆیە توانی ئەو حەققەی بە دوایدا دەگەڕێ ، لە ناوەوەی خۆیدا بیدۆزێتەوە . نەشوەی دۆزینەوەی ئەو حەققە مەستیکردو لە دەرەوە دابڕاو ئاگای لە دەرەوە نەماو بە دەنگی بەرز هاواری دەکرد (انا الحق) و لەسەر ئەم وتەیەی کە لە دەرەوەو لای دەسەڵات و کۆمەڵگەی ئەو سەردەمە بە کوفر دادەنرا ، لە سێدارە درا . بەڵام مەحوی وا هەستدەکات کە حەللاج هەرچەند لە رووی جەستەییەوە فەوتانیان و لە ناویانبرد ، بەڵام لەبەرئەوەی لە ناو خۆیدا حەق و راستیی دۆزیبووەوەو لە پێناو دۆزینەوەی ئەو حەق و راستییەدا وازی لە هەموو شتێکی دنیا هێناو خۆی کردە قوربانی ، ئەوا بەو حەق و راستییەی ناوەوەی هەر کەسێکی نەمرە . بۆیە مەحویش ، دوای ئەو راستییە دەکەوێت کە لە ناو خۆیدایەتی و بریتییە لە بوونی رەسەنی خۆی و بەلایەوە کێشە نییە کە وەکو مەنصوور بکرێت بە داردا ، بەڵکو کێشەی مەحوی لە نەگەیشتندایە بەو بوونە رەسەنەی خۆی ، بۆیە دەڵێت :

نەگەیمە ئەو جوانەو گەییمە پیری

مەدەد یا پیری پیرانی بوخارا[2]

---

(1) د . م ، ل ٨ .

(2) د . م ، ل ٨ .

له لێکدانەوەی دێڕەکانی پێشەوەدا ئەوە دەرکەوت مەحوی دەرکی بەوە کردووە کە بوونی راستەقینەی مرۆڤ ، ئەو بوونە رەسەنەیە کە لەناو خۆیدایەتی و هیچ کەسێك و تەنانەت زەمانەش ناتوانێت بیفەوتێنێت و لە ناوی ببات . لەم دێڕەدا مەحوی بە (جوان) ناوی ئەو بوونە رەسەنەی دەبات . ناوبردنیشی بە جوان زۆر لە جێی خۆیدایەتی ، چونکە هەرچەند جوان بە مانای گەنج نایەت ، بەلام کە بە جوان ناوی برد واتە ناشیرین نییەو ئەمەش مانای وایە هەر لە تافی لاویدایەو پیر نەبووە، ئەمەش بەلگەی ئەوەیە مەحوی هەستی بەوە کردووە ئەو بوونەی ، وەك مرۆڤ نییە کە لە رووی جەستەوەو لە دەرەوەدا پیربوون رووی تێدەکات و بەرەبەرە بێهێزو لاوازی دەکات و لە ناوی دەبات . لێرەدا مەحوی هەستدەکات ماوەیەکی زۆرە وێڵی دوای ئەو بوونەی خۆی بووەو گەیشتووەتە تەمەنێك کە پیربووە ، کەچی دوای ئەو هەموو تەمەنە زۆرە ئەو بوونەی پیر نەبووەو هەر (جوان)ە واتە لە تافی لاویدایە . لێرەدا مەحوی هاوار لە دەست ئەوە دەکات کە لە رووی دەرەوە پیربووەو تەمەنی بەسەرچووە ، کەچی هێشتا لە ناوەوەیدا نەیتوانیوە بەو بوونە رەسەنەی خۆی بگات . ئەم نەگەیشتنەی بە بوونی رەسەنی خۆی وەك دووری دلدارێك وایە لە دلبەرەکەی و بووەتە مایەی خەم و خەفەت و لەڕو لاوازی کردووە ، بۆیە دەلێت :

لەبەر زارو نەزاری بوومە وەك پووش
دە ئەمجا رابوێرە من بە زارا[1]

لێرەدا رووی دەمی کردووەتە بوونە رەسەنەکەی و باسی حالی خۆی بۆ دەکات ، کە لە تاو دووریی ئەو و چاوەڕوانییەکی زۆرو نەگەیشتن پێی ، رەنگی زەرد هەلگەڕاوەو جەستەی لاوازو باریك بووە ، بۆیە داوا لە بوونەکەی دەکات کە جارێك ئەم (مەحوی)ی بە زاردا بێت . واتە جارێك یادی مەحوی بکات و خۆی بۆ دەرخات بۆ ئەوەی پێی بگات . بەلام دیارە ئەو بوونە مەحوییی هەر بە یاددا نەهاتووە ، بۆیە مەحوی حالی زۆر خراپ بووەو دەلێت:

مەگەر تۆ عەرضی حالم کەی لە کن یار
قەلەم ساغی قسە من نیمە یارا[2]

---

(1) د . م ، ل ٩ .
(2) د . م ، ل ٩ .

خراپبوونی حالّی مەحوی بەهۆی دەرنەکەوتن و نەهاتنی ئەو بوونەی و نەگەیشتنی بەو بوونەی ، گەیشتووەتە رادەیەك توانای ئەوەی نەماوە باسی حالّی خۆی بۆ (یار ـ بوون) بکات و داوا لە قەڵەمەکەی دەکات باسی حالّی ئەم بۆ یار بکات . ئەمەش مانای ئەوەیە مەحوی ئەوەی بەلاوە باشترە کە دەست لە دنیاو خۆشی و رابواردن هەڵگرێت و چاوەڕوانی هاتنی (یار ـ بوون) بێت . ئیتر ئەگەر نەهاتنی یارو چاوەڕوانیی مەحوی بۆ ئەو یارەی ، ببنە هۆی لەرو لاوازی و پیربوون و فەوتانیشی ، ئەوا ئەمەی بەلاوە باشترە لەوەی ئەو بوونەی لە بیر بکات و لە شتی دنیایی وەك پارەو سامان و دەسەڵاتدا هەست بە بوون بکات و پێیانەوە خەریکبێت و تیایاندا رۆبچێت . تەنانەت لەمە زیاتر دەڕوات و دەڵێت :

وەرە دەستیٚ بە خونم کە نیگارین

خوێنی من حەلالّت بیٚ نیگارا(1)

مەحوی پێی وایە ئەگەر دەرکەوتن و هاتنی ئەو بوونەی ببێتە هۆی کوژران و خوێن رژانی ، هەر ئامادەیەو تەنانەت خۆی داوا لە بوونەکەی دەکات کە بێت و خوێنی ئەم بڕێژێت و لە جیاتی خەنە بە خوێنی ئەم دەستی خۆی سورو رەنگاوڕەنگ بکات . ئەم داواکاریەشی لەبەرئەوەیە هەستدەکات نەهاتنی (یار ـ بوون) و دەرنەکەوتنی لەبەرئەوەیە بوونی ساختەو مەوجود ئامادەییان هەیەو جەستەی ئەم هێشتا نشینگەی ئەوانەو لەژێر دەستیاندایە ، بۆیە ئەو بوونە رەسەنەی نایەت . مەحویش داوای لیٚ دەکات کە بێت و ئەم بکوژێت و خوێنی بڕێژێت ، ئەم کوشتنەش ناکاتە کوشتنی ئەو مەحوییەی کە خاوەنی ئەو بوونە رەسەنەیە ، بەڵکو دەکاتە کوشتنی ئەو لایەنەی مەحوی کە بوونی ساختە تیایدا ئامادەیی هەیەو کوشتنی ئەو لایەنەش مانای کوشتن و فەوتانی ئەو بوونە ساختەیەو بەمەش رێگا بۆ هاتن و دەرکەوتنی بوونی رەسەن خۆش دەبێت و جەستەی لە مەوجودو بوونی ساختە بەتاڵدەبێتەوەو ئامادەی هاتن و دەرکەوتنی بوونی رەسەنی خۆی دەبێت . بەڵام ئەگەر ئەمە روونەدات ، واتە جەستەی مەحوی لە بوونی ساختە پاك نەبێتەوە ، ئەوا ئەو بوونە لە مەحوی وەردەچەرخێت ، بۆیە دەڵێت :

زوو ئەو شۆخە لە عاشق وەردەچەرخیٚ

لەگەلّ کەس ، چەرخە ئەو ، ناکا مودارا(1)

---

(1) د . م ، ل ٩.

لێرەدا مەحوی (شۆخ - یار - بوون)ی خۆی بە چەرخ چواندووە . لەو رووەوە کە چەرخی زەمانە بەرامبەر بە مرۆڤ تا سەر لەسەر یەکبار نییەو هەر رۆژەی بە جۆرێکە ، رۆژێك روو لە مرۆڤ دەکات و بەختەوەری دەکات ، رۆژێکی دی رووی لێ وەردەچەرخێنێت و بەدبەختی دەکات و توشی نەهامەتی دەکات . بوونی رەسەنی مرۆڤیش هەمان سیفەتی هەیە ، رۆژێك روو لە مرۆڤەکە دەکات و رۆژێك رووی لێ وەردەچەرخێنێت . بەڵام لێرەداو لە رووی ئەم سیفەتەوە جیاوازییەکی ریشەیی لە نێوان چەرخی زەمانەو بوونی رەسەنی مرۆڤدا هەیە : چەرخی زەمانە کە رۆژێك روو لە مرۆڤ دەکات و رۆژێکی تر رووی لێ وەردەچەرخێنێت ، ئەمە پەیوەندی بە مرۆڤەکەوە نییە ، بەڵکو پەیوەندی بە خودی چەرخی زەمانەوە هەیە کە بێ ئەباتەو دامەزراو نییەو هەر رۆژەی لەسەر بارێکە ، واتە بەرامبەر بە مرۆڤ بێوەفایە . بەڵام روو تێکردن و روو وەرچەرخاندنی بوونی رەسەن لە مرۆڤ ، لە بێوەفایی ئەو بوونە رەسەنەوە نییە بەرامبەر بە مرۆڤ ، بەڵکو پەیوەندی بە وەفاو بێوەفایی مرۆڤەکەوە هەیە بەرامبەر ئەو بوونە رەسەنەی خۆی ، ئەگەر کەسەکە وەفای بۆ ئەو بوونە رەسەنەی خۆی هەبوو و رووی لە بوونی ساختە وەرگێڕاو بەرەو بوونەکەی خۆی چوو ، ئەوا ئەو بوونەش بەرەو ئەو دەچێت . بەڵام ئەگەر کەسەکە بەرامبەر ئەم بوونەی خۆی بێوەفا بوو و رووی لێ وەرچەرخاندو بەرەو بوونی ساختەو شتی دنیایی چوو ، ئەوا ئەو بوونەش روو لەم کەسە وەردەچەرخێنێت . لێرەدا مەحوی لەوە بێئاگایە کە خۆی وەفای بۆ ئەو بوونە رەسەنەی خۆی نەبووەو بوونی ساختەو شتی دنیایی لە ناویدا هەن ، بۆیە ئەو بوونە رەسەنەی کە بەمەی زانیوە زوو لە مەحوی وەرچەرخاوە ، مەحویش وا دەزانێت ئەم روو وەرچەرخانەی بوونی رەسەن لەوەوەیە کە وەك چەرخ وایەو زوو وەردەچەرخێت . بەڵام مەحوی تا سەر لەم بێئاگاییەدا نەماوەتەوەو دواتر هەستی بەم جیاوازییە کردووە لە نێوان چەرخ و (شۆخ - یار - بوونی رەسەن)دا . ئەمەش لەم دوو دێڕەدا دەردەکەوێت کە دەڵێت :

فەلەك هەرگا کەسێکی هەڵبڕی وەقتی هیلاکەتیە
کە سەر بۆ گەیینە پەت بێ پێ لە کورسی و ئەسکەمل چبکا
لە عوششاق و رەقیب ئەو شۆخە چاوی لوتفی وەرگێڕا
کە ئاسك ئادەمی یا سەگ ببینێ ، غەیری سڵ چبکا[٢]

---

(1) د . م ، ل ١٠.
(2) د . م ، ل ١٥.

لێرەدا مەحوی بە تەواوی هەستی بەو جیاوازییەی نێوان بوونی رەسەن و چەرخ (کە لێرەدا بە فەلەك ناوی هێناوە) کردووەو جیای کردوونەتەوەو هەر یەکەیانی لە دێڕێکدا باسکردووە . کەچی پێشتر لەبەرئەوەی هەستی بەم جیاوازییە نەکردبوو هەردووکیانی لە یەك دێڕدا باس کردبوو ..

لە دێڕی یەکەمدا باسی چەرخی زەمانە (فەلەك) دەکات کە بەرامبەر بە مرۆڤ بێوەفایە ، مرۆڤ بەرز دەکاتەوەو پلەو پایەو سەروەت و سامانی دەداتێ و بەختەوەری دەکات ، مرۆڤەکەش بە تەواوی روو دەکاتە ئەو و عاشقی دەبێت ، کەچی لە ناکاو لەو مرۆڤە وەردەچەرخێت و بەدبەختی دەکات و دەیدات لە زەوی و ملی دەشکێنێت . بەڵام لە دێڕی دووەمدا باسی (شۆخ - یار - بوونی رەسەن) دەکات ، ئەو بوونە رەسەنە کاتێك روو لە عاشق وەردەچەرخێنێت ، کە دەبینێت لەناو عاشقدا رەقیب هەیە ، واتە بوونی ساختە هەیەو عاشق پێوەی خەریکە ، بۆیە چاوی لوتفی خۆی لەو عاشقەو رەقیبەکەی ناوی وەردەگێڕێت و غائیب دەبێت . بەڵام مەحوی لێرەدا نەك هەر بە بێوەفای دانانێت و گلەیی ئەوەی لێ ناکات کە رووی لەم وەرچەرخاندووە ، بەڵکو هەستدەکات بە نسبەت ئەو بوونەوە ، ئەمە شتێکی ئاساییەو حەققی خۆیەتی کە چاوی لوتفی لەم وەرگێڕاوە ،چونکە ئەم (واتە مەحوی) وەفای بۆ ئەو بوونە رەسەنەی خۆی نەبووەو رەقیبی هێناوەتە ناو خۆی ، بۆیە ئەو بوونەی رووی لێ وەرگێڕاوە . واتە هەستدەکات ئەوە بێوەفایی ئەم بووە وای لە بوونە رەسەنەکەی کردووە کە وەك چۆن ئاسك ، مرۆڤ یان سەگ دەبینێت سڵیان لێدەکاتەوە ، ئەو بوونە رەسەنەش سڵی لە عاشق (مەحوی) و رەقیب (کەدەکاتە بوونی ساختە) کردووەتەوەو چاوی لێ وەرگێڕاون و مەحویی تووشی خەم و خەفەت و دەردو ئازار کردووە ، بۆیە دەڵێت :

بە ئاهم گەر رەقیبانت بسوتێن ئەی گوڵی رەعنا

مەڕەنجە توخودا شوعلە لە ئاقاری چقڵ چبکا[1]

دووری مەحوی لە بوونە رەسەنەکەی (کە بە گوڵی رەعنا ناوی بردووە) بووەتە مایەی خەم و خەفەت و ئێش و ئازار بۆی و گەیشتووەتە حاڵەتێك کە ئاه و هەناسەی وەك ئاگری لێ هاتووە . هەستیش دەکات دووری خۆی لە (یار - بوون)و دەرنەکەوتنی ئەو یارەی بە هۆی ئەوەوەیە رەقیبەکانی (یار - بوون) لە ناویدان بۆیە یار نایەت . واتە نەهاتنی یار پەیوەندی بەوەوە هەیە بوونی ساختە (کە بە رەقیب

---

(1) د . م . ل ١٤ .

ناوی بردووه) له ناویدا هه‌یه‌و بووه‌ته هۆی ئه‌وه‌ی بوونه ره‌سه‌نه‌که‌ی نه‌یه‌ت ، بۆیه هه‌ستده‌کات ئه‌و ئاه و هه‌ناسانه‌ی که به‌هۆی دووریی یاره‌وه ئاگرین بوون ، لێره‌دا به‌که‌ڵکی دێن و ره‌قیبه‌کانی پێ ده‌سووتێنێت . سووتاندنی ره‌قیبیش مانای نه‌مانی بوونی ساخته‌یه له ناو مه‌حویدا که وه‌ك چه‌قڵ وان و رێگرن له‌به‌رده‌م هاتن و ده‌رکه‌وتنی بوونی ره‌سه‌ندا .

مه‌حوی که هه‌ستده‌کات ده‌رنه‌که‌وتنی ئه‌و بوونه ره‌سه‌نه‌ی و نه‌گه‌یشتنی ئه‌م پێی به هۆی ئه‌وه‌وه‌یه که به بوونی ساخته‌وه خه‌ریکه ، له‌م کاره‌ی په‌شیمانه‌و ده‌ڵێت:

هه‌تا ماوه ده‌بێ ئه‌شکی نه‌دامه‌ت داوه‌رێنێ چاو
عه‌ره‌ق رێتن نه‌بێ شه‌خصی له کاری خۆ خه‌جڵ چبکا[1]

لێره‌دا هه‌ست ده‌کات مادام چاوی له دنیاو شتی دنیایی و بوونی ساخته بووه‌و خۆی لێیان پاك نه‌کردووه‌ته‌وه‌و چاوه‌ڕوانی هاتنی (یار - بوون) نه‌بووه تابێت ، ده‌بێت هه‌تا ماوه شه‌رم له‌م کاره‌ی خۆی بکات و فرمێسکی په‌شیمانی و عاره‌قی شه‌رمه‌زاری برێژێت ، به‌ڵکو ئه‌م په‌شیمانی و شه‌رمه‌زارییه ببنه هۆی پاکبوونه‌وه‌ی جه‌سته‌ی له دنیاو بوونی ساخته‌و ، یار ده‌ربکه‌وێت . نه‌ك هه‌ر ئه‌مه ، ته‌نانه‌ت زۆر دوور ده‌ڕوات و ده‌ڵێت :

سه‌فه‌ر جائیز نییه با بۆ حه‌ره‌م بێ له‌و به‌رو بوومه
فه‌قه‌ط مه‌جذوبی زنجیری نه‌صیبی ئاوو گڵ چبکا[2]

مه‌به‌ستی له (به‌روبووم) ئه‌و بوونه ره‌سه‌نه‌یه که له خۆیه‌وه سه‌رچاوه ده‌گرێت و به‌رهه‌می خۆیه‌تی . واته شوێنی سه‌رهه‌ڵدانی ئه‌و بوونه ، ناوه‌وه‌ی خۆیه‌تی و پێی وایه نابێت مرۆڤ له پێناو هیچ شتێکی ده‌ره‌وه‌دا ، واز له‌م بوونه‌ی بهێنێت و لێی دوور بکه‌وێته‌وه ، ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌ر ئه‌و شته‌ی ده‌ره‌وه شوێنێکی پیرۆزی وه‌ك که‌عبه‌ش بێت (که به حه‌ره‌م ناوی هێناوه) ، نابێت مرۆڤ واز له بوونی خۆی بهێنێت و به‌ره‌و ئه‌و بچێت . واته گه‌یشتووه‌ته ئه‌و بڕوایه‌ی که به هیچ جۆرێك چاو له‌و بوونه ره‌سه‌نه‌ی خۆی وه‌رنه‌گێڕێت و لێی دانه‌بڕێت ، ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌ر چوون بۆ حه‌ره‌م که ده‌کاته چوون بۆ حه‌ج ببێته هۆی ئه‌وه‌ی خه‌یاڵ و بیرو هۆشی لای ئه‌م بوونه‌ی

---

(1) د . م ، ل ١٤ .
(2) د . م ، ل ١٥ .

خۆی نەمێنێت و لێی دابڕێت و بەهۆی پیرۆزیی حەرەمەوە خەیاڵ و بیرو هۆشی بگوێزرێنەوە بۆ ئەو حەرەمە ، ئەو چوونە بە جائیز نازانێت و مانەوەو ئاگابوونی لەو بوونەی خۆی بە باشتر دەزانێت لە چوون بۆ حەرەم ، چونکە هەستدەکات ئەو بوونەی خۆی وەك تۆوێکە (واتە : بوونە لە خۆیدا)و دەبێت زەمینەی بۆ خۆش بکات تا سەر دەربهێنێت و گەشە بکات و بێتە دی (واتە : ببێتە بوون بۆ خۆی) . بە جائیز نەزانینی چوونە حەرەمیشی لەبەرئەوەیە نەوەکو پیرۆزیی ئاوی زەمزەمی مەککەو خاکەکەی کە پێغەمبەری بەسەردا ڕۆیشتووەو مەزارەکەی لەوێیە ، بەرەو خۆیان رایکێشن و لە پیرۆزیی ئەو ئاو و گڵەوە ، کەسێتییەکی ئایینیی تیا دروست ببێت (کە دەکاتە بوونێکی ساختە)و لە ئەرکی سەرەکیی خۆی دووربکەوێتەوە ، کە بەدیهێنانی بوونی رەسەنی خۆیەتی و ئەمەش ببێتە هۆی ئەوەی ئەو بوونەی بێناز ببێت و بەدی نەیەت . هەروەها لە دێڕێکی تردا دەڵێت :

سرفراز بی نیازی از صفا و مروه گشت

هر که گردد جبهەسای کعبه کوی شما[(١)]

واتە : هەرکەسێك ناوچەوانی بساوێت بە کەعبەی گەڕەك یان کۆڵانی ئێوەدا ، یاخود بەدەوری بارەگای کەعبەی کۆڵانی تۆدا بسوڕێتەوە ، سەربەرزی بێ نیازییە لە سەفاومەروە کردن . (سەفاومەروە) کەبریتییە لە هاتن و چوون لە نێوان (صفا) و (مروه)دا ، کە دوو گردۆڵکەن و یەکێکە لە روکنەکانی حەج ، مەحوی پێی وایە ئەگەر زیارەتی کۆڵانی یارەکەی بکات ، پێویست ناکات بچێتە حەج و لەوێ سەفاومەروە ئەنجام بدات . واتە لەپێناو بەدیهاتنی بوونی رەسەنی خۆیدا ئامادەیە واز لەو کەسێتییە ئایینییە بهێنێت ، کە بەرەو جێبەجێکردنی ئادابەکانی ئایین رایدەکێشێت و وای لێدەکات لە بوونی رەسەنی خۆی بێئاگابێت و لە یادی بکات . ئەم ئامادەییەی مەحوی بۆ وازهێنان لە بوونی ساختە ، وا دەکات دەمی دەرکەوتن و هاتنی یار نزیك ببێتەوە ، بۆیە دەڵێت :

گەردی رێی هەستاوە جێ داوا دەکا

بەختە مالی چاوی کێ ئاوا دەکا[(٢)]

لێرەدا هەستدەکات ئەو بوونەی جێیەك یاخود بڵێین جەستەیەکی نییە تا تیایدا نیشتەجێ ببێت و لە رێگەی ئەو جەستەوە بەدی بێت . واتە بوونەکەی ئامادەی

(1) د . م ، ل ٤٧٦ .

(2) د . م ، ل ٢٢ .

دەرکەوتن و بەدیهاتنەو جێیەکی دەوێت کە زەمینەیەکی لەبار بێت و تیایدا وەدی بێت . مەحوی هەستدەکات جێی ئەو بوونە جەستەی ئەمە ، بۆیە ئامادەیی خۆی بۆ هاتنی ئەو بوونە بۆ ناو جەستەی ، بەوە نیشاندەدات کە سەجدە بۆ ئەو بوونەی ببات ، کەچی:

وەردەگێڕێ روو کە سەجدەی بەر دەبەم
مەی دەڵێ کەی نوێژی رۆژاوا دەکا[1]

لێرەدا مەحوی هێشتا بە تەواوی وازی لە بوونی ساختەو مەوجود نەهێناوەو لە ناو خۆیدا دەری نەکردوون ، کەچی بەرەو (یار - بوون)یش دەچێت و سەجدەی بۆ دەبات . ئەویش رووی لێ وەردەگێڕێت و سەجدەکەی قبوڵ ناکات ، واتە نایەتە ناو جەستەی مەحوی ، چونکە کاتی ئەوە نەهاتووە بێتە ناو جەستەی مەحوی و هێشتا ئەو جەستەیەی مەحوی بوونی ساختەی تێدایەو سەجدەکەی لە کاتی خۆیدا نییە . مەحوی وا دەزانێت بەوەی سەیری مەوجودو بوونی ساختەو دەرەوە نەکات و تەنها سەیری ئەو بوونەی خۆی بکات ، ئیتر چاوی دەبێتە جێی ئەو بوونە ، بۆیە دەڵێت :

چاوە جێی ئەو شۆخە بێ ، وتم و ، وتی:
ئەم مەلا شێخە قسەی بێ جا دەکا[2]

بەڵام ئەو بوونە رەسەنەی بەمەش رازی نییەو ئەم بۆچوونەی مەحوی بە قسەی بێ جێ دەزانێت . لەو رووەوەش بە بێ جێی دەزانێت کە مەحوی هێشتا بە مەلایەتی و شێخایەتییەوە پابەندە ، کە پلەی کۆمەڵایەتین و بوونێکی دەرەکییانە دەدەن بە مەحوی ، واتە ئەم بوونە بوونە بۆ دەرەوەو بەمە مەحوی لای دەرەوە ئامادەیی هەیەو دەرەوەش لای ئەم ئامادەییان هەیە . بەم پێیە مەحوی هێشتا لە ناخەوە بەتەواوی لە دەرەوەو دەوروبەر دەنەبڕاوەو خۆی بۆ ئەو بوونەی یەکلایی نەکردووەتەوە ، بۆیە ئەو بوونەش هاتنە ناو چاوی مەحوی رەد دەکاتەوە ، نەک هەر ئەمە ، بەڵکو بە کوژراوێکی رێگەی بوونیش قبوڵی ناکات :

کوشتەی ئەو چاوەم لە جەمعی کوشتەگان
خەنجەری موژگانی من (منها) دەکا[3]

(1) د . م ، ل ٢٣ .
(2) د . م ، ل ٢٣ .
(3) د . م ، ل ٢٣ .

لێرەدا کە باسی کوشتن دەکرێت ، مەبەست لێی کوشتنێکی واقیعی نییە ، بەڵکو کوشتنێکی زەینییەو بریتییە لە کوشتنی ئەو مەوجودو بوونە ساختانەی کە لە مەحویدان بۆ ئەوەی لێیان پاك ببێتەوەو ناوەوەو جەستەی ببنە نشینگەیەکی ئامادە بۆ دەرکەوتن و هاتنی بوونی رەسەن . مەحوی دەیەوێت ئەم کوشتنە لە لایەن (یار ـ بوون)ەوە ئەنجام بدرێت ، بەلام ئەم کوشتنە لە لایەن بوونەوە ئەنجام نادرێت ، بەڵکو لە لایەن مەحوی خۆیەوە ئەنجام دەدرێت و بەوە دەبێت لە ناوەوەیدا بە تەواوی ئامادەی وازهێنان بێت لە بوونی ساختەو مەوجودو ئەو شتە دنیاییانەی کەبوون بە بەشێك لەو (واتە لە مەحوی) ، ئنجا ئەو کوشتنە ئەنجام دەدرێت . دیارە لێرەدا مەحوی هێشتا لە ناوەوەیدا ئامادەیی وازهێنان لەو شتانەی تێدا نییە ، بۆیە (یار ـ بوون) لە کۆمەڵی ئامادەبووان بۆ کوشتن ، جیای دەکاتەوەو بەو داخ و زامەوە بە جێی دەهێڵێت :

زامی دڵ وێران و ماڵ ئاوا طەبیب
ماڵی وێرانم کە ماڵ ئاوا دەکا(1)

کە دڵی مەحوی وێران بوو بوونی ساختەو شتی دنیایی تێدابوو ، ئەوا دڵێکی زامارەو بوونی رەسەنیش دڵی زامدار و وێرانی ناوێت تا بیکاتە ماڵی خۆی ، بەڵکو دڵێکی ساغ و ئاوەدان بە یادی خۆی دەوێت و دڵی مەحویش هێشتا لەمجۆرە دڵە نییەو ، بوونەکەی هەستدەکات ئەو دڵە هێشتا ئەو جێیە نییە کە ئەم تێیدا نیشتەجێ ببێت ، بۆیە ماڵئاوایی دەکات و دەڕوات . بەلام ئەگەر هاتوو مەحوی ماڵی خۆی وێران کرد کە دەکاتە وازهێنان لە دنیاو دەرەوە ، ئەوا ماڵی بوونەکەی (کە دەکاتە دڵی) ئاوەدان دەبێتەوەو ئەم ئاوەدانبوونەوەیەش بەوە دەبێت کە بوونەکەی حزوور پەیدا دەکات . ئەمەش وادەکات وەك چۆن بولبول روودەکاتە گوڵ مەحویش ئاوا رووبکاتە بوونەکەی :

وەك بولبول ئەو دڵە بە گوڵی روو کە روو دەکا
پەروانەیە زیارەتی شەمع ئارەزوو دەکا(2)

---

(1) د . م ، ل ٢٤ .
(2) د . م ، ل ٢٥ .

واتە وەك چۆن بولبول بەرەو گوڵ دەچێت و پەپوولە بەرەو مۆم ، دڵی مەحویش ئاوا بەرەو ئەو بوونەی خۆی چووە ، بەڵام دیارە ئەو بوونەی ئیستیجابەی بۆ ئەم نەبووە ، بۆیە دەڵێت :

من وەصڵی ئەو بەرابەر جەننەت دەگرم و ئەو
دۆزەخ بە ئاهی سینەیی من رووبەڕوو دەکا[1]

مەحوی هەستدەکات گەیشتن بەو بوونەی وەك بەهەشت وایەو لە خەم و خەفەت و ئازاری دووری رزگاری دەکات . کەچی بوونەکەی ئاهەکانی سینەی مەحوی بە دۆزەخ دەزانێت ، چونکە لە پێناو ئەمدا هەڵی نەکێشاون و بۆ شتی دنیایی و مەوجودبوون و هێشتا نەیتوانیوە خۆی لەو شتانە پاکبکاتەوە . ئەمەش وای کردووە سینەی بە نسبەت ئەو بوونەیەوە وەك دۆزەخێك بێت و بوونەکەی ئامادە نەبێت بچێتە سینەیەوە ، وەك چۆن پێشتر ئامادە نەبوو بچێتە چاویەوە . واتە جەستەی مەحوی لەم حاڵەتەدا لە بوونی ساختەو مەوجودو شتی دنیایی پاك نەبووەتەوەو هێشتا مەیلی بۆیان هەیە ، بۆیە ئەو بوونەی نایەتە ناوی . مەحوی دەرکی بەم حاڵەتەی خۆی کردووەو هەستدەکات لەم رووەوە لە سۆفییەك دەچێت کە :

ریشێکی پان و تووکی بنا گوێ درێژو لوول
صۆفی لە دینی لادە بە دیمەن لە جوو دەکا[2]

جولەکە وا مەشهوورن کە زۆر دنیاپەرستن و حەزیان لە سەروەت و سامان و پارە کۆکردنەوەیە . سۆفییەکیش کە بە رواڵەت وازی لە دنیاو سەروەت و سامان هێنابێت ، بەڵام لە ناوەوە حەزی لێیان بێت ، ئەوا وەك جولەکە وایە . مەحویش بۆئەوەی وەکو سۆفی و جوولەکەی لێ نەیەت ، حەزدەکات ئەو بوونەی بێت و ئیتر لەم جۆرە حەزو ئارەزووەی سۆفی و جوولەکە ، کە مایەی غەم و ناخۆشی و پەژارەیە رزگاری ببێت و بەیەکگەیشتنی لەگەڵ ئەو بوونە ، بۆی ببێتە بەهەشت . لە کاتێکدا نابێت مەحوی لە تاو خەم و پەژارەو ناخۆشی ، کە وەك دۆزەخ وان بۆی ، ئارەزووی لە هاتنی یار بێت بۆ ئەوەی لەو دۆزەخە رزگاری ببێت ، بەڵکو دەبێت سیفەتی عاشقی هەبێت و لە پێناو ئەو بوونەیدا بە هەموو جۆرە خەم و خەفەت و دەردو ئازارێك

(1) د . م ، ل ٢٥ .
(2) د . م ، ل ٢٥ .

رازی بێت . هەر ئەمە وایکردووە کە لەسەر زاری ، یاخوود لە روانگەی بوونە رەسەنەکەیەوە بلێت :

گەر عاشقی لە خوونی جگەر قوم دە ، دەم مەدە

مەی خـوارە ، خام کارە هەتا هاو و هوو دەکا[1]

مەحوی ئەگەر بە راستی عاشقی ئەو بوونە رەسەنەی خۆیەتی و دەیەوێت پێی بگات ، دەبێت لەم پێناوەدا بەرگەی هەموو جۆرە ئێش و ئازارو خەم و خەفەتێك بگرێت ، تەنانەت ئەگەر ئەو خەم و خەفەت و ئێش و ئازارە بووبنە هۆی ئەوەی جگەری پڕ لە خوێن بکەن ، دەبێت قوم لەو خوێنەی جگەری بدات و هیچ دەنگ و هەرایەکی لێوە نەیەت . ئەگەر ئەم ئامادەییەی نەبێت ، ئەوا هێشتا نەزان و تازە کارەو شیمانەی ئەوە هەیە واز لەو بوونەی خۆی بهێنێت و بەرەو دنیا بچێت ، چونکە دنیا مەیلی بۆ مرۆڤ هەیەو بەرەو خۆی رای دەکێشێت و لە بوونی خۆی دووری دەخاتەوە :

دنـیـا بـە حـیـلـە مەیلی بە ئەبنای گەر ببێ

ئەم (دایە رێزیار)ە بە فرزەندی شوو دەکا[2]

ئەگەر دنیا مەیلی بۆ مرۆڤ هەبوو و رووی تێکرد ، ئەوا ئەم مەیل و رووتێکردنەی راست نییەو فێلێکەو لەو کەسەی دەکات ، بۆئەوەی لە رێگەی پیشاندانی خۆشی و شادی و رابواردنی وەهمیی خۆیەوە ، ئەو کەسە بەرەو خۆی رابکێشێت و لە بوونی رەسەنی خۆی دووری بخاتەوە . دوورکەوتنەوەی مرۆڤیش لە بوونی رەسەنی خۆی ، دەکاتە لە دەستدانی ئەو بوونەو خودی خۆی و بەمە لە دنیادا رۆدەچێت و بەرواڵەت ژیانێکی خۆش و دوور لە خەم و خەفەت دەژی ، کەچی لە راستیدا ئەو جۆرە ژیانە ژیانێکی بێ مانایە ، چونکە ژیان بەو بوونە رەسەنەوە ژیانێکی راستەقینەیە کە لە ناو کەسەکە خۆیدایەو ئارامی و خۆشیی راستەقینەی لەگەڵدایەو دەبێت کەسەکە لە پێناو گەیشتن بەو بوونەدا ، ئەوەندە بەرگەی ئێش و ئازار و خەم و خەفەت بگرێت ، کە ئەگەر بەهۆی ئەو خەم و خەفەت و ئێش و ئازارەوە سینەی پارە پارە ببێت ، دەبێت هەر خۆڕاگر بێت ، چونکە ئەم خۆڕاگرییەی لە پێناو کۆمەڵە شتانێکی دنیاییدا نییە کە کاتین و زوو بەسەر دەچن و نامێنن ، بەڵکو لە پێناو

---

(1) د . م ، ل ٢٦ .

(2) د . م ، ل ٢٦.

ئەو بوونە رەسەنەی خۆیدایە کە لە دنیاو خۆشی و رابواردنەکانی بە بەهاترەو ئەم بوونە لەدەرەوەدا نییەو بۆ دەرەوەش نییە ، بەڵکو لە ناو مەحوی خۆیدایەو دەرەوەو دەوروبەر بەلایەوە گرنگ نین و نایەوێت لە پێناو دەرەوەداو بۆ دەرەوە دەربکەوێت ، هەر لەم روانگەیەوەیە دەڵێت :

دا عەکسی جیلوە دەرنەکەوێ ، نەك لە چاکییە

ئەو شۆخە چاکی سینەیی (مەحوی) رفوو دەکا[1]

واتە مەحوی لە رێگەی ئەو پارە پارە بوونانەی سینەیەوە کە بەهۆی خەفەت و ئازارچەشتن لە پێناو گەیشتن بەو بوونەدا لە سنگیدا دروستبوون ، دەیەوێت ئەو بوونەی خۆی پیشان دەرەوە بدات . بەڵام ئەو بوونەی دێت سنگی مەحوی دەدورێتەوە ، واتە تیماری سینەی لەتلەتی مەحوی دەکات و لە خەم و خەفەت و ئازار رزگاری دەکات و لە دەرەوەو دنیا دایدەبرێت و ئەو هەستەی تیا دروستدەکات کە ئەو کەسەی بە بوونی خۆیەوە وابەستەبێت ، گرنگی بەوە نادات کە لەرێگەی ئەو بوونەو بەهۆی ئەو بوونەیەوە لای دەرەوەو دەوروبەری گەورە دەربکەوێت ، چونکە ئەوەی لە دەرەوەو لای خەڵك گەورە دەردەکەوێت ، کەسێکە لە مەوجودو بوونی ساختەو دنیادا رۆچووەو زۆر شتی راگوزەری دنیایی بەدەستهێناوە . بەڵام کەسی خاوەن بوون ، ئەوەی بەلاوە گرنگ نییە لە ناو خەڵکدا دەربکەوێت و خەڵك هەستی پێ بکەن . ئەم خۆی لە خۆیدا هەیە ، ئیتر لای دەرەوە هەبێت و هەستی پێ بکرێت ، یان نەبێت و هەستی پێ نەکرێت ، هەردوو حاڵەتەکە بەلایەوە وەکو یەك وان و هیچ لە مەسەلەی بوونی ئەم ناگۆڕن . هەر لەبەرئەمەیە بوونەکەی مەحوی سینەی پارە پارە بووی مەحوی دەدورێتەوە ، بۆ ئەوەی لە دەرەوە خۆی بزر بکات و دەرکەوتنی ئەم بۆ دەرەوە ، نەبێتە هۆی لەخۆ دەرچوونی مەحوی . واتە تا ئێستا بوونی مەحوی هێشتا لە ئاستی (بوون لە خۆیدا)یەو دەرنەکەوتووەو نەکەوتووەتە ئاستی (بوون بۆ خۆی یاخود بوون بە کردە) .

---

(1) د . م ، ل ٢٧ .

دەرکەوتنی (یار ــ بوون) لە خەودا

لەوەی تا ئێستا باسکرا ، ئەوە دەردەکەوێت کە مەحوی بەردەوام هەوڵدەدات واز لە دنیاو مەوجودو بوونی ساختەو شتی دنیایی بهێنێت و لێیان دابڕێت ، بۆئەوەی بوونی رەسەنی خۆی دەربکەوێت و پێی بگات ، کەچی هەر پێی ناگات و ئەو بوونە دەرناکەوێت . لێرەدا ئەو پرسیارە سەرهەڵدەدات کە بۆچی ئەو بوونە رەسەنەی مەحوی دەرناکەوێت ؟ ئایا سیفەتی ئەو بوونە رەسەنە ئەوەیە کە هەرگیز دەرنەکەوێت ، یان هێشتا مەحوی نەگەیشتووەتە ئەو ئاستەی کە بوونە رەسەنەکەی دەربکەوێت ؟ بە بۆچوونی ئێمە کێشەی دەرنەکەوتنی بوونی رەسەن لە خودی بوونی رەسەندا نییە ، بەڵکو لە مەحویدایە ، چونکە مەحوی هێشتا نەیتوانیوە لەناو خۆیدا زەمینەیەکی لەبار بۆ دەرکەوتنی ئەو بوونە رەسەنەی خۆی بسازێنێت ، دەیەوێت کاتێک ئەو بوونە رەسەنە دەردەکەوێت ، بەرامبەر دەرەوە لە حاڵەتی ئاگاییدا بێت و لە دەرەوە دانەبڕابێت و لەڕێگەی ئەو بوونەیەوە خۆی پیشانی دەرەوە بدات . ئەمەش مانای ئەوەیە هەرچەند وا دیارە کە مەحوی خۆی لە دەرەوە دابڕیوەو ئامادەی دەرکەوتن و هاتنی (یار ـ بوون)ە ، بەڵام مادەم دەیەوێت بەو بوونەیەوە خۆی پیشانی دەرەوە بدات ، کەواتە هێشتا نەیتوانیوە بە تەواوی خۆی لە دەرەوەو دنیا دابڕێت . بۆیە دەرکەوتنی (یار ـ بوون) بۆ مەحوی روونادات و ئەمە هۆکاری راستەقینەی دەرنەکەوتن و نەهاتنی ئەو بوونەیەتی ، بەم پێیە هەتا مەحوی لە حاڵەتی ئاگاییدابێت ئەو بوونەی دەرناکەوێت . لێرەشدا ئەو پرسیارە سەر هەڵدەدات کە مەحوی چی بکات بۆئەوەی ئەو بوونەی دەربکەوێت ؟ بۆئەوەی ئەو بوونەی دەربکەوێت دەبێت بخەوێت ، چونکە لە خەودا واقیعیەتی خۆی لە دەستدەدات و لە دنیاو دەوروبەرو کۆمەڵگە دادەبڕێت و بە تەواوی بەرەو خۆی دەگەڕێتەوەو لەم گەڕانەوە راستەقینەدا بەرەو خۆی ، کە لە حاڵەتی خەوتندا روودەدات ، گوێی لە دەنگی بوونی رەسەنی خۆی دەبێت و ئەو بوونەی دەردەکەوێت و مەحوی دەیبینێت . هەر ئەمە وای لە مەحوی کردووە بڵێت:

خەو ئەزانیٚ نیە ، دەیوت : دەبنوو بێمە خەوت

نیک بەختم بە وەنەوزیٚ کە ئەی بەختە مەدەد[1]

---

(1) د . م ، ل١١٣ .

مەحوی خەوی نایەت ، کەچی (یار - بوون) داوای لێ دەکات بخەوێت ، تا بێتە خەوی ، مەحوییش هەست دەکات ئەمە روونادات ، چونکە خەوی نییە . بەلأم بۆ خەوی نییە ، یاخود بۆ خەوی نایەت ؟ دیارە لەبەرئەوەیە بە بوونێکی ساختە یان مەوجود یان شتێکی دنیاییەوە خەریکەو خەیاڵی لای ئەو شتەیە ، ئەمە بووەتە هۆی ئەوەی کە خەوی نەیەت ، کەچی مەحوی نایەت واز لە خەریکبوون بەو شتانەوە بهێنێت و داوای وەنەوزو خەو لە بەخت دەکات ، بۆ ئەوەی بخەوێت و یار بێتە خەوی . بێگومان ئەوە ئیشی بەخت نییە وەنەوز بخاتە چاوی مەحوی بۆ ئەوەی خەوی لێ بکەوێت ، ئەمەش بووەتە هۆی ئەوەی خەوی لێ نەکەوێت . لە هەمان کاتدا هەر چاوەڕوانی دەرکەوتنی بوونەو لەم چاوەڕوانییەدا ئەوەی بۆ دەردەکەوێت کە لە خەودا نەبێت یار نابینێت و بە دەردی مەجنوون چووە کە لەیلا پێی دەوت لە خەودا نەبێت نامبینی ، بۆیە دەڵێت:

شەوێ لەیلا بە مەجنوونی وەها وادەی تەماشا دا

دەبێ ڕۆژێ ببینی من کە تۆ ڕێ خەیتە دەشتی خەو(1)

لێرەدا ئەوەی بۆ دەرکەوتووە کاتێك (یار - بوون) دەبینێت کە ڕێ بخاتە دەشتی خەو . ڕێخستنە دەشتی خەویش بەوە دەبێت لەو مەوجودو شتە دنیاییانە دابڕێت کە خەریکی دەکەن ، چونکە خەریکبوونی بەوانەوە وای لێ دەکەن لە (یار - بوون) دووربکەوێتەوەو ئاگای لێی نەمێنێت و لە دنیاو دەرەوەدا بتوێتەوە . ئەمەش مانای ئەوەیە دەرەوە مەشغوڵی دەکات و بواری ئەو جۆرە خەوەی نامێنێت کە تیایدا (یار - بوون) دێتە خەوی و دەیبینێت . واتە کە باسی نەخەوتن دەکرێت ، مەبەست ئەوە نییە کە مەحوی بە هیچ جۆرێك ناخەوێت و خەوی نییە ، چونکە ئەمە شتێکی ئەستەمە ، خەوتنی هەیە ، بەلأم خەوتنەکەی ئەو خەوتنە نییە کە تیایدا خەو بە (یار - بوون)ەوە ببینێت و خەوتنێکە کە تیایدا (یار - بوون) نایەتە خەوی . بۆئەوەی ئەو خەوتنە روویدات کە تیایدا (یار - بوون) دێتە خەوی و دەیبینێت ، دەبێ ناخ و ڕۆحی موقەددەس بکات :

بلا ڕۆحت موقەددەس بێ ئەم و ئەو کردنت بەس بێ

هەتا ئاخر هەناسە ئەو بناسە ، هەر بنازە بەو(2)

---

(1) د . م ، ل٢٦١ .

(2) د . م ، ل٢٦١ .

موقەددەسبوونی ناخ و رۆحی بەوە دەبێت واز لەم و لەو بهێنێت . واتە واز لە دنیاو مەوجودو بوونی ساختە بهێنێت ، کە دەبنە هۆی ئەوەی لە خۆی دابڕێت و ئاگای لە موقەددەسبوونی ناخ و رۆحی نەمێنێت . کە لەوان دابڕاو وازی لێ هێنان ، ئیتر دەبێت بەهیچ جۆرێك چاوی لەوە نەبێت جارێکی دی بەرەو روویان بچێتەوەو تا دوا هەناسە تەنها ئەو بوونەی بناسێت و ئاگای لەو بێت و شانازیی پێوە بکات . مەحوی ئەم کارەی ئەنجامداوەو ناخ و رۆحی موقەددەسبوون ، بۆیە جارێك کە خەوی لێکەوتووە ، لە خەویدا (یار - بوون) ی بینیوە:

خودا بیدا لە هێلێکی دەدا سەیری هەیە رێکەوت

وەنەوزم دا نیگارم هاتە خەو ئەمشەو خەوم پێ کەوت[1]

مەحوی وەنەوزێکی داوەو خەوی لێکەوتووە . ئەم خەوتنەی لە پێناو ئەوەدا نەبووە (یار - بوون) بێتە خەوی و بیبینێت ، بەڵکو ویستوویەتی خەوتنێکی ئاسایی بخەوێت ، بەڵام کە خەوی لێکەوتووە (یار- بوون) هاتووەتە خەوی و خۆی بۆ دەرخستووەو بینیویەتی . کە لەخەو هەڵساوە باسی ئەو بینینە دەکات و هەستدەکات ئەو خەوتنەی پێکەوتووەو واش دەزانێت ئەمە بە رێکەوت روویداوە کە خەوتووەو لە خەودا (یار - بوون)ی بینیوە . بەڵام لە راستیدا ئەمە رێکەوت نەبووە ، ئەمە دوای ئەوە رووی داوە کە مەحوی ئامادەی دەرکەوتنی (یار - بوون) بووەو لە ناوخۆیدا زەمینەی خۆشکردووە بۆ دەرکەوتن و هاتنی یار ، بەوەی وازی لە دنیاو مەوجودو بوونی ساختە هێناوەو جەستەو ناخ و رۆحی موقەددەسبوون . ئەمە بووەتە هۆی ئەوەی لە خەودا (یار - بوون) ببینێت ، نەك رێکەوت ، ئەوەی بە رێکەوت دەست مرۆڤ دەکەوێت ، شتێکی دنیایی وەك کوپە زێڕێکە کە جوتیارێك لە کاتی کێڵانی زەویدا بە رێکەوت لە هێڵێکدا دەیدۆزێتەوەو دەبێتە خاوەنی . بەڵام بوونی رەسەن بەم جۆرە بۆ مرۆڤ دەرناکەوێت ، ئەگەر مرۆڤ هەوڵی بۆ نەدابێت و لە پێناویدا ماندووبوونی نەچەشتبێت و لەناو خۆیدا زەمینەیەکی لەباری بۆ دەرکەوتنی نەسازاندبێت ، دەرناکەوێت و پێی ناگات . مەحوی لە خەودا (یار - بوون)ی بینیوەو گەورەیی و شان و شکۆو جوانیی ئەو (یار - بوون)ەی بۆ دەرکەوتووەو ، دەزانێت مرۆڤ بەم بوونەوە دەبێت بەچی ، بۆیە روودەکاتە مەجنوون کە لە پێناو لەیلادا خۆی فەوتاند و دەڵێت :

---

(1) د . م ، ل٨٤ .

بە لەیلاوە وەرە بەر قاپی ئەم لەیلایە ئەی مەجنوون
شەهێکە صەد سەری شیرین و فەرهادی لەبەر پێ کەوت[1]

مەجنوون لە لەیلادا هەستی بە بوونی خۆی دەکرد ، بۆیە وازی لە دنیاو سەروەت و سامان و ژیانی خۆی هێناو تەنها هەستی بە لەیلا دەکرد . فەرهادیش بە هەمانشێوە بوونی خۆی لە شیریندا دەبینییەوە ، بۆیە کە هەستیکرد شیرینی بۆ نابێت ، خۆی کوشت . واتە مەجنوون و فەرهاد ، لەدەرەوەی خۆیان بە دوای بوونیاندا گەڕاون ، بەڵام نەیانتوانیوە پێی بگەن و بەدەستی بهێنن ، چونکە بوونی رەسەن و راستەقینەی مرۆڤ لە دەرەوەی خۆیدا نییە ، بەڵکو لەناو خۆیدایەو پێویستە لەناو خۆیدا بۆی بگەڕێت و هەستی پێ بکات . مەحوی لە ناو خۆیدا بۆ ئەو بوونەی دەگەڕێت و وازی لە دنیا هێناوە بۆی و ئەوەی بۆ دەرکەوتووە ، ئەوەی نە مەجنوون و نە فەرهاد نەیانتوانی لە (لەیلا و شیرین)دا پێی بگەن و بە دەستی بهێنن ، ئەم لە ناو خۆیدا پێی دەگات و بەدەستی دەهێنێت . مەحوی وەسفی ئەم (یار ـ بوون)ەی خۆی دەکات و داوا لە مەجنوون دەکات کە بێت و (یار ـ بوون)ەکەی ئەم ببینێت و لەگەڵ لەیلادا بەراوردی بکات و لە چاو ئەمدا بێ بایەخی لەیلای بۆ دەربکەوێت و بزانێت ئەوەی کە ئەو ژیانی خۆی لە پێناودا بەسەربرد ، لە راستیدا شایەنی ئەوە نەبوو ، بەڵکو ئەو بوونەی مرۆڤ کە-لە ناو خۆیدایە شایەنی ئەوەیە مرۆڤ هەموو ژیانی لە پێناو گەیشتن پێیدا سەرف بکات ، چونکە ئەو بوونە نەك هەر یارێکی ئاسایی وەك لەیلا نییە کە دەوارنشینێکی عەرەببووە ، بەڵکو وەك شایەکە کە لە شانوشکۆو جوانی و گەورەییدا سەدی وەك شیرین و فەرهاد لەبەر پێیدا کەوتوون . واتە هەستدەکات دەبێت لەیلاو مەجنوون لەبەر دەرگای (یار)ەکەی ئەمدا بکەون و شیرین و فەرهادیش لەبەر پێیدا بن ، چونکە ئەو بوونەی مەجنوون و فەرهاد لە لەیلاو شیرینەوە بەدەستیان هێنابوو دەرەکی و ساختە بوو .

---

(١) د . م ، ل٨٥ .

دەرکەوتنێکی کورتی بوون لە ئاگاییدا

مەحوی کە چەندجارێك لە خەودا (یار ـ بوون) دەبینێت و مەزنی و شان و شکۆی ئەو بوونەی بۆ دەردەکەوێت ، ئیتر زیاتر تامەزرۆی دەرکەوتن و بینینی دەبێت . بۆیە دەکەوێتە چاوەڕوانییەکی قووڵ و دوورو درێژی دەرکەوتن و هاتنی (یار ـ بوون)و لەم حاڵەتی چاوەڕوانیەدایە کە دەڵێت :

دڵم دەرهات و تۆ هەر دەرنەهاتی

نەهاتی هەر نەهاتی هەر نەهاتی(1)

لەم دێڕەدا تەعبیر لە حاڵەتی چاوەڕوانی خۆی دەکات کە دەیەوێت (یار ـ بوون) دەر بکەوێت یاخود بێت و بیبینێت . بەڵام نەهاتنی ئەو بوونەی بووەتە هۆی ئەوەی کە خەریکە دڵی دەربێت ، تەنانەت نەك خەریکە بەڵکو هەستدەکات بەهۆی خەم و خەفەتی چاوەڕوانی دەرکەوتنی (یار ـ بوون)ەوە دڵی دەرهاتووە . لەم دێڕەدا ئەوەی سەرنج رادەکێشێت ئەوەیە کە بە (یار ـ بوون)ەکەی ناڵێت (نەهاتی) بەڵکو دەڵێت (دەرنەهاتی)(2)، ئەمەش مانای ئەوەیە ئەو (یار ـ دلبەر ـ شۆخ)ەی کە مەحوی چاوەڕوانی دەرکەوتنیەتی ، لە دەرەوەی خۆیدا نییە ، بەڵکو لە ناو خۆیدایەتی ، چونکە دەرنەهاتن بۆ شتێك ناوترێت کە لە دەرەوەدا بێت . لێرەدا ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ وشەی (بوون ـ Existance) کە وشەکە «لەفرمانی لاتینی (Ex-sistere)ەوە وەرگیراوە کە لە بنەڕەتدا بە مانای دەردەکەوێ (stand out) یان دێتە دەرێ (emerge) هاتووە»(3)، کەواتە یەکێك لە واتاکانی بوون (دێتە دەرێ) یە ، کە واتای هاتنەدەرەوەش دەگەیەنێت و مەحویش لەم دێڕەدا دەڵێت (دەرنەهاتی) و ئەم دەرنەهاتنەش بۆ ئەو بوونەی دەبێت کە لە ناو خۆیدایەتی و بەڵام دەرنایەت . دەرنەهاتنیشی دوو هۆکاری هەیە : یان بەهۆی ئەوەوەیە هێشتا مەحوی بە تەواوی لە بوونی ساختەو دەرەوە دانەبڕاوە ، تا ئەو بوونە رەسەنەی کە وەك ئیمکانێکەو لە ناویدایە دەربێت یاخود دەربکەوێت و بەدیبێت . یان بەهۆی ئەوەوەیە کە هەرچەند توانیویەتی خۆی لە بوونی ساختەو دەرەوە دابڕێت ، بەڵام هێشتا توانای بینین و

---

(1) د . م ، ل٢٩٧ .

(2) بە بۆچوونی ئێمە هەر سێ (نەهاتی)یەکەی نیوەی دووەمیش هەر (دەرنەهاتی)ن ، بەڵام مەحوی لەبەر لەنگ نەبوونی کێشی شیعرەکە(دەر)ەکانی لابردووە ، چونکە ئەگەر ئەو سێ (دەر)ە هەبن ئەوا نیوەی دووەم سێ بڕگەی لە نیوەی یەکەم زیاتر دەبێت و بەمە کێشی شیعرەکە تێك دەچێت .

(3) فەلسەفەی بوونگەرایی ، ل ٧٣ .

دەرکـکـردنـی ئـەو بـوونـەی نـیـیـە ، بۆیە لەم حاڵەتـەدا ئەگـەر (یـار - بـوون) دەریش بکەوێت ، لەبەرئەوەی مەحوی ناتوانێت بیبینێت و دەرکی بکات ، ناوکەوت دەکاتەوەو بزر دەبێت . ئـەوەش کـە بـەهۆی دەرنەکـەوتن و دەرنـەهاتنی ئـەو (یـار - بـوون)ەوە خـەریـکـە دڵـی دەردێـت ، لـەبـەرئـەوەیـە لـە خـەودا بـیـنـیـویـەتـی و دەزانـێـت ئـەو (یار - بوون)ەی چییەو چۆنە ، بۆیە لە وەسفیدا دەڵێت :

کە ئەم خەندەو قسەو لێوەت هەیە تۆ

لـەبـاتـی شـەککەر و نوقڵ و نـەباتی[1]

شەکرو نوقڵ و نەبات شیرین و خۆشن و مرۆڤ حـەز بـە تامکردنیـان دەکـات ، بەڵام مەحوی هەستدەکات شیرینی و تـامی خۆشی ئەوانـە کـاتی و راگـوزەرەو لەچـاو شیرینی و تـامی خەنـدەو قسەو لێـوی (یـار - بـوون) هـیچ نـین . ئـەو خەنـدەو قسەو شیرینیەی لە لێوی (یار - بوون)دا هەیە ، ئەوە دەهێنێت ئەگـەر مرۆڤ خـۆی بـە دنیـاو دەرەوە خـەریککردبێت ، ئامادەبێـت بـۆ کوشـتن خـۆی بخاتـە بەردەسـتی یـار ، تـا بیکوژێـت و بـەم کوشـتنە دنیـاو دەرەوە تیایـدا نـەمێنن و یـار دەرکـەوێت و بـەم دەرکەوتنەی لە کەسەکەدا ، زیندووی بکاتەوە . کەچی یار ئەم کوشتنە ئـەنجام نـادات تا خۆی دەربکەوێت ، ئەمەش وای لە مەحوی کردووە بڵێت :

دەدەی وادەم بە قەتڵ ئەمڕۆ سبەی هیچ

ئـەتـۆ شـاهـی چـیـە وا بـێ ئـەبـاتـی[2]

هەموو جارێك کە مەحوی داوا لە (یار - بوون) دەکات بیکوژێت ، تـا لـە دنیـاو دەرەوە دابـبـڕێت و (یـار - بـوون) خـۆی بێتـە نـاوی و زیندوویـەتی و نـەمریی پـێ ببەخشێت ، یار بـەڵێنی کوشـتنی پـێ دەدات ، کەچـی دوایـی نایکوژێـت و بەڵێنەکـەی ناباتە سەر . مەحوی سەری لەوە سوورِدەمێنێت کە ئەم (یار - بوون)ەی ئـەو وەك شـا گەورەو بەشکۆیەو دەبێ کە بەڵێنێکی دا بیباتەسەر ، کەچی بەڵێنی کوشـتنی مـەحوی ناباتەسەرو نایکوژێت . دیارە مەحوی لە هۆی ئەو نەکوشتنەی بە دەستی (یار - بوون) بێئاگایە ، چـونـکـە هۆکـەی ئەوەیـە کـاتێ (یـار - بـوون) بـەڵێن بـە مـەحوی دەدات بیکوژێت ، لەو کاتەدا مـەحوی ئامـادەیی ئـەوەی تیایە واز لـە دەرەوەو دنیـاو بـوونی سـاخـتە بهێنێت ، تا یار بەو کوشتنە لەوانە رزگاری بکـات . بـەڵام دوای ئـەو بەڵێنـەی

---

(1) د . م ، ل٢٩٧ .

(2) د . م ، ل٢٩٧ .

(یـار - بـوون) ، مـەحوی کـە دەزانێـت یـار بـەو هـەموو گـەورەیی و شـان و شـکۆوە دەردەکەوێت و جەستەی ئەم دەکاتە نشینگەی خۆی ، لەخۆی بایی دەبێت یاخود بڵێین لە خۆی دەردەچێت و دەیەوێت دەرەوەو کەسانی دەوروبەری بەم کوشتن و هاتنەی یار بزانن و ، بەمە دەرەوەش هەست بە گەورەیی مەحوی بکەن . لەم بارەشدا بێگانە یاخود دەرەوە لای مەحوی حزوور پەیدا دەکەن ، کە (یار - بوون)یش بەمە دەزانێت نایەت و مەحویٚ ناکوژێت ، تا خۆی تیایدا دەربکەوێت و بەدیبێت ، چونکە لەناو مەحویدا نەیارو رەقیب ئامادەییان هەیە . لەم دێڕەدا زیاتر ئەم مەسەلەیە روون دەبێتەوە کە دەڵێت:

سبەینێ وەرنە سەیری کوشتنم وادەم چەها داوە

لەسەر وادەی درۆی ئەو نادەم ئیتر وادە ، قەت نادەم[1]

لێرەدا ئەو ئامادەییەی دەرەوەو خەڵك لای مەحوی بە ئاشکرا دیارە . ئەوەتە چەندەها جار پەیمان بە خەڵك دەدات کە سبەینێ (یار - بوون)ەکەی دەیکوژێت و داوایان لێدەکات بێنە سەیری کوشتنی . ئەم کارەش بۆ ئەوە دەکات تا ئەوان هەست بە گەورەیی ئەم بکەن ، بەوەی کە یار دەیکوژێت و دێتە ناوی و زیندووی دەکاتەوەو دەیکاتە کەسێکی گەورەو نەمر . بەلاٚم کە سبەینێ خەڵك بۆ تەماشاکردنی کوشتنی مەحوی کۆدەبنەوە ، (یار- بوون) نایەت و مەحوی ناکوژێت . ئەمەش مەحوی لای خەڵك شەرمەزار دەکات ، چونکە ئەوەی ئەو بەڵێنی بەخەڵك دابوو کە بێنە سەیری ، روونادات . ئەمەش وا لە مەحوی دەکات کە جارێکی تر لەسەر وادەی درۆی ئەو وادە بە خەڵك نەدات کە بێنە سەیری کوشتنی ، چونکە هەستدەکات وادەکانی (یار - بوون) نادەمن ، واتە ناوەختن و لە کاتی خۆیدا نین . بەلاٚم ئەم ناوەختیەی بەڵێنەکانی (یار - بوون) پەیوەندی بە بێ وادەیی یارەوە نییە ، بەڵکو پەیوەندی بە بێ وادەیی یاخود بێ پەیمانی مەحوییەوە هەیە . بێ پەیمانیەکەشی لەوەدایە کە پەیمان بە (یار - بوون) دەدات خۆی لە دەرەوەو خەڵك دابڕێت و روو بکاتە (یار - بوون) . یاریش پەیمان بە مەحوی دەدات ئەو لایەنەی دەکوژێت کە پەیوەستە بە خەڵکەوەو خۆی دێتە جێی . کەچی دوای ئەم پەیمانە ، دیسان مەحوی روو لە دەرەوەو خەڵك دەکاتەوەو داوایان لێدەکات بێن سەیری کوشتنی بکەن بە دەستی یار . ئەم داوایەش خۆی لە خۆیدا مانای دانەبڕانی مەحوییە لە دەرەوەو

---

(1) د . م ، ل٢٢٨ .

کەسانی دەوروبەری . بەمە یار هەست دەکات هێشتا وەختی ئەم کوشتنە نییە ، بۆیە نایەت و ئەو کوشتنە ئەنجام نادات . کاتێکیش مەحوی دەگاتە ئەوەی کە ئیتر بەڵێن بەخەڵك نەدات و داوایان لێنەکات بێنە سەیری کوشتنی ، بەمە لە خەڵك دادەبڕێت و دەرەوەو خەڵك ئامادەییان نامێنێت لای . ئەمەش زەمینە لەباربوونە بۆ دەرکەوتنی (یار - بوون) و ئامادەشە کە (یار - بوون) دەرکەوت بەسەر بە پیریەوە بچێت :

سەرت پێ لازمە مەیبازە مەحوی

دەبێ دولبەر کە هات ئێمە بەسەر چین[1]

لێرەدا مەحوی بە تەواوی لە دنیاو مەوجودو بوونی ساختە دابڕاوەو لێیان پاکبووەتەوەو جەستەو ناوەوەی بونەتە نشینگەیەکی ئامادە بۆ دەرکەوتن و هاتنی (یار - بوون) . هەستدەکات کە (یار - بوون) هات ئەم ئەوەندە پێی خۆشە بەسەر بە پیریەوە دەچێت ، ئەمەش نیشانەی ئەوەیە ئەو بوونە لای ئەم زۆر پایەدارو بەشکۆیە . لێرەدا مەحوی گەیشتووەتە ئاستێك و لە حاڵەتێکدایە کە بە تەواوی ئامادەی دەرکەوتنی بوونەو کاتی ئەوە هاتووە کە ئەو بوونەش دەربکەوێت و مەحوی لەم چاوەڕوانیە رزگاری ببێت . بەڵام ئایا ئەم دەرکەوتن و هاتنەی بوون روویداوە؟ مەحوی لەم دێڕە شیعرەدا وەڵامی ئەم پرسیارە دەداتەوە :

بە پیر ئەو مامەوە چووم و بەسەر چووم

پەری بوو ئەو نەبوو ، شەو بوو بەسەر چووم[2]

بەپێی ئەم دێڕە شیعرە (یار - بوون) دەرکەوتووەو مەحوییش بە سەر نەك بە پێ ، بەپیریەوە چووە . مەحوی وای زانیوە ئەو (یار - بوون)ەی وەك یارێکی دەرەکی و بەرجەستە وایەو لەم روانگەیەوە بەرەو ئەو (یار - بوون)ەی چووە . کەچی ئەو (یار - بوون)ە وەك شتێکی بەرجەستەو دیار نەبووەو لەبەرئەوەی مەحوی بەم چاوە سەیری کردووە ، نەیبینیوەو وای زانیوە چوونەکەی هەڵەبووەو ئەوەی ئەو بەرەو رووی چووە ئەو (واتە یار - بوون) نەبووەو شتێکی تر بووە (کە بە پەری ناوی بردووە) . جگەلەمە هەستدەکات کاتەکەش شەو بووە ، ئەم بە شەو زانینی کات و حاڵەتەکەش لەوەوەیە مەحوی ویستوویەتی ، بە چاوی سەر نەك بە چاوی دڵ ، یار ببینێت ، یاریش بە چاوی سەر نابینرێت . بۆیە مەحوی بارودۆخەکەی

---

(1) د . م ، ل٢٥٠ .

(2) د . م ، ل٢٢٤ .

وەك شەو هاتووەتە بەرچاو ، کە تاریکبووە و هیچی نەبینیوە . کەچی لە ڕاستیدا ئەوەی کە دەرکەوتووەو هاتووە ، ئەو (یار ـ بوون)ە بووە کە مەحوی سەردەمێکی زۆر چاوەڕێی دەرکەوتنی بووە ، بەڵام لەبەرئەوەی مەحوی بە چاوی دڵ یاخود بە چاوی ناوەوە بۆی نەڕوانیوە ، نەیتوانیوە بیبینێت و دەرکی بکات ، بۆیە ماوەی دەرکەوتنی ئەو (یار ـ بوون)ە لە ناو مەحویدا کەمبووەو زوو بەسەرچووە . دەرککردن بەمە وای لە مەحوی کردووە حیرەت بیگرێت و بڵێت :

تەڵیّ نێرگسم و باغی حیرەتم پیّ

بەفەڕ هات و وەکو گوڵ زوو بەسەر چووم(١)

تەمەنی دەرکەوتنی (یار ـ بوون) لە ناو مەحویدا بەقەد تەمەنی نێرگز یاخود گوڵێك بووە کە ماوەیەکی کەمەو زوو بەسەردەچێت . چواندنی ماوەی ئەو دەرکەوتنەی (یار ـ بوون) بە دەرکەوتنی نێرگزو گوڵ ، ئەوەش دەگەیەنێت وەك چۆن نێرگزو گوڵ ئەو شوێنە دەڕازێننەوە کە تێیدا دەڕوێن ، مەحویش بەو دەرکەوتنەی (یار ـ بوون) ئاوا ڕازاوەو جوان بووە . بەڵام تا بوونەکەی نەکشاوەتەوە هەستی بەو جوانی و ڕازاوەییەی خۆی نەکردووە کە بەهۆی دەرکەوتنی (یار ـ بوون)ەوە تیایدا دروستبووە . دوای ئەو دەرکەوتنەی یار کە مەحوی بە سەر بەپیریەوە چووە پێیەکانی گلەیی لێدەکەن :

گلەی پێشم لەسەر سەر هەم بووە بار

کە دی من دلبەرم هات و بەسەر چووم(٢)

گلەیی پێیەکانی مەحوی لەوەوەیە کە بەوان بەپیر یارەوە نەچووەو بەسەر بە پیریەوە چووە . ئەمەش مانای ئەوەیە شەرەفی بە پیرەوە چوونی (یار ـ بوون)ی لەوان سەندووەتەوەو داویەتی بە (سەر)ی . ئەوەی لە پشت مانای ئەم دێڕەوە پەنهانە سەلماندنی ئەو ڕاستیەیە کە (یار ـ بوون) دەرکەوتووەو مەحوی بە پیریەوە چووەو پێی گەیشتووە ، بەڵام لەبەرئەوەی مەحوی نەیزانیوە بە چ چاوێك و چۆن سەیری بکات ، لە مەحوی کشاوەتەوەو کەوتووەتەوە حاڵەتی غیابەوە . بۆ یەکەم جاریشە کەوتنە حاڵەتی غیابی ئەو بوونە ڕەسەنە بەهۆی ئەوەوە نییە کە مەحوی بە بوونی ساختەو مەوجودو شتی دنیاییەوە خەریکە ، بەڵکو بەهۆی ئەوەوەیە کە مەحوی

---

(1) د . م ، ل٢٢٥ .

(2) د . م ، ل٢٢٥ .

نەیزانیوە بە چ چاوێك سەیری بكات و چۆن مامەڵەی لەگەڵدا بكات . واتە لە جیاتی ئەوەی بە چاوی دڵ بۆی بڕوانێت ، چونكە لە دەرەوە نییەو لە ناوەوەی خۆیدایە ، وەك شتێكی بەرجەستەو دەرەكی بۆی ڕوانیوەو بە چاوی سەر سەیری كردووە ، بۆیە هەرچەند ئەو ئامادەبووە ، بەڵام ئەم (واتە مەحوی) نەیتوانیوە ببینێت و پێوەی خەریكبێت و ڕێگەی بەدیهاتنی بۆ خۆش بكات . بە دەربڕینێكی هیگڵیانە ئەو بوونە بەهۆی دەركەوتنی لە ناو مەحویدا ، لە ئاستی (بوون بە هێزەوە) كەوتووەتە ئاستی (بوون بە كردە) ، بەڵام لەبەرئەوەی مەحوی دەركی بەمە نەكردووە ، ئەو بوونە هەستی كردووە هێشتا مەحوی نەگەیشتووەتە ئەو قۆناغەی كە ئەو تێیدا بكەوێتە (ئاستی بوون بەكردە) ، بۆیە كشاوەتەوەو كەوتووەتەوە ئاستی (بوون بە هێز)و دیار نەماوە . ئەم كشانەوەو دیار نەمانەش وەك ئەوەیە (یار - بوون) سەفەری كردبێت و ڕۆیشتبێت ، بۆیە دەڵێت :

بە ئۆغر كردنی من بوومە قەقنەس

كە ئەو چوو بۆ سەفەر ، من بۆ سەقەر چووم[1]

ڕۆیشتنی یار بە نسبەت مەحوییەوە ئەوەندە گرانە وەك ئەوەیە ئاگری تێبەر ببێت و وەك قەقنەس بسووتێت . واتە مەحوی گەیشتووەتە ئەو قەناعەتەی كە مانەوەو بەردەوامیی ئەو ، بەهۆی ئامادەیی (یار - بوون)ەوەیە ، كە ئەو نەماو ڕۆیشت ، ئیتر ئەمیش بۆ سەقەر دەچێت و دەفەوتێت . بۆیە وا دەزانێت مادەم (یار - بوون) نایەت دەبێت ئەم بەرەو ڕووی بچێت :

وتی ، قەت وا مەیە من واوە هەر دێم

نەهات ئەو وا قەت و من واوە هەر چووم[2]

كە مەحوی بڕیاری داوە بەرەو (یار - بوون) بچێت ، ئەو پێی وتووە تۆ واوە مەیە . واتە نابێت مەحوی بەرەو (یار - بوون) بچێت ، بەڵكو دەبێ خۆی لە دەرەوە دابڕێت و چاوەڕوانی دەركەوتنی (یار - بوون) بێ بۆ ئەوەی بێت . بەڵام تامەزرۆیی مەحوی بۆ دەركەوتنی (یار - بوون) و گەیشتن پێی ، وای كردووە تووشی هەڵە ببێت . هەڵەكەش ئەوەیە لە جیاتی ئەوەی دوای وازهێنان لە دنیاو مەوجودو بوونی ساختە ، چاوەڕوانی دەركەوتنی (یار - بوون) بێت و لەم چاوەڕوانیەدا خۆی پێبگەیەنێت و خۆی

---

(1) د . م ، ل٢٢٦ .

(2) د . م ، ل٢٢٦ .

بگەیەنێتە ئەو ئاستەی کە (یار - بوون) دەرکەوت ، بزانێت بە چ چاوێك سەیری بکات و چۆن زەمینە بسازێنێت بۆ بەدیهاتنی ، بەرەو بوونەکەی چووەو ئەم چوونەشی بێ ئەنجام بووە ، چونکە ئەو بوونە لە شوێنێکی دەرەکی و دوور نییە ، تا مەحوی بۆی بچێت و پێی بگات ، بەڵکو لەناو خۆیدایەتی و کە مەحوی ئامادەی دەرکەوتنی بوو ، دەردەکەوێت و دەست بە بەدیهاتن دەکات و لە (بوون بە هێزەوە) دەبێتە (بوون بە کردە) . چوونی مەحوی بە دوای ئەو بوونەیدا مانای وایە وەك یارێکی بەرجەستەو دەرەکی سەیری کردووەو لە دەرەوە بە دوایدا گەڕاوەو بەمە لە خۆی دابڕاوە . لەم دابڕانەدا ، بە دنیاو مەوجودو شتی دنیاییەوە خەریك نابێت ، بەڵکو هەر بەدوای ئەو بوونەیدا دەگەڕێت و دەیەوێت دەریبکەوێت و پێی بگات . بەڵام جگە لەو ماوە کەمەی کە (یار - بوون) دەرکەوت و مەحوی نەیتوانی بیبینێت ، ئیتر دەرکەوتنی (یار - بوون)و گەیشتنی مەحوی پێی رووی نەداوەو مەحوی هەر لەحاڵەتی چاوەڕوانیدا بووە . بەم پێیە مەحوی لە بەرامبەر (یار - بوون)دا کەوتووەتە حاڵەتی عیشقەوە ، واتە لە عیشقی ئەو (یار - بوون)ەی خۆیدایە .

بەشی دووەم

عیشقی بوون و ڕەنگدانەوەی لە شیعری مەحویدا

عیشـق لای ئەفلاتوون

بۆئـەوەی بـزانـیـن عیـشق چییەو لـە شـیعرەکانی مەحویـدا چـۆن رەنگـی داوەتەوە ، پێویستمان بـە بۆچـوونەکانی ئەفلاتوونـە لـە بارەی عیـشقەوە ، تـا ببنـە دەروازەیەك و لەرێگەیانەوە بچینە سەر عیشق لە شیعرەکانی مەحویدا .

ئەفلاتوون پێی وایە عیشق خێرو بەرەکەتی زۆر بـە مـرۆڤ دەبەخـشێت و هـیچ شتێك لەوە بە سـوودتر نییـە بۆ مـرۆڤ ، کـە مەعـشووقێکی شایستەو شـایان بـەخۆی بدۆزێتـەوە . سوودەکەشـی لەوەدایـە ، وا لـەو کەسـە دەکـات وەك مرۆڤێکـی بـەرز و شـکۆدار بژی ، چونکە ئـەوەی دەیـەوێت ژیـانێکی شـکۆمەندانەو وەجاخزادانـە بـژی ، نابێت چاوەڕێی ئەوە بکـات ئـەم جۆرە ژیانـەی لـە بنەماڵـە ، یـان لـە پـارەو سـامانی زۆرەوە ، یاخود لە پلەو پایەی بەرزەوە دەست بکەوێت . بەڵکو پێویستە عاشق بێت ، تا لە رێگەی عیـشقەوە ئـەوەی دەست بکـەوێت کـە کەسـێکی پایـەداربێت و ژیـانێکی سەربەرزو شەرەفمەندانە بژی[1] . عیشق خاوەنی سـوڵتانێکی فـراوان و هـەمـەلایەنە ، ئامانجێکی بەرزو باڵای هەیەو بـەدیهێنانی ئـەو ئامانجـەی فەزیلـەت و شـکۆمەندی بـە مـرۆڤ دەبەخـشێت . سـوڵتان و هێـزو توانـای عیـشق لـە بـان هـەموو سـوڵتان و هێـزو توانایەکەوەیـەو سەرچـاوەی هـەموو بـەختیاری و چـاکەیەکەو ئـەو بـوارە بـۆ مـرۆڤ دەڕەخسێنێت بە تەبایی و گونجاوی لەگەڵ جگە لە خۆیدا بـژی[2]، ئیتر ئەو جگە لـە خـۆیـە ، کۆمەڵگەو کـەسانی دەوروبـەری بـن ، یـان سروشـت و ژینگـەی چـواردەوری بێت .

ئەفلاتوون پێی وایە کەسی عاشق سەربەستە لـەوەی چـۆن رەفتـار دەکـات . ئەگـەر کەسـێك عاشـق ببێـت و زۆر بـە زیادەڕەوییـەوە دوای ئـەو مەعـشووقەی خـۆی بکەوێت ، ئەوا نەك هەر سەرزەنشت ناکرێت ، بەڵکو شـایانی پیاهـەڵگوتن و ستایـشە . بەڵام ئەم زیادەڕەوییە لە هەوڵدان بە دوای ئامانجێکی تری جگە لەم ئامانجەدا کارێکی باش نییەو پەسەند ناکرێت . بۆنمونە ئەگەر کەسێك ئارەزووی لە بەدەستهێنانی پارەو سامان ، یان پلەو پایەیەك بێت و چۆن عاشقێك رێگـەی مەعـشووقەکەی دەگرێتەبـەرو دوای دەکەوێت ، ئـەمـیش ئـاوا دوای بەدەسـتهێنانی پـارە یـان پلـەو پایـە بکـەوێت و بپاڕێتەوەو ملی کەچ بکات ، بۆ بەدەستهێنانی ئامانجەکەی کە پارە یان پلەو پایەیـە ،

---

(1) بڕوانە : المأدبة (فلسفة الحب) ، افلاطون ، ت : د. وليم الميري ، دار المعارف بمصر ، ط ١ ، س ١٩٧٠ ، ص ٣١ .

(2) بڕوانە : هـ . س ، ل ٤١ .

بەوە رازی بێت بەندایەتی بکات . ئەم جۆرە کەسە دۆست و دوژمن لۆمەی دەکەن و ئەو کارەی بە باش نازانن و دەیانەوێت دووری خەنەوە لێی . دوژمنەکانی بە کەم سەیری دەکەن و بەو سەرشۆڕی و هەژارییە رۆحییەی ئەو رازی نابن ، دۆستەکانیشی بەم کارەی ئەو شەرمەزار دەبن و ئامۆژگاری دەکەن و داوای لێدەکەن ئەو کارە نەکات و وازی لێ بهێنێت . بەڵام ئەگەر عاشقێکی راستەقینە لە پێناو مەعشووقەکەیدا رێگەیەکی وای گرتەبەرو کارێکی لەم جۆرەی کرد ، ئەوا بە گەورە سەیری دەکەین و پێی سەرسام دەبین ، چونکە ئاگامان لەو ئامانجە باڵایە کە ئەو هەوڵی بۆ دەدات[1].

واتە بەلای ئەفلاتوونەوە مرۆڤ ئەگەر عاشقی شتێکی باڵاو گەورە ببێت ، کارێکی پەسەندەو ئەوە دەهێنێت مرۆڤ لە پێناو بەدەستهێنانی ئەو ئامانجە باڵایەدا دەردی سەری و هەژاری و ملکەچی و پاڕانەوە قبوڵ بکات و ئەمانە بە شوورەیی دانانرێن . بەڵام قبوڵکردنی ملکەچی و پاڕانەوە لە پێناو پارەو سامان و پلە پایەو شتی دنیاییدا شەرمەزارییەو نابێت مرۆڤ کاری لەم جۆرە بکات ...

عیشق و ناوەندگیری

عیشق لای ئەفلاتوون بریتییە لە خۆشەویستی شتێك . وەك چۆن کە دەوترێت باوك واتە ئەو باوکە باوکی کەسێکە ، کە دەوترێت دایك ئەو دایکە دایکی کەسێکەو کە دەوترێت برا ، برای یەکێکەو خوشکیش بەهەمانشێوە . بەم پێیە کە وترا عیشق ، واتە عیشق یاخود خۆشەویستیی شتێك . عیشق خوازیاری ئەو شتەیە کە عاشقی بووەو دەیەوێت دەستی بکەوێت . واتە عیشقی شتێك لە بارێکدایە کە کەسەکە ئەو شتەی نەبێت و بیەوێت بە دەستی بهێنێت و ببێتە خاوەنی - مرۆڤ ئەگەر شتێکی هەبێت ، ئەوا عاشقی ئەو شتە نابێت و هەوڵی بەدەستهێنانی نادات ، چونکە ئەمە وەك ئەوەیە کەسێك خۆی گەورەبێت ، کەچی هەوڵی بەدەستهێنانی گەورەیی بدات . یان کەسێك خۆی بەهێزبێت ، کەچی بە دوای بەهێزیدا بگەڕێت و بیەوێت بە دەستی بهێنێت[2]. ئەمەش نابێت ، چونکە ئەو کەسانە خۆیان خاوەنی گەورەیی و هێزن و ئەوە رێی تێناچێت کە عاشقی گەورەیی و هێز بن و هەوڵی بەدەستهێنانیان بدەن . واتە پێویست ناکات هەوڵی بەدەستهێنانی ئەو سیفەتانە بدەن ، چونکە خۆیان

---

(1) بڕوانە : هـ . س ، ل ٣٦ .

(2) بڕوانە: هـ . س ، هـ . ل .

خاوەنی ئەو سیفەتانەن . بەم پێیە مرۆڤ عاشقی ئەو شتە دەبێت کە لە توانایدا نییە یاخود نییەتی و دەیەوێت بەدەستی بهێنێت ، واتە مرۆڤ ((حەزی لەو شتەیەو ئارەزووی ئەو شتە دەکات کە لەئێستادا نییەتی و لێی بێ بەشە))[1] . کەواتە خۆشەویستی یاخود عیشق ، بەرامبەر شتێکی دیاریکراوەو کەسەکە ئەو شتەی نییەو پێویستی پێیەتی و دەیەوێت بەدەستی بهێنێت ، بۆیە عاشقی بووە .

لای ئەفلاتوون عیشق پەیوەستە بە جوانییەوەو دەڵێت ((عیشق بریتییە لە عیشقی جوانی ، نەك ناشیرینی))[2] . بەپێی ئەو ئەنجامەی سەرەوەش عیشق عاشقی ئەو شتەیە کە نییەتی و مادەم عیشق بریتیە لە عیشقی جوانی ، کەواتە عیشق خاوەنی جوانی نییە ، واتە عیشق جوان نییە ، بۆیە عاشقی جوانی بووەو دەیەوێت بە دەستی بهێنێت . جگە لەمە ، ئەفلاتوون باوەڕی وایە کە ئەوەی چاکبێت ئەوا خۆی لە خۆیدا جوانیشە ، بەم پێیە عیشق مادەم جوان نییەو ئەوەی چاك بێت ئەوا جوانە ، کەواتە عیشق چاکیش نییە ، کەواتە عیشق ناشیرین و خراپە[3] . بەڵام هەر ئەفلاتوون خۆی لەگەڵ ئەم ئەنجامگیرییەدا نییەو عیشق بە ناشیرین و خراپ نازانێت ، چونکە مەرج نییە هەر چییەك جوان نەبوو ناشیرین بێت ، هەروەك چۆن مەرج نییە هەر کەسێك زانا نەبوو نەزان بێت . بۆنمونە کەسێك خاوەنی بیروباوەڕو بۆچوونێکی راستە ، بەڵام ناتوانێت بەبەڵگە راستیی بیروباوەڕەکەی بسەلمێنێت . لێرەدا ئەم حاڵەتە بە زانین ناو نابرێت ، چونکە شتێك نەتوانرێت بەڵگەی بۆ بهێنرێتەوە بە زانین دانانرێت . بەڵام لە هەمان کاتدا ناشکرێت ئەم حاڵەتە بە نەزانین لە قەڵەم بدرێت ، چونکە عەقڵ دەتوانێت ئەم حاڵەتە بگەیەنێتە حەقیقەت[4] . با ئەم نمونەیە ئاسانترو روونتر بکەینەوە : کەسێك کۆمەڵێك زانین و بیرو بۆچوون لە مێشکیدا هەیە ، بەڵام هێشتا نەگەیشتووەتە ئەو ئاستەی یاخود بڵێین هێشتا توانای ئەوەی نییە ئەو زانین و بیرو بۆچوونەی دەرببڕێت ، لێرەدا ئەو کەسە بە زانا دانانرێت ، چونکە نەیتوانیووە لە رێگەی ئەو زانین و بیرو بۆچوونانەی کە هەیەتی ، زانایی خۆی بسەلمێنێت ، بەڵام لە هەمان کاتدا بە نەزانیش دانانرێت ، چونکە لە راستیدا ئەو کەسە زانین وزانیاری

---

(1) هـ . س ، ل ٥٧ .

(2) هـ . س ، هـ . ل .

(3) بڕوانە : هـ . س ، ل ٥٨ .

(4) بڕوانە : هـ . س ، ل ٥٩ .

هەیە ، لێرەدا ئەم کەسە لە حاڵەتێکدایە لە نێوان زانایی و نەزانیدا . کەواتە ((عیشقیش حاڵەتێکە لە نێوان (جوانی و چاکە) و (ناشیرینی و خراپە)دا))[1].

لێرەدا ئەفلاتوون وەك بابەتێکی سەربەخۆ لە عیشقی روانیوەو لەو کەسەی دابڕیوە کە بەهۆی ئەم عیشقەوە دەبێتە عاشق ، واتە وەك کەس تەماشای عیشقی کردووەو لە نێوان (جوانی و چاکە) و (ناشیرینی و خراپە)دا دایناوە . تەنانەت عیشقی بە رۆڵەی خواوەندی دەوڵەمەندی و هەژاری داناوە ، بەیەکگەیشتنیشیان لە شەوی لە دایکبوونی (ئەفرۆدیت)دا بووە ، کە خواوەندەکان لەو شەوەدا بە بۆنەی لە دایکبوونی (ئەفرۆدیت)ەوە ئاهەنگێکیان سازکردووە ، خواوەندی دەوڵەمەندی لەو ئاهەنگەدا بەشدار بووە ، هەژارییش هاتووەو لە دەرگاکەدا وەستاوە بۆئەوەی لە خێرو بێری ئەو ئاهەنگە شتێکی دەست بکەوێت . خواوەندی دەوڵەمەندی بە هۆی شەرابی خواییەوە مەستبووەو چووەتە دەرەوەو لە باخچەکەی (زیۆس)دا خەوی لێکەوتووە . هەژارییش بیری لەوە کردووەتەوە بۆ رزگاربوون لە نەبوونی ، هەوڵ بدات لە خواوەندی دەوڵەمەندی سکی پڕ ببێت ، بۆیە لەگەڵی نوستووەو سکی لێی پڕبووەو سکەکەی عیشق بووە[2]. کەواتە عیشق مادەم دایکی هەژارییەو باوکی دەوڵەمەندییە ، لە نێوان کۆمەڵێك سیفەتی لێکدژدایە : لەبەرئەوەی باوکی ، خواوەندی دەوڵەمەندییە هەمیشە هەوڵی بەدەستهێنانی جوانی و چاکە دەدات و خاوەنی هێزو توانایەو داوای حیکمەت و دانایی دەکات . بەڵام هەژارو نەبووەو ناسك و جوان نییەو پێی پەتییەو شوێنی حەوانەوەی نییە ، لەسەر زەویی رەق و سەر رێگا دەنوێت ، هەموو ئەمانەی لە دایکییەوە بۆ ماوەتەوە . واتە عیشق لە حاڵەتێکدایە ((ئەوەی ئەمڕۆ دەستی دەکەوێت سبەینێ لە دەستی دەدات ، نە دەوڵەمەندەو نە هەژارە ، نە زانایەو نە نەزانە))[3].

لێرەداو لە روانگەی ئەم سیفەتانەوە عیشق وەك مرۆڤێك تەماشاکراو، کە لە ناوەندگیرییەکدایە ، ئەو ناوەندگیرییە بریتییە لەو بوارەی کە دەکەوێتە نێوان عیشقەکە خۆی و ئەو شتەی کە دەیەوێت بەدەستی بهێنێت . واتە عیشق مەسافەی نێوان دوو شتە ، ئەو مەسافەیە لە خودی عیشقەکەو، دەست پێدەکات ، تا ئەو شتەی کە عاشقی بووەو دەیەوێت بە دەستی بهێنێت ، بەم پێیە عیشق بریتییە لە قۆناغی پێش بەدەستهێنانی ئەو شتەی کە عیشق عاشقی بووە . ئەگەر بمانەوێت بە

---

(1) هـ . س ، هـ . ل .

(2) بڕوانە : هـ . س ، ل ٦٠ .

(3) هـ . س ، ل ٦١ .

نموونەیەکی واقیعی ئەم مەسەلەیە زیاتر روون بکەینەوە . ئەوا مەسەلەی خۆشەویستی کوڕ بەرامبەر بە کچ بە نموونە دەهێنینەوە : کوڕ کاتێك دەگاتە تەمەنی گەنجی ئامادەیی ئەوەی تێدایە ئەگەر کچێك ببینێت و هەست بکات ئەو کچە (جوان و بەڕەوشت و... هتد)ە ، ئەوا عاشقی دەبێت ، واتە لە بەرامبەر ئەو کچەدا دەکەوێتە حاڵەتی عیشقەوە . لێرەدا ئەو کوڕە بۆیە لە حاڵەتی عیشقدایە چونکە هێشتا ئەو کچەی بۆ نەبووەو نەبووەتە هاوسەری . تا ئەو کچە لەم کوڕە دووربێت و پێکەوە نەبن ، ئەوا کوڕەکە بەرامبەر ئەو کچە لە حاڵەتی عیشقدایە . بەلاّم ئەگەر لەگەڵ کچەکە قسەی کردو کچەکە رازیبوو لەگەڵیدا ببێتە هاوسەرو پێکەوە بژین . ئەمە وەك ئەوە وایە کوڕەکە کچەکەی بە دەستهێنابێت و بووبێتە خاوەنی ، بەمە ئەو کوڕە لەبەرامبەر کچەکەدا لە حاڵەتی عیشقدا نامێنێت ، چونکە بە پێی بۆچوونی ئەفلاتوون عیشق حاڵەتی پێش بەدەستهێنانی بابەتەکەیە ، لێرەشدا حاڵەتی عیشق لای کوڕەکە ئەو کاتەیە کە هێشتا بەکچەکە نەگەیشتووەو نەبووەتە هاوسەری ، کە پێی گەیشت و بوونە هاوسەر ، ئەوا کوڕەکە لە حاڵەتی عیشقدا نامێنێت .

عیشق لای مەحوی

ئەوەی باسکرا عیشق بوو لای ئەفلاتوون و گەیشتینە ئەو ئەنجامەی کە عیشق بریتییە لە ناوەندگیرییەك لە نێوان خودی عیشقەکەو ئەو شتەی کە عاشقی بووەو دەیەوێت بە دەستی بهێنێت . لای مەحویش عیشق بە هەمانشێوە بریتییە لە ناوەندگیرییەك . بەلاّم ئەم ناوەندگیرییەی عیشق کە لە شیعری مەحویدا هەستی پێ دەکرێت ، جیاوازە لەوەی لای ئەفلاتوون هەیە . لای ئەفلاتوون لە عیشقدا دوو لایەن هەیە : خودی عیشقەکەو ئەو شتەی کە عیشقەکە عاشقی بووە ، بەلاّم لای مەحوی لە عیشقدا سێ لایەن هەیە کە لە شیعرەکانیدا هەستیان پێ دەکرێت ، ئەوانیش بریتین لە {عاشق (کە مەحوییە) ـ عیشق ـ مەعشووق(کە بوونی خۆیەتی)} . واتە راستە لای مەحویش عیشق ناوەندگیریەکەیە . بەلاّم ئەم ناوەندگیرییەی عیشق لە نێوان عیشق و مەعشووقدا نییە ، بەڵکو لە نێوان عاشق (واتە مەحوی)و مەعشووقدایە کە دەکاتە ئەوەی مەحوی عاشقی بووە . بەم پێیە دەتوانین لە شیعری مەحویدا عیشق بەم جۆرە روون بکەینەوە : مەحوی (بوونێکی رەسەنی) هەیە (کە وەکو یار ، یاخود مەعشووق مامەڵەی لەگەڵدا کردووە) ، بەلاّم هێشتا پێی نەگەیشتووەو بە دیی

نەهێناوە . لەم بارەدا ناتوانرێت بوترێت مەحوی ئەو بوونەی هەیە ، چونکە هێشتا پێی نەگەیشتووەو بەدەستی نەهێناوە . لەهەمان کاتدا ناشتوانرێت بوترێت ئەو بوونەی نییە ، چونکە لە راستیدا وەك وتمان ئەو بوونەی هەیە ، بەلام هێشتا بەدیی نەهێناوەو بۆی هەیە بەدیی بهێنێت . واتە دەتوانین بڵێین : مەحوی نە ئەو بوونەرەسەنەی هەیەو نە نییەتی و لەو نێوانەدایە ، واتە لەوێدایە کە وازی لە بوونی ساختەو مەوجود هێناوەو لێیان دابڕاوەو عاشقی بوونی رەسەنی خۆی بووە ، بەلام هێشتا بەو بوونە رەسەنەی خۆی نەگەیشتووەو بە دیی نەهێناوە ، ئەم بارە یاخود ئەم ناوەندگیرییە لای مەحوی بریتییە لە عیشق . کەواتە عیشق لای مەحوی و لە شیعری مەحویدا حاڵەتی گەڕانە بە دوای بوونی رەسەن و هەوڵدانە بۆ دۆزینەوەو بەدیهێنانی ئەو بوونە رەسەنە . واتە لە حاڵەتی عیشقدا مەحوی لە بارێکدایە کە بەگڕی ئەم عیشقە جەستەی سووتاوە ، بەم سووتانە جەستەی نافەوتێت و لەناو ناچێت ، بەڵکو لە بوونی ساختەو مەوجودو حەزکردن لە شتی دنیایی وەك پارە و سامان و... هتد پاك دەبێتەوە . بە پاکبوونەوەی لەمانە بەرەو بوونی رەسەنی خۆی دەچێت . بەم پێیە عیشق حاڵەتێکە ، کە تیایدا مەحوی لە نێوان بوونی ساختە (یان مەوجود)و بوونی رەسەندایە . واتە لە مەوجودو بوونی ساختەو دنیا دابڕاوە ، بەلام هێشتا بە بوونی رەسەنی خۆی نەگەیشتووە . واتە عیشق لای مەحوی بریتییە لە قۆناغی دوای وازهێنان لە بوونی ساختەو مەوجودو ، قۆناغی پێش گەیشتن بە بوونی رەسەن و بەدیهێنانی ئەو بوونە . عیشقەکەش عاشق بوونی ئەو بوونە رەسەنەی خۆیەتی کە هێشتا پێی نەگەیشتووەو بەدیی نەهێناوەو لە زۆر شوێندا بە (یار ، شۆخ ، دولبەر ... هتد) ناوی بردووە . کە بەو بوونە رەسەنەی خۆی گەیشت و بەدیی هێنا، ئەوا حاڵەتی عیشق کۆتایی دێت و دەکەوێتە بارێکی ترەوە کە تەحقیقکردنی تواناو ئیمکانەکانی بوونی خۆیەتی . واتە دەکەوێتە ئاستی (بوون بۆ خۆی)و تواناو ئیمکانەکانی بوونەکەی دەبن بە کردەو بەدی دێن و بوونەکەی دەردەکەوێت . ئەم دەرکەوتنەشی بۆ خۆیەتی نەك بۆ دەرەوە .

ڕەنگدانەوەی عیشق لە شیعری مەحویدا

مەحوی تا عاشقی ئەو بوونە ڕەسەنەی خۆی نەبێت و لە بەرامبەریدا نەکەوێتە حاڵەتی عیشقەوە ناتوانێت پێی بگات . تا بە دنیاو مەوجودو بوونی ساختەشەوە خەریك بێت لە نووری عیشق بێبەش دەبێت ، ئەوەتە دەڵێت :

تا ظولمەتی وجودە ، تەریکی لە نووری عیشق
سێبەر نەما هەتاوە ، کە مەحوی نەما خودا(1)

لێرەدا وشەی (وجود) هاتووە کە مانای وشەکە دەکاتە (بوون) . بەڵام بە پێی سیاق و واتای گشتیی دێڕەکە ، وشەی (وجود) لێرەدا ، ئەو چەمکە ناگەیەنێت کە ئێمە بۆ وشەی بوون (وجود) بەکارمان هێناوە . لەم دێڕەدا لە نێوان (زوڵمەتی وجود، نووری عیشق) و (سێبەر ، هەتاو)دا پێچەوپەخشی ڕێك هەیە ، کەواتە (زوڵمەتی وجود) و (سێبەر) بۆ یەك دەگەڕێنەوە ، بە هەمانشێوە (نووری عیشق) و (هەتاو)یش بۆ یەك دەگەڕێنەوە، بەم پێیە زوڵمەتی وجود مانای سێبەرو نووری عیشق مانای هەتاو دەگەیەنێت . لێرەدا ئەو پرسیارە سەر هەڵدەدات کە مەحوی مەبەستی لە زوڵمەتی وجودو نووری عیشق و هەروەها سێبەرو هەتاو چییەو ئەم زاراوانە چی دەگەیەنن؟ مەحوی سەبارەت بەخۆی ئەو ڕاستییە دەردەبڕێت کە تا لە زوڵمەتی وجوددا نەیەتە دەرەوە ، ناکەوێتە ناو نووری عیشقەوە . کەواتە مەبەستی لە زوڵمەتی وجود ، بوونی ساختەیە کە دێتە جەستەیەوەو دەیکاتە نشینگەی خۆی و تیایدا بەدی دێت . بەدیهاتنی ئەو بوونە ساختەیەو دەرکەوتنی لەناو کەسەکەدا وەك زوڵمەت و تاریکی وایەو دەبێتە هۆی داپۆشین و شاردنەوەی بوونی ڕەسەن ، کە ئەو بوونە ڕەسەنەش لە مرۆڤدا شاردرایەوەو داپۆشرا ، ئەو کەسە هەستی پێ ناکات و عاشقی نابێت ، بەمە لە نووری عیشق بێبەش دەبێت . بەم پێیە زوڵمەتی وجود کە دەکاتە بوونی ساختە ، وەك سێبەرەو نووری عیشقیش (کە ڕێگای چوونە بەرەو بوونی ڕەسەن) وەك هەتاوە . لێرەدا ئەم هاوکێشەیە دروست دەبێت :

زوڵمەتی وجود ⟵ سێبەر ⟵ بوونی ساختە
نووری عیشق ⟵ هەتاو ⟵ بوونی ڕەسەن

---

(1) د. م ، ل ٥.

ئەو سێبەرو هەتاوەی لەم دێڕەدا هەن وەك سێبەر و هـەتاوی سروشت نـین ، کـاتـێـك کـە شـوێنێك سـێبەربوو دوای ماوەیـەك هـەتاوی لێ هەڵدێت و ئـەو سـێبەرە ناهێڵێت و رووناکی دەکاتەوە . لێرەدا ئامادەیی سێبەر ، یان دەرکـەوتنی هـەتاو ، لـە دەسـت مرۆڤەکەدایـە ، ئەگـەر بـیرو هـۆش و خـەیاڵی لای سـێبەرەکە بـوو و پێیـەوە خەریکبوو ، ئەوا سێبەرەکە ئامادەیی دەبێت و هەتا کەسەکە لەم بارەدا بێـت بـە هـیچ جۆرێك هەتاوەکە هەڵنایەت و هەر سێبەرەکە حزووری دەبێت . بـەڵام ئەگـەر کەسـەکە وازی لـە سـێبـەرەکە هێناو پشت گوێی خست و بـیرو هـۆش و خـەیاڵی لای هەتاوەکـە بوو ، ئەوا هەتاوەکە دەردەکەوێت و سێبەرەکە نامێنێـت . هـەتا کەسـەکە لـەم بـارەدا بێت هەتاوەکە ئامادەیی هەیەو بەهیچ جۆرێك سێبەرەکە حـزوور پـەیـدا ناکاتـەوە . بـە پێی ئەم یاسایە ئەگەر مەحوی بەرەو دنیاو کۆمەڵگە بچێت ، ئەوا لە رێگـەی ئەوانـەوە بـوونێکی سـاختەی تیـادا دروسـت دەبێـت و پێیـەوە خـەریك دەبێـت . کـە بـە بـوونی ساختەوە خەریك بوو ئەوا بوونی رەسەنی خۆی لە بیردەکات و لە عیشقی ئەو بوونەی خۆی دوور دەبێت . بۆیە ئەگەر بیەوێت ، بە بوونی رەسەنی خـۆی بگـات ، دەبێـت لـە بەرامبەر ئەو بوونەیدا بکەوێتـە حاڵـەتی عیـشقەوە . کەوتنـە حاڵـەتی عیـشقیش بـەوە دەبێت (خود ـ ئا)یی نەکات و واز لەو خودە بهێنێت کە لە رێگـەی دەرەوەو کۆمـەڵگاو بەهۆی ئەو بوونە ساختەوە کە ئەوان ناردوویانەتە ناویەوە ، تیایدا دروست بووە ، کـە ئەم مەحوییە یاخود ئەم خودە نەما کە دەرەوە دروستیان کردووەو بوونێکی ساختەی هەیە ، ئەوا بوونە رەسەنەکە دەردەکەوێت . دەرکەوتنی ئـەم بوونـە رەسـەنەش بـەوە دەبێت کە زنجیری موقەددەسی عیشق بکاتە پێی خۆی :

لە پێ حەرامە زنجیرەی سیلسیلەی موقەددەسی عیشق
ببـی بـە شـێر و مـەگـەر هـەڵگری لـە دنـیـا دەست[1]

زنـجیـری پـیرۆزی عیشق ، زنجیرێـك نییـە بـە ئاسـانی بکرێتـە پێـی هـەموو کەسێك و ئەو کەسە بەم زنجیرە ببەسترێتەوەو پابەندی ئەم عیشقە بێت . ئەم زنجیرە دەکرێتە پێی کەسێك کە بەقەد شێر ئازابێـت و ئـەم ئازایەتیـەی وای لێ بکـات بتوانێـت دەست لە دنیا هەڵبگرێت . لێرەدا ئەوە دەردەکەوێت کە دەسـت هـەڵگرتن و وازهێنـان لە دنیا کارێکی قورس و پڕ مەترسیەو بـە هـەموو کـەس ئـەنجام نادرێـت ، تـەنها ئـەو کەسە دەتوانێ ئـەم کـارە بکـات کـە هێنـدەی شـێر ئـازا بێـت . لێـرەدا ئـەو پرسـیارە

(1) د . م ، ل ٧٠ .

سەرهەڵدەدات کە بۆچی دەست هەڵگرتن لە دنیا کارێکی قورس و مەترسیدارەو بە هەموو کەس ئەنجام نادرێت ؟ بێگومان مرۆڤ کە لە دایك دەبیّ و دێتە دنیاوە ، بە گەورەبوون و ژیان لە ناو کۆمەڵگەو خەڵکدا ، لای ئەوان کەسێتییەك بۆ خۆی پەیدا دەکات و ئەم کەسێتیەش بەو ڕێورەسم و دابونەریت و بیرکردنەوەو بۆچوونانەوە پابەندە کە کۆمەڵگەو خەڵك هەیانەو لە ڕێگەیانەوە ژیانی خۆیان ڕێك دەخەن و بژێوی ژیان (چ مادی بیّ یان مەعنەوی) دەستەبەر دەکەن و دەژین . ئەم کەسێتیەی کە مرۆڤەکە لای دەرەوە هەیەتی ، لە خۆیەوە سەرچاوەی نەگرتووە ، بەڵکو لە دەرەوە سەرچاوەی گرتووە ، واتە لە پابەندبوون بە کۆمەڵگەو (یاسا و دابونەریت و... هتد)ی کۆمەڵگەوە ئەو کەسێتیەی بۆ دروستبووە. بەم پێیە ئەم کەسە بوونێکی ساختە تیایدا باڵادەستە کە لە دەرەوە هاتووەتە ناوی و دەیجوڵێنێت و هەڵسوکەوتی پیّ دەکات و لە ڕێگەی ئەم کەسەوە بەدی دێت . بەمەش ئەو کەسە لە بوونی ڕەسەنی خۆی دادەبڕێت و ئاگای لێی نابێت ، کە لێی بێئاگا بوو مانای وایە عاشقیشی نابێت و لە عیشقی ئەو بوونەی بێبەش دەبێت . ئەگەر بیەوێت بەرەو ئەم بوونە ڕەسەنەی خۆی بگەڕێتەوەو عاشقی ببێت ، دەبێت دەست لە دنیا هەڵبگرێت ، واتە دەبێت واز لەو کەسێتییەی بهێنێت کە لای دەرەوەو کۆمەڵگە هەیەتی ، نەك هەر ئەمە بەڵکو دەبێت واز لە کۆمەڵگەو خەڵکیش بهێنێت و لێیان دابڕێت . بێگومان ئەمەش کارێکی قورس و مەترسیدارە ، چونکە کە وازی لە کۆمەڵگەو خەڵك و ئەو کەسێتییەی هێنا کە لای ئەوان هەیەتی ، ئەوا کۆمەڵگەش ئەم فڕیّ دەداتە دەرەوەی خۆی و هەموو پەیوەندییەکی لەگەڵدا دەپچڕێنێت ، بەمە ئەو ترسە دەخەنە دڵی کەسەکەوە کە ژیانی ئەم بەستراوە بەوانەوەو بیّ ئەوان ناتوانێت لە ژیان بەردەوام بێت و لەناو دەچێت . ئەگەر کەسەکە ئازاو بەجەرگ بێت ، ئەم ترسەی کۆمەڵگەو خەڵك کاری لیّ ناکات و ئامادەیە لێیان دابڕێت و ڕوو لە بوونی ڕەسەنی خۆی بکات ، با ئەم دابڕان و دەستهەڵگرتنە ببێتە هۆی لەناوچوونیشی . کە مەحوی ئامادەی ئەنجامدانی ئەم کارە بوو مانای وایە کەسێکی ئازایەو شایەنی ئەوەیە زنجیری عیشقی بکرێتە پیّ . ئەم زنجیر کردنە پێیەش بە ڕواڵەت وەکو بەستنەوەو دیلی وایە ، بەڵام ئەم بەستنەوەیە لە بەرامبەر دنیاو بوونی ساختەدایەو بەرەو ئەوان ناچێت ، ئەگینا لە بەرامبەر بوونی خۆیدا سەربەستییەکی تەواوی هەیەو ئەو زنجیر کردنە پێیە دەبێتە جوانی و زینەت بۆی :

شێرێکی پێ لە سیلسیلەدایە ئەسیری عیشق

مەردی ، بزانە زینەتی مەردانە تەوق و رەوق[1]

ئەو کەسەی دەرکی بە بوونی رەسەنی خۆی کردو کەوتە عیشقی ئەو بوونە رەسەنەی خۆیەوە ، ئامادەیە ببێتە ئەسیری ئەم عیشقە کە دەکاتە پابەندبوون بەم عیشقەوەو وازهێنان لە دنیا ، چونکە لەم عیشقەوە بەو بوونەی دەگات و دەبێتە کەسێکی پێگەیشتوو . ئەم کەوتنە حاڵەتی عیشقەش وەك ئەوەیە لەلایەن ئەو عیشقەوە زنجیری کرابێتە پێ و بەستراببێتەوە . بەڵام مەحوی هەستدەکات هەر کەسێك زنجیری عیشقی کرایە پێ ئەوا کەسێکی ئازایەو وەکو شێر وایەو ئەو زنجیر کرانە پێیەش نەك هەر ناشیرین نییە ، بەڵکو زینەت و جوانییەو مەحوی شانازیی پێوە دەکات ، چونکە نیشانەی ئەوەیە توانیویەتی لە پێناو عیشقی ئەو بوونەیدا دەست لە پارەو سامان و کۆمەڵگەو هەموو دنیا هەڵبگرێت ، کە ئەمەش کارێکی قورسەو بە هەموو کەس ئەنجام نادرێت ، بەڵام ئەم لە پێناو عیشقی ئەو بوونەیدا ئەنجامی داوە . قورسیی ئەم کارە وا دەکات عیشقیش کارێکی گەورەو قورس بێت ، بۆیە دەڵێت :

خودا گرتوو دڵم چۆتن بە گژ شۆڕ و شەڕی عیشقا

بە نەصصی ئایە ئەفلاك و زەمین ئەم بارە ناکێشیٚ[2]

لێرەدا مەحوی عیشقی بە کارێکی قورس و پڕ مەترسی داناوە ، چونکە دەبێت کەسی عاشق ئامادەبێت جگە لە (مەعشووق - بوون) ، واز لە هەموو شتێك و لە دنیاو دەرەوە بهێنێت . ئەمەش بە نسبەت مرۆڤەوە کارێکی قورسەو لە قورسیدا مەحوی بەو ئەمانەتەی چواندووە کە کاتی خۆی خوا ویستوویەتی بیدات بەسەر ئاسمان و زەویدا ، بەڵام ئەوان لەبەر قورسیی ئەمانەتەکە نەیانتوانی ئەو ئەمانەتە هەڵگرن و ترسان لێی ، کەچی مرۆڤ ئەو بارەی خستە سەرشانی خۆی و ئەو ئەمانەتە قورسەی هەڵگرت . لێرەشدا مەحوی هەستدەکات ئەم عیشقەی بەرامبەر (یار - بوون) هەیەتی ئەمانەتێکی قورس و مەترسیدارەو وا دەرد،کەوێت کە مەحوی وەکو کەس و وەکو ئەوەی کە بە عەقڵ و وەك ئەهلی دنیا بیری لە قورسی عیشق کردووەتەوە ، ئامادە نەبووە بە گژ شۆڕ و شەڕی عیشقدا بچێت . بەڵام لەبەرئەوەی پێش کەوتنە حاڵەتی عیشق ئەوەی بۆ دەرکەوتووە شتی دنیایی وەك پارە و سامان و دەسەڵات و

---

(1) د . م ، ل ١٨٤ .

(2) د . م ، ل ٣٠٣ .

تەنانەت خودی دنیا کاتێن و تاسەر بۆ مرۆڤ نابن ، چونکە سروشتی دنیا وایە کە ڕۆژێك ڕوو لە مرۆڤ دەکات و بەرزی دەکاتەوەو پایەداری دەکات ، ڕۆژێکی تر ڕووی لێ وەردەچەرخێنێت و پشتی دەشکێنێت و دەیدات لە زەوی . ئەم بێ ئەباتیەی دنیاو شتی دنیایی وایان لێکردووە کە هەست بکات نابێت مرۆڤ ڕوو لە دنیاو شتی دنیایی بکات و چاوەڕوانی ئەوە بێت لە ڕێگەی ئەوانەوە بوونی خۆی بە دەست بهێنێت ، چونکە بوونی ڕەسەنی مرۆڤ لە دنیاو شتی دنیاییەوە بەدەست نایەت . ئەمە وای لێکردووە واز لە دنیاو شتی دنیایی بهێنێت . بەم وازهێنانەی لە دنیا ، بووەتە ئەهلی دڵ ، کە بوو بە ئەهلی دڵ ، ویستی کەسی لە دەست دەدات و دەکەوێتە ژێر ویست و دەسەڵاتی دڵەوە . دڵیشی وای لێکردووە ، جارێکی تر چاوی لەوە نەبێت بەرەو دنیا بچێتەوەو بەرەو عیشقی (یار - بوون) ی بردووەو خستویەتیە بیابانی عیشقەوە . مەحوی هەست بەوە دەکات ئەم بیابانە پڕ مەترسییەو نازانێت تیایدا سەر دەردەکات یان نا ، بۆیە دەڵێت :

دەزانم بادیەی عیشقە خەتەرناك
کەچی هەر چووم ، ئەگەر مام و ئەگەر چووم[1]

مەحوی بە تەواوی ئەو ڕاستییەی بۆ دەرکەوتووە کە بیابانی عیشق مەترسیدارە ، مەترسیداریەکەشی لە دوو ڕووەوەیە : ڕوویەکیان ئەوەیە لەوانەیە بەرگەی دابڕان و وازهێنان لە کۆمەڵگەو دەوروبەرو دنیا نەگرێت و لەو تەنیاییەی بیابانی عیشقدا ئیرادەی لاواز ببێت و هێزو توانای دنیاو کۆمەڵگەو دەوروبەر ئەوەندە زۆر بێت ، جارێکی تر ئەم بەرەو خۆیان ڕاکێشنەوەو بەخۆیانەوە خەریکی بکەن . بەمە لەو ئازادییەی لەوان بەدەستی هێناوە بێبەش ببێت و جارێکی تر ببێتەوە بە دیلی دنیاو ژیانێکی بێماناو دوور لە عیشق بژی کە ئەمە وەك مردنی ڕۆحی وایە . ڕووەکەی تریش ئەوەیە : ئەگەر بە تەواوی لەو عیشقەدا ڕۆ بچێت و لەسەری بەردەوام بێت ، لەوانەیە بەهۆی دابڕانی لە دنیاو ڕۆچوونی لە عیشقدا لە ڕووی جەستەییەوە بفەوتێت و لەناو بچێت ، کە ئەمەشیان هەر جۆرە مردنێکە . بەڵام سەرەڕای ئەو مەترسییانەی کە لە ڕێگەیدان و سەرەڕای ئەوەی نازانێت سەر دەردەکات یان نا ، سڵ ناکاتەوەو ڕێگەی عیشق دەگرێتەبەر . ئەمەش مانای وایە بووە بە شێرو دەستی لە دنیا هەڵگرتووەو سیلسیلەی موقەددەسی عیشقی لە پێدایە . بۆیە هەستدەکات

---

(١) د . م ، ل ٢٢٥ .

گرتنەبەری ئەو ڕێگەیەو تیاچوون لە پێناویدا باشترە لەوەی ئەو ڕێگەیە نەگرێتەبەرو ژیانێکی دوور لە عیشق بژی ، کە ئەمە خۆی لە خۆیدا مردنە . ئەمەش لەم دێڕەدا دەردەکەوێت کە دەڵێت :

جان سەختە یان لە دەعوییی عیشقا درۆزنە
ئەو زیندە ماوە تا لە سەفەر یاری دێتەوە(1)

لەم حاڵەتەدا یارەکەی سەفەری کردووەو لەوەش دڵنیایە کە لەو سەفەرە دەگەڕێتەوە ، کەچی سەرەڕای ئەمە هەستدەکات یان گیانی سەختە ، ئەگەر نا دەبوایە لە تاو ئەو سەفەرەی یار دەربچووایەو بمردایە ، یان لەوەدا کە خۆی بە عاشق دادەنێت ڕاست ناکات و هەر بە قسە عاشقەو بە کردە عاشق نییە ، بۆیە لە تاو ئەو سەفەرەی یار نامرێت . ئەگەر بەهۆی سەفەرێکی یارەوە کە گەڕانەوەیشی لە دوایە مەحوی خەریك بێ گیانی دەربچێت ، بێگومان بە دابڕان و دوورکەوتنەوەی یەکجاریی لە یارو نەمانی عیشقەکەی بەرامبەر بە (یار ـ بوون) ، هەست بە ژیان ناکات و وەك مردبێت وایە . بەڵام ئەگەر لە عیشقدا بێت ئەوا زیندووەو لە مەرگ ناترسێت . ئەم ڕاستییەش لەم دێڕەدا دەردەکەوێت کە دەڵێت :

دڵ زیندووە بە عیشق و بژی تۆ لە مەرگ ئەمین
بەم دەردە بمرە تا ببیە (حيٌّ لا يموت)(2)

مەحوی هەستدەکات ئەگەر بیەوێت نەمرێت و دڵی زیندوو بێت ، دەبێ لە عیشقدا بێت ، چونکە زیندوویەتیی دڵ بە عیشقەوەیەو بەمە لە مەرگ ئەمین دەبێت. تەنانەت ئەگەر بەهۆی ئەم عیشقەوە بمرێت و لەناو بچێت ، ئەوا هەر زیندوو و نەمرە ، چونکە مردن ئەوەیە کە لە عیشق دووربێت و عاشقی ئەو بوونەی خۆی نەبێت . بەم پێیە چەمکی مردن و ژیان لای مەحوی گۆڕاون و لەو مردن و ژیانە جیاوازن کە لەناو کۆمەڵگە و خەڵك و لە دنیادا هەن . ئەم مادەم لە خەڵك و کۆمەڵگەو دنیا دابڕاوە ، لە ڕووی تێڕوانینیشەوە بۆ مردن و ژیان ، لەوان دابڕاوەو بە جۆرێکی تر لە چەمکی مردن و ژیان دەڕوانێت : مردن ئەوەیە لە عیشقدا نەبێت و ژیان ئەوەیە لە عیشقدا بێت . ئەگەر بەو چەمکەی مردن کە لای دەرەوە هەیە ، لە پێناو ئەم عیشقەدا بمرێت ئەوا هەستدەکات زیندووە ، چونکە لە عیشقدا هەست بە ژیان دەکات . بە

---

(1) د . م ، ل ٢٨٦ .
(2) د . م ، ل ٨٣ .

پێچەوانەشەوە ئەگەر لە عیشقدا نەبێت و لەناو کۆمەڵگەو دنیادا بێت و بە پێوەری ئەوان خۆشترین ژیان بژی ، بەلای خۆیەوە هەستدەکات مردووە ، چونکە لە عیشقدا نییە. مەحوی هەستدەکات دەبێت دەرککردن بەم راستییە لە بارەی چەمکی مردن و ژیان لە روانگەی عیشقەوە ، لەناو خەڵکدا بڵاو بکاتەوەو وا لە خەڵك بکات لەم روانگەوە لە مردن و ژیان بڕوانن . بەڵام لەبەرئەوەی خەڵك لە دنیادا رۆچوون و پێوەی خەریکن ، ئەربابی دنیان و لەم حەقیقەتە تێ ناگەن ، هەر لەم روانگەوەیە دەڵێت :

لە بۆ ئەربابی دنیا مەدە بەسط و بەیانی عیشق

کە (مەحوی) شەرحی نوکتەی جانفزا بۆ مردووە ضایع(1)

مەحوی هەستدەکات بەو جۆرەی ئەم لە عیشق تێگەیشتووەو لە روانگەی عیشقەوە دەڕوانێتە مردن و ژیان ، خەڵك وا تەماشای عیشق و مردن و ژیان ناکەن ، چونکە ئەوان لە عیشقدا نین و لە دنیادان . واتە خەڵك ئەهلی دنیان و تیایدا رۆچوون و پێوەی خەریکن و لە دنیاو بەدوستهێنانی شتی دنیایی وەك (پارە و سامان و دەسەڵات و...هتد)دا هەست بە بوونی خۆیان دەکەن . بێگومان ئەم بوونەی ئەوان بوونێکی ساختەیەو کەسێکیش بوونی ساختە تیایدا باڵادەست بێت ، لە بوونی رەسەنی خۆی بێئاگایەو عاشقی نابێت و هەوڵی بەدەستهێنانی نادات . مرۆڤی لەم جۆرەش بە پێی تێڕوانینی عاشق ، مرۆڤێکی مردووەو باسکردنی مەسەلەیەکی گەورەو گرنگی وەك عیشق بۆ کەسی مردوو بێ سوودەو شایەنی ئەوەنییە باسی عیشقی بۆ بکرێت ، بۆیە دەبێ مەحوی واز لەو جۆرە کەسانە بهێنێت و لە جیاتی باسی عیشق بۆ ئەوان بکات ، با لە عیشق و لەو کەسانە وردبێتەوە کە عاشقن و چۆن پلەو پایەی دنیاییان هەرچییەك بووبێت ، عیشق هەموویانی وەك یەك لێکردووەو هیچ جیاوازییەکی لە نێوانیاندا نەهێشتووە :

لە قاپی عیشقەدا وەك شاهە بەندە

لەسەر خوانە ‌ـ مەتبووع و چ تابیع(2)

لێرەشدا دیسان جیاوازییەکی تری جیهانی عیشق لەگەڵ دنیاو کۆمەڵگەدا لە شیعرەکانی مەحویدا دەردەکەوێت . لە دنیادا بە پێی سەروەت و سامان و هێزو دەسەڵات خەڵك دابەش دەکرێن ، واتە کێ لە هەموویان زیاتر هێزو دەسەڵات و

---

(1) د . م ، ل ١٦٦ .

(2) د . م ، ل ١٦٨ .

سەروەت و سامانی هەبێت ، ئەوە پاشایەو ئەوانەش کە ئەو شتە دنیاییانەیان نییە ، دەبنە بەندە . بەردەوام دنیاش بە جۆرێکە کە چەند کەسێکی کەم لێی بەهرەمەند دەبن و دەبنە خاوەنی هێزو دەسەڵات و پارەو سامان و بە هۆی ئەمانەشەوە دەبنە پاشا ، بەشی زۆری خەڵکیش لێی بێبەش دەبن و بەم بێبەش بوونەیان دەبنە بەندەو کۆیلەی خاوەن دەسەڵات و پاشاکان . بەڵام جیهانی عیشق بەم جۆرە نییە ، لەم جیهانەدا پاشاو بەندە وەکو یەکن و هیچ جیاوازییەك لە نێوانیاندا نییەو پێکەوە لەسەر خوانی عیشق دادەنیشن ، چونکە عیشق کەس بێبەش ناکات و هەرکەسێك مەیلی عیشقی کرد (چ پاشا بێ چ بەندە) ، عیشق بە رێبوارێکی رێگەی خۆی قبوڵی دەکات . کە بووە رێبواری رێگەی عیشق ، دەکەوێتە (بادیەی عیشق)ەوە ، لە بیابانی عیشقیشدا هەموو عاشقەکان وەکو یەکن و کەس لە کەس زیاتر نییە . چ (تابیع و چ مەتبووع) ، وەکو یەك وان و کەسیان پاشای ئەوی تر نییە ، با لە دەرەوەو لە دنیادا یەکیان پاشا بوویێت و ئەوی تر بەندە ، لە جیهانی عیشقدا هەموویان وەك یەك لەسەر خوانی عیشق کۆدەبنەوە . سەرەڕای ئەوەی لە دەرەوەو لە ناو خەڵکدا وەك گەدا دەردەکەون ، لەوێ هەریەکەیان پاشایەکە بۆخۆی . بەڵام دنیا بەم جۆرە نییە ، چونکە زۆربەی زۆری خەڵك مەیلی بەدەستهێنانی دەکەن ، کەچی کەمیان بەدەستی دەهێنن و زۆریان لێی بێبەش دەبن و بەردەوام ئەو کەمە بە کەم سەیری زۆرەکە دەکەن و گاڵتەیان پێ دەکەن ، تەنانەت ئەوانەش کە بە هۆی عیشقەوە وازیان لە سەروەت و سامان و دەسەڵات هێناوە ، هەر دەبنە سەرگوزشتەی ئەهلی دنیا :

فسانەی من بووە زینەی مەجالیس ئافەرین ئەی عیشق
چەها بێ نام و خامی وەك منت کردۆتە صاحێب نام(1)

مەحوی وازی لە دنیاو سەروەت و سامان هێناوەو لە کۆمەڵگەو خەڵك خۆی دابڕیوەو لەو دابونەریت و رێوڕەسم و بۆچوونانەی ئەواندا نەتواوەتەوە کە لە میانەیانەوە دەژین . ئەم بەجۆرێکی جیاواز لەوان دەژی و ئەم ژیانە جیاوازەشی لە عیشقەوە سەرچاوەی گرتووە . بەڵام خەڵك بە کەسێکی لە دنیا تێنەگەیشتووی دادەنێن و لە کۆڕو کۆبوونەوەو مەجلیسەکانیاندا باسی دەکەن . مەحویش ئەم جۆرە تێڕوانین و سەیرکردنەی خەڵك بۆی بە مایەی شانازی دەزانێت ، چونکە مانای ئەوەیە وەك ئەوان ئەهلی دنیا نییەو عاشقەو لە عالەمی عیشق و مەحەببەتدایە ، بۆیە خەڵك

---

(1) د . م ، ل ٢١٦ .

بەو جۆرە باسی دەکەن و کۆڕو مەجلیسی خۆیانی پێ گەرم دەکەن . دەشتوانین بەم جۆرەی تر ئەم دێڕە لێك بدەینەوە : مەحوی هەتا بە دنیاوە خەریك بوو و عاشق نەبوو ، لە کۆڕی عاشقاندا باسی نەدەکرا ، واتە کەسێك بوو لای عاشقان هیچ ناو و ناوبانگێکی نەبوو و کەسێکی پێنەگەیشتوو (خام) بوو ، بەلاّم کە توانی واز لە دنیاو شتی دنیایی بهێنێت و بکەوێتە عالەمی عیشقەوەو ببێتە عاشق ، ئیتر ناوی چووە کۆڕو مەجلیسی عاشقانەوەو سەرگوزشتەو بەسەرهاتی ئەم کۆڕو مەجلیسی عاشقانی دەڕازاندەوە . بەمە هەستدەکات لە ناو عاشقاندا بووە بە کەسێکی بەناوبانگ و هەموویان دەیناسن و باسی دەکەن و ئەم ناوبانگەشی بەهۆی عیشقەوە دەستکەوتووە ، بۆیە شانازی بەم عیشقەوە دەکات . لە هەردوو لێکدانەوەکەدا مەحوی هەر ناوبانگ دەردەکات ، بەلاّم لە یەکەمیاندا ناوبانگەکەی لای ئەهلی دنیایەو لە روانگەی ئەوانەوە ناوبانگێکی سلبیە ، بەلاّم بەلای خۆیەوە ئیجابییە ، لە دووەمیشیاندا ناوبانگەکەی لای ئەهلی دڵ (عاشقان)ەو ناوبانگێکی ئیجابییە .

بەمجۆرە بۆمان دەردەکەوێت کە مەحوی لە حاڵەتی عیشق و جیهانی عیشقدایە . ئەو جیهانی عیشقە ئەوەندە بە لایەوە گەورەو بەرزو پیرۆزە ، ئامادەیە هەموو داواکاری و رێوڕەسمەکانی جێبەجێ بکات کە بریتین لە : سووتان بە ئاگری عیشق و خەم و پەژارەی عیشق و قوربانیدان لە پێناو عیشقدا .

عیشق و ئاگری عیشق

مەحوی لە جیهانی عیشقدایە ، ئەم جیهانە جیهانێکی سەربەخۆیەو لە شیعرەکانی مەحویدا بە (دیاری عیشق ، ئیقلیمی عیشق ، وادیی مەحەببەت ...) ناوی هاتووە . دیاردەو رێوڕەسم و دانەکانی ئەم جیهانی عیشقە وەك هی دنیا نین و لە ریشەوە لێیان جیاوازن . یەکێك لەو دانە یاخود دیاردانەی لە جیهانی عیشقدا هەیە ئاگرە . ئەم ئاگرەی ئیقلیمی عیشق بە تەواوی پێچەوانەی ئەو ئاگرەیە کە لە دنیاداو لای مرۆڤ هەیە ، ئاگری دنیا سوتێنەرەو مرۆڤ لەناو دەبات و دەیفەوتێنێت . کەچی ئاگری عیشق نەك هەر سوتێنەر نییەو عاشق ناسوتێنێت ، بەڵکو عاشق و کیان و بوونی رەسەنی عاشق دەپارێزێت و لە تیاچوون رزگاری دەکات ، تەنانەت لەو کائینە نامۆیانەش پاکی دەکاتەوە کە لەناویدان و دەبنە هۆی ئەوەی لە بوونی رەسەنی خۆی

دایبېڕن ، بەوەی دەیان سووتێنێت و لەناو عاشقدا نایانهێڵێت . واتە ئاگری عیشق پارێزەری مرۆڤە لە بوونی ساختەو دنیاو حەزکردن لە شتی دنیایی و لە بەرامبەر ئەمانەدا سوتێنەرە ، بەڵام بەرامبەر بە عاشق و بوونی رەسەنی عاشق سوتێنەر نییە . نەك هەرئەمە ، تەنانەت عاشق لە ئاگری دۆزەخیش دەپارێزێت کە سوتێنەرترین ئاگرەو هیچ شتێك لەبەریدا خۆی راناگرێت . ئەم ئاگرەی عیشق لە هەر شوێنێك هەبێت ، ئەو شوێنە بە نسبەت عاشقەوە بەهەشتە ، مەحوی بەبێ عیشق ئەو بەهەشتەی ناوێت کە ئایین باسی دەکات و ئەم بەهەشتەی جیهانی عیشقی دەوێت ، ئەگەر بەم ئاگرەی عیشقەوە لەو دۆزەخەدا بێت کە ئایین باسی دەکات ، ترسی لێی نییە ، بۆیە دەڵێت :

گەر ئاگری مەحەببەتی شك بەم لە دۆزەخا
ئەو دۆزەخە بەهەشتمە ، جەننەت دەکەم حەرام[1]

واتە ئەگەر لە دۆزەخدا ئاگری عیشق هەبێت ، ئەوە هەستدەکات لە ئاگری دۆزەخ کە ئازاردەرو سوتێنەرە پارێزراوەو ئامادەیە لەم دۆزەخەدا بێت ، نەك لە بەهەشتێکدا بێت کە ئاگری عیشقی تێدا نەبێت ، چونکە ئاگری عیشق ئەو دۆزەخەی بۆ دەکات بە بەهەشت و لە ئاگری دۆزەخ دەیپارێزێت و ناهێڵێت مەحوی بسوتێنێت و تەنها ئەو شتانە دەسوتێنێت کە پێی نامۆن وتیایدان و پێوەیان خەریکە ، وەك بوونی ساختەو ئەو مەوجودانەی هاتوونە ناویەوەو بەرەو ئەوەی دەبەن لە بوونی رەسەنی خۆی دایبېڕن . کەواتە کاتێك مرۆڤ بەرەو بوونی رەسەنی خۆی دەچێت و عاشقی دەبێت ئەگەر لە دۆزەخیشدا بێت ، ئەوا ئاگرەکەی دۆزەخ و ئاگری ئەم عیشقە بوونی ساختەو مەوجودەکانی تری ناو کەسەکە دەسوتێنن و کەسەکە لێیان پاك دەبێتەوەو ئامادەی دەرکەوتنی بوونی رەسەنی خۆی دەبێت . واتە ئاگری عیشقەکە عاشق لە سوتاندن بە هۆی ئاگری دۆزەخەوە دەپارێزێت و ئاگرەکەی دۆزەخ وا لێدەکات سوتاندنەکەی بە نسبەت عاشقەوە باش بکەوێتەوە . بۆیە تا مەحوی نەکەوێتە جیهانی عیشق و بەگڕی ئەو عیشقە ، بەم کردەی پاکبوونەوەیەدا لە بوونی ساختەو مەوجوددا نەڕوات ، بە بوونی رەسەنی خۆی ناگات و بەدیی ناهێنێت . ئەوەیش کە مرۆڤ لە بوونی خۆی دادەبڕێت ، ئەو جەستەیەیەتی کە بە مەوجودەوە خەریکە ، واتە بە شتە مادییەکانی وەك پارەو سامان و موڵك و شتی دنیاییەوە خەریکە و تیایاندا

(1) د . م ، ل ٢١٣ .

ڕۆدەچێت و وەك بەشێك لە جەستەی ئەمیان لێ دێت و بوونێکی ساختەی تیا دروست دەکەن کە لە خۆیانەوە سەرچاوەی گرتووەو ئەو هەستەیشی لا دروست دەکەن کە ناتوانێت بێ ئەوان بژی ، واتە لە بوونی خۆی دایدەبڕن و شوێنی ئەو بوونەی دەگرنەوەو لەواندا هەست بە بوونی خۆی دەکات . کەچی لە راستیدا ئەم شتانە بە نسبەت بوونی کەسەکەوە وەك سێبەر وان و حەقیقەتی کەسەکە بەو شتانەوە نەبەستراوە ، بەڵکو بە بوونی خۆیەوەو عیشقی ئەو بوونەیەوە بەستراوەو تا نەچێتە جیهانی عیشقەوەو خۆی لەو شتە ماددی و دنیاییانە رزگار نەکات ، جەستەی پاك نابێتەوەو بە (یار ـ بوون) ناگات . پاکبوونەوەی جەستەشی لە بوونی ساختەو شتی دنیایی ، بەوە دەبێت عاشق ببێت و لە عیشقدا بێت ، چونکە مەحوی هەستدەکات عیشق نەك هەر ئاگری هەیە ، بەڵکو خودی خۆی بە نسبەت بوونی ساختەو شتی دنیاییەوە ئاگرە ، بۆیە دەڵێت :

عیشق ئاگرێکە بەر بووە هەر کەس ، دەیکات بە کەس

ئەگەر رۆژە رەش وەکو شەوە بێ ، بوو بە شەو چراغ[1]

لێرەدا بەنسبەت مەحوییەوە عیشق ئاگرەو هەرکەسێك کەوتە عیشقەوە ئەوا وەك ئەوەیە ئەو ئاگرەی تێبەر بووبێت . هەرکەسێکیش ئاگری عیشقی تێبەر بوو دەبێت بە کەس ، واتە دەبێت بە مرۆڤێکی پێگەیشتوو . پێگەیشتنەکەشی لەوەوەیە ئەگەر بە دنیاو شتی دنیایی وەك (پارەو سامان و دەسەڵات و...هتد)ەوە خەریك بووبێت و لە رێگەیانەوە بوونێکی ساختەی تیادا دروست بووبێت ، بەڵام هەر کاتێك لەناو جەرگەی دنیاو ئەو شتە دنیاییانەدا هەستی بەوە کرد کە بوونی راستەقینەی لەوانەوە سەرچاوە ناگرێت و هەوڵیدا بەرەو بوونی رەسەن و راستەقینەی خۆی بگەڕێتەوەو عاشقی ببێت و لە بەرامبەریدا بکەوێتە حاڵەتی عیشقەوە ، بەم کەوتنە عیشقە ، عیشقەکەی وەك ئاگرێك بەردەبێتە مەحوی و دەبێتە هۆی سووتاندنی ئەو بوونە ساختەیەی کە لە رێگەی دەرەوەو دنیاو شتی دنیاییەوە تیایدا دروستبووە ، بەم سووتانە مەحوی لێی پاك دەبێتەوەو لە ناویدا نامێنێت و بەمە دەبێتە کەس . هەر کەسێکیش ئاگری عیشقی تێبەر بوو و بەهۆی ئەو ئاگرەوە بوو بە کەس ، ئەوا ئەگەر کەسێکی بەختڕەش بێت و بەختەکەی لە رەشیدا وەکو شەوێکی تاریك وابێت ، ئەوا بە هۆی ئاگری عیشقەوە بەختی سپی دەبێت و دەکرێتەوە و چانسی ئەوەی دەبێت

---

(1) د . م ، ل ١٧١ .

بەو بوونە رەسەنەی خۆی بگات کە وەکو شەوچراغ وایەو ژیان بۆ مرۆڤ رۆشن دەکاتەوە . لێرەداو بۆ زیاتر روونکردنەوەی مەسەلەی ئەم ئاگرەی عیشق لای مەحوی پێویستە لە شیعرەکانی مەحویدا باس لە پەروانەو مۆم و خۆدانە بەر گڕی مۆم لەلایەن پەروانەوە بکەین .

پەروانە و مۆم ـ ئاگری عیشق

مەحوی لە شیعرەکانیدا چەندین جار باسی ئەو دیاردەیەی کردووە کە پەروانە کاتێك لە شەودا رووناکی مۆم دەبینێت ، بەرەو ئەو رووناکییە دەچێت و ئەوەندە لەو رووناکییە نزیك دەبێتەوە ، تا خۆی دەدات بە گڕی مۆمەکەدا و دەسووتێت[1]. لێرەدا دەپرسین کە بۆچی ئەم دیاردەیە ئاوا بە قووڵی سەرنجی مەحویی راکێشاوەو چەندین جار لە شیعرەکانیدا باسی کردووە؟ ئەم حاڵەتەی پەروانە کە مەحوی دەرکی پێکردووەو باسی کردووە ، بۆ دەربڕینی مەسەلەیەکی قووڵە کە لای مەحوی هەبووە، بەڵام نەیتوانیوە وەك پێویست راستەوخۆ لە خودی خۆیەوە ئەو حاڵەتە دەربڕێت و روونی بکاتەوە ، بۆیە هاتووە لەڕێگەی مۆم و پەروانەوە ئەو حاڵەتەی خۆی دەربڕیوە، ئەو حاڵەتەش بریتییە لە عیشقی بوون و خۆدانە بەر ئاگری ئەم عیشقە ، بەهۆی ئەو ئاگرەوە دەسوتێت و بەو سوتانە لە بوونی ساختەو شتی دنیایی پاك دەبێتەوە . ئەوەتە دەڵێت :

(محوی) زتب شوق تو بگداخت ، خود ای شمع
امشب بعزاخوانی پروانە بیرون آ[2]

واتە : مەحوی (وەك پەروانە) لە تاو ئارەزووی گەیشتن بە تۆ تواوەتەوە ، تۆش ئەی مۆم ئەمشەو بۆ پرسەو سەرەخۆشی پەروانە دەربکەوە . لێرەدا ئەوە دەردەکەوێت کە مەحوی لە تاو مەیل و دیداری (یار ـ بوون) ، وەك پەروانە کە بە گڕی مۆم دەتوێتەوە ، تواوەتەوەو لەناوچووەو داوا لە (یار ـ بوون) دەکات بۆ سەرەخۆشی کردنی دەربکەوێت و سەر لە مەیتەکەی بدات . واتە مەحوی داوا لە (یار ـ بوون) دەکات بێتە سەر مەیتەکەی ، چونکە بەم هاتنەی یار ، مەحوی زیندوو دەبێتەوەو

---

(1) ئەمە مانای ئەوە نییە کە باسکردنی پەروانەو مۆم هەر تەنها لای مەحوی هەبووەو شاعیرەکانی تر باسیان نەکردووە ، ئەوانیش باسیان کردووە ، بەڵام باسکردنی ئەم دیاردەیە لای مەحوی دەتوانرێت لەو روانگەیەوە لێکبدرێتەوە کە ئێمە لێی دەدوێین

(2) د . م ، ل ٤٧٤ .

دەبێتە کەسێکی نەمر . هەروەها سەبارەت بەم سووتانە بە هۆی عیشقی (یار - بوون)ەو، دەڵێت :

دیارە خۆ پەروانە هەر سووتانە ئەسڵی مودەدەعای

بۆیە ئێمەش عاشقین ئەی شەخصی ئاتەش خوو بە خووت[1]

واتە وەك چۆن پەروانە ئامادەی خۆدانە بەر گڕی مۆم و سووتانە ، مەحویش {کە بە (ئێمە) ئاماژە بە خۆی دەکات} ئامادەو عاشقی سووتانە بە دەستی یارە سیفەت ئاگرینەکەی . واتە عاشقی ئەو (یار - بوون)ەیە کەسیفەتی ئاگرینەو ئامادەیە بە ئاگری ئەو یارە بسووتێت ، بۆ ئەوەی پاك ببێتەوە . ئەم سووتانە نەك هەر ئازار بەخش نییە ، بەڵکو بە نسبەت عاشقەوە مایەی ئارامییەو سەکینەتی پێ دەبەخشێت ، بۆیە دەڵێت:

سەکینەی مەرتەبەی سووتانیە ئاتەش پەرستی عیشق

ئەگەر صاحیب ئیرادەت بیّ عەجەب پیرێکە پەروانە[2]

ئەوەی ئاگری عیشق بپەرستێت ، بەوە سەکینەتی بۆ دێت و دڵی ئارام دەبێت ، بگاتە پایەی سووتان . عیشقیش عاشقبوون بە بوونی رەسەن و چوون بەرەو ئەو بوونەیە ، بەم پێیە کەسێك کە عاشقی بوونی خۆی بێت و بیەوێت بەو بوونەی بگات ، دەبێت پەروانە بکاتە پیری خۆی و چاو لەو بکات و ئیرادەی ئەوەی هەبێت لە پێناو ئەو بوونەدا جەستەی بکاتە قوربانی ، وەك چۆن پەروانە ئەم ئیرادەیەی هەیەو جەستەی دەکاتە قوربانی مۆم . ئەم خۆدانە بەر ئاگری عیشقە لەو حاڵەتەدا بە تەواوی لای عاشق سەر هەڵدەدات کە بیر لە (یار - بوون) دەکاتەوەو ئەو عیشقەی دەگاتە لوتکە :

کە هەڵگیرسا لە نووری بادە شەمعی حوسنی جانانە

نەچێتە سەر طەریقەی حەزرەتی پەروانە دڵ چبکا[3]

بیرکردنەوە لە بوون و رۆچوون لەم بیرکردنەوەیەدا ، وەك بادەیەکەو کەسەکە مەست دەکات و لە دەرەوە دایدەبڕێت . ئەو بادەیە رووناکیی هەیە (بۆیە دەڵێت نووری بادە) ، بەهۆی ئەم بادەیەوە مۆمی جوانیی (جانانە - یار - بوون)

---

(1) د . م ، ل ٧٨ .

(2) د . م ، ل ٢٧٨ .

(3) د . م ، ل ١٤ .

دادەگیرسێت . واتە لە ڕێگەی بیرکردنەوە لە بوونەوە ، ئەو بوونە بۆ کەسەکە دەردەکەوێت و وەك مۆمێکی داگیرساو وایەو ڕووناکی پەخش دەکاتەوە . مەحوی کە هەستی بەم ڕووناکییەی بوونی خۆی کرد ، وەك چۆن پەروانە کە ڕووناکی مۆم دەبینێت بەرەو ڕووی دەچێت ، ئەمیش بەرەو ڕووناکیی ئەو بوونەی خۆی دەچێت و ئامادەیە لە پێناو ئەو بوونەیدا جەستەی خۆی بکاتە قوربانی . وەك چۆن پەپوولە لە پێناو مۆمەکەدا جەستەی خۆی دەکاتە قوربانی و دەسووتێت . هەستیش دەکات بەم قوربانیکردنەی جەستەو خۆدانە بەر ئاگری عیشق ، وەك پەپوولە جەستەی ناسوتێت و لەناو ناچێت ، بەڵکو جەستەی لە دنیاو شتی دنیایی و بوونی ساختە پاك دەبێتەوەو دەبێتە نشینگەیەکی ئامادە بۆ دەرکەوتنی (یار - بوون) .

لەم چەند دێڕە شیعرەو لێکدانەوەیان ئەوە دەردەکەوێت مەحوی لە ڕێگەی مۆم و پەروانەوە تەعبیر لە ئاگری عیشق و خۆدانە بەر ئەو ئاگری عیشق و گەیشتن بە بوونەکە دەکات . پەپوولە ڕووناکیی مۆم لێی دەدات و هەست بەو ڕووناکییە دەکات ، دوایی بەرەو سەرچاوەی ڕووناکییەکە دەڕوات کە مۆمەکەیە ، خۆی بەگڕەکەیدا دەدات و دەسووتێت ، واتە خۆی دەکاتە قووربانیی ڕووناکی و مۆمەکە .

مەحویش دوای ئەوەی واز لە بوونە ساختەکان و مەوجودو شتە دنیاییەکان دەهێنێت ، خۆی دەداتە بەر ئاگری عیشق بۆئەوەی بە تەواوی لە بوونی ساختەو دنیاو شتی دنیایی پاك ببێتەوە ، ئەمەش ڕێگای گەیشتنە بە بوونی ڕەسەن . ئامادەیشە لە پێناو عیشقی ئەو بوونەو گەیشتن بەو بوونەدا جەستەی بکاتە قوربانی . واتە ئەگەر بەهۆی خۆدانە بەر گڕی ئاگری عیشقەوە ، جەستەی لە دنیاو شتی دنیایی و بوونی ساختە پاك نەبوویەوە ، ئەوا دەیەوێت بەم ئاگرەی عیشق جەستەی بسووتێت و بیکاتە قوربانیی بوونە ڕەسەنەکەی .

ئەم بە قوربانی کردنەی جەستەی لە پێناو بوونی ڕەسەنی خۆیدا ، بە باشتر دەزانێت لەوەی جارێکی تر لەو بوونە ڕەسەنەی خۆی داببڕێت و بەرەو بوونی ساختەو مەوجودو شتی دنیایی بچێتەوەو پێوەیان خەریك ببێت .

ئاگری عیشق و رووناکیی بوون

ئەگەر عیشقی بوونی رەسەن ئاگر بێت ، بێگومان ئەم ئاگرە روناکیی هەیەو سەرچاوەی رووناکییەکەش ئەو بوونە رەسەنەیە کە مەحوی عاشقی بووەو دەیەوێت پێی بگات . ئەم حاڵەتە وەك ئەو حاڵەتە وایە کە هایدگەر بە خۆدانە بەر رووناکیی بوون ناوی دەبات و دەڵێت : ((خۆدانە بەر رووناکیی بوون(التعرض لإنارة الوجود) ، بە ئامادەیی ، یاخود بوونایەتی(تواجد)ی مرۆڤ ناو دەبەم و تەنها مرۆڤ خاوەنی ئەم شێوازەی بوونە))[1] . واتە مرۆڤ ، کاتێك بە (بوون)ی خۆی دەگات و ئەو بوونەی بەدی دەهێنێت ، کە خۆی بداتە بەر رووناکیی بوون و ((ئەم رووناکییە بریتییە لە خودی بوون))[2] ، واتە کە کەسەکە خۆی دەداتە بەر ئەم رووناکییەی بوون ، مانای وایە بەرەو بوونی رەسەنی خۆی دەچێت . کەواتە سەرەڕای ئەوەی دەبێت مرۆڤ هەوڵ بدات لە رێگەی بەدیهێنانی تواناو ئیمکانەکانی بوونییەوە بەو بوونەی خۆی بگات ، لەگەڵ ئەمەدا ((دەبێت خۆی بداتە بەر رووناکیی بوون و بە روویدا بکرێتەوە))[3] ، ئنجا بەو بوونەی خۆی دەگات و بەدیی دەهێنێت . ئەم رووناکییەی بوون لە زماندا دەردەکەوێت ، چونکە ((زمان ماڵی بوونە ، واتە ئەو جێگەیەیە کە رووناکیی بوون تیایدا دەردەکەوێت))[4] و مرۆڤ بە ئاسانی ناتوانێت هەست بەم رووناکییەی بوون بکات ، چونکە ((بە شێوەیەکی ئاسایی ئەم رووناکییە لێمان شاراوەیە ، یان داپۆشراوە ، ئەمەش لەبەرئەوەیە ئێمە لە ژیانی رۆژانەماندا تەنها بایەخ بەو مەوجودانە دەدەین کە لەبەر ئەم رووناکییەی بووندا دەردەکەون))[5] . واتە گرنگی دان بە مەوجودو خەریکبوون پێوەی و رۆچوون تیایدا ، وادەکەن دەرك بەو رووناکییە نەکەین ، کە بووەتە هۆی دەرکەوتنی ئەو مەوجودانە .

ئێمە پێشتر باسی (پەروانەو مۆم)مان کرد ، پەروانە تەنها لە شەودا کە رووناکی مۆمی بینی خۆی دەداتە بەر رووناکی و گڕی مۆمەکە ، ئەگەر لە رۆژدا مۆم هەبێت و داگیرسا بێت ، پەروانە بەرەو رووی ناچێت و خۆی نادات بە گڕەکەیدا . لێرەدا ئەگەر پەروانە بە مەحوی دابنێین و مۆمەکەش بە بوونی رەسەنی مەحوی

---

(1) نداء الحقيقة ، مارتن هيدجر ، ص ١٤٨ .

(2) هـ . س ، هـ ، ل .

(3) هـ . س ، ل ١٤٩ .

(4) هـ . س ، ل ١٤٨ .

(5) هـ . س ، هـ . ل .

دابنێین ، دەتوانین بڵێین : پەروانە لەبەرئەوەی لە ڕۆژدا بە مەوجودەکانی ترەوە (بۆنموونە بە گوڵ و دارو درەختەوە)خەریك دەبێت ، مۆمەکە (کە بوونی خۆیەتی) لەبیر دەکات و بەرەو ئەو ناچێت ، بەڵام لە شەودا لەبەرئەوەی دنیا تاریکەو مەوجودەکانی تر دیار نین و لە پەروانە بزر دەبن ، پەروانەش لێیان دادەبڕێت و تەنها مۆمەکە (کە بوونی خۆیەتی) دەمێنێتەوەو دەیبینێت و بەرەو رووی دەچێت . مەحویش کاتێك بە بوونی ساختەو مەوجودەکانی ترەوە خەریك دەبێت ، بوونی خۆی لەبیر دەکات و لێی دادەبڕێت ، بەڵام کە لە بوونی ساختەو مەوجودەکانی تر دادەبڕێت ، هەست بەم ڕووناکییەی بوونی خۆی دەکات .

دەرککردن بەم ڕووناکییەی بوون ، خۆی لە خۆیدا کارێکی ئاسان نییە ، چونکە بابەتێك نییە کە بتوانرێت بەهۆی ئەو جۆرە قسەکردن و زمانەوە دەربببڕێت کە وەسفی بابەت و شتە دیارو مەئلووفەکانی ژیانمانی پێ دەکەین . هەروەها ئەم ڕووناکییە مەوجودێك نییە وەك ئەو مەوجودانەی کە دەردەکەون و دەتوانین بە ئاسانی دەرکیان پێ بکەین ((بەڵکو ڕووناکیی بوون ئەوەیە کە ، وا دەکات ئەزموونکردنی بوون کارێکی مومکین بێت))(1)، واتە کەسەکە لە ناوەوەی خۆیدا هەست بەو ڕووناکییە دەکات ، نەك ڕووناکییەکی دەرەکی بێت . بە کورتی ئەم ڕووناکییەی بوون شتێك یان مەوجودێك یان بابەتێك نییە کە بتوانرێت ببینرێت و باس بکرێت ، بەڵکو ئەزموونێکە لە دوای ئەوەی مرۆڤ خۆی لە بوونی ساختەو ئەو مەوجودو شتە دنیاییانە دادەبڕێت کە مەشغوولی دەکەن و لە خودی خۆی دووری دەخەنەوەو بەرەو دەرەوەی خۆی دەیبەن ، دوای دابڕانی لەمانەو کەوتنە حاڵەتی عیشقەوە هەست بەم ڕووناکییەی بوون دەکات و دەکەوێتە بەری و ئامادەیی ئەوەی تیا دەبێت بە بوونی ڕەسەنی خۆی بگات و بەدیی بهێنێت . مەحویش ئامادەیە واز لە شتە ماددیەکانی وەك موڵك و سامان و شتی دنیایی بهێنێت ، کە تەنها پەیوەستن بە جەستەیەوەو وەك مەوجودێك گەشەی پێ دەدەن بەبێ ئەوەی بوونی گەشەبکات و، خۆی بداتە بەر ڕووناکیی بوون . بە دوورکەوتنەوەی لە بوونی ساختەو مەوجودو شتە دنیاییەکان و کەوتنە حاڵەتی عیشقەوە بەرامبەر ئەو بوونە ڕەسەنەی و ئامادەیی بۆ خۆکردنە قوربانیی (یار۔ بوون) ، گەیشتۆتە ئەو حاڵەتەی کە خۆی بدات ، یاخود بڵێین خۆی داوەتە بەر ڕووناکیی بوون و لە شێوەی پرسیاردا ئەم حاڵەتە دەردەبڕێت و دەڵێت :

---

(1) هـ . س ، هـ . ل .

بریقەی بەرقی جیلوەی کێ جەلابەخشی بینابییمە

کە قورصی ئافتاب و مەه وەکو تەم دێتە بەر چاوم[1]

واتە : بریقە یاخود رووناکی بروسکەی دەرکەوتنی کێیە بووەتە هۆی رووناککردنەوەی چاوم و رووناکییەکەی بە جۆرێکە کە رۆژو مانگ لە چاو ئەودا وەك تەم وان ؟ دیارە ئەوە رووناکی (یار - بوون)ەکەیەتی چاوی رووناککردووەتەوەو وای لێکردووە هەست بە رووناکی خۆر و مانگ نەکات ، چونکە ئەوان دەرەوەی بۆ رووناك دەکەنەوەو ئەمیش ئاگای لە دەرەوە نەماوەو کەوتووەتە بەر رووناکیی بوونی خۆی و تەنها هەست بەم رووناکییە دەکات . سەرچاوەی ئەم رووناکییە بوونی رەسەنی مەحوییەو هەرچەند عیشقی ئەم بوونەی وەك پشکۆیەکی ئاگرە ؛ بەلاّم ئەو رووناکییەی لەم پشکۆیەوە پەیدا دەبێت پڕ بە عالەمە :

کەمالات و مەعاریف مەبیە بێ دەخلّی هەوێنی عیشق

عەجەب پشکوتووە لەم جەذوە نارە پڕ بە عالەم نوور[2]

مرۆڤ کە بەرەو ئەوە چوو خۆی لە بوونی ساختەو مەوجودو شتی دنیایی دابڕێت و گەیشتە حالّەتی عیشق ، دەبێتە ئەو کەسەی کە پێگەیشتووەو خاوەنی زانینە . مەحویش گەیشتووەتە ئەم حالّەتەو دنیای بۆ رۆشن بووەتەوەو لێی تێگەیشتووەو سەر سوورمانی خۆی لەوە دەردەبڕێت ، کە ئەو عیشقەی ئەم بەرامبەر بوونی خۆی هەیەتی و دەبێتە هۆی دەرکەوتنی بوون ، وەك پشکۆیەکی ئاگر وایە ، کەچی ئەو رووناکییەی لەم پشکۆوە پەیدا دەبێت پڕ بە گشت عالەمە . ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت مرۆڤ بەوەی عاشقی بوونی خۆی دەبێت ، ئەم بوونەی دەرك پێ دەکات و لە دوای ئەمە ؛ ئنجا دەتوانێت لە دنیا تێ بگات بەوەی کە لە چاو بوونی مرۆڤدا هیچ نییەو ئەوە ناهێنێت مرۆڤ لەبەرخاتری دنیاو شتی دنیایی واز لە بوونی خۆی بهێنێت . لە دێڕێکی تردا دەلّێت :

بە سۆزی عیشقە بوونە ذی کەمالات

(اذ الأنوار من ذی النار تنشأ)[3]

---

(1) د . م ، ل ٢٢٣ .

(2)د . م ، ل ١٢٨ .

(3) د . م ، ل ٤١ .

مرۆڤ کە خاوەنی سۆزی عیشق بوو ، دەبێتە کەسێکی پێگەیشتووی خاوەن کەماڵ . واتە دەبێت مرۆڤ بتوانێت خۆی لە بوونی ساختەو ئەو مەوجودانە دابڕێت کە خەریکی دەکەن و پێیانەوە پابەند دەبێت و ئەم پابەندبوونەی پێیانەوە دەبێتە هۆی ئەوەی نەتوانێت عاشق ببێت ، چونکە کە بەوانەوە خەریکبوو لە عیشقی بوونی و گەڕان بە دوایدا بێبەش دەبێت و دەبێتە کەسێکی ناکامڵ و وەك هەر کەسێکی سادەو ئاسایی دەبێت و ناتوانێت خۆی پێ بگەیەنێت ، بەڵام کە خۆی لێیان دوور خستەوە ، دەکەوێتە ناو عیشقەوەو دەست دەکات بە گەڕان بە دوای بوونی خۆیداو بەو بوونەی خۆیەوە خەریك دەبێت . بەمە دەبێتە خاوەنی کەماڵ ، واتە دەبێتە کەسێکی کامڵ و پێگەیشتوو و هەوڵی پێگەیاندن و بەدیهێنانی بوونی خۆی دەدات .

مرۆڤ کاتێك دەتوانێت لە حاڵەتی خۆ پێگەیاندندا بێت بەرەو ئەوە بچێت ببێتە کەسێکی پێگەیشتوو ، کە رووناکییەکی هەبێت و بە هۆی ئەو رووناکییەوە خۆی پێ بگەیەنێت . مەحویش مادەم لە عیشقدایە ، کەواتە خاوەنی رووناکیەو ئەو رووناکییەش لە بوونی خۆیەوە سەرچاوەی گرتووەو رووناکیی بوونی رەسەنی خۆیەتی . هەر لە بارەی ئەوەوە کە (یار - بوون) رووناکییەو مەحوی خۆی دەداتە بەر رووناکیی ئەو بوونەی : دەڵێت :

ویصالت نارە هیجرت رۆژە رەش ، وەك ئافتابی تۆ
لە تۆ نەزدیکە پشکۆیە ، خەڵوزە گەر لە تۆ بێ دوور[1]

ڕووی دەمی لە (یار - بوون)ی خۆیەتی و دەڵێت : تۆ وەك خۆر وایت . بێگومان خۆریش رووناکیی هەیە ، کەواتە ئەم بوونەی مەحویش رووناکیی هەیە . کاتێك مەحوی لە دەرەوەو مەوجود دادەبڕێت و عیشقی بوونی رەسەنی خۆی دەبێت و بەرەو ئەم بوونەی خۆی دەچێت ، هەست بە رووناکی ئەم بوونەی خۆی دەکات کە وەکو خۆر وایە . رووناکیی بوونەکەشی کە ئەم خۆی دەداتە بەر ، بەرچاوی رۆشن دەکاتەوەو دەبێتە هۆی ئەوەی چاوی زۆر بە قووڵی ببینێت و حەقیقەتی دنیاو مەوجودو شتەکانی دەوروبەری بۆ دەربکەوێت و لێیان تێ بگات . بۆیە بە تەواوی واز لە دنیا دەهێنێت و بەمە دەبێتە ئەهلی دڵ ، کە بووە ئەهلی دڵ دەتوانێت بە هۆی چاوی دڵەوە ئەو بوونە رەسەنەی خۆی ببینێت و دەرکی بکات ، بۆیە هەستدەکات کە ئەو بوونە وەکو خۆر وایە . بەڵام کە لەو بوونەی خۆی دادەبڕێت ، (ڕووناکیی بوون)ی

(١) د . م ، ل ١٢٩ .

نامێنێت ، كە ئەو ڕووناكییەش نەما ڕۆژی لێ تاریك دەبێت و ناتوانێت حەقیقەتی دنیاو مەوجودو شتە دنیاییەكان ببینێت و هەست بەوە بكات لە چاو بوونی ئەمدا زۆر بێبایەخن . بۆیە بەرەو ڕوویان دەچێت و پێوەیان خەریك دەبێت و تیایاندا ڕۆدەچێت ، ڕۆچوونیشی تیایاندا دەبێتە هۆی ئەوەی لە بوونی خۆی دابڕێت و ئاگای لێی نەمێنێت و ئەو بوونەی لێ بزر ببێت ، ئەمەش وەك ئەوەیە دنیای لا تاریك ببێت و ببێتە شەو . بەڵام هەستدەكات تاسەر لەو حاڵەتەدا نامێنێتەوەو لەو تاریكییەی شەودا ، واتە لەو ڕۆچوونەی بە دنیاو مەوجوددا جارێكی تر ئەو بوونەی دەردەكەوێتەوە ، بۆیە دەڵێت :

بۆیە ظولّمەت پۆشە ، نووری ئەهلی جەوهەر دەركەوێ
سەیری حەققی كەن لەسەر ئەم ماه و ئەستێرانە شەو(1)

كاتێك مرۆڤ بەتەواوی لە بوونی ساختەو مەوجودو شتە دنیاییەكاندا ڕۆدەچێت و پێوەیان خەریك دەبێت ، ئەوا بە تەواویش لە بوونی ڕەسەنی خۆی دادەبڕێت و لە بیری دەكات ، بەمە دنیا بە نسبەت ئەو بوونە ڕەسەنەیەوە وەك تاریكە شەوێكی لێدێت كە هیچ شتێكی تێدا دیار نییە . بەڵام ئەم تاریكییە دەبێتە هۆی دەركەوتنی ڕووناكیی بوونە ڕەسەنەكەی خۆی كە لێرەدا بە (نووری ئەهلی جەوهەر) ناوی بردووە ، كە ئەم ڕووناكییەش دەركەوت مەحوی خۆی دەداتە بەری . خۆدانە بەر ڕووناكیی بوونیش مانای چوونە بەرەو سەرچاوەی ڕووناكییەكە كە بوونە ڕەسەنەكەیە ، بەمە مەحوی عاشقی ئەو بوونەی دەبێت و جارێكی تر بەرەو هیچ مەوجودو بوونێكی ساختە ناچێتەوە ، چونكە ئەوان لەچاو ئەمدا زۆر كەم بایەخن و شایەنی ئەوە نین خۆیان پێوە خەریك بكات : بۆیە دەڵێت :

هەر كەسێ چاوی كە بەو جیلوە مونەووەر بوویێ و
كەسی كەی بێتە نەظەر دیدەیی پڕ بێ لە ڕەمەد(2)

واتە هەر كەسێك ئەو بوونەی خۆی بۆ دەركەوتبێت و چاوی پێی كەوتبێت و بەهۆی ڕووناكیی ئەو بوونەیەوە چاوی ڕووناك بووبێتەوەو بەهۆی ئەم بەرچاو ڕوونیەوە ئەوەی بۆ دەركەوتبێت ، كە لە چاو ئەو بوونەو ڕووناكییەكەیدا ، بوونە ساختەكان و

(1) د . م ، ل ٢٥٧ .
(2) د . م ، ل ١١٤ .

مەوجودەکانی دی زۆر بێ بایەخن ، کەچی هێشتا عاشقی ئەو بوونەی نەبێت و چاوی لە کەسێکی تر یاخود بوونێکی تر بێت و بەرەو رووی بچێت ، یاخوا ئەو کەسە تووشی چاوئێشەیەکی سەخت بێت و کوێر ببێت . لێرەدا کە مەحوی دوعای تووشبوون بە چاوئێشە لەو کەسانە دەکات کە بە هۆی بینینی رووناکیی بوونی خۆیانەوە چاویان رووناکبووەتەوەو کەچی بایەخ بەم بوونەیان نادەن و چاویان لە کەسی تر یاخود لە بوونی ترو شتی دنیابیە ، مانای وایە خۆی کە بەر رووناکیی بوونی کەوت و هەستی بەو بوونەی کرد ، خۆی بۆ ئەو بوونەی یەکلایی دەکاتەوەو چاوی لە هیچ کەس و هیچ بوون و هیچ شتێکی تر نابێت و وازیان لێ دێنێت . واتە لە مەوجودو بوونە ساختەکان دوور دەکەوێتەوەو بەرەو بوونی رەسەنی خۆی دەچێت و عاشقی دەبێت و بەهۆی ئەم عیشقەوە دەبێت بە کەسێکی پێ گەیشتوو و هەست بە ئارامی دەکات .

عیشق و پەژارەی بوون

پێشتر باسی ئەوەمان کردووە مەحوی ئەگەر بە عیشق و ئاگری عیشقەوە لە دۆزەخدا بێت ، ئەمەی بەلاوە پەسەندترو خۆشترە لەوەی بەبێ عیشق و ئاگری عیشق لە بەهەشتدا بێت . بەلام لە قۆناغێکی تردا مەحوی گەیشتووەتە ئەوەی کە دۆزەخ عیشقی تێدا نییەو مرۆڤ ناتوانێت بە عیشقەوە لە دۆزەخدا بێت . جگە لەمە ، ئەم عیشقەی مەحوی خەم و پەژارەو داغ و دەردی پێوەیە ، ئەمانەش لە بەهەشتدا دەست ناکەون ، بۆیە مەحوی هەستدەکات ئەم مادەم عاشقە ، ئەو دۆزەخ و بەهەشتەی کە عەقڵە کۆمەڵایەتییەکەی دەوروبەری و ئایین باسی دەکەن جێی ئەمیان تیا نابێتەوە . لەم روانگەیەوە دەڵێت :

دۆزەخ لە عیشقە خاڵی و جەننەت لە دەردو داغ

عاشق لە حەشریشا نییەتی جێ دڵێ فەراغ[1]

لە دۆزەخدا عیشق (کە گەڕان و دۆزینەوەی بوونە) نییەو لە بەهەشتیشدا خەم و خەفەت نییەو تەنها خۆشی و شادی هەیە . عیشق و عاشقبوونیش پرۆسەیەکە پڕە لە خەم و خەفەت و داغ و پەژارە بۆ ئەو بوونەی کە عاشق بە دوایدا وێڵەو هێشتا پێی نەگەیشتووە . ئەو خەم و خەفەتەی عاشق لە رێگەی عیشقی بوونی رەسەندا دەیخوات نەک هەر ناخۆش نییە ، بەڵکو چێژو خۆشییەکی زۆری تێدایەو بە لای

(1)د . م ، ل ١٧١ .

مەحوییەوە لە خۆشیەکانی بەهەشت پەسەندتر و خۆشترە . خۆشییەکانی بەهەشت بەرجەستەن و لەو شتانەوە دەست دەکەون کە لە بەهەشتدا بۆ کەسەکە ئامادە کراون ، وەك حۆری و میوە و شەراب و... هتد ، مەحوی ئەم جۆرە خۆشییەی بەهەشتی ناوێ و ئەو خۆشیە مەعنەویی و قووڵەی دەوێت کە لە خەم و خەفەتی عیشق و گەڕان بە دوای بوونی خۆیدا دەستی دەکەوێت ، لەبەرئەمە بەهەشتی ناوێت ، کە بەهەشتیشی نەوێت دەبێت بچێتە دوزەخ . بەڵام لە دۆزەخیشدا عیشق نییە ، بۆیە دۆزەخیشی ناوێت . لە کاتێکدا ئەوە یەکلایی کراوەتەوە لە قیامەتدا دەبێت مرۆڤ یان لە بەهەشتدا بێت یان لە دۆزەخداو نابێت لە هیچیاندا نەبێت . کەچی مەحوی نایەوێت لە هیچیاندا بێت ، ئەو دەیەوێت لە گەڕاندا بێ بە دوای بوونی خۆیداو بەدیی بهێنێت . ئەگەر لە دنیادا ئەم کارەی پێ ئەنجام نەدرا ، ئەوا دەیەوێت لە قیامەتدا خەریکی ئەنجامدانی ئەم کارە بێت . تەنانەت لەم دێڕەشیعرەی سەرەوەدا مەحوی هەر لە روانگەی دنیاوە لە قیامەتی روانیووەو دەیەوێت لە قیامەتیشدا هەر لە حاڵەتی عیشق ، یاخود گەڕان و دۆزینەوەو بەدیهێنانی بوونیدا بێت و لەم رێگەیەدا لە خەم و خەفەت و پەژارە دانەبڕێت . ئەگەر لە قیامەتدا لە عیشق دابڕێت ، ئەوا هەست دەکات قیامەت و بەهەشت یان دۆزەخ جێی ئەم نین و تەصەوری خۆی لە بەهەشت یان جەهەنەمێکی لەم جۆرەدا ناکات ، چونکە وەك وتمان لە دۆزەخدا عیشق نییەو لە بەهەشتیشدا خەم و خەفەت نییە . مەحویش دەیەوێت هەم لە عیشق و هەم لە خەم و خەفەت و داغ و دەرد دانەبڕێ ، چونکە لەڕێگەی ئەم عیشقەوە بە (یار - بوون) دەگات و غەم و پەژارەو داغ و خەفەتیش نیشانەی زیندوویەتی مەحوین و ئەوە دەگەیەنن کە لە حاڵەتی عیشقدایەو لە گەڕان و دۆزینەوەی بووونی خۆیدا بەردەوامە . هەر ئەمەشە وا دەکات خەم و خەفەت و داغ و ئازار لای مەحوی هەر بە رواڵەت وەك خەم و خەفەت دەربکەون و لە حەقیقەتدا بە نسبەت ئەمەوە ، چێژ و خۆشییەکی زۆری مەعنەویی پێ دەبەخشن . ئەو خۆشیەی لە خەم و خەفەت و دەردو داغ دەستی دەکەوێت ، وایکردووە لە زۆر جێی تردا باس لەم دیاردەیە بکات و دەیەوێت بە هیچ جۆرێك لێی دانەبڕێت :

بەشمە پێی قانیعم و بەسمە داغ و دەردی سەرمەدی
سەر بە دەردین ئێمە ، بێ دەردی لە ئێمە سەر مەدە[1]

---

(1) د . م ، ل ٢٧٤ .

مەحوی داغ و دەردێکی هەمیشەیی و نەبڕاوە بە بەشی خۆی دەزانێت و پێی ڕازییەو دەیەوێت بێ دەردی و خەم و خەفەتی (کەدەکاتە خۆشیی ڕواڵەتی) سەری لێ نەدەن و بەلایدا نەیەن ، چونکە ئەم عاشقەو لە جیهانی عیشقدایە ، جیهانی عیشقیش پڕە لە خەم و خەفەت و داغ و دەرد . چۆن مرۆڤ لە دنیادا بە دوای پارە و سامان و خۆشی و ڕابواردندا دەگەڕێت بۆ ئەوەی ژیانی خۆش بێت ، عاشقیش لە جیهانی عیشقدا بەدوای خەم و خەفەت و دەردو داغدا دەگەڕێت ، چونکە خۆراکی دڵن و دڵی عاشق بەوانە دەژی :

دڵ بــژێــوی هــەر بــە دەردو داغــە تــەزیــیـدی دەوێ

قــەت مــەکەن مەنعی دوعاکو سەعیە بۆ ضەممی مەعاش[1]

لەم دێڕەدا ئەوە دەردەکەوێت کە بەلای مەحوییەوە ، مانەوەو زیندوویەتی دڵ بە دەردو داغەوەیەو دەردو داغ بژێویی دڵە ، بۆیە داوا دەکات ئەم مایەی بژێوییەی هەر لە زیاد بووندا بێت . خەڵکی داوا لە خوا دەکەن رزق و ڕۆزی و ماڵی دنیایان پێ ببەخشێت بۆ ئەوەی بە خۆشی بژین ، بەڵام مەحویی عاشق لەبەر ئەوەی لە دنیادا نییەو لە جیهانی عیشقدایە ، خۆشی لە غەم و دەردو داغدا دەبینێت ، بۆیە لە جیاتی داوای زیادکردنی رزق و ڕۆزی و پارەو سامان ، داوای زیادکردنی خەم و خەفەت دەکات بۆ دڵی . تەنانەت خەم و خەفەت نەك هەر مایەی زیندوویەتی دڵیەتی ، بەڵکو خواردنی ڕۆحیشیەتی ، بۆیە دەڵێت :

بێ منەت رزقێکە غەم بمرم لە برسان ئەو دەخۆم

تەفرە ناخۆم و طەلەب ناکەم لە دنیا قووتی رووح[2]

خواردنی ڕۆحی غەم و خەفەتە کە لای خۆی هەیە و دەست دەکەوێت و پێویستی بەوە نییە داوای خواردنی ڕۆح لە دنیا بکات ، چونکە دنیا دەتوانێت تەنها خواردن بە لایەنی ماددیی مرۆڤ بدات کە جەستەیەتی و دەبێت لەڕێگەی بە دەستهێنانی پێویستی و بژێوییەکانی جەستەیدا ڕوو لە دنیا بکات و هەوڵی بەدەستهێنانی بدات ، بەمەش ئەو کەسە لە عیشق و چاوەڕوانی بوونی ڕەسەنی خۆی دادەبڕێت . ئەمە بووەتە هۆی ئەوەی مەحوی واز لە دنیا بهێنێت و خواردنی جەستەی نەوێت کە لە دنیاوە دەستی دەکەوێت ، دەشزانێت خواردنی ڕۆح لای دنیا دەست

---

(1) د . م ، ل ١٥١ .

(2) د . م ، ل ١٠٢ .

ناکەوێت ، بۆیە هەڵەی وا ناکات کە داوای خواردنی ڕۆح لە دنیا بکات . مەحوی عاشقەو عاشقیش داغ و دەردو خەفەت خۆراکی دڵ و ڕۆحیەتی و ، توانیویەتی ئەم خۆراکەی دڵ و ڕۆحی دەست بخات بۆیە ئەمە بە جێی شانازی دەزانێت و دەڵێت :

بچشم کم تو (محوی) ننگر آثار درد عشق

نشان فخر بشمر داغهای سینهء خود را(1)

واتە : مەحوی بەچاوی کەم سەیری ئاسەواری دەردی عیشق مەکە ، ئەو داغانەی عیشق کە بە سینەتەوەن بە نیشانەی فەخرو شانازییان بژمێرە . کەواتە بەلای مەحوییەوە دەردو غەم و خەفەتی عیشق مایەی شانازین ، بۆیە نایەوێت بە هیچ جۆرێك چارە یاخود دەوای دەردو غەم و خەفەتی خۆی بکات :

هەموو فەخری کە داغ و دەردە عاشق

مەبەن ریسوایییە ناوی دەوا قەط(2)

چارەسەرکردنی داغ و دەردی خۆی بە ریسوایی دەزانێت ، چونکە چارەسەرکردن و نەمانی دەردو داغ مانای نەمانی قووتی ڕۆحیەتی و بەمە ڕۆحی لاواز دەبێت ، لە بەرامبەر ئەمەدا جەستەی بەهێزو باڵادەست دەبێت و وای لێ دەکات رووبکاتە دنیا ، بۆ ئەوەی پێداویستییەکانی جەستەی دابین بکات . رووکردنە دنیاش دەبێتە دابڕانی لە عیشقی ئەو بوونەی خۆی و ئەمەش بە ریسوایی دەزانێت ، بۆیە نایەوێت کەس باسی دەوای دەردو خەم و خەفەتی لا بکات . ئەم دەردی عیشقە لە دەرەوەو دنیادا وەك دەرد دیارەو وا دەزانرێت مایەی خەم و خەفەت و ئازارە ، بەلام لای عاشق دەوایە:

خودا ئەم دەردی عیشقەم لێ نەکا کەم

هەتا هەم بەس لەباتی هەر دەوا بەس(3)

دەردی عیشق دەوای دەردی دنیایە . دەردی دنیا ئەوەیە ، کە دنیا مرۆڤ وا لێ بکات واز لە بوونی ڕەسەنی خۆی بهێنێت و روو بکاتە دنیاو شتی دنیایی و هەوڵی بەدەستهێنانیان بدات . بۆ ئەمەش دەبێت لەناو خەڵك و کۆمەڵگەدا بتوێتەوەو تیایاندا ڕۆبچێت ، چونکە ئەگەر لەناو دنیاو لە کۆمەڵگەدا نەبێت ، ناتوانێت شتی دنیایی وەك

---

(1) د . م ، ل ٤٧٤ .
(2) د . م ، ل ١٦٠ .
(3) د . م ، ل ١٤٥ .

پـاره و سـامان و دەسـەڵات و... هتـد. بەدەسـت بهێنێـت و بەدەسـتهێنانی ئـەم شـتە دنیاییانە بێ کۆمەڵگەو خەڵك هیچ مانایەکیان نییە ، چونکە ئەمانە بۆ ئەوە بەدەست دەهێنێـت ، لای دەرەوە بـوون بـەخۆی بدات و هەسـتی پـێ بکرێـت . کـە ئەمانـەی بەدەستهێنا ، هەر ئارام نابێت و هەوڵی بەدەستهێنانی زیاتر دەدات ، چونکە تـا زیـاتر شتی دنیایی بەدەست بهێنێت ، ئەو بوونەی کە لـە ڕێگـەی ئـەم شـتە دنیاییانـەوە لای خـەڵك و لـەناو کۆمەڵگـەدا هەیـەتی ، زیـاتر گـەورە دەبێـت . مـرۆڤ لـە جەرگـەی ئـەم هەوڵدانەدایە لە ناکاو زەمانەو دنیا ڕووی لێ وەردەگێڕن و ئەوەی بەدەستی هێنـاوە لـە دەستی دەچێت . بەمە ئەو بوونەی لەدەست دەردەچێت کە لە ڕێگەی پارەو سامان و دەسەڵات و دنیاوە لای خەڵك هەیبوو ، واتە لای خەڵك بـوونی نامێنێـت و ئەمـە دەردی دنیایە کە مرۆڤ گرفتار دەکات . بۆیە لای مەحوی ڕزگاربوون لەم دەردە ، بەوە دەبێت کە عاشق بێـت و بکەوێتـە حاڵـەتی عیشقەوەو ئـەو داغ و دەردەی لـە عیشقدا هەیـە دەوای ڕاسـتـەقینـەی ئەم دەردەی دنیان ، ئەمـە وای لـە مـەحوی کـردووە نەیـەوێت غـەم و دەردی عـیـشق چـارەسـەر بکات . جگـە لەمـە ئـەم چارەسـەر نـەکردنی داغ و دەردو غەم وخەفەتە ، لەبەرئەوەشە کە ئەوانە چێژو خۆشی پێ دەبەخشن و نایـەوێت لێیان بێبەش بێت ، ئەوەتە دەڵێت :

نـاڵـەم لــــە سیـنـە ، هـەم لـە دڵـم دەردو غـەم حـەرام
بێ ، بێ تۆ بەزمی عوشرەت و عەیش ئەر نەکەم حەرام[1]

لای ئـەهلی دنیـا وا بـاوە کـە لـە خۆشەویـستەکەیان دابـڕان ، بـەبێ ئـەو خۆشەویـستەیان ڕابـواردن و بـەزم و کـەیف و خۆشـی لـە خۆیـان حـەرام دەکـەن . مەحویش بەبێ (یار ـ بوون) نەك هەر ئەمە دەکات ، بەڵکو لەمە زیاتر دەکات و دەڵێـت ئەگەر بـەبـێ یـار ژیانم لە خۆم حەرام نەکرد ، ئەوا ناڵـەو غـەم و دەرد لـە سـینەو دڵـم حـەرام بێـت . واتـە لای مـەحوی دەردو ناڵـەو غـەم و خەفـەت بـە خۆشـی دادەنـرێن و حەرامکردنی ئەوانە بە هۆی دووری یارەوە ، وەك حـەرامکردنی هـەموو خۆشـییەکە لـە خۆی .

لێرەدا ئەو پرسیارە سـەر هەڵدەدات کـە بۆچـی مـەحوی ئـەم هـەموو غـەم و خەفەت و دەردو ناڵەیە دەخوات و سەرچاوەی ئەم غـەم و خەفەتـەی چییە ؟ وەڵامـی ئەم پرسیارەمان لەو دێڕە شیعرەوە دەست دەکەوێت کە دەڵێت :

---

(1) د . م ، ل ٢١١ .

غـەمـی خۆشی نییە مەحوی لە دڵیا هەر غەمی تۆیە

لە عیشقتدا دەکەم غەم بۆت بەغەم ، بڕوانە چۆنم بۆت[1]

لێرەدا رووی دەمی لە (یار ـ بوون)ەکـەی جۆیـەتی و پـێـی دەڵـێـت کـە غـەمی خۆی ناخوات و هـەر غـەمی ئـەو دەخـوات و عاشـقی بـووەو هەوڵـدەدات پـێـی بگـات و بەدیی بهێنێت ، لە پێناو ئەمەدا بەردەوام غەم بەخێو دەکات . ئەمەش مانای وایـە لـە هەوڵدان بۆ بەدیهێنانی بـوونی خـۆی نەوەسـتاوە ، ئـەم هەوڵـدان و گەڕانـەی بـە دوای بوونی خۆیدا بە عیشق ناو دەبات و دەڵێت لە عیشقی تۆدا غەمت بـۆ بـەخێو دەکـەم و دوایی لە پێناوی تۆدا دەیخۆم ، واتە لە بەرامبەر بوونی خۆیدا لـە حاڵـەتی عیـشقدایەو لەبەرئەوەی هێشتا پێی نەگەیشتووەو بەدیی نەهێناوە ، بەردەوام غەم و خەفـەتی بـۆ دەخوات . تەنانەت لە یەکێك لە دێڕە شیعرە فارسییەکانیدا دەڵێت :

دوصد بار از غمت امشب بمردم ، زنده گشتم باز

چـنـیـن احـیـا نـمـودم مـن شـب آدینهء خود را[2]

واتە : ئەمشەو من دوسەد جار لەتاو غەمی تۆ مردم و زیندوو بوومـەوە ، بـەم شێوەیە من ئەم شەوی جومعەیـەی خـۆمم بەسـەر بـرد . دیـارە ئـەو شـەوی جومعەیـە مەحوی تا بەیانی خەوی لێ نەکەوتووە ، هەر بیری لە (یار ـ بوون) کردووەتەوەو لە تاو ئەو غەمی خواردووە . بەڵام ئەم غەم و خەفەتـە ، لـە غـەم و خەفـەتی بەدەسـتهێنانی شتی دنیایی جیاوازەو لەبەرئەوەی مەحوی لە دنیا دابڕاوەو عاشقی (یار ـ بوون) بووەو چاوەڕوانی دەرکەوتنی (یار ـ بوون)ە ، لە حاڵەتی چاوەڕوانی یاردا ئەم هەموو غـەم و خـەفەتە دەخوات . ئەمەش لەم دێڕەدا دەردەکەوێت کە تیایدا باسی جۆری ئەو غەم و داغە دەکات کە دەیخوات و هۆی غەم خواردنەکەشی روون دەکاتەوەو دەڵێت :

وەك داغی غەم نییە سپییە داغی ئینتیظار

چاوم ببینە چاوە کە موطبیقیەتی بەیاض[3]

ئەو داغ و خەفەتەی کە مەحوی دەیخوات ، ئـەو داخ و خەفەتـە نییـە کـە بـۆ شتی دنیایی ، یان بۆ مەوجودێك دەخورێت ، بەڵکو داغ و خەفەتی چـاوەڕوانییەو لـەو چـاوەڕوانییەدا چـاوەکانی سـپی بـوون . سـپی بـوونی چـاویش مانـای کوێربـوونی

---

(1) د . م ، ل ٧٧ .

(2) د . م ، ل ٤٧٤ .

(3) د . م ، ل ١٥٧ .

دەگەیەنێت . بەڵام ئایا مەحوی ئامادەی ئەوە بووە کە بەهۆی داغ و غەم و خەفەتی چاوەڕوانییەوە چاوەکانی لە دەست بدات ؟ ئەگەر چاوی لەدەست بدات ئیتر چۆن بە دوای ئەو بوونەیدا بگەڕێت و بیدۆزێتەوە ؟ مەحوی دەڵێت :

خودا بیدا بە رەحمەت ، داغی دڵ چاوی دڵە(مەحوی)

بەگریە چاو ئەگەر چوو شك دەبەم چاوێکی بیناتر[1]

لەم دێڕەدا ئەوە دەردەکەوێت کە مەحوی ئامادەبووە بەهۆی چاوەڕوانی و داغ و غەمی چاوەڕوانییەوە چاوی لە دەست بدات ، چونکە چاو بۆ بینینی شتانێکە کە لە دەرەوەی کەسەکەدان ، ئەو بوونەش کە مەحوی عاشقی بووە لە دەرەوەی خۆیدا نییە ، تا بەهۆی چاوەوە بیبینێت و پێی بگات . هەر بۆیە داغ و خەفەتی دڵ کە دەبێتە هۆی گریان و فرمێسك رشتن و کوێر بوونی چاو ، لە هەمان کاتدا دەبێتە هۆی ئەوەی چاوی دڵی کە چاوێکی ناوەکییەو بە هۆی تەرکیزکردنە سەر چاوە دەرەکییەکەوە لە بینین کەوتووە ، بکەوێتە بینین . بینینی ئەم چاوەی دڵیش زۆر لە بینینی چاوی سەر قووڵترە ، بینینی ئەو بوونەی کە چاوەڕوانی دەکات و دەیەوێت بیدۆزێتەوە ، لە رێگەی ئەم چاوەی دڵەوە ئەنجام دەدرێت ، واتە بەهۆی ئەم چاوەوە دەرك بەو بوونەی دەکات . ئەو بوونەش لە دەرەوەدا نییەو لە ناو مەحوی خۆیدایە ، بۆیە بە چاوی سەر ، کە شتی دەرەوە دەبینێت ، نابینرێت و بە چاوی دڵ ، کە لە ناوەوەیدایەو ناوەوەی دەبینێت ، دەبینرێت . ئەم راستییەش کە (یار - بوون) لە ناوەوەی مەحویدایە لەم دێڕەدا بەدی دەکرێت کە پێشتریش باسمانکردووەو دەڵێت :

دڵم دەرهات و تۆ هەر دەرنەهاتی

نەهاتی هەر نەهاتی هەر نەهاتی[2]

ئەگەر بپرسین مەبەست لەو (تۆ)یە کێیە کەمەحوی رووی دەمی تێ دەکات و پێی دەڵێت: دڵی من دەرهات ، کەچی تۆ هەر دەرنەهاتی ؟ مەبەستی ئەو بوونەی خۆیەتی کە لەناو خۆیدایە ، بەڵام دەرنایەت . دەرنەهاتنیشی لەبەرئەوەیە مەحوی بەتەواوی خۆی لە بوونی ساختەو مەوجودەکانی تر رزگار نەکردووەو نەکەوتووەتە عیشقی ئەو بوونە رەسەنەی خۆیەوە ، تا ئەو بوونە رەسەنەی خۆی کە وەك

---

(1) د . م ، ل ١٢٧ .

(2) د . م ، ل ٢٩٧ .

مومکینێك تیایدایه ، دەربێت و بەدی بێت . داغ و دەردو غەم و خەفەتی مەحوی لەمەوە سەرچاوە دەگرن و هەستدەکات ئەم غەم و خەفەتەی کە لە پێناوی عیشقی ئەو بوونەیدایە ، مایەی سەربەرزی و شان و شکۆیە بۆی و دەڵێت :

لە دەورمدا حەصار : ئافەت ، لەسەر سەر خەیمە : دوودی ئاه

لە سایەی عیشقەوە بوومە شەهی صاحیب سەرا پەردە[1]

پاشاکان شان و شکۆو گەرەیی خۆیان بەوە پیشان دەدەن کە شوراو قەڵا بە دەوری خۆیاندا دەکەن ، کۆشك و تەلاری گەورەو بەرز دروست دەکەن و بەمانە دڵخۆش و شادمان دەبن و لەم شتانەدا هەست بە بوونی خۆیان دەکەن . بەڵام مەحوی لە بارێکدایە کە دەوروبەری هەمووی دەردو بەڵایەو کۆشك و تەلارو خەیمەی سەریشی دووکەڵی ئاه و هەناسە هەڵکێشان و خەفەتە . ئەمە لە دەرەوە ئاوا دیارە ، بەڵام لە رووی ناوەوە ، لەبەرئەوەی کەسێکە کە لە حاڵەتی عیشقدایەو خەریکی گەڕان و دۆزینەوەی بوونیەتی ، هەستدەکات ئەو گەورەییەی پاشاکان لە دەسەڵات و کۆشك و تەلاردا هەیانە ، لە بوونی خۆیدا ئەو گەرەییە هەیە ، کە پێی گەیشت و بەدیی هێنا پاشایەکە بۆخۆی . ئەمەش وای لێکردووە دەردو بەڵای دەوری و دووکەڵی هەناسەی ساردی خۆی بە قەڵاو شوراو کۆشك بزانێ و ئەو هەستەی قەڵاو شوراو کۆشك ئەیدەن بە پاشایەك و وای لێ دەکەن لە میانەی ئەو شتانەوە وەك پاشایەك هەست بە بوونی خۆی بکات ، ئەم لە میانەی غەم و خەفەت و دەردو ئازارەوە وەك پاشایەك هەست بە خۆی دەکات . ئەم پاشایەتی و گەورەییەی لە عیشقی بوونی خۆیدا هەستی پێ دەکات وای کردووە دەردو بەڵاو غەم و خەفەتی دووری (یار - بوون) وەك کۆشك و تەلارو شورا هەست پێ بکات .

عیشق و قوربانیدان

مەحوی هەستدەکات عیشق مانا بە ژیانی دەبەخشێت و دەیکاتە کەسێکی نەمر ، ئەگەر لە عیشقدا نەبێت ئەوا ژیانێکی بێمانا دەژی و مان و نەمانی وەکو یەك وان . بۆئەوەی تووشی ژیانێکی لەم جۆرە نەبێت بە تەواوی خۆی بۆ عیشق یەکلایی دەکاتەوەو ئامادەیە سەری بکاتە قوربانی ئەم عیشقەو دەڵێت :

---

(1) د . م ، ل ٢٧١ .

تا نەبووری تۆ لەسەر رێ ناخەیە مەیدانی عیشق

سەر لە پێشی پێ دەبێ لەم رێیە دانێی (اولا)[1]

مەیدانی عیشق مەیدانێکە هەموو کەس ناتوانێت بە ئاسانی بچێتە ناویەوە . تەنها ئەو کەسە دەتوانێت رێ بخاتە مەیدانی عیشق ، کە لە پێناو عیشقدا لەسەری خۆی ببورێت و بیکاتە قوربانی ، چونکە رێگای چوون بەرەو عیشق ، رێگایەکە پێش ئەوەی بیگریتە بەر ، دەبێت ئامادەبیت لە پێناویدا سەرت بکەیتە قوربانی و بیخەیتە بەر پێی (یار - بوون) . سەرخستنە بەرپێ لە رێگەی عیشقدا مرۆڤی پێ تاقی دەکرێتەوە ، تا دەرکەوێت ئایا شایانی مەیدانی عیشقە یان نا ، چونکە ئەگەر مرۆڤ ئامادە نەبێت لە پێناو عیشقدا لە سەری ببورێت و بیخاتە بەر پێی (یار - بوون) ، جورئەت و ئازایەتی ئەوەشی تیا نابێت لە پێناو عیشقی بوونی رەسەنی خۆیداو گەیشتن بەو بوونەی دەست لە سەروەت و سامان و دەسەلات و دنیاو بوونی ساختە هەلگرێت . بەلام ئەگەر ئامادەبوو سەری بکاتە قوربانی عیشق ، ئەوا زۆر بە ئاسانی دەتوانێت واز لە بوونی ساختەو دنیاو شتی دنیایی بهێنێت و بکەوێتە عیشقەوەو عاشقی بوونی رەسەنی خۆی ببێت و هەولی بەدیهێنانی بدات . مرۆڤ بەم قوربانیدانە دەبێتە کەسێکی زاناو لە دنیاو ژیان و مردن تێدەگات :

لەبەر دەرگاهی عیشقا یەکسەرە هەرکەس سەری دانا

ئەگەر پەتیارەیەک بوو ، بوو لە صەد عەللامە داناتر[2]

هەرکەسێك ئامادەبێت لەبەر دەرگای عیشقدا سەری خۆی دانێت ، واتە سەری خۆی ببەخشێ بە عیشق و بیکاتە قوربانی ، ئەوا ئەگەر ئەو کەسە پێشتر کەسێکی نەزان بووبێت و بەهیچ جۆرێك ئاگای لە عالەمی عیشق نەبووبێت و لە دنیاو شتی دنیاییدا رۆچووبێت و تیایاندا توابێتەوەو ئاگای لە بوونی خۆی نەمابێت ، بەوەی سەری خۆی لەبەر دەرگای عیشقدا داناوە ، دەبێتە کەسێکی داناو دەرك بە عالەمی عیشق و بوونی رەسەنی خۆی دەکات و بێ بایەخی و پووچی دنیای بۆ دەردەکەوێت و جارێکی تر ئامادە نابێت بە رۆچوون لە دنیاو خەریکبوون بە شتی دنیاییەوە لە عیشقی ئەو بوونە رەسەنەی خۆی دابڕێت ، چونکە بەهۆی ئەم عیشقەوە هەم دەبێتە

---

(1) د . م ، ل ٢٩ .

(2) د . م ، ل ١٢٦ .

کەسێکی نەمرو هەم دەبێتە کەسێکی داناو زانا . بۆیە دەبێت ئامادەبێ لە پێناو عیشقدا وەك مەجنوون بەردباران بکرێت و وەك مەنصوور لە دار بدرێت :

دەبینم ئەهلی دڵ یا سەنگەسارە یا لەسەر دارە

دیاری عیشق ئەگەر ساغت دەوێ هەر دارە هەر بەردە[1]

کەسێك لە عیشقدا بێت ، وازی لە سەروەت و سامان و دەسەڵات و بوونی ساختەو دنیا هێناوە . واتە بە واز هێنانی لە دنیا ، بووە بە عاشق و بەم عیشقە خۆی لە ئەهلی دنیا جیاکردووەتەوەو بووە بە ئەهلی دڵ ، کە بووە ئەهلی دڵ ، لە کۆمەڵگەو دەوروبەر دادەبڕێت و دەچێتە وڵاتی عیشق . وڵاتی عیشقیش وڵاتێکە لە جیاتی خۆشی و رابواردن ، عاشق تیایدا هەم سەنگسار دەکرێت و هەم لە دار دەدرێت . ئەم حاڵەتەی وڵاتی عیشق لەم دێڕەدا زیاتر رۆشن دەبێتەوە کە دەڵێت :

دڵ چووە وادی مەحەببەت هەرچی دی کوشتە ، یا

نیوە کوژراوە ، لەسەر لێو ئاه و ناڵەی (وا أسف)[2]

دڵی مەحوی چووەتە دۆڵی خۆشەویستی و عاشقە راستەقینەکانی بینیوە کە یان بە تەواوی کوژراون و لە خەم رستگاون ، یان نیوە کوژراون و داخی ئەوە دەخۆن کە بە تەواوی نەکوژراون ، نەکوژرانیشیان بە تەواوی ، مانای ئەوەیە هێشتا نەبوونەتە عاشقێکی تەواو و کاریگەری دنیایان لەسەر ماوە . ئەم کوشتن و بڕینەی لە وڵاتی عیشقدا هەیە ، نابێت وا لە عاشق بکات سڵی لێ بکاتەوە ، چونکە ئەگەر عاشق سڵی لەو کوشتنەی وڵاتی عیشق کردەوە ، ئەوا لە مەیدانی عیشقدا خۆی راناگرێت ، وڵاتی عیشق چۆڵ دەکات و روودەکاتەوە دنیاو شتی دنیایی و لە بوونی رەسەنی خۆی دادەبڕێت و دەبێتە ئەهلی دنیا . ژیانی ئەهلی دنیاش بە نسبەت عاشقەوە وەك مردن وایە . بەڵام ئەگەر عاشق لەو کوشتنەی وادی مەحەببەت و دیاری عیشق نەترساو هەر ئامادەی کەوتنە حاڵەتی عیشق بوو و چووە وڵاتی عیشقەوەو بووە ئەهلی دڵ ، ئەوەی بۆ دەردەکەوێت ئەو کوشتنەی لەوێ روودەدات ، کوشتنێکی فیعلی نییەو تەنها ئەو لایەنەی دەکوژرێت کە گرنگی بە شتی ماددی دەدات و بە پارەو سامان و دەسەڵات و دنیاوە پابەند دەبێت . بە کوژرانی ئەم لایەنە لەناو کەسەکەدا ، بەیەکجاری و بۆ هەتاهەتایە لە دنیاو شتی دنیایی وەك پارەو سامان و بوونی ساختە پاك دەبێتەوەو بە

---

(1) د . م ، ل ٢٧٢ .

(2) د . م ، ل ١٧٦ .

تەواوی بۆ بوونی رەسەنی خۆی یەکلا دەبێتەوەو عاشقی ئەو بوونەی دەبێت و جگە لەو بوونەی چاوی لە هیچ شتێکی تر نابێت و بەو کوشتنە دەبێتە پاشا:

کە کوژرا شاهی عالی جاهی عیشقە

هەتا صەیدت نەکەن ناگەیتە فیتراک[1]

لە دنیادا کەسێك کە بکرێتە پاشا ، تاجی پاشایەتی لەسەر دەکرێت و دەبێتە خاوەنی پارەو سامان و دەسەڵات و وڵات و بەمانە دەبێتە پاشا ، بەڵام لە وڵاتی عیشقدا مرۆڤ بەوە دەبێتە پاشا کە بکوژرێت . ئەم کوژرانەش ، کوشتنی ئەو لایەنەیە لەناو کەسەکەدا کە حەزی لەو تاج و سەروەت و سامان و دەسەڵاتەیە کە لە دنیادا مرۆڤی پێ دەبێتە پاشا ، واتە ئەو لایەنەی کەسەکە دەکوژرێت و لەناو دەبرێت کە پەیوەستە بە دنیاوەو دەیەوێت کەسەکە بەرەو دنیاو سەروەت و سامان و دەسەڵات ببات و بیکاتە ئەهلی دنیا . ئەگەر هاتوو لە وڵاتی عیشقدا ، عیشق ئەم کوشتنەی ئەنجام نەدا ، بۆ ئەوەی مەحوی لەو لایەنەی پاك بکاتەوە کە پەیوەستە بە دنیاوە ، ئەوا دەبێت مەحوی خۆی ئەم کوشتنە ئەنجام بدات :

بە خۆکوشتن نەجاتی خۆ بدە مەحوی وەکو فەرهاد

لە زۆری قەهرەمانی عیشق ، ئەفەندم هەر ئەجەل بەستە[2]

عیشق لەبەرامبەر کەسێکدا کە ئەهلی دنیا بێت زۆر قەهرەمانەو بەهیچ جۆرێك بوار بەو کەسە نادات لێی نزیك بێتەوەو پێ بخاتە وڵاتی عیشقەوە . چاری ئەو کەسەش ئەوەیە بۆ ئەوەی بەرەو عیشق بچێت و پێ بخاتە وڵاتی عیشقەوە ، دەبێت چۆن فەرهاد لە پێناو شیریندا خۆی کوشت ، ئەمیش ئەو خۆیەی بکوژێت کە لە رێگەی دەرەوە تیایدا دروستبووەو بە دنیاو بوونی ساختەوە پەیوەستە ، بەمە بەرەو بوونی رەسەنی خۆی دەگەڕێتەوەو لەبەرامبەریدا دەکەوێتە حاڵەتی عیشقەوە . واتە بەم کوژران و خۆ کوشتنە ، کەسەکە دەبێتە ئەهلی دڵ و پاشای ئیقلیمی عیشق . ئیقلیمی عیشق جێگەیەکی بە ئاو و هەواو سازگارو خۆشە ، بۆیە مەحوی لە وەسفی ئەو ئیقلیمی عیشقەدا دەڵێت :

---

(1) د . م ، ل ١٨٦ .

(2) د . م ، ل ٢٦٧ .

گریە دەجۆشێ لەوێ ، ئاهە دەبێ نەسرەوێ
نەمدی وەك ئیقلیمی عیشق جێگە بە ئاب و هەوا(1)

هەرچەندە لە ئیقلیمی عیشقدا بەردەوام گریە دەجۆشێت و ئاە و ناڵە ناسرەوێت ، بەڵام لەوێ لە روانگەیەکی ترەوەو بە شێوەیەکی جیاواز لە شتەکان دەڕوانرێت . گریەو فرمێسك و ئاە و ناڵە ، بە نسبەت دنیاوە ناخۆشن و لە ئیقلیمی عیشقدا مایەی خۆشی و شادین ، ئیقلیمی عیشق بەوان رازاوەیەو بووەتە جێگەیەکی بە ئاو و هەواو دڵگیرو خۆش و مرۆڤ تیایدا هەست بە چێژ و خۆشییەکی رۆحی دەکات و دڵی ئاسودەیەو لە مەرگ ئەمینەو لە خەم و خەفەتی هەبوون یان نەبوونی شتی دنیایی وەك پارەو سامان و دەسەڵات و...هتد دوورەو لەوە دڵنیایە کە (یار ـ بوون) لە ئیقلیمی عیشقدا دەردەکەوێت . واتە کە بووە ئەهلی دڵ و پاشای ئیقلیمی عیشق ، بوونە رەسەنەکەی دەردەکەوێت و دڵی رۆشن دەکاتەوەو بە چاوی دڵ جوانیەکەی دەبینێت .

عیشق و (سۆفی و زاهید)

مەحوی لە زۆر جێی دیوانەکەیداو لە زۆر دێڕە شیعردا ناوی سۆفی و زاهیدی هێناوە . بە گشتی سۆفی و زاهید لای مەحوی دوو دەستەن :

دەستەی یەکەم :

ئەوانەن کە بە درۆ و بە رواڵەت سۆفی و زاهیدن و لە ناوەرۆکدا وا نین . واتە ئەم جۆرە ، کەسانێکن وا خۆیان پیشان دەدەن کە عاشقی خوا بوون و لە پێناو ئەم عیشقەدا ، وازیان لە دنیاو سەروەت و سامان و خۆشی و رابواردن هێناوەو گۆشەگیری و تەنیاییان هەڵبژاردووە . بەڵام لە راستیدا کەسانێکن لە بوونی تاکەکەسی خۆیان دابڕاون و لە بوونێکی ساختەدان ، چونکە لە سۆفییەتی و زوهددا بە گشتی کۆمەڵێك دیاردەو سرووت و رێورەسم و ویرد هەن ، کە سۆفی و زاهید پێوەیان پابەندن و کەس خۆی نییەو هەموویان وەك یەکن . زاهیدو وشکە سۆفی کاتێك واز لە دنیاو خۆشی و رابواردن و سەروەت و سامان دێنن ، خۆیان وا پیشان دەدەن لە پێناو عیشقی خواو خواپەرستی و بەدەستهێنانی رەزامەندی خوادا ئەم کارە دەکەن ، کەچی لە ناوەوەیاندا هەر بەو شتانەوە پەیوەستن و حەزیان لێیانە . بۆیە مەحوی لە بارەیانەوە دەڵێت :

---

(1) د . م ، ل ٣٧ .

له نان و ئاو ئەوا ئیمساکیه مردووش ، ئەریٚ زاهید

چ عوجبێکه ، ئەمەندە بۆ دەنازی تۆ بە مورتاضی

قسەو باست له عیرفانه ، کەچی دنیایه مەنظورت

له عینوانی جەواهیر جۆییایی و روو له ئەعراضی[1]

زاهید ئەو کارەی خۆی بەلاوه گەورەیەو خۆی پێوه هەڵدەکێشێت کە لە نان و ئاو خۆی گرتووەتەوەو وازی لە خۆشی و رابواردن هێناوەو خەریکی ریازەت کێشانه . بەلام ئەم کارەی زاهید بەلای مەحوییەوە هیچ ئازایەتییەکی تێدا نییە ، چونکه مردووش نان و ئاو ناخوات . هەروەها مەحوی ئەو رەخنەیە لە زاهید دەگرێت کە باسی عیرفان (واتە خواناسی و عیشق) دەکات ، کەچی راست ناکات و دەستکەوتنی دنیا مەبەستیەتی و وا خۆی پیشان دەدات کە بە دوای جەوهەردا دەگەڕێت ، کەچی روو لە شتی رووکەش دەکات . لێرەدا مەحوی ئەوه ئاشکرا دەکات زاهید لەوەدا کە نان و ئاو ناخوات و وازی لە دنیا هێناوە ، هیچ ئازایەتییەکی نەنواندووەو راست ناکات ، چونکه وازهێنان لە دنیاو خۆشی و رابواردن و سەروەت و سامان بە رواڵەت نابێت ، بەڵکو دەبێت کەسەکە لە ناخەوە واز لەو شتانه بهێنێت و پەیوەندیی ناوەکیی پێوەیان نەمێنێت ، ئیتر ئەگەر لە دەرەوەشدا خاوەنی ئەو شتانه بێت ، ئەوا نایجولێنن و هیچ کاریگەرییەکیان لەسەری نابێت . زاهیدو سۆفی بەم جۆره نین ، بۆیە مەحوی زۆر بە توندی هێرش دەکاتە سەر ئەم جۆره سۆفی و زاهیدەو زۆر دژیانه . لە زۆر دێڕە شیعردا ئەم هێرشکردنەی بۆ سەر سۆفی و زاهید دەردەکەوێت . بۆ نموونه دەڵێت :

بیٚ کەس منم کەسیٚ لە زوبانم بگا نیە

هەمدەم خودا نەناسن و دەم پڕ له یاخودا[2]

لێرەدا مەحوی باسی هەمدەمەکانی خۆی دەکات . ئەم هەرچەند لەناو ئەو هەمدەمانەی خۆیدایە ، بەلام هەر خۆی بە بێکەس دەزانێت و کەسێك شك نابات لە زمانی ئەم بگات ، واته لەوه بگات کە ئەم باسی دەکات . ئەم زۆر لەگەڵ خۆیدا بووەو هەست بە تەنیاییەکی قووڵ دەکات و دەیەوێت کەسێك هەبێت لەوه بگات کە ئەم تەنیاییەی ئەم لە پێناوی چیدایەو لەبارەی ئەوەوە قسەی لەگەڵدا بکات . بەلام کەس

---

(1) د . م ، ل ٣٠٥ .

(2) د . م ، ل ٣ .

ئاگای لەو مەسەلەیە نییە کە مەحوی لە پێناویدا تەنیایی هەڵبژاردووەو واش خۆیان پیشان دەدەن کە ئاگایان لەو مەسەلەیە هەیە ، بەمەش لە کەسێك دەچن کە خوا نەناسێت ، کەچی بەردەوام ناوی خوای لەسەر دەم بێت و باسی بکات . بێگومان ئەم جۆرە کەسانە کە ناوی خوا ، یان شتێکی تر لەسەر دەمیانەو باسی دەکەن ، کەچی لە راستیشدا وانین . ئەم کەسانە ریاکارن و بە درۆ وا خۆیان پیشان دەدەن . لێرەدا بە پێویستی دەزانین لەسەر وشەی (هەمدەم) بوەستین و بزانین مەبەستی مەحوی لەو هەمدەمانە کێیە؟ مەحوی لە دەرەوە ناسراوە کە سۆفی بووە ، سۆفیش کەسێکە وازی لە دنیاو سەروەت و سامان و خۆشی و رابواردن هێناوە . هەمدەمەکانیشی ئەو کەسانەن کە وەکو خۆی وان ، واتە سۆفین . کەواتە ئەو هەمدەمانەی مەحوی باسیان دەکات سۆفی و زاهیدەکانن . بەڵام ئەو سۆفی و زاهیدانە هەر بەناو سۆفی و زاهیدن و ، لە راستیدا کەسانێکی خوا نەناسن و بە درۆ وازیان لە دنیاو خۆشی و رابواردن هێناوە . ئەمەش بووەتە هۆی ئەوەی مەحوی حەقیقەتی درۆزنانەو ریاکارانەیان دەربخات ، بۆیە دەڵێت :

بەو طاعەتە کە بۆ ئەم و ئەویە بەهەشتی ویست
زاهید ئومێدەوارە بە ئەجری ریا ریاض[(1)]

زاهید لەجیاتی گوێڕایەڵی خواو بەجێهێنانی فەرمانەکانی ، گوێڕایەڵیی ئەم و ئەو دەکات . مەبەستی مەحوی لەو (ئەم و ئەو)ە ئەو شێخ و پیری تەریقەتانەیە کە زاهید لە جیاتی خوا ، گوێڕایەڵی ئەوان دەکات و لەبەرئەوان دەست لە دنیاو خۆشی و رابواردن هەڵ دەگرێت . مەحوی گاڵتەی بە عەقڵی ئەمجۆرە زاهیدە دێت کە دەیانەوێت بە ریاو گوێڕایەڵی ئەم و ئەو بەهەشت بەدەست بهێنن و ، نازانن بەهەشت بەوە بەدەست دێت کە بە راستی عاشقی خوا بن و تەنها گوێڕایەڵی ئەو بن . ئەو پیری تەریقەتانەش کە زاهید بۆ ریا گوێڕایەڵییان دەکات ، بەلای مەحوییەوە ئەوانیش گومڕان . بۆیە دەڵێت :

بە پێچی خوارو خێچ ئیما دەکا پیری طەریقەت : بێ
حەقیقەت پیرە زاهید پیرە ، گوم کردو طەریق ئەمما[(2)]

ئەو پیری تەریقەتەی کە بە ئیشارەت بانگی خەڵك دەکات ، بۆ ئەوەی بچنە

---

(1) د . م ، ل ١٥٦ .
(2) د . م ، ل ٣١ .

لای و لەسەر دەستی ئەو تەریقەت وەرگرن . مەحوی بە پیری تەریقەتی نازانێت و تەنها بە پیری دەزانێت . واتە کەسێکی پەککەوتەو بێ توانایەو هیچی لەباردا نییەو ڕێگەی ون کردووە ، چونکە ئەگەر ڕێگەی ون نەکردبێت ، بەوە ڕازی نابێت خەڵك بۆ ڕیا لەسەر دەستی ئەو تەریقەت وەرگرن و بەدرۆ واز لە دنیاو خۆشی و ڕابواردن و سەروەت و سامان بهێنن . بەلای مەحوییەوە هەم ئەمجۆرە پیری تەریقەتەو هەم زاهیدەکانیشیان ڕیاکارن و لە عیشقی ڕاستەقینە دوورن . چونکە عیشق و مەحەببەت هەر ئەوە نییە واز لە دنیاو خۆشی و ڕابواردن بهێنیت ، بەڵکو کارێکی قورسە . بۆیە دەڵێت :

لەبەر باری مەحەببەت ئاسمان و ئەرز ئەناڵێنن

چیە ئەم دەعویەت زاهید ، جلی لێ بارە گا پیرت[1]

زاهید لای مەحوی وەك گایەکی پیر وایە کە هیچ هێزو توانایەکی نەماوەو تەنانەت جلەکانی خۆی لێ بارەو پێی هەڵناگیرێت ، کەچی لافی عیشق لێ دەدات کە کارێکی ئەوەندە قورسە ئەرزو ئاسمان لەبەری دەناڵێنن و پێیان هەڵناگیرێت . کەواتە زاهید لەم لاف لێدانەی عیشقدا ڕاست ناکات و عاشق نییە ، چونکە کەسی عاشق دەبێت لە پێناوی عیشقدا ئەوەندە ئازاری چەشتبێت ، دڵی بووبێت بە خوێن و قەدری ئەم (دڵ بوون بە خوێن)ە بزانێت . بەڵام زاهید وا نییە ، بۆیە مەحوی دەڵێت :

قدر خون گشتن دل هیچ ندانی زاهد

تو کە در عمر خودت عشق نورزیدی هیچ[2]

زاهید ئەگەر لەبەر وازهێنانی لە دنیاو خۆشی و ڕابواردن ئێش و ئازاری چەشتبێت و دڵی بووبێت بە خوێن ، بەڵام لەبەرئەوەی لە تەمەنی خۆیدا هیچ عیشقی نەکردووەو ئەو ئازارو خەفەت و دڵ بەخوێن بوونەی لە پێناوی عیشقدا نەبووە . ئەوا قەدری ئەو دڵە خوێنینەی خۆی نازانێت ، چونکە دڵ بوون بە خوێن ، دەبێت تەنها لە پێناوی عیشقدا بێت و تەنهاش عاشق قەدری ئەم دڵە دەزانێت . زاهید لەبەرئەوەی عاشق نییە ، با دڵیشی خوێنین بێت ، بەڵام قەدری ئەم دڵە خوێنینەی نازانێت و ئەمەش مانای وایە ئەو دڵەی زاهید هەرچەند خوێنینە ، بەڵام لەبەرئەوەی لە پێناوی عیشقدا خوێنین نییە ، دڵێکی بێ قەدرو بێ بەهایە .

---

(1) د . م ، ل ٦٨ .

(2) د . م ، ل ٤٩١ .

مەحوی کە دەبینێت سۆفی و زاهید و شێخ ، یاخوود پیری تەریقەت ریاکارو گومڕان و ڕێی راستیان ون کردووە ، مەستدەکات ئەم زۆر لێیـان دوورەو ئەگەر ئەوان بچنە بەهەشت ئەم ناچێت ، بۆیە دەڵێت :

کە شێخ و واعیظ و صۆفی بە جەننەت بەن گەدو گیپاڵ

دەبێ ئەمثالی ئێمە بۆ جەهەننەم بەن سرو سیپاڵ[1]

مەحوی پێی وایە ئەگەر شێخ و سۆفی و واعیز بەو هەموو ریاو ناڕاستییەوە بچنە بەهەشت ، مانای وایە بەهەشت بە ریاو درۆ بەدەست دێت و مادەم ئێمە (مەبەستی خۆیەتی)و نموونەی ئێمە لە ریاو درۆ دوورین ، کەواتە ناچینە بەهەشت و دەبێت ببرێین بۆ دۆزەخ . مەبەستی ئەوەیە زاهیدو سۆفی مادەم ریاکارن و درۆ دەکەن بەهەشت نابینن ، چونکە بەهەشت بەوە بەدەست نایەت واز لە دنیاو خۆشی و رابواردن و سەروەت و سامان بهێنیت و چڵکن و ریش پان و قژ درێژ بیت ، بۆیە دەڵێت :

گەر ئەم ریش و سەرەی زاهید لەگەڵ بێ

دەبێ جەننەت بە دەشتی شنگ و پیشۆك[2]

ئەگەر زاهید بەو ریشە پان و قژە ئاڵۆزاو و چڵکنەوە بچێتە بەهەشت ، ئەوا بەهەشت دەبێتە دەشتی شنگ و پیشۆك . واتە بەهەشت دەبێتە شوێنێکی ناخۆشی وا ، کە هیچی بەسەر هیچەوە نەبێت و هیچ چێژو خۆشی و جوانییەکی تێدا نامێنێت . بێگومان بەهەشت شوێنێکە پڕە لە خۆشی و جوانی و جێگەی زاهیدی قژ ئاڵۆزاو و ریش پان و چڵکنی تێدا نابێتەوەو بەهەشت بە چاوی خۆی نابینێت ، بۆیە مەحوی داوا لە زاهید دەکات تۆبە بکات و دەڵێت :

نزیکە مردنت ئەی پیرە زاهید

وەرە با تۆبە کەین ئیتر ریا بەس[3]

زاهید دوای ئەوەی تەمەنێکی زۆر دەستی لە دنیاو خۆشی و رابواردن هەڵگرتووەو گۆشەگیریی هەڵبژاردووە ، پیربووەو لە مردن نزیك بووەتەوە . مەحوی دەزانێت ئەم گۆشەگیری و دوورکەوتنەوەیەی زاهید لە دنیاو خۆشی و رابواردن ،

---

(1) د . م ، ل ٢٠١ .
(2) د . م ، ل ١٩١ .
(3) د . م ، ل ١٤٥ .

ریایەو راست نییە ، بۆیە داوای لێدەکات پێش ئەوەی بمرێت تۆبە بکات و دەست لە ریا هەڵبگرێت . ئەمەش بەوە دەبێت رووبکاتە بارەگای عیشق :

زاهید وەرە روویێ بکەرە بارەگاهی عیشق

عالی جەنابە ، وا نیە هەر رێ بدا بە کەس[1]

مەحوی داوا لە زاهید دەکات بێت و بەڕاستی رووبکاتە بارەگای عیشق . هەرچەندە زاهید بە هۆی ریاوە لە ریزی ناکەساندایە ، بەڵام بارەگای عیشق بەرزو فراوانەو جێی هەموو کەسێکی تێدا دەبێتەوە ، تەنانەت ئەگەر ناکەسیش تەوبە بکات و بیەوێت بەڕاستی روو بکاتە عیشق ، ئەوا عیشق لە بارەگای خۆی وەری دەگرێت.

دەستەی دووەم :

ئەوانەن کە مەحوی لە قۆناغێکی تەمەنیدا پێی وایە بە راستی سۆفی و زاهیدن و لەبەر عیشقی خواو گەیشتن پێی ، وازیان لە دنیاو پارەو سامان و خۆشی و رابواردن هێناوە . مەحوی لەو قۆناغەی تەمەنیدا ، ئەم دەستەیانی بەلاوە پەسەندبووەو هەستی کردووە عیشقی راستەقینە لای ئەوانە و پاشای عیشقن . مەنصوور یەکێکە لەوانەو مەحوی لەبارەیەوە دەڵێت :

مرد میدان محبت ، دید چون منصور را

عیشق ، با تعظیم گفتش شاه من بالا بیا(۲)

واتە : پیاوی مەیدانی مەحەببەت ، کە عیشقی مەنصووری بینی ، بە کڕنووشەوە پێی وت (واتە بە مەنصووری وت) : ئەی پاشای من وەرە سەرەوە (واتە وەرە سەر تەختی پاشایەتی) . لێرەدا دەتوانین بڵێین ئەو پیاوەی مەیدانی مەحەببەت مەحوی خۆیەتی کە بەو عیشقەی مەنصوور بەرامبەر بەخوا هەیبووە سەرسامبووەو وەك پاشای عاشقان سەیری کردووەو دەیەوێت ببێتە پەیڕەوی ئەو ، بۆیە دەڵێت :

لە ئولکەی عیشقەدا بۆ هەر کەسێ سەرداریيە مەنظوور

عولووی مەرتەبەی سەردارە ، بۆتە پەیڕەوی مەنصوور[3]

هەر کەسێك دەیەوێت لە وڵاتی عیشقدا ببێتە سەردار ، بە چوونە سەر سێدارە ئەم مەرتەبەیەی دەست دەکەوێت و کە ئەمەی کرد دەبێتە پەیڕەوی

---

(1) د . م ، ل ١٤٨ .
(2) د . م ، ل ٤٧٩ .
(3) د . م ، ل ١٢٨ .

مەنصوور ، چونکە مەنصوور لە پێناو عیشقەکەیدا لە دار درا . واتە لێرەدا مەحوی پێی وایە مرۆڤ دەبێت پەیڕەوی مەنصوور بکات و ئەو بکاتە سەردەستەی خۆی . ئەگەر لە داریش درا ، ئەو لە دار درانەی وەك چوونە سەر تەختی پاشایەتییە .

بەڵام مەحوی لە قۆناغێکی تردا ، هەستدەکات ئەم دەستەیەی دووەمیش کە مەنصوور سەر دەستەیانەو سەردەمێکیش خۆی لە ناو ئەو دەستەیەدا بینیوەتەوە ، لە هەڵەدان و لە حەق لایانداوە . بۆیە لەبارەی مەنصوورەوە دەڵێت :

با حەقیشی بێ لە بۆ (مەنصوور) (انا الحق) حەق نیە

شێتیە مەجنوون ئەگەر بێ نازی لەیلایی بکا[1]

مەحوی پێی وایە وەك چۆن ئەو کارەی مەجنوون هەڵە بوو کە لە پێناوی لەیلادا وازی لە دنیاو خۆشی و رابواردن و تەنانەت خودی خۆی هێناو تەنها هەستی بە لەیلا دەکردو لەودا توابوویەوە ، بە هەمانشێوە ئەو کارەی مەنصووریش هەڵەیە کە لە پێناو خوادا وازی لە دنیاو سەروەت و سامان و خۆشی و رابواردن و خودی خۆی هێناو تەنها هەستی بە بوونی خوا دەکردو خۆی لێ بووبووە خواو دەیگووت (انا الحق) واتە من خوام . مەحوی پێی وایە حەق نەبوو مەنصوور ئەم کارە بکات ، چونکە بوونی مرۆڤ و بوونی خوا بە تەواوی لەیەك جیان و هەرگیز یەکیان نابێت بەوی تریان . ئەو حاڵەتەش کە مەنصوور وای زانیوە بوونی خوا لە ناویدایەو وەك خوای لێهاتووە ، حاڵەتێکی حەقیقی و راست نەبووەو لە وەهمدا بووە . واتە بە وەهم هەستی کردووە خوا لەناویدایەو هەر بەهۆی ئەو وەهمەوە وای هەستکردووە لە سەرو هەموو مرۆڤێکەوەیە . ئەمەش بەرەو بۆچوونی (نیچە)مان دەبات سەبارەت بە زاهید . نیچە پێی وایە ((زوهد ... باشترین ئامرازی دەسەڵات پەیداکردنی زاهیدەو ، مۆڵەتێکی باڵایە کە سەرپشکی گەیشتنە دەسەڵاتی دەکات))[2] . هەروەها زیاتر لە سەر ئەم مەسەلەیە دەڕوات و باسی چۆنیەتی دەسەڵات پەیداکردنی زاهید دەکات و دەڵێت : ((دەبێت پێشتر بە نسبەت ئێمەوە کاهینی زاهید رزگارکەرێکی ئامادەبێت ، شوانی گەلەخەڵکی نەخۆش (مەبەستی نەخۆشی جەستەیی نییە ، بەڵکو مەبەستی نەخۆشی دەروون و ژیرییە ، لێکۆڵەر) و پارێزگاریکەریانە . بەمجۆرە دەتوانین لە کارە مێژووییە

---

(1) د . م ، ل ١٩ .

(2) أصل الأخلاق وفصلها ، فردريك نيتشة، ت : حسن قبيسي ، المؤسسة الجامعية للدراسات والنشر والتوزيع ، بيروت - لبنان ، ط ٢ ، س ١٩٨٣، ص ٩٥.

لە رادەبەدەرەکەی (زاهید) تێبگەین . غەریزەی ئەو بۆ ئەوە ئامادەی کردووە کە دەسەڵات بەسەر چەوساوەکان (المتألمین)دا پەیدا بکات . بۆ بینینی ئەم ڕۆڵەش هونەری تایبەتی خۆی هەیە ... دەبێت زاهید پەیوەندییەکی گەرم و گوڕی بە کەسە بێبەش (محروم)و نەخۆشەکانەوە هەبێت ، بۆئەوەی بتوانێت گوێبیستیان بێت و لێیان تێبگات . هەروەها دەبێت زۆر بەهێز بێت و زیاتر لەو دەسەڵاتەی بەسەر ئەوانی تردا هەیەتی دەسەڵاتی بەسەر خۆیدا هەبێت . ئیرادەیەکی پتەو و پۆڵایینی هەبێت ، بۆئەوەی بتوانێت متمانەی نەخۆشەکان بەدەست بێنێت و ببێتە مایەی ترسیان ، هەروەها ببێتە یارمەتیدەرو پاڵپشت و مامۆستاو دەسەڵاتدارو خوایان ...»[1] . واتە نیچە پێی وایە کەسێك کە دەبێتە زاهید لەبەرئەوەیە ئەو کەسە هیچ دەسەڵات و توانایەکی بەسەر دنیاو شتە دنیاییەکان و خەڵکدا نییە . ئەم بێ دەسەڵاتی و بێ توانایییە وای لێ دەکەن رووبکاتە گۆشەگیری و واز لە دنیاو سەروەت و سامان و خۆشی و رابواردن بهێنێت ، بەڵام لە ناوەوەو لە ناخیدا حەزی لەو شتانەیە . واتە واز هێنانی زاهید لە دنیاو شتی دنیایی ، لەوەوە نییە کە لە ناوەوەیدا قەناعەتی بەو شتانە نییەو بە شتانێکی راگوزەرو کاتییان دەزانێت ، بەڵکو لەوەوەیە نەیتوانیوە لە واقیعدا ئەو شتانە بەدەست بهێنێت . بەڵام بەڕواڵەت وا خۆی پیشان دەدات کە ئەو شتانە بەلایەوە گرنگ نین و جێی بایەخ نین بۆیە وازی لێ هێناون . زاهیدەکان بۆیەش لە خەڵك دادەبڕێن و گۆشەگیری هەڵدەبژێرن و واز لە سەروەت و سامان و خۆشی و رابواردن دێنن ، تا لەم ڕێیەوە دەسەڵاتێکی مەعنەوی لای خەڵك بۆخۆیان پەیدا بکەن و وا دەربکەون کە ویست و ئیرادەیەکی بەهێزو گەورەیان هەیەو بەمە لای خەڵك بەرزو گەورە دەربکەون ، چونکە خەڵك ناتوانن وەك ئەمان دەست لە دنیاو پارەو سەروەت و سامان و هەموو شتێك هەڵبگرن . بۆیە خەڵك وا خۆیان دەبینن و وا هەست دەکەن کە لەچاو ئەو زاهیدانەدا زۆر بێ ئیرادەو لاوازن و خۆیان بەکەم دەزانن و زاهیدەکان بەگەورە دەزانن و هەستدەکەن ئەوان ویست و هێزو توانایەکی لەڕادەبەدەریان هەیە ، بۆیە توانیویانە واز لە دنیاو سەروەت و سامان و خۆشی و رابواردن بهێنن . زاهیدو سۆفییەکانیش بۆ دروستکردنی ئەم وێنەیە لە زەینی خەڵکدا دەبنە زاهیدو سۆفی و دەیانەوێت لە ڕێگەی ئەو وێنەیەی خۆیانەوە لای خەڵك ، دەسەڵات بەسەر خەڵکدا پەیدا بکەن و تەنانەت لەچاو خەڵکدا خۆیان لێ دەبێت بە

(1) هـ . س ، ل ١٢٣ .

خوا . هەرئەمە وای لە مەنصوور کردبوو کە بەناو خەڵکدا بڕوات و بەدەنگی بەرز بڵێت (أنا الحق) . هەر لەم روانگەوەیە ، مەحوی پێی وایە ئەوەی دەبێت مرۆڤ عاشقی ببێت ، لە دەرەوەی خۆیدا نییە ، بەڵکو لەناو خۆیدایەو بوونی رەسەنی خۆیەتی و پێویستە مرۆڤ عاشقی ئەو بوونەی خۆی ببێت و لەبەر گەیشتن بەم بوونەو بەدیهێنانی ، واز لە دنیاو سەروەت و سامان و خۆشی و رابواردن بهێنێت ، نەك لەبەر شتێکی تری جگە لەم بوونەو تەنانەت نەك لەبەر خواش ، چونکە کە مرۆڤ عاشقی خوا دەبێت و دوایی هەستدەکات بەو مەعشووقەی (کە خوایە) گەیشتووە ، خۆی لێ دەبێت بە خوا ، لە راستیشدا وەك پێشتر وتمان ئەمە لە وەهمێك بەولاوە هیچی تر نییە . جگە لەمە ، خوا پێویستی بەم عاشقبوونەی مرۆڤ نییە ، چونکە مرۆڤ عاشقی خوا ببێت یان عاشقی نەبێت ، هیچ لە مەسەلەی خوایەتی خوا ناگۆرێت . واتە نەبەو عاشقبوونەی مرۆڤ بۆی ، خوایەو ، نەبە عاشق نەبوونی مرۆڤ بۆی ، لە خوایەتی دەکەوێت . بەڵام بوونی مرۆڤ پێویستی بەم عاشقبوونەیە ، چونکە کە مرۆڤ عاشقی بوونی رەسەنی خۆی دەبێت ، ئەوا واز لە هەموو شتێك دەهێنێت و بەرەو ئەو بوونەی خۆی دەچێت و بەدیی دەهێنێت . بەڵام ئەگەر عاشقی ئەو بوونەی خۆی نەبێت و عاشقی شتێکی تر بێت و بەو شتەی ترەوە خەریکبێت ، ئەوا ئەو بوونەی خۆی لەبیر دەکات و وازی لێ دێنێت . بەمەش ئەو بوونەی دەکشێتەوەو بزر دەبێت و بەدی نایەت .

بەشی سێیەم

عەدەم و رەنگدانەوەی عەدەم لە شیعری مەحویدا

عــــەدەم چییە ؟

دارشتنی پرسیارێك سەبارەت بە (عەدەم) ، دەمانخاتە حاڵەتێکەوە کە تیایدا دەرك بەوە بکەین ، لەوانەیە وەڵامدانەوەی لە تواناادا بێت ، یان بە پێچەوانەوە ، وەڵامدانەوەی ئەستەم بێت، چونکە (عەدەم) شتێك یان بابەتێکی دیارو ئاشکرا نییەو مرۆڤ ناتوانێت لەوە دڵنیا بێت ، ئایا دەتوانرێت ئەوە دیاری بکرێت کە (عەدەم) چییە . بەڵام ، لەگەڵ ئەمەشدا با بپرسین (عەدەم) چییە[1]؟ لەم پرسیارەدا شتێکی نائاسایی دەردەکەوێت ، چونکە (عەدەم) وەکو شتێك تەرح دەکرێت کە بەم جۆر یان بەو جۆرەیەو مەوجودێکە ، لە کاتێکدا (عەدەم) لە ریشەوە لەگەڵ ئەمەدا یەك ناگرێتەوەو جیاوازە لێی ، چونکە ((پرسیار کردن لەوەی (عەدەم) چییەو چۆنە ، پرسیار لە بارە کراوەکە (کە عەدەمە) دەکات بە دژەکەی (کە مەوجودە)و خودی پرسیارەکە ، لە بابەتە تایبەتیەکەی دادەڕنێت . بەم پێیە ، لە بناغەدا وەڵامدانەوەی ئەم جۆرە پرسیارە ئەستەمە ، چونکە وەڵامەکە بەم شێوەیە دەبێت : (عەدەم) بریتییە لەوەو لەوە))[2]. واتە وەکو شتێکی دیارو بەرجەستە مامەڵە لەگەڵ (عەدەم)دا دەکرێت . لەم حاڵەتەدا ، ئەو پرسیارو وەڵامەی کە لەبارەی (عەدەم)ەوەن دژیەکییان تێدا دەبێت و لەگەڵ یەك ناگونجێن و ئەستەمە پێکەوە بێن ، هەر بۆیە لۆجیك رێگەی پرسیاری لەم جۆرە نادات ، چونکە ((بیرکردنەوە ، کە لە بناغەدا هەمیشە بیرکردنەوەیە لە شتێکی دیاریکراو ، بیرکردنەوە دەبێت لە (عەدەم)و بە پێچەوانەی ماهییەتی تایبەتی خۆیەوە کار دەکات . بەپێی لۆجیك ، مادەم ناتوانین (عەدەم) بکەینە بابەتێك ، کەواتە نابێ ئەم پرسیارەش بکەین))[3]. بە دەربڕینێکی تر : ماهییەتی بیرکردنەوە ، کە بریتییە لەوەی پێویستە شتێکی دیاریکراو یاخود بابەتێك هەبێت ، کە ببێتە مایەی تێڕامان و وامان لێبکات بە مەبەستی دەرککردنی بیری لێ بکەینەوە ، لێرەدا رووبەڕووی (عەدەم) دەبێتەوە کە بابەتێکی دیاریکراو نییە، تا بتوانین دەرکی بکەین و بیری لێ بکەینەوە ، ((بۆیە پێویستە وەك هۆکارێك پەنا بەرینە بەر تێگەیشتن و پرۆسەی بیرکردنەوەش بکەینە رێگایەك بۆ دەرککردن و ئاشکراکردنی (عەدەم) . بە هۆی تێگەیشتنەوە دەتوانین بگەینە دیاریکردنێکی گشتی

---

(1) بروانە : کتابات اساسیة ـ الجزء الثانی ـ (ما المیتافیزیکا) ، مارتن هیدجر ، ت : اسماعیل المصدق ، المجلس الأعلی للثقافة ـ القاهرة ، ط ١ ، س ٢٠٠٣ ، ص ٢٠ .

(2) م . س ، هـ . ل .

(3) هـ . س ، هـ . ل .

(عەدەم)و وەك كێشەیەك بیخەینە روو))[1]. واتە ئێمە ناتوانین وەك مەوجودێك بیر لە (عەدەم) بکەینەوەو لێی تێ بگەین و بزانین چییە ، بۆیە دەبێت لە رێی مەوجودەوە بەرەو (عەدەم) بچین و هەوڵی دەرككردنی بدەین . جا ((لەبەرئەوەی (عەدەم) رەتکردنەوە ، یاخود نەفیکردنی هەمەکییەتی مەوجودە ، بریتییە لە نا مەوجودێکی پەتی))[2]. لێرەدا (عەدەم) وا دەردەکەوێت کە پێچەوانەی مەوجودەو بە هیچ جۆرێك لەگەڵیدا یەك ناگرێتەوەو کە (عەدەم) هەبوو ، مەوجود نامێنێت . لەم بارەدا ((عەدەم) ملکەچی دیاریکردنێکی ورد دەکەین ، کە هەڵگری (نا)یەو وەك دەردەکەوێت ئەم (نا)یە بۆ نەفیکردنەو بە پێی رێنمایی لۆجیك ، ئەم نەفیکردنە پرۆسەیەکە تێگەیشتن ئەنجامی دەدات))[3]. واتە ئەم (نا)یە ، کە بەهۆیەوە مەوجود نەفیدەکرێت ، بۆ ئەوەی پەی بە (عەدەم) ببرێت ، تێگەیشتن ئەنجامی دەدات و بەرهەمی تێگەیشتنە . ئەمەش کاتێك دەبێت ، کە تێگەیشتن لە لایەن خودەوە ئەنجام دەدرێت . خودیش بۆ ئەنجامدانی تێگەیشتن پێویستی بە بابەتێکە ببێتە مایەی سەرنج و تێرامانی ، واتە بوونی بابەتێك لە دەرەوەی خودداو هەوڵدان بۆ دەرككردنی، وا دەکات کردەی تێگەیشتن لەو بابەتە لە لایەن خودەوە ئەنجام بدرێت . لێرەدا ئەوەی لە بەرامبەر خوددایەو هەوڵی تێگەیشتنی دەدات (عەدەم)ە ، کە بە هۆی نەفیکردنەوە دیاریکراوە . ((بەڵام ئایا نەفیکردن ئەو دیاریکردنە باڵایە کە (عەدەم) وەك جۆرێکی تایبەتی نەفیکراو بگرێتەوە؟ ئایا (عەدەم) لەسەر نەفیکردن ، واتە لەسەر (نا) وەستاوە ؟ یان بەپێچەوانەوە نەفیکردن و (نا) لەسەر (عەدەم) وەستاون؟))[4]. واتە ئایا نەفیکردن و (عەدەم) کامیان پێش ئەوی تریانەو دەبێتە هۆی پەیدابوون و هاتنە ئارای ئەوی دیکەیان؟ بەلای هایدگەرەوە ((عەدەم) زۆر لە (نا)و لە نەفیکردن رەسەنترە. بەم جۆرە توانای نەفیکردن بەو پێیەی بەرهەمی تێگەیشتنەو ، خودی توانای تێگەیشتن ، بە جۆرێك لە جۆرەکان لەسەر (عەدەم) رادەوەستن))[5]. واتە هەریەك لە توانای تێگەیشتن و نەفیکردن (کە بەرهەمی تێگەیشتنە) پەیوەستن بە (عەدەم)ەوەو نەفیکردن لە (عەدەم)ەوە سەرچاوە دەگرێت ، نەك بە پێچەوانەوە .

(1) هـ . س ، هـ . ل .
(2) هـ . س ، ل ٢١.
(3) هـ . س ، هـ . ل .
(4) هـ . س ، هـ . ل .
(5) هـ . س ، هـ . ل .

واتە (عەدەم) وا دەکات نەفیکردن و (نا) هەبن ، چونکە ئەگەر پێشتر بیرۆکەی (عەدەم) لای مرۆڤ نەبێت ، ناتوانێت بە هۆی (نا)وە مەوجودێك نەفی بکاتەوەو بیخاتە حاڵەتی نەبوونەوە . بەم پێیە (عەدەم) لە ئەنجامی نەفیکردنەوە پەیدا نابێ و پێش نەفیکردنە.

(عەدەم) ناوەڕۆکی پرسیارەکەمانە ، بۆیە پێویستە پێشتر پێدراوێك بێت و بتوانین پێی بگەین و چاومان پێی بکەوێت ، بەلاّم لێرەدا کۆمەڵێك پرسیار سەر هەڵدەدەن ، کە بریتین لەوەی «لە کوێ بۆ (عەدەم) بگەڕێین ؟ چۆن دەیدۆزینەوە ؟ ئایا بۆ ئەوەی شتێك بدۆزینەوە ، پێویست نییە پێشتر ئەوە بزانین کە ئەو شتە هەیە ؟ ئایا لێرەدا بەبێ پێشبینی و وێناکردنێکی پێشوەختی (عەدەم) ، دەتوانین گەڕان ئەنجام بدەین و ئەوە بدۆزینەوە کە بە دوایدا دەگەڕێین؟ لە راستیدا ئەگەر مرۆڤ پێشتر چۆنیەتیی ئەو شتە نەزانێت کە بە دوایدا دەگەڕێت ، ناتوانێت بە دوایدا بگەڕێت و بیدۆزێتەوە»[1] . لێرەدا ئێمە بەدوای (عەدەم) دا دەگەڕێین ، دەمانەوێت بیدۆزینەوەو دەرکی پێ بکەین ، گەڕان و دۆزینەوەش لە حاڵەتێکدا ئەنجام دەدرێت ، ئەوەی بە دوایدا دەگەڕێین شتێکی دیاریکراو و بەرجەستە بێت و بتوانرێ ببینرێت . کەچی (عەدەم) ، نە شتێکی دیاریکراوە و نە دەبینرێت . لەگەڵ ئەمەشدا «هەرچۆنێك بێت ، دەزانین (عەدەم) چییەو ، وەکو هەموو ئەو شتانە وایە کە لێرەو لەوێدان و لە قسەکردنی ئاسایی رۆژانەماندا وەك شتێکی بەدیهی لێیان دەدوێین ، بێ ئەوەی بە قوڵی سەرنجمان راکێشن»[2] . ئەمە بۆچوونێکی گشتیی باوە لە بارەی (عەدەم)ەوە . ئەگەر لە هەرکەسێك بپرسیت (عەدەم) چییە ؟ وەك هەموو شتێکی ئاسایی ژیانی خۆی رایەکی دیاریکراوی لە بارەیەوە هەیە . بەلاّم ئەم رایەی لە بارەی (عەدەم)ەوە لە ئەنجامی ئەوەوە لای دروست نەبووە ، کە (عەدەم) سەرنجی راکێشاوەو بووەتە مایەی تێڕامانی و لەمەوە ئەو بۆچوونەی لەبارەی (عەدەم)ەوە بۆ دروستبووە . بەڵکو وەك هەر بۆچوونێکی ئاسایی کە لە بارەی بابەتێکەوە هەیەتی ، بۆچوونێکیشی لە بارەی (عەدەم)ەوە هەیەو دەری دەبڕێت . لەم روانگەیەوە دەتوانرێت بەمجۆرە شێوە پێناسەیەکی (عەدەم) بکرێت : «(عەدەم) بریتییە لە نەفیکردنێکی تەواوی هەمەکیەتی مەوجود ... لێرەدا دەبێت لەپێشدا

---

(1) هـ . س ، ل ٢١ — ٢٢ .

(2) هـ . س ، ل ٢٢ .

هەمەکیەتی مەوجود پێدراوێك بێت ، تا بتوانرێت رووبەڕووی نەفیکردن بکرێتەوە ، بۆ ئەوەی لەم نەفیکردنەدا خودی خۆی دەربخات»[1] . واتە بە پێی ئەم پێناسە گشتییەی (عەدەم) ، مرۆڤ هەموو شتەکانی دەرەوەی خۆی بە مرۆڤەکانی ترو گیاندارو دارو بەردو زەوی و ئاسمان و تەنانەت هەموو گەردوونیش ، نەفی دەکات و بەمە دەگاتە (عەدەم) . بێگومان ئەستەمە بتوانرێت ئەم نەفیکردنەی هەمەکییەتی مەوجود ئەنجام بدرێت ، چونکە «ئێمەی مرۆڤ بەو پێیەی کائینێکی کۆتادارین ، چۆن دەتوانین بە هەمەکییەتی مەوجود بگەین و پاشان نەفیی بکەین؟ ... گومان لەوەدا نییە کە ئێمە هەرگیز ناتوانین بە شێوەیەکی رەها دەرك بە هەمەکییەتی مەوجود بکەین لە خۆیدا ، هەروەها لەوەش دڵنیاین بە جۆرێك لە جۆرەکان لە ناو جەرگەی (هەمەکییەتی مەوجود)داین . لێرەدا جیاوازییەکی ریشەیی هەیە لە نێوان ئەوەی دەرك بە (هەمەکییەتی مەوجود) بکەین لە خۆیدا ، لەگەڵ ئەوەی دەرك بە خۆمان بکەین لە ناو (هەمەکییەتی مەوجود)دا . حاڵەتی یەکەم بە شێوەیەکی سەرەتایی ئەستەمە ، بەڵام حاڵەتی دووەم رووداوێکی بەردەوامی رۆژانەی (دازاین)مانە»[2] . واتە ئێمەی مرۆڤ لەچاو زەمین و ئاسمان و گەردووندا پنتێکی زۆر بچوك و سنووردارین ، بۆیە بەم بچوکی و سنووردارییەی خۆمانەوە کە لە بەشێکی ئەم گەردوونەداین و بەو بەشەوە خەریکبووین و تیایدا رۆچووین ، هەرگیز ناتوانین پەی بە هەمەکییەتی مەوجود ، واتە پەی بە دنیاو گەردوون ببەین ، چ جای ئەوەی بێین نەفیی بکەین ، بۆ ئەوەی بە (عەدەم) بگەین . واتە لە واقیعداو لە رووی پراکتیکییەوە نەفیکردنی (هەمەکییەتی مەوجود) کارێکی ئەستەمەو مرۆڤ ناتوانێت ئەنجامی بدات . بۆیە «لە باشترین باردا ، بۆ دەرککردن بە (عەدەم) ، دەتوانین وەك بیرۆکە (فکرە)یەك وێنای (هەمەکییەتی مەوجود) بکەین ، پاشان هەر لە بیرکردنەوەماندا ، ئەوەی وێنامان کردووە ، نەفیی بکەین و دایبنێین بە نەفیکراوێك»[3] . واتە نەفیکردنەکە لە رێگای پرۆسەیەکی زەینییەوە ئەنجام دەدەین و ئەوەی لەم گەردوونەدا هەیە بەزەوی و ئاسمان و مرۆڤ و گیاندارو شتەکانی ترەوە ، لە هۆش و مێشکی خۆماندا هەموویان وەك بیرۆکەیەك ، یاخود وەك شتێك وێنا دەکەین . پاشان هەر لە هۆش و مێشکی خۆماندا ، ئەو بیرۆکەیە یاخود ئەو شتە وێناکراوە نەفی دەکەین و وای دادەنێین کە نەما «بەم جۆرە

(1) هـ . س ، هـ . ل .
(2) هـ . س ، ل ٢٢- ٢٣ .
(3) هـ . س ، هـ . ل .

دەگەینە چەمکێکی شکڵیی (عەدەم)ە وێناکراوەکە ، نەك خودی (عەدەم) ، چونکە هەرگیز ناگەینە خودی (عەدەم)))[1] . ئێمە لە دەرەوەی خۆماندا بۆ (عەدەم) دەگەڕێین و دەمانەوێت لە دەرەوە دەرکی پێ بکەین و بزانین چییە . بەلاّم ئەوەی لێرەدا پێی دەگەین (عەدەم)ێکە لەناو خۆماندایە ، یاخود لە هۆش و مێشکی خۆماندا پێی دەگەین و دەرکی پێ دەکەین ، نەك لە دەرەوەی خۆماندا . بەلاّم چ لە ناوەوەی خۆماندا بێت یان لە دەرەوەماندا ((عەدەم) هەر (عەدەم)ەو ئەگەر ئەوە راست بێت کە (عەدەم) نەبوونی جیاوازییە ، ئەوا ناتوانرێت جیاوازی لە نێوان (عەدەم)ی وێنا کراو و خودی (عەدەم)دا بکرێت و هەردووکیان یەکن))[2] . واتە چ ئەو (عەدەم)ەی لە دەرەوەماندایەو چ ئەو (عەدەم)ەی لە هۆشی خۆماندا پێی دەگەین ، هەر یەکن و جیاوازییان نییە ، چونکە (عەدەم) لە خودی خۆیدا بریتییە لە نەبوونی هیچ سیفەت و جیاوازییەك .

وەك پێشتر وترا ، ئێمە کائینێکی کۆتادارین و ((لە ژیانی رۆژانەماندا هەموو جارێك هۆگری ئەم مەوجود یان ئەو مەوجود دەبین و ، خۆمان تەرخان دەکەین بۆ لایەنێك لە لایەنەکانی مەوجود . ژیانی رۆژانە لەم بارەدا ، رواڵەتێکی پەرتبوو وەردەگرێت))[3] . واتە لەو حاڵەتەدا کە مرۆڤ بە شتێکی دیاریکراوەوە خەریك دەبێت و تیایدا رۆدەچێت ، بۆ نمونە بە پارەو سامانەوە یان بە دەسەلاّتەوە خەریك دەبێت ، ژیانی رۆژانەی وا دەردەکەوێت کە پەرتبووەو لەم بارەدا مرۆڤ هەست بە (هەمەکییەتی مەوجود) ناکات و وەك ئەوە وایە (هەمەکییەتی مەوجود) تەنها بریتی بێت لەو لایەنەی یان لەو بەشەی کە ئەو مرۆڤە پێوەی خەریکە . بەلاّم ((ئەگەر بە شێوەیەکی نادیاریش بێت ، یەکبوونی (هەمەکییەتی مەوجود) پارێزراوە))[4] . کە دەوترێت (بە شێوەیەکی نادیاریش بێت) مەبەست ئەوەیە ، مرۆڤ کاتێك بە بەشێك یان لایەنێك لە هەمەکییەتی مەوجودەوە خەریك دەبێت ، دەرك بە هەمەکییەتی مەوجود ناکات و بە نسبەت ئەمەوە هەمەکییەتی مەوجود وەك نەبێت وایە . بەلاّم هەمەکییەتی مەوجود لە خودی خۆیدا هەر ماوەو ((لەو کاتەشدا کە ئێمە خۆمان نە بە شتەکان و نە بە خودی خۆمانەوە خەریك ناکەین ، ئەم هەمەکییەتەمان بۆ دێت و بەسەرماندا دەدات ، بۆ

---

(1) هـ . س ، هـ . ل .

(2) هـ . س ، هـ . ل .

(3) هـ . س ، ل ٢٣ .

(4) هـ . س ، هـ . ل .

نمونە لە بێزارییەکی راستەقینەدا بۆمان دێت . ئەم بێزارییە جیاوازە لەو بێزارییەی خوێندنەوەی کتێبێك ، یان نمایشێك ، یان کارێك ، تیاماندا دروستی دەکات»[1] . ئەم بێزارییە کاتێك روو دەدات کە هیچ شتێك لەلامان گرنگی و بایەخی نامێنێت . دازاینمان لە بەرامبەر (هەمەکییەتی مەوجود)دا کاتێك خۆی لە بێزارییەکی قووڵدا دەبینێتەوە ، کە شتەکانی دەوروبەرمان هیچ توانایەکی کردارمان پێ نابەخشن ، واتە وامان لێ ناکەن شتێك بکەین یان واز لە شتێك بهێنین . واتە بێزاری راستەقینە کاتێك روو دەدات ، کە مرۆڤ لە بەرامبەر ئەو شتە دیاریکراوەدا کە هەیەتی و تیایدا رۆچووە ، چ پارەو سامان بێت ، چ دەسەڵات ، چ...هتد لەناوەوەی خۆیدا وازیان لێ دەهێنێت و هیچ پەیوەندییەکی ناوەکی و قووڵی لەگەڵیاندا نامێنێت . ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی هیچ کاریگەرییەکیان لەسەری نەمێنێت و وەکو نەبین وایە ، چونکە نابنە هۆی جوڵاندنی ئەم و بە هۆیانەوە هیچ کارێك یان رەفتارێکی دیاریکراو ئەنجام نادات . لە کاتێکدا با ئەم لە ناوەوەی خۆیدا پەیوەندیشی پێوەیان نەمابێت ، بەڵام لە دەرەوە و لە واقیعدا هەر هیی ئەمن و ئەم خاوەنیانە ، ئەگەرچی نە ئەم کاریگەریی لەسەر ئەوان ماوەو نە ئەوانیش کاریگەرییان لەسەر ئەم ماوە . ئەم حاڵەتەش بە هۆی بێزاری راستەقینەو قووڵەوە روو دەدات و «ئەم بێزارییە قووڵە ، وەك تەمێکی وەستاوە لە قووڵایی (دازاین)داو هەموو شتەکان و خەڵك و خودی کەسەکە لە بێبایەخیی (لامبالات)ێکی سەیردا کۆدەکاتەوە»[2] . واتە ئەو مرۆڤەی کە پێشتر بە لایەنێك لە مەوجودەوە خەریکبووە ، بۆ نمونە بە دەسەڵات و سامانەوە خەریکبووەو لەمەوە خۆی پێکهێناوەو دەسەڵاتی بەسەر شتەکان و خەڵکدا هەبووە ، لەم حاڵەتی بێزارییەدا ئەو پێکهاتە دەرەکییەی خۆی و ئەو کەسێتییەی لە رێگەی سامان و دەسەڵاتەوە تیایدا دروستبووە ، لە لای بێبایەخ دەبن و هیچ پەیوەندییەکی قووڵی پێوەیان نامێنێت . نەك هەر ئەمە ، بەڵکو خەڵکانی ترو ئەو شتانەش کە ئەم بەهۆی ئەم دەسەڵات و سامانەوە پەیوەندی پێوەیان هەبووەو کاریگەریی لەسەریان هەبووەو بوونەتە جێی بایەخی ، لە ناوەوەیدا ئەوانیش بێبایەخ دەبن . بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا «ئەم بێزارییە کرانەوە تیایدا روو دەدات و (هەمەکییەتی مەوجود) ئاشکرا دەکات ... ئەم بارگە هەستییە کە مۆرکی مرۆڤەو تیایدا بەم جۆر یان بەو جۆر دەبین ، وامان

(1) هـ . س ، هـ . ل .

(2) هـ . س ، هـ . ل .

لێدەکات خۆمان لە ناو (هەمەکییەتی مەوجود) دا ببینینەوە . ئەو حاڵەتە هەستیەی ئەم بارگەیە تیاماندا دەی وروژێنێت ، ئەوە نییە کە تەنها مەوجودمان لە هەمەکیەتیدا بۆ ئاشکرا دەکات ، واتە ئەم ئاشکراکردنە تەنها ڕووداوێکی سادە نییە ، بەڵکو لە هەمان کاتدا کردەی ئەساسیی (دازاین)مانە))[1] . یاخوود دەتوانین بڵێین ئەو ساتە مێژووییە بنچینەییەیە ، کە دازاینمان تیایدا بەدی دێت . واتە لەم حاڵەتی بێزارییەدا کە هیچ شتێکی دەرەوە (چ سامان و دەسەڵات بێت ، چ خەڵك و شتەکانی تر) لای کەسەکە بایەخیان نامێنێت و ئەوەی دەمێنێتەوەو ئەو کەسە هەستی پێ دەکات بوونی خۆیەتی . لەم حاڵەتی بێزارییەدا بە نسبەت کەسەکەوە دوو شت ڕوون دەبنەوەو دەرکیان پێ دەکات ، یەکەمیان : ئەوەیە ئەو بەش و لایەنە دیاریکراوانەی مەوجود کە پێشتر پێوەیان خەریکبووە ، لای نامێنن و (هەمەکییەتی مەوجود) ئاشکرا دەبێت و کەسەکە هەستی پێ دەکات . دووەمیشیان: ئەوەیە بە نەمانی پەیوەندی و دابڕانی لەو بەش و لایەنانەی مەوجود (پارە ، یان سامان ، یان دەسەڵات ، یان ... هتد) کە پێشتر پێوەیان خەریکبووەو بێبایەخ بوونیان لای ، ئەوەی دەمێنێتەوەو هەستی پێ دەکات بوونی خۆیەتی . کەواتە ئەم بارگە هەستییە ((دیاردەیەکی لابەلاو تێپەڕی کردەی بیرکردنەوەو ئیرادەمان نییە ، هەروەها تەنیا پاڵنەرێك نییە ، کە بیرکردنەوەو ئیرادەمان بوروژێنێت ، یان حاڵەتێك نییە کە دەبێت بە جۆرێك لە جۆرەکان لەگەڵی بگونجێین))[2] ، چونکە ئەم بارگە هەستییە کە بێزارییەکی ڕاستەقینەیەو لە کەسەکەدا ڕووی داوە ، ئەو دوو دەرئەنجامە گەورەو گرنگەی لێ کەوتووەتەوە کە لە سەرەوە دیاریمان کردن و بە نسبەت کەسەکەوە بریتی بوون لە : هەستکردن بە بوونی خۆی و دەرککردن بە هەمەکییەتی مەوجود ((بەڵام کاتێك ئەم بارگە هەستیانە بەم جۆرە دەمانخەنە بەرامبەر مەوجود لە هەمەکیەتیدا ، ئەوا لە هەمانکاتدا ئەو (عەدەم)ەمان لێ دەشارنەوە کە بەدوایدا دەگەڕێین))[3] . واتە کە لە حاڵەتێکی وەك بێزاریدا واز لە شتێکی دیاریکراو دێنین کە پێشتر پێوەی خەریکبووین و هەست بە (هەمەکییەتی مەوجود) دەکەین ، لەم بارەدا هەست بە (عەدەم) ناکەین . ((لێرەدا (وا دیارە) لەو باوەڕە دوور دەکەوینەوە کە لە بارگەیەکی هەستیدا نەفیکردنی (هەمەکییەتی مەوجود) (عەدەم)مان بۆ ئاشکرا دەکات . لەهەمان

---

(1) هـ . س ، هـ . ل .

(2) هـ . س ، هـ . ل .

(3) هـ . س ، هـ . ل .

کاتدا لەو رایەش پاشگەز نابینەوە کە لە بارگەیەکی هەستیدا نەفیکردنی (هەمەکییەتی مەوجود) (عەدەم)مان بۆ ئاشکرا دەکات . بەلآم ئایا لە (دازاین)دا بارگەیەکی هەستیی وا روو دەدات کە تێیدا لە بەرامبەر ((عەدەم)دا خۆی ببینێتەوە؟))[1] . بە دەربڕینێکی تر ، ئایا مرۆڤ تووشی بارگەیەکی هەستی ، یان تووشی حاڵەتێکی وا دەبێت کە تیایدا هەست بە (عەدەم) بکات و خۆی لە بەرامبەر (عەدەم)دا ببینێتەوە؟ سەرەڕای دەگمەنی و کەمیی ئەم بارە ، ((بەلآم واقیعییەو ، دەکرێ لەو بارگە هەستییە ئەساسییەدا کە پێی دەوترێت (قەلەق) ، بۆ چەند ساتێك ئەمە روو بدات . (قەلەق) ئەو شڵەژانە ئاسابیە نییە کە باڵدەکێشێت بەسەرمانداو هۆکارەکەی بۆ ترس دەگەڕێتەوە . (قەلەق) زۆر بە قووڵی لە ترس جیاوازە ، چونکە ترس ، هەمیشە هەستکردنە بە ترس لە(بەرامبەر) شتێکی دیاریکراودا ، کە لە روانگەیەکی دیاریکراوەوە هەڕەشەمان لێدەکات . خاڵی جیاکەرەوەی ترس لەوەدایە ، ئەوەی لێی دەترسین شتێکی دیاریکراوەو دەزانین چییە . ئەو مرۆڤەی دەترسێت ، خۆی لەو بارەدا دەبینێتەوە کە بەستراوە بەوەوەی لە خۆیدا هەستی پێ دەکات))[2] . واتەسەرچاوەی ترس شتێکی ئاشکراو بەرجەستەیەو دیارە چییە ، بۆ نموونە : مرۆڤ لە نەخۆشییەکی کوشندە ، یان لە جەنگ ، یان لە ئاگرو لافاو دەترسێت . ئەم ترسەش لەو شتە دیاریکراوە ، وا لە کەسەکە دەکات ببەسترێتەوە بەو حاڵەتی ترسەوەی کە بە هۆی سەرچاوەی مەترسییەکەوە لە خۆیدا هەستی پێ دەکات و هەوڵدەدات خۆی لەو شتە بپارێزێت کە مەترسیی هەیە بۆی و ((هەوڵی رزگاربوونیشی لەو شتە دیاریکراوەی لێی دەترسێت لەوەوەیە ، لە بەرامبەر ئەوی تردا هەست بە نائارامی دەکات ، واتە بە گشتی هۆشی لە دەست دەدات))[3] و لە حاڵەتی شڵەژان و پەشۆکاندا دەبێت و دەیەوێت لەو بارە دەرباز بێت . بەلآم (قەلەق) لەمە جیاوازەو ((ڕێگە بەم جۆرە نائارامییە نادات و، تیایدا هەست بە جۆرە ئارامییەکی تایبەت دەکرێت))[4] و تووشی شڵەژان و پەشۆکانمان ناکات . ((قەلەق بەردەوام (قەلەقییە لە.....) ، بەلآم لەم شت یان لەو شت نا))[5] و نازانین ئەو شتە چییە کە قەلەقمان

---

(1) هـ . س ، هـ . ل .

(2) هـ . س ، ل ٢٤ .

(3) هـ . س ، هـ . ل .

(4) هـ . س ، هـ . ل .

(5) هـ . س ، هـ . ل .

دەکات . ((ناڕوونی ئەوەی قەلەقمان دەکات لەوەدا نییە سەرچاوەی قەلەقەکەمان دیاری نەکردووە ، بەڵکو لەوەدایە ئەستەمە بتوانین ئەوە دیاری بکەین کە قەلەقمان دەکات . واتە ئێمە لە بەرامبەر شتێکی دیاریکراودا هەست بە (قەلەق) ناکەین))[1] ، هەر ئەوەندەیە دەکەوینە ئەم حاڵەتەوەو هۆکاری کەوتنە ئەم حاڵەتەو سەرچاوەکەی نازانین . ئەمەش لەم لێکدانەوە باوەی (قەلەق)دا دەردەکەوێت کە دەڵێت : ((لە قەلەقدا مرۆڤ لە بارێکدایە ، هەست بە تەنگ پێ هەڵچنین دەکات ... بەلاَم نازانرێت بەرامبەر بە چ شتێك هەست بە تەنگ پێ هەڵچنین دەکات ... لەم بارەدا هەموو شتەکان و خۆیشی بێ بایەخ دەبن))[2] . واتە هیچ شتێك یاخود هیچ مەوجودێك کاریگەری لەسەر ئەم نامێنێت و پەیوەندیی لەگەڵ هەموو مەوجودێکدا دەپچڕێت و گرنگی بە هیچ شتێك نادات و وەك ئەوە وایە لە دەرەوەی خۆی هیچ شتێك نەبێت . ((ئەمەش مانای لەناوچون (زوال)ێکی تەواوی شتەکان نییە))[3] . شتەکان هەر ماون ، بەلاَم ئێمە کە لەم حاڵەتی قەلەقیەداین هەستیان پێ ناکەین ، چونکە لێمان کشاونەتەوەو ((بەم کشانەوەیان لێمان ، لە ئێمە بزر دەبن))[4] . واتە لەم بارەدا (هەمەکییەتی مەوجود) دەکشێتەوەو لە دەستمان دەردەچێت ((ئەم دوورکەوتنەوەیەی (هەمەکییەتی مەوجود) کە لە (قەلەق)دا هەستی پێ دەکەین ، تەنگمان پێ هەڵدەچنێت و هیچ پاڵپشت(سند)ێکمان بۆ نامێنێتەوە))[5] ، چونکە هەست ناکەین هیچ شتێك هەبێت و ئەم هەستە وامان لێ دەکات خۆمان بێ پاڵپشت ببینینەوە .

(قەلەق) ، (عەدەم) ئاشکرا دەکات

هایدگەر پێی وایە کە دەکەوینە قەلەقەوە ، ئەوا ((لە قەلەقدا بە هەڵواسراوی (معلق) دەمێنینەوە))[6] . بە دەربڕینێکی روونتر : (قەلەق) وامان لێ دەکات مۆڵەق بین و هەست بکەین لە بۆشاییداین و لە هیچ لایەکمانەوە شتێك نەماوە دەستی پێوە بگرین . ((چونکە وا لە (هەمەکییەتی مەوجود) دەکات لە دەستمان دەربچێت . ئەمەش مانای ئەوەیە ئێمەی مرۆڤیش لەناو ئەم مەوجودە لەدەست دەرچووەدا ، لە دەست

---

(1) هـ . س ، هـ . ل .
(2) هـ . س ، هـ . ل .
(3) هـ . س ، هـ . ل .
(4) هـ . س ، هـ . ل .
(5) هـ . س ، هـ . ل .
(6) هـ . س ، هـ . ل .

دەردەچین و هیچ زەمینەیەکمان نابێت لەسەری رابووەستین))[1] . ئەمەش وەك شۆكێك وایەو رامان دەچڵەكێنێت و ((لەم راچەنینەدا كە (دازاین) بە هەڵواسراوی دەمێنێتەوەو هیچ پەنایەكی نامێنێت و رێگەی پێ نادرێت دەست بە هیچ شتێكەوە بگرێت ، تەنها (دازاین) دەمێنێتەوە))[2] . واتە ، (قەلەق) ، كە وا لە (هەمەكییەتی مەوجود) دەكات بكشێتەوەو لە دەستمان دەر بچێت ، دەمانخاتە بەرامبەر (دازاین)ی رەسەنی خۆمانەوەو (دازاین)مان بۆ ئاشكرا دەكات ، وەك (بوون)ێك كە هەڵدراوەتە جیهانەوە . واتە ئاراستەی بایەخ پێدانمان دەگۆڕێت ، چونكە پێش حاڵەتی قەلەقەكە ، بایەخمان بە دەرەوە دەداو بە مەوجودەوە خەریك دەبووین ، بەڵام ئێستا لەبەرئەوەی مەوجودەكان بەگشتی كشاونەتەوەو هەستیان پێ ناكەین ، بوونی خۆمان ماوەتەوەو هەستی پێ دەكەین و بایەخ بەو دەدەین . لەم حاڵەتەدا ((قەلەق زمانمان دەبەستێت و لەبەرئەوەی مەوجود لە هەمەكییەتیدا لە دەستمان دەرچووەو (عەدەم) تەنگی پێ هەڵچنیوین ، هیچ قسەیەكمان بۆ ناكرێت))[3] . ئەم بێدەنگییەش بە هۆی ئەوەوەیە (عەدەم) لە بەرامبەرماندا ئامادەیەو ناتوانین هیچ قسەیەكی لە بارەوە بكەین ، چونكە (عەدەم) شتێكی دیاریكراو ، یان بابەتێك نییە ، تا بتوانین قسەی لە بارەوە بكەین ، هەر ئەمەشە زمانمان دەبەستێت . ((ئەوەی كە (قەلەق) ، (عەدەم) ئاشكرا دەكات ، مرۆڤ كاتێك جەختی لێدەكاتەوە كە قەلەقەكە نامێنێت ، چونكە كە حاڵەتی قەلەقەكە نەما ، دەڵێین : ئەوەی قەلەقی كردبووین ، لەڕاستیدا هیچ شتێك نەبوو ، ئەوەی لەوێ هەبوو خودی (عەدەم) بوو . لەگەڵ ئەم بارگە قەلەقە ئەساسییەدا ، بەو مێژووە دەگەین كە (دازاین)ی تیا بەدی دێت و (عەدەم)ی تیا دەردەكەوێت))[4] . واتە دوای تەواوبوونی ئەو حاڵەتەی كە لە كاتی قەلەقەكە تیایدا بووین ، هەستدەكەین ئەوەی تەنگی پێ هەڵچنیبووین كشانەوەی مەوجود بوو ، كە بوویووە هۆی ئەوەی هیچ پاڵپشتێكمان نەمێنێت ، ئەم حاڵەتەش دەبێتە هۆی دەركەوتنی (عەدەم) . ئەمەش بەلای هایدگەرەوە ئەو ساتەیە كە مرۆڤ هەست بە بوونی خۆی دەكات ، چونكە لای هایدگەر مێژووی (بوون)ی هەر مرۆڤێك لەو ساتەوە

(1) هـ . س ، هـ . ل .

(2) هـ . س ، هـ . ل .

(3) هـ . س ، ل ٢٥ .

(4) هـ . س ، هـ . ل .

دەست پێدەکات کە (قەلەق) دەبێت ، چونکە لە (قەلەق)دا لە مەوجود دادەبڕێت و هەست بە بوونی خۆی دەکات .

وەلامی پرسیارەکە

بەم جۆرە وەلامی پرسیارەکەمان لە بارەی (عەدەم) ەوە دەستکەوت . ((بەلام ئەوەی لێرەدا گرنگە ، ئەو گۆڕانەیە کە لەگەڵ هەموو حاڵەتێکی (قەلەق)دا ، لە مرۆڤدا ڕوودەدات و بەرەو (دازاین) یاخود بەرەو (بوون) ی خۆی دەبیات و ، لە هەمان کاتدا (عەدەم)یشی بۆ ئاشکرا دەکات))[1] . واتە قەلەق هەر ئەوە نییە کە (عەدەم) ئاشکرا دەکات و دەبێتە هۆی کشانەوەی (هەمەکییەتی مەوجود)و ئەو بەش و لایەنانەی (هەمەکییەتی مەوجود) ، کە ئێمە بە خۆیانەوە خەریك دەکەن ، بەڵکو دەبێتە هۆی هەستکردنمان بە بوونی خۆمان و ئەو (عەدەم)ەش کە لە قەلەقدا دەردەکەوێت شتێکی بەرجەستە نییە . ((کەواتە لە (قەلەق) دا (عەدەم) ئاشکرا دەبێت ، بەلام نەك وەك مەوجودێك و ، هەروەك چۆن وەك هەر بابەتێك پێدراوێکیش نییە . (قەلەق) پرۆسەی وێناکردنی (عەدەم) نییە))[2] . واتە لە قەلەقدا (عەدەم) وەك شتێك دەرناکەوێت کە دەتوانین بیبینین ، بەڵکو بە هۆی کشانەوەی (هەمەکییەتی مەوجود)ەوە هەست بە (عەدەم) دەکەین ، ((بەلام بەو جۆرە نا کە (عەدەم) بەجیا لە تەنیشت ئەو (هەمەکییەتی مەوجود)ەوە دەردەکەوێت ، کە بە هۆی قەلەقەوە کشاوەتەوەو لە دەستمان دەرچووە . وا باشترە بڵێین : لە (قەلەق)دا ، (عەدەم) هاوکات لەگەڵ (هەمەکییەتی مەوجود)دا دەردەکەوێت ... واتە مەوجود لەلایەن قەلەقەوە لەناو نابرێت بۆ ئەوەی (عەدەم) بمێنێتەوە ...، چونکە (قەلەق) لە بەرامبەر هەمەکییەتی مەوجوددا تەواو هەست بە بێتوانایی خۆی دەکات))[3] . واتە قەلەق هەمەکییەتی مەوجود لەناو نابات بۆئەوەی لە نەمانی (هەمەکییەتی مەوجود)دا (عەدەم) دەربکەوێت ، تەنانەت ئەگەر بیشیەوێت ئەم کارە بکات ، پێی ناکرێت ، چونکە (هەمەکییەتی مەوجود) شتێك نییە بتوانرێت لە لایەن قەلەقەوە لە ناو ببرێت . نەك هەر ئەمە ، بەڵکو لە ناوچوونی (هەمەکییەتی مەوجود) بە هیچ جۆرێك و لەهیچ بارێکدا بە پراکتیکی ئەنجام نادرێت ، تەنها ئەوەندە هەیە بەنسبەت ئەو کەسەی لە

---

(1) هـ . س ، هـ . ل .

(2) هـ . س ، هـ . ل .

(3) هـ . س ، ل ٢٥-٢٦.

حاڵەتی قەلەقدایە ، (هەمەکییەتی مەوجود) دەکشێتەوەو وەك نەما بێت وایە . بۆیە ((عەدەم لەگەڵ مەوجود و لە مەوجوددا لەو کاتەدا خۆی ئاشکرا دەکات ، کە مەوجود بە گشتی دەکشێتەوەو لە دەستمان دەردەچێت))[1] . واتە دەرکەوتنی (عەدەم) و هەستکردن پێی ، هاوکاتە لەگەڵ کشانەوەی مەوجودو دەرچوونی لە دەستمان . ((لە (قەلەق)دا گەڕانەوەیەك لە (بەرامبەر ....)دا هەیە))[2] . واتە لە قەلەقدا لە شتێك دەگەڕێینەوە . بەڵام ئەو شتەی لێی دەگەڕێینەوە ، شتێکی دیاریکراو نییە ، جگە لەوەی ((ئەم گەڕانەوەیە راکردن نییە ، بەڵکو وەستاوییەکی راکێشەرە))[3] . مەبەست ئەوەیە ، ئەم گەڕانەوەیە بەرەو ئەو حاڵەتە وەستاو و ئارامەیە کە لەناو خۆماندایەو بە هۆی قەلەقەکەوە تیاماندا دروستبووە ((سەرچاوەی ئەم گەڕانەوەیە لە (بەرامبەر....)دا (عەدەم)ە . ئەم (عەدەم)ەش سەیر ناکرێت و لە بناغەدا ڕێ لەوە دەگرێت سەیر بکرێت))[4] ، چونکە شتێکی بەرجەستە یاخود بابەتێك نییە ، تا بتوانرێت سەیر بکرێت . بەڵکو ((گواستنەوەیە بۆ (هەمەکییەتی مەوجود) لە دیارنەمانیداو ، ئەم گواستنەوەیە وا دەکات لەدەست دەرچوون روو بدات))[5] . واتە (هەمەکییەتی مەوجود) دەکشێتەوەو لە دەستمان دەردەچێت ((ئەم گواستنەوەیە بۆ مەوجودی لەدەست دەرچوو لە هەمەکییەتیدا ، کە لەگەڵیدا بە هۆی (قەلەق)ەوە ، (عەدەم) گەمارۆی (دازاین) دەدات ، ماهییەتی (عەدەم)ەو بریتییە لە عەدەمان . ئەمە نەمانی مەوجود نییەو لە ئەنجامی نەفیکردنەوە پەیدا نەبووە . هەروەها ناشتوانرێت بە نەمان و نەفیکردن بپێورێت ، چونکە (عەدەم) خۆی دەعەدەمێت))[6] . لێرەدا هایدگەر لە وشەی (das Nichts) کە واتای عەدەم دەگەیەنێت ، فرمانی (nichten)ی دارشتووە کە لە زمانی ئەڵمانیدا بوونی نییە[7] . ئێمەش بە (عەدەمان) دامان رشت (کە بە مانای ئەوە دێت (عەدەم) روو دەدات و باڵادەست دەبێت و بڵاو دەبێتەوە . بەکارهێنانی ئەم دەربڕینە لەلایەن هایدگەرەوە بۆ جەختکردنە لەسەرئەوەی (عەدەم) شتێك یان حاڵەتێك نییە ، بەڵکو کردار یان رووداوێکە . ئەمەش بەو مانایەی کە لەکاتی لە

---

(1) هـ . س ، ل ٣٦ .
(2) هـ . س ، هـ . ل .
(3) هـ . س ، هـ . ل .
(4) هـ . س ، هـ . ل .
(5) هـ . س ، هـ . ل .
(6) هـ . س ، هـ . ل .
(7) بڕوانە : هـ . س ، ل ٣٦ .

دەست دەرچوونی مەوجوددا ، دەگوازرێتەوە بۆی و دەردەکەوێت و ((لە جەرگەی ئەو (عەدەم)ەدا کە پەیوەستە بە قەلەقەوە ، دەرکەوتنی رەسەنی مەوجود وەك خۆی ، دەست پێدەکات ، کە بریتییە لەوەی مەوجود هەیە نەك (عەدەم) ، یاخود (نەك نا شت) . ئەم دەستەواژەی (نەك نا شتە) کە لێرەدا زیادمان کردووە ، روونکردنەوەیەکی پاشوەخت نییە ، بەڵکو مەرجێکی پێشوەختی توانای دەرکەوتنی مەوجودە بە گشتی . لەسەر بناغەی دەرکەوتنی رەسەنی (عەدەم) ، (دازاین)ی مرۆڤ دەتوانێت بەرەو مەوجود بچێت و بایەخی پێ بدات))[1] . واتە پێش حاڵەتی قەلەق ، کە مرۆڤ بە مەوجودەوە خەریك دەبێت ، ناتوانێت وەك مەوجودێك دەرك بە مەوجود بکات ، لەم بارەدا ئەم مرۆڤە لە بەرامبەر ئەو مەوجودەدا بوونی خۆی لە دەست دەدات و تیایدا رۆدەچێت ، بەڵام لە حاڵەتی قەلەقەکەدا ، مەوجود لێی دەکشێتەوەو (عەدەم) دەردەکەوێت ، ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی ، تەنها بوونی خۆی بمێنێتەوەو هەست بەم بوونەی بکات . لێرەدا هەرچەندە بەلای هایدگەرەوە (هەمەکییەتی مەوجود) لە مرۆڤ دەکشێتەوە ، بەڵام ئێمە پێمان وایە سەرەتا مرۆڤ لە (هەمەکییەتی مەوجود) دەکشێتەوەو ئەم کشانەوەیەش وا دەکات (هەمەکییەتی مەوجود) لە دەست دەربچێت و لە مرۆڤ بکشێتەوە . واتە مرۆڤ پەیوەندی بە مەوجودو شتە مادی و مەعنەوییەکانی تری وەك (پارەو سامان و دەسەڵات و ...هتد)ەوە نامێنێت . دوای نەمانی قەلەقەکەش مرۆڤ دیسان بایەخ بە مەوجودو شتەکانی دەرەوە دەداتەوە ، بەڵام بایەخدانی ئەم جارەی جیاوازە لە پێش قەلەقەکە ، چونکە لە بایەخدانی پێش قەلەقەکەیدا بە مەوجود ، بە تەواوی لە مەوجوددا رۆ دەچوو و بوونی خۆی لە بیر دەکرد ، بەڵام دوای تەواوبوونی قەلەقەکە هەست بە بوونی خۆی دەکات و کە بەرەو مەوجودیش دەچێتەوەو بایەخی پێ دەدات ، تەنها وەك مەوجودێك بایەخی پێ دەدات و تیایدا رۆ ناچێت . کەواتە بەدیهاتنی دازاین ((واتە : تووشبوون بە (عەدەم)و گیربوون تیایدا . (دازاین) بەم گیربوونەی لە (عەدەم)دا، دەست بە هاتنە دەرەوە دەکات لە هەمەکییەتی مەوجود))[2] و هەمەکییەتی مەوجود تێ دەپەڕێنێت و لەدەرەوەی (هەمەکییەتی مەوجود)دا خۆی دەبینێتەوەو هەست بە بوونی خۆی دەکات . ((ئەم تێپەڕاندنەی (هەمەکییەتی مەوجود) بە بالابوون (تعالی) ناودەبرێت .

---

(1) هـ . س ، ل ٢٦.

(2) هـ . س ، ل ٢٧ .

ئەگەر (دازاین) لە ماهییەتی خۆیدا بالآبوون ئەنجام نەدات ، واتە ئەگەر تووشی (عەدەم) نەبێت و (هەمەکییەتی مەوجود) تێنەپەڕێنێت ، ناتوانێت لەگەڵ مەوجودو هەروەها لەگەڵ خودی خۆیشیدا پەیوەندی ببەستێت))[1] . واتە بالآبوون ئەوەیە کە مرۆڤ لە (هەمەکییەتی مەوجود) دەکشێتەوەو لە دەستی دەردەچێت ، ئنجا هەست بە بوونی خۆی دەکات . لە دوای ئەمە ئەگەر جارێکی تر بەمەوجودەوە خەریکبوویەوەو پەیوەندی لەگەڵدا بەستەوە، ئەم خەریکبوونەی دروست و ئاساییە ، چونکە بەتەواوی لە مەوجوددا رۆناچێت و ئاگای لە خودی خۆی دەمێنێت و پەیوەندیی بە بوونی خۆیەوە ناپچڕێت .

بەمجۆرە دەگەینە وەلآمی ئەو پرسیارەی لە بارەی (عەدەم)ەوە کردمان . ((عەدەم) نە بابەتێکەو نە مەوجودێکە ، هەروەها دژە چەمکی مەوجودیش نییە ، بەڵکو لە ئەساسدا سەر بە خودی بوونەو لەبوونی مەوجوددا روو دەدات . (عەدەم) بوار بە مەوجود دەدات وەك مەوجودێك بۆ (دازاین) دەربکەوێت))[2] . کەواتە (دازاین) کاتێك دەتوانێت بوونی خۆی بەدی بهێنێت و لەگەڵ مەوجوددا پەیوەندی ببەستێت ، کە تووشی (عەدەم) بووبێت . ((بەلآم ، ئەگەر (عەدەم) تەنها لە (قەلەق)دا دەربکەوێت ، ئایا نابێ ئێمە بەردەوام لە (قەلەق)دا بین بۆئەوەی بتوانین بەتەواوی ، بوونی خۆمان بەدی بهێنین؟ ئەی ئەوەی کە ئێمە پێشتر وتمان ئەم (قەلەق)ە دەگمەنەو زۆر کەم روو دەدات ، چی دەگەیەنێت ؟ بێگومان ئەوە دەگەیەنێت ، کە بە زۆری (عەدەم)ی رەسەن لێمان شاراوەیە . بەلآم با بپرسین چی لێمانی دەشارێتەوە؟ ئەوەی لێمانی دەشارێتەوە ئەوەیە کە ئێمە بە جۆرێك لە جۆرەکان ، لە مەوجوددا رۆدەچین و بە تەواوی خۆمانی بۆ تەرخان دەکەین))[3] . واتە خەریکبوونی بەردەوامەمان بە مەوجودەوەو رۆچوونمان تیایدا ، وامان لێ دەکات لە حاڵەتی کەوتنە قەلەق دوور بین و ئامادەیی ئەوەمان تیا نەبێت تووشی حاڵەتی قەلەق ببین ، چونکە بوار بە خۆمان نادەین بۆ ماوەیەك واز لە خەریکبوون بە مەوجودەوە بهێنین ، بۆ ئەوەی هەست بە بوونی خۆمان بکەین . ((تا زیاتریش خۆمان بە مەوجودەوە خەریك بکەین ، کەمتر لە دەستمان دەردەچێت))[4] . واتە خەریکبوونی

(1) هـ . س ، هـ . ل .

(2) هـ . س ، هـ . ل .

(3) هـ . س ، هـ . ل .

(4) هـ . س ، هـ . ل .

زۆرو بەردەوامی ژیانی رۆژانەمان بە مەوجودەوە ، وادەکات بەردەوام مەوجود ئامادەیی هەبێت و ((بەمەش زیاتر لە (عەدەم) دوور دەکەوینەوەو بەرەو ئاستی گشتیی دازاین دەچین))[1] . واتە بەگشتی وەك هەر مرۆڤێکی سادەو ساکار و ئاسایی دەبین ، کە بە لایەنێکی مەوجودەوە خەریك دەبێت و تیایدا رۆ دەچێت . ئەمەش مانای وایە خەریکبوون بەدەرەوە ، لە بوونی رەسەنی خۆمان دامان دەبڕێت و بەرەو بوونێکی ساختەمان دەبات ، کە بەدەرەوە خەریکەو لە ژێر کاریگەری دەرەوەدایەو (قەلەق) بوون تیایدا روو نادات .

ڕەنگدانەوەی (عەدەم) لە شیعری مەحویدا

ئەوەی باسکرا سەبارەت بە (عەدەم) بوو . باسکردنی (عەدەم) و چۆنیەتیی دەرکەوتنی بۆ ئەوەیە لە رێگەی (عەدەم)ەوە بەرەو بوونی رەسەنی مرۆڤ بچین و پەی پێ ببەین . کەوتنە حاڵەتی (عەدەم) لە کاتێکدا دەبێت مەوجود لە مرۆڤ دەکشێتەوە . بە دەربڕینێکی تر ، مرۆڤ بۆ ئەوەی بکەوێتە حاڵەتی (عەدەم)ەوە ، پێویستە مەوجود لێی کشابێتەوەو کەسەکە هیچ پەیوەندییەکی بە مەوجودەوە نەمابێت و بە نسبەت ئەمەوە مەوجود وەك نەبێت وابێ .

مەوجود لە شیعری مەحویدا بە دنیاو شتی دنیایی تەعبیری لێ کراوە ، واتە مەوجود لای مەحوی بریتییە لە دنیا بەشێوەیەکی گشتی و لە شتی دنیایی ماددی و مەعنەویی (وەك پارەو سەروەت و سامان و موڵك و دەسەڵات و پلەو پایەی ئایینی و کۆمەڵایەتی و ... هتد) بە شێوەیەکی تایبەتی . کەواتە ئەو روانگەیەی مەحوی لێیەوە لە دنیاو شتی دنیایی دەڕوانێت و لێی دەدوێت ، هەمان ئەو روانگەیە کە هایدگەر لێیەوە لە هەمەکییەتی مەوجود و مەوجود دەدوێت . هایدگەر پێی وایە کاتێك مەوجود لە هەمەکیەتیدا لە مرۆڤ دەکشێتەوە ، مرۆڤ دەکەوێتە حاڵەتی (عەدەم)ەوەو لەو (عەدەم)ەدا پەیوەندی بە هیچ شتێکی دنیاییەوە نامێنێت و لێیان دادەبڕێت و پەی بە بوونی رەسەنی خۆی دەبات و بەرەو ئەو بوونەی دەچێت و هەوڵی بەدیهێنانی ئەو بوونەی دەدات . ئەم کشانەوەیەی هەمەکییەتی مەوجود لە حاڵەتی بێزاری و لە (قەلەق)دا روو دەدات .

---

(1) هـ . س ، هـ . ل .

مەحوی دوای ئەوەی بۆی دەردەکەوێت دنیا بەرامبەر بە مرۆڤ بێ وەفایەو هەر رۆژەی لەسەر بارێکەو تا سەر بۆ مرۆڤ نابێت و شتەکانی ناویشی وەك پارەو سامان و پلەو پایەو دەسەلات و ، ...هتد وەك خۆی وان و تا سەر بۆ کەس نامێنن ، ئیتر لەبەرامبەر دنیاو شتە دنیاییەکاندا دەکەوێتە حالەتی بێزارییەوە . کەواتە ئەم بێزارییەی مەحوی لە دنیا لەوەوەیە هەستدەکات دنیا هیچە ، بۆیە گەیشتووەتە ئەو قەناعەتەی بەرەبەرە لە دنیا دوور بکەوێتەوەو دەستی لێ هەڵبگرێت .

هیچی و بێبایەخی دنیا لای مەحوی

مەحوی هەستی کردووە گێتی یاخوود دنیا دایکێکی خراپی مرۆڤە ، چونکە مرۆڤ لە بوونی رەسەنی خۆی دوور دەخاتەوەو بەرەو خۆی (واتە دنیا) دەیبات :

مادەری گێتی لە شیری بڕیەوە ، دەبڕێتەوە
فائیدەی چی شەخصی لێ کەوتوو بەدادایی بکا[(١)]

مەحوی پێی وایە ئەو بوونەی ، مرۆڤ لە رێگەی دنیاوە بەدەستی دەهێنێت ، بوونێکە بە دنیاوە بەستراوەو مان و نەمانی ئەو بوونە لە دەست دنیادایە ، کە دنیا ئەو بوونەی لەو کەسە سەندەوە ، ئیتر ئەو کەسە بوونی نامێنێت و کۆتایی پێ دێت . بۆیە مەحوی ئەم کەسە بە (شەخصی لێ کەوتوو) ناو دەبات ، کە مەبەستی ئەوەیە ئەم جۆرە کەسە تووشی (کەوتن) بووەو لە بوونی رەسەنی خۆی دابڕاوەو بوونی بەستراوە بە دنیاو شتی دنیاییەوە . بەلای مەحوییەوە دنیا وەفای بۆ کەس نییەو ئەو بوونەی داویەتی بەو کەسە لێی دەسەنێتەوەو لە ناوی دەبات ، بۆیە دەڵێت :

ئەگەر تاجت لەسەر کا سەرتی پێوە قووت ئەدا ئاخر
موبارەك کەی دەبێ ئەو خەلعەتەی خەلعی لە دوا بێ[(٢)]

مەحوی هەستدەکات ئەگەر دنیا بەرەو رووی کەسێك هات و بایەخی پێداو وای لێکرد زۆرترین سەروەت و سامان و گەورەترین پلەو پایەو دەسەلات بەدەست بهێنێت ، تەنانەت ئەگەر دنیا تاجی پاشایەتیی لەسەرکرد ، ئەوا ئەم روو تێکردن و بایەخدانەی دنیا بەو کەسەو گەورە کردنی ، کاتییەو هەر ئەو دنیایەی کە تاجی

---

(1) د . م ، ل ١٨ .
(2) د . م ، ل ٢٩٥ .

پاشایەتیی کردووەتە سەر ، نەك هەر تاجەکەی لێ دەسەنێتەوەو بێ دەسەڵاتی دەکات ، بەڵکو لە ناویشی دەبات و سەری بە فەتارەت دەدات . ئەمە وای لە مەحوی کردووە دڵی بەم جۆرە خەڵات و پاشایەتییەی دنیا خۆش نەبێت و ، هەستدەکات هەرچەند لە لایەن دۆست و کەسانی دەوروبەریشەوە موبارەك بایی لێ بکرێت ، بەڵام ئەو خەڵاتەی دنیا لێی موبارەك نابێت ، چونکە کاتییەو دوای ماوەیەکی کەم و دوای ئەوەی گەیشتە ئەوەی بە تەواوی دڵی بەو خەڵاتەی دنیا خۆش ببێت ، ئەوا هەر لەلایەن خودی دنیاوە ئەو خەڵاتەی لێ دەسەنرێتەوە . بۆیەش دنیا دەتوانێت ئەم تاجی پاشایەتیە لە مرۆڤ بسەنێتەوە کە رەمزی گەورەیی و دەسەڵاتە ، چونکە خۆی داویەتی پێی و ئەو گەورەیی و دەسەڵاتەی لەو خەڵاتەوە دەبێتە خاوەنی ، لە خودی خۆیەوە سەرچاوەی نەگرتووە ، تا تەنها خۆی خاوەنی بێت و هیچ شتێك نەتوانێت لێی بسەنێت ، بەڵکو لە دنیاوە دەستی کەوتووە ، کە دەرەوەی خۆیەتی . دنیا بۆیە ئەمە دەکات بۆ ئەوەی مرۆڤ لە ریشەو بوونی رەسەنی خۆی دابېرێت و بیکاتە مەوجودێك لە مەوجودە دنیاییەکانی ناو خۆی . بەمە کەسەکە دەکەوێتە ژێر دەستییەوەو دەسەڵاتی بەسەردا پەیدا دەکات و هەر کاتێك ویستی بەرزی دەکاتەوەو هەر کاتێکیش ویستی نزمی دەکاتەوەو پشتی دەشکێنێت . هەر لەم روانگەوەیە مەحوی دەڵێت :

ئەو مەسخەرەی زەمانە بە شاه و وەزیری کرد

ئەو کەتنە قەت مەڵێ بە گەداو فەقیری کرد

کلکێکی پێوە کرد و بەرەو ژووری ژووری برد

تێی هەڵدەدا شەقێك و سەرەو ژێری ژێری کرد[1]

لێرەدا مەحوی باس لەوە دەکات کە زەمانەو دنیا مرۆڤ دەکەنە مەسخەرەو گاڵتەجاڕی خۆیان . لەمەشدا جیاوازی لە نێوان هیچ جۆرە مرۆڤێکدا ناکەن ، ئیتر ئەو مرۆڤە چ پاشاو وەزیر بێت چ گەداو فەقیر . مرۆڤ کردنە مەسخەرەش لەلایەن دنیاوە بەوە دەبێت ، ئەگەر مرۆڤەکە گەدا یاخود فەقیر بێت ، ئەوا دنیا بەرزی دەکاتەوەو دەیکاتە پاشا یان وەزیر ، بەم بەرز کردنەوەیە وا لە مرۆڤەکە دەکات بەتەواوی پێوەی خەریکبێت و تیایدا رۆبچێت و لەودا هەست بە بوونی خۆی بکات و خەریکی

---

(1) د. م ، ل ٣٣٦ .

بەدیهێنانی ئەم بوونە بێت . بەڵام لەبەرئەوەی ئەم بوونە بوونێکی ساختەیەو لە خودی کەسەکەوە سەرچاوەی نەگرتووەو لە لایەن دنیاوە پێی دراوە ، کەسەکە وەك مەوجودێك لە مەوجودە دنیاییەکانی لێ دێت و لە ژێر دەسەڵاتی دنیادا دەبێت . دوای ئەوەی دڵی بەم پاشایەتی و وەزیرییە خۆش دەبێت و هەستدەکات ئاسوودەیی و خۆشی لەمانەدایە ، دنیا شەقێکی تێ هەڵدەدات و دەسەڵات و وەزیری و پاشایەتییەکەی لێ دەسەنێتەوەو نزمی دەکاتەوەو دەیکاتە گاڵتەجاڕی خۆی . واتە بوونێك و پاشایەتییەك کە لە دنیاو زەمانەو چەرخەوە دەست مرۆڤ کەوتبێت ، تا سەر نییە . بۆیە دەبێت مرۆڤ خۆی لە زەمانە بپارێزێت ، چونکە هەوڵی لەناوبردنی دەدات . ئەوەتە بە روو وەرچەرخاندنێك چەندین پاشای لەناو بردووەو کۆتایی پێ هێناون :

الحذر لەم چەرخی کەچبازە بە روو چەرخاندنێك

چەندە سوڵتان و شەهی کردو دەکا بێ دەست و مات[(١)]

دنیاو چەرخی زەمانە بەرامبەر بە مرۆڤ بێ وەفان و کەچبازن ، واتە لەگەڵ مرۆڤ راست نین و مرۆڤ هەرچەند هەوڵ بدات بەرەو روویان بچێت و دەستیان پێوە بگرێت و سەردەم و دنیاو دەوروبەرەکەی بۆ خۆی لەبار بکات و ببێتە پاشا و سوڵتان و دەسەڵات پەیدا بکات و وای لێ بێت هەست بکات کە زەمانەو رۆژگار بۆ ئەم لەبارن و لەگەڵیدان ، بەڵام چەرخی زەمانە بە یەك روو چەرخاندن ئەو دنیا خۆشەو هەروەها دەسەڵات و پاشایەتییەکەی لێ تێك دەدات و لە ناوی دەبات . زۆر پاشاو فەرمانڕەوا هەبوون کە بەم دەردە چوون ؛ بۆیە مەحوی متمانە بە دنیا ناکات و دەڵێت :

دنیایە کە دوو رۆژە نەوازش بکا ، سێیەم

ڕۆژی گودازشە ؛ ئەمەتە داکی سێبەڕۆ

ڕووترش و رووخۆشە لە رووێکا ، لەیەك دەما

قەهری درۆیە ، میهری درۆ ، هەردوو هەر درۆ

پشتی کە دا بە پشتەوە ، بۆ پشت شکاندنە

ئەمرۆ خودا شوکرتە ، سبەینێ براله رۆ[(٢)]

---

(1) د . م ، ل ٥٨ .

(2) د . م ، ل ٢٥٤ .

دنیا ئەگەر دوو ڕۆژ ڕووت تێ بکات و بە دڵی تۆ بێت و گەورەت بکات ، ئەوا سێیەم ڕۆژ دەتتوێنێتەوەو لە ناوت دەبات . بۆیە دنیا بەهیچ جۆرێك جێی متمانە نییە ، چونکە دووڕووەو ئەو ڕووە خۆشەی کە پیشانت دەدات ، هەر بە ڕواڵەتەو لە حەقیقەتدا بەرامبەرت ڕووی ترشە . نە تووڕەبوونی جێی متمانەیە و نە خۆشەویستیی ، هەردووکیان درۆن و کە پشتی دا بە پشتتەوە بۆ ئەوە نییە پشتت بگرێت و نەهێڵێت پشتت لە زەوی بدرێ ، بەڵکو بۆ ئەوەیە کە هەستت کرد بووەتە پاڵپشتت و بێخەم بوویت ، لەو حاڵەتی بێخەمیەدا پشتت بەر بدات و پشتت بشکێنێت . بۆیە دەبێت پشت بە دنیا نەبەستیت و وا هەست نەکەیت دنیا پشتیوانتەو دەست بکەیت بە سوپاسگوزاری خوا کە دنیاو سەروەت و سامان و دەسەڵات و ماڵی دنیای پێ بەخشیویت چونکە هەر دوای ئەوەی دڵت بە دنیاو ئەو شتە دنیاییانە خۆش بوو کە دنیا پێی بەخشیویت ، هەموویت لێ دەسەنێتەوەو بێ پشت و پەنات دەکات و دەتخاتە بەرازۆ کردن . واتە ئیشی دنیا پێچەوانەیەو مەحوی لەبارەی ئەم پێچەوانەییەی ئیشی دنیاوە دەڵێت :

وەکو دێو ئیشی عەکسە ، میهری قەهرە ، شەربەتی زەهرە
فریبە : گەنمی هەر جۆ ، شیری هەر دۆ ، ڕۆنی هەر پیوە [1]

دنیا هەموو شتەکانی بە پێچەوانەوەیەو هەڵخەڵەتێنەرن و مرۆڤ لە خشتە دەبەن ، چونکە کە بەرامبەر کەسێك خۆشەویستیی پیشانداو شەربەتی پێشکەشکرد ، ئەوا ئەو خۆشەویستییەی بە ڕاست نییەو لە پشت ئەو خۆشەویستییەوە بەرامبەر ئەو کەسە ، پڕە لە قەهرو تووڕەیی و ئەو شەربەتە هەر بەڕواڵەت وا دیارە شەربەتە ، ئەگینا لە ڕاستیدا ژەهرەو بۆ ئەوە دەیدات بەو کەسە تا بیکوژێت و لە ناوی ببات . شتەکانیشی هەمووی هەڵخەڵەتێنەرن و تەنها بە ڕووکەش جوان و ڕازاوەو شادی بەخشن و لە جوانی و ڕازاوەیی و شادیی ڕاستەقینە بێبەشن و وەك ئەوەیە بە گەنم کولێرە چەورەت بۆ بکات و لەگەڵ شیردا بتداتێ ، کەچی کاتێك سەیر دەکەیت کولێرەکە لە جۆ دروستکراوەو لە جیاتی ڕۆن بە پیو چەورکراوەو لە جیاتی شیریش دۆی داوە پێت . واتە شتەکانی دنیا لە ڕواڵەتدا جوان و خۆش و چێژبەخش دیارن ، کەچی لە ناوەڕۆکدا وانین و ڕێك پێچەوانەی ڕواڵەتەکەیانن . بۆیە مەحوی کە

---

(1) د. م ، ل ٢٨٩ .

هەستدەكات دنيا بەمجۆرەيەو جيى متمانەو باوەڕ نييە ، پێی وایە دەبێت مرۆڤ لە بەرامبەر دنیادا بە ئاگا بێتەوەو دڵی پێی خۆش نەبێت ، بۆیە لەم بارەیەوە دەڵێت :

گەر لە دنیا چاكەیێ صادر بوو تەفرەی پیێ نەخۆی
ڕووسپی هەر ڕوو ڕەشە گەر بیێ صەد ئازایی بكا(1)

لێرەدا مەحوی بە تەواوی دنیای بۆ دەركەوتووەو ناسیویەتی و دەزانێت كە مرۆڤ لە خشتە دەبات . بۆیە هەستدەكات ئەگەر دنیا بەرامبەری چاكەیەكی لێ وەشایەوەو كردیە خاوەنی سەروەت و سامان ، یان پلەو پایەو دەسەڵات ، دەبێت ئاگای لە خۆی بێت و لە خشتە نەچێت و لە خۆی دانەبڕێت و ڕوونەكاتە دنیاو بەخششەكانی ، چونكە دنیا ئەوەندە تەفرەی مرۆڤی داوەو مرۆڤی بەرز كردووەتەوەو دوایی نزمی كردووەتەوەو لەناوی بردووە ، متمانەی نەماوەو بە نسبەت مەحوییەوە وەك ڕووڕەشێك وایە . ڕووڕەشیش گەر سەد چاكەو ئازایی بنوێنێت و بیەوێت بەمە لای مەحوی خۆی خۆشەویست بكات و ببێتە ڕووسپی ، لای مەحوی هەر ڕووڕەشەو چاكەو ئازاییەكانی هیچ بەهایەكیان نییەو بۆ ئەوە دەیاننوێنێت تا بەهۆیانەوە مەحوی لە خشتە ببات و لە بوونی ڕەسەنی خۆی دابیبڕێت و بەرەو ئەو (واتە دنیا) بچێت ، كە بەرەو ڕووی چوو ، لە دوای ئەوەی ماوەیەكی كەم دەیكاتە جێگەی بایەخ و بەرزی دەكاتەوە ، بەدەردی پاشاو دەسەڵاتدارەكانی پێش ئەمی دەبات و پشتی دەشكێنێت و دەیدات لە زەوی و دەیكاتە گاڵتەجاڕی خۆی . بۆیە مەحوی بە چاكەكانی تەفرە ناخوات و هەر بە ڕووڕەشێكی دەزانێت كە جێگەی متمانە نییەو شایەنی ئەوە نییە مرۆڤ بایەخی پیێ بدات و بەرەو ڕووی بچێت ، چونكە مرۆڤ بەرەو ڕووی شتێك دەچێت و هەوڵی بەدەستهێنانی دەدات ، كە بەلایەوە بەنرخ بێت و بەهایەكی هەبێت و ئەوە بهێنێت خۆی پێوە ماندوو بكات . بەڵام دنیا لەبەرئەوەی بەرامبەر مرۆڤ بێوەفایەو مرۆڤ لە بوونی ڕەسەنی خۆی دادەبڕێت ، ئەوا بەلای مەحوییەوە هیچە . شتێكیش هیچ بێت ئەوە ناهێنێت مرۆڤ خۆی بۆ ماندوو بكات و پێوەی خەریك ببێت ، بۆیە دەڵێت :

---

(1) د. م ، ل ١٧ .

دنیا کە هیچە جوملە دەزانن ، کەچی چ کەس
مەردانە بۆ خودا نییە دەست هەڵگرێ لە هیچ[1]

مەحوی هەستدەکات خەڵکی و کەسانی تریش وەك ئەم چاو و گوێ و هەست و هۆش و بیرو ژیرییان هەیەو ، بینیویانەو بیستوویانەو هەروەها خۆشیان ئەوەیان بۆ دەرکەوتووە کە دنیا هیچ و بێ بایەخە ، کەچی سەرەڕای ئەمە دەست لە دنیا هەڵ ناگرن و هەر پێوەی خەریك دەبن و هەوڵی بەدەستهێنانی دەدەن و تیایدا رۆ دەچن و لە پێناویدا واز لە بوونی رەسەنی خۆیان دەهێنن . لێرەدا مەحوی سەری سوڕماوە لەم هەوڵدانەی خەڵك بۆ بەدەستهێنانی دنیا . بەڵام دواتر دەگاتە ئەوەی کە راستە ئەو خەڵکە چاو و گوێ و هەست و عەقڵیان هەیە ، بەڵام بەهۆی دابڕانیان لە بوونی رەسەن و مرۆڤانەی خۆیان و خەریکبوونیان بە دنیاوە ، چاویان راستی نابینێت و گوێشیان نابیستێت و عەقڵیشیان دەرکی حەقیقەت ناکات . بەمەش ئەم جۆرە کەسانە کە هەر بە دنیاوە خەریکن ، دەبنە ئەهلی دنیاو کەسی دنیایی و وەك دنیا هیچ دەبن ، هەر لەم روانگەوەیە مەحوی دەڵێت :

دنیا بە کامی هیچ کەسانە هەمیشە دەم
هیچ ئەڵبەتە بەهیچ دەمێ نابڕێ لە هیچ[2]

لێرەدا مەحوی کە سەیری دنیای کردووەو بیری لێ کردووەتەوە ، ئەوەی بۆ دەرکەوتووە دنیا بە ئارەزووی ئەوانەیە کە (هیچ کەس)ن . واتە هەر بەناو کەس یاخود مرۆڤن و لە ناوەڕۆکدا هیچ نین و وەك هەر مەوجودێکی تری دنیایی وان و لە خودی خۆیاندا هیچیان لەباردا نییەو تەنها گرنگی بە دنیا دەدەن و پێوەی خەریکن . بەمەش بە تەواوی لە بوونی مرۆڤانەو رەسەنی خۆیان دادەبڕێن . دنیاش بە کەیفی ئەوان دەبێت و ژیانێکی بێ ناوەڕۆك و پڕ لە بەزم و سەفایان بۆ فەراهەم دەکات . لەم بارەدا ، ئەم جۆرە لە مرۆڤ ، بەلای مەحوییەوە هیچن و پێشتریش دەرکی بەوە کردووە کە دنیا هیچە ، لێرەدا دەرك بەو راستییە دەکات دنیا بۆیە بە کەیفی ئەم جۆرە کەسانەیە و دەیانکات بە شت ، چونکە ئەوانیش وەك خۆی هیچن و هیچ لەگەڵ هیچی لێ خۆش دێت و دەیەوێت لێی دانەبڕێت . هیچیی دنیاو هەروەها هیچیی ئەو کەسانەش کەبە دنیاوە خەریکن لەم دێڕەدا زیاتر روون دەبێتەوە کە دەڵێت :

---

(1) د. م ، ل ٩٨ .

(2) د. م ، ل ٩٨ .

دنیا همه هیچ است ، ولی هیچ تر از وی

ماییم ، که در باختهایم این همه با هیچ[1]

واتــه : دنیــا هیــچه ، بـەڵام لـەو هیـچتر ئێمـەین ، کـه ئـەم هـەمووەمان دۆڕاندووه و له دەستمان داوه لەبەرئـەوەی کـه لەگـەڵ دنیـادابن ، یـاخود لـەو هیـچتر ئێمەین کەئەوەنده لەسەر هیچ(مەبەستی دنیایه) شەڕ دەکەین . مەبەستی ئەوەیه دنیا هیچه ، بەڵام له دنیا هیچتر ئەو جۆره کەسانەن که له پێناو دنیاو بەدەستهێنانی شتی دنیایی وەك پارەو سامان و دەسەڵات و موڵکدا شـەڕ دەکـەن و یـەکتر لـەناو دەبـەن . مـرۆ[redacted] و بوونی مرۆڤ زۆر له دنیا بـه بـەهاو پایـەدارترن و نابێـت لـه پێنـاو دنیـادا لـەناو ببرێن ، چونکه دنیا لای مەحوی ئەوەنـده بـێ بەهایـه کـه نرخـی مـورووه کەرانەیـەکی هەیەو نابێت مرۆڤ تەمەنی خۆی له پێناو دنیادا سەرف بکات و دەڵێت :

میثالی وایه بەحرێ گەوهەری دابێ به خەرموهرێك

لـه بـۆ دنـیـا ئـەوی عومری عەزیزی کردووه ضایع[2]

لێرەدا مەحوی تەمەنی مرۆڤی به بەحرێك گەوهەر چواندووەو ئەو تەمەنـه زۆر به عەزیز دەزانێت . ئەمـەش مانـای وایـه تەمـەن و ژیـان لای مـەحوی زۆر بـه بایـەخ و گرانبەهان و هیچ شتێکی ئەم دنیایەو تەنانەت خودی دنیاش پێی ناگەن . بۆیـه نابێـت مرۆڤ ئەو تەمەنه عەزیزەی خۆی ، له پێناو دنیادا بەسەر ببـات ، چـونکه بەسـەربردنی تەمەن و ژیان له پێناو دنیادا ، به فیڕۆدانی تەمـەن و ژیانـەو وەك ئـەوه وایـه بـەحرێك گەوهـەر بگۆڕرێتـەوه بـه مـورووه کەرانەیـەك . بێگومـان ئـەم مامەڵەیـه بـەلای مرۆڤـی تێگەیشتووەوه مامەڵەیەکی نادروستەو دەبێت ئەو بەحره گەوهەره لـه پێنـاو شتێکدا خەرج بکرێت که زۆر له دنیاو شته دنیاییەکان به قیمەتتر بێت و به دەسـتکەوتنی ئـەو شته ، مرۆڤ بەها پەیدا بکات و هەست به خۆی بکات .

بەم پێیه به گشتی دنیا لای مەحوی هیچه ، که دنیا خۆی هیچ بێت ، ئەوا ئەو شتانەش که دنیا به مرۆڤیان دەبەخشێت له دنیا هیچترن . بۆیه نابێت مرۆڤ بۆ دەستکەوتنی شتی دنیایی خۆی منەتباری دنیا بکات ، هەر بۆیه دەڵێت :

بەخششی دنیا مەخۆ ، یەعنی به نانێکی جۆ

خـۆ مـەکـەره بـەر مـنـەت پـیـره ژنی نانەوا[3]

(1) د. م ، ل ٤٩٠ .

(2) د. م ، ل ١٦٥ .

(3) د. م ، ل ٣٧ .

دنیا وەك پیرەژنێكە كە نانەوا بێت ، بەخششەكەشی وەك نانێك وایە .
مەحوی هەستدەكات ئەگەر مرۆڤ بەهۆی بایەخدانی بە بوونی رەسەنی خۆی و رووكردنە ئەو بوونەی ، لە دنیا داببڕێت و هیچ پەیوەندیەكی بە دنیاوە نەمێنێت ، ئەم دابڕانەش ببێتە هۆی ئەوەی نەداری و برسیەتی رووی تێ بكەن و لەم حاڵەتی برسیەتیەدا پیرەژنی نانەوا (دنیا) نانێكی پێ بدات بۆ ئەوەی لە برسا نەمرێت ، ئەوا مەحوی پێی وایە دەبێت ئەگەر لە برساندا بشمرێت ئەو نانەی دنیا قبوڵ نەكات و لێی وەرنەگرێت و خۆی منەتباری دنیا نەكات . واتە ئەوە هەڵدەبژێرێت لەگەڵ بوونی رەسەنی خۆیدا بێت و لە پێناویدا بمرێت ، نەك بۆ نانێك رووبكاتە دنیاو منەتباری دنیا ببێت ، چونكە بەم منەتباربوونەی بۆ دنیا ، دەبێتە كۆیلەی دنیاو بوونی رەسەن و راستەقینەو مرۆڤانەی خۆی لەدەست دەدات . تەنانەت پێی وایە نابێت بۆ پاروە نانێك روو بكاتە دنیا و ئەو پارەیەشی نەوێت كە دەبێتە هۆی دەستخستنی ئەو پاروە نانەو دەڵێت :

بۆ پارە حەیفە خۆ دەكەیە پولی ناڕەواج
بۆ پارۆێكی نان ئەسەفە روو دەكەی بە ساج[1]

مەحوی پێی وایە ئەگەر مرۆڤ لە بوونی رەسەن و مرۆڤانەی خۆی دابڕێت ، ئەوا روو لە دنیاو بەدەستهێنانی شتی دنیایی وەك پارەو سامان و... هتد دەكات و لە پێناو بەدەستهێنانی پارەدا ئامادەی ئەنجامدانی هەموو كارێكی ناپەسەندو نامەشروع دەبێت . پارە لە ئەسڵدا شتێكی بێ بەهایە و مرۆڤ نرخ و بەهای پێ دەدات . بەڵام كە مرۆڤ لە پێناو پارەدا خۆی بێ بەها كرد ، ئەوا ئەو پارەیەش كە بەدەستی دەهێنێت بێ بەها دەبێت و بەهۆی بوونی ئەو پارەیەوە كەسەكە نابێتە كەسێكی (هەبوو) ، بەڵكو دەبێتە كەسێكی بێ بەها ، یاخود مەحوی گوتەنی دەبێتە (پوولی ناڕەواج) . بەهەمانشێوە كەسێكیش لە پێناو ناندا سەر بۆ ئەو دنیایە شۆڕ بكات كە بەلای مەحوییەوە رووڕەشە ، ئەوا ئەو كەسەش وەك دنیا رووی رەش دەبێت . مەحوی هەستدەكات مرۆڤ زۆر لە دنیا گەورەو بە بەهاترەو بەلایەوە حەیفە مرۆڤ لە پێناو ناندا وەك ئەو ساجەی كە نانەكەی پێ دەكرێت ، خۆی رووڕەش بكات . جگە لەمە ، مەحوی هەستدەكات نابێت مرۆڤ لە پێناو دنیاو خۆشی و رابواردنی دنیادا بژی و دەڵێت :

---

(1) د. م ، ل ٩٢.

چییه؟ خوسران ئەمەندە مەستی لەهو و لەعبی دنیا بوون

بـرا ! عـومـری گـیـرامی بـەس لە رێی ئەم بادە بەربادە[1]

مەحوی هەستدەکات مادەم دنیا هیچە ، خۆشی و شادی و رابواردنەکانیشی وەك خۆی هیچن و کاتی و راگوزەرن و خۆشی و شادییەکی قوولْ و راستەقینە نین و مرۆڤ مەست و بێئاگا دەکەن و لە بوونی رەسەنی خۆی دایدەبڕن . بۆیە ئەوەی تەمەنی عەزیزو بە نرخی خۆی لە پێناو دنیاو خۆشی و رابواردنەکانیدا خەرج بکات کە وەك بادە مرۆڤ مەست دەکەن ، ئەوا کەسێکی دۆڕاوە . واتە تەمەنی خۆی کە زۆر بە بەهایە دۆڕاندووەو لە بەرامبەریدا خۆشی و رابواردنێکی کاتی و راگوزەری دەستکەوتووە . مەحوی پێی وایە نابێت مرۆڤ تەمەنی خۆی لە پێناو خۆشی و رابواردن و (لەهو و لەعبی) دنیادا سەرف بکات و دەبێت ئاگای لەو تەمەنەی خۆی بێت و بزانێت چۆن و لە پێناو چیدا بەسەری دەبات .

بێزاری و وازهێنان لە دنیا لای مەحوی

مەحوی کە ئەوەی بۆی دەردەکەوێت دنیا هیچەو شتە دنیاییەکانی وەك (پارەو سامان و دەسەلاَت و ...هتد.)یش وەك دنیا خۆی هیچن . لە دنیا بێزار دەبێت و هەستدەکات دەبێت وازی لێ بهێنێت و دەڵێت :

تاسەر نەبۆتە گۆ دە لە دنیا دە تۆ شەقێ

هەر ئەو شەقە بەکارە کەوا هەڵدرێ لە هیچ[2]

مەحوی هەستدەکات تا بەدەست دنیاوە سەری نەبۆتە گۆو وای لێ نەهاتووە کە دنیا بە ئارەزووی خۆی یاریی پێ بکات و بیکاتە گاڵتەجاڕی خۆی ، دەبێت دەستی خۆی پێش بخات و چیتر بە دنیاوە نەبەسترێتەوەو شەقێکی تێهەڵبدات . ئەم شەقەش کە لە دنیای هەڵدەدات شەقێکی بەکارە ، چونکە وەشاندنەکەی لە جێی خۆیدایەو ئەو مەبەستە دەپێکێت کە لە وەشاندنەکەیدایەو لە شتێك هەڵدراوە کە هیچەو دەبێت لێی دوور بکەوێتەوەو پێی هەڵنەخەڵەتێت ، چونکە دنیا هەرچەند لە رواڵەتدا رازاوەو دڵگیر خۆی پێشانی مرۆڤ دەدات و دەیەوێت مرۆڤ بەرەو خۆی رابکێشێت ، بەلاَم بەلای مەحوییەوە لە لاکە تۆپیوێك بەولاوە نییە ، بۆیە دەڵێت :

---

(1) د. م ، ل ٢٦٨ .

(2) د. م ، ل ٩٨.

دەزانی جیفەیە دنیا دە حەیفە
وەکو سەگ ئەم شەڕو شۆڕە لەسەر لاك[1]

مەحوی کە سەیری خەڵکی کردووەو بینیویەتی لەبری ئەوەی بە دوای بوونی خۆیاندا بگەڕێن و لەو بوونەیانەوە بەرەو دنیا بچن و دنیا بۆ خزمەتی ئەو بوونەیان کە پڕە لە جوانی و گەورەیی و زیندوویەتی بەکار بهێنن ، وازیان لە بوونی خۆیان هێناوەو لەبیریان کردووەو بەدنیاوە خەریکبوون ، کە لەچاو ئەو بوونە رەسەن و پڕ زیندوویەتییەی خۆیاندا وەك لاکە تۆپیو وایە . مەحوی پێی وایە ئەگەر مرۆڤ خۆی لە راستی لانەدات ، ئەوا چاك دەزانێت کە دنیا وەك لاکە تۆپیو وایە ، کەچی سەرەڕای ئەم راستیە ، مرۆڤ لە سیفەتی مرۆڤانەی خۆی دەردەچێت و وەك سەگ لەسەر لاکە تۆپیوی دنیا شەڕو شۆڕ دەکات و هەوڵی بەدەستهێنانی دەدات . مەحوی ئەم هەوڵدان و ماندووبوونەی مرۆڤی لە پێناو دنیادا بەلاوە حەیفەو هەستدەکات هەوڵدان و ماندوو بوونێکی پووچ و بێ مایەیە ، بۆیە روو دەکاتە خواو دەڵێت :

خودا تۆ لاگری لەو لاکە (مەحوی)
بە جاهی پادشاهی تەختی (لولاك)[2]

مەحوی ئەگەر نەیتوانی ئەو هەڵوێستەی پێغەمبەر لە بەرامبەر دنیا وەرگرێت کە وازی لە دنیا هێنا بوو و بە شتێکی کەمی دەزانی و ، بەمە بووبووە کەسێك کە لە دنیاو شتەکانی دنیا بەرزو بەرێزتر بوو و پلەو پایەیەکی بەرزی بۆخۆی بەدەستهێنا بوو . داوا لە خوا دەکات لەبەر خاتری ئەو پێغەمبەرە پایەبەرزە کە دنیاو گەردوونی لەبەر خاتری ئەو دروستکردووە ، لەو دنیایە دووری بخاتەوە کە وەك لاك وایە ، چونکە بە دوورکەوتنەوەی لە دنیا ، بەرەو بوونی رەسەنی خۆی دەچێت و گەیشتن بەو بوونە بە ئەوپەڕی پایەبەرزی و گەورەیی دەزانێت . بەڵام ئەگەر بێت و بەرەو ئەم بوونەی نەچێت و روو بکاتە دنیاو بەرەو دنیا بچێت ، ئەوا دنیا هەر ماوەیەکی کەم وەری دەگرێت و دوایی دەری دەکات . بۆیە هەستدەکات دەبێت ئاگای لە خۆی بێت و نەهێڵێت بەر ئەم دەرکردنەی دنیا بکەوێت ، چونکە ئەمە وەك ئەوە وایە لە جیاتی ئەوەی ئەم شەق لە دنیا هەڵبدات (وەك پێشتر باسکرا) ئەوا دنیا شەقی لەم هەڵداوەو دەری کردووە ، بۆیە دەڵێت :

---

(1) د. م ، ل ١٨٧.

(2) د. م ، ل ١٨٧ .

تا لە ماڵی دەر نەکردووی ئەم شەوی صەد شوو کەرە

(مەحوی) ئازانە بدە تۆ سێ بە سێ دنیا تەڵاق[1]

لەناو کۆمەڵگەو خەڵکدا وا باوە ئەو ئافرەتەی ژمارەیەکی زۆر شوو بکات ، مانای ئەوەیە هیچکام لەو پیاوانەی شووی پێ کردوون ، پێی رازی نەبوون و بەکەمیان زانیوە ، بۆیە تەڵاقیان داوەو لە ماڵی خۆیان دەریان کردووە . بەڵام بە نسبەت شووکردنی دنیاوە ئەم مەسەلەیە بە جۆرێکی ترە ، کە دنیا شەوی سەد شوو دەکات ، لەبەرئەوە نییە ئەوکەسانەی کە شووی پێکردوون بە کەمیان زانیووەو دەریان کردووە ، بەڵکو ئەمە ئیشی دنیایە کە بە چێژو خۆشییەکی کاتیی لە سەروەت و سامان و دەسەڵاتدا ، مرۆڤ بەرەو خۆی رادەکێشێت و بە خۆیەوە سەرقاڵی دەکات و دەیکاتە ئەهلی خۆی ، دواتر وازی لێ دێنێت و لە ماڵی خۆی دەری دەکات و دەیکاتە کەسێکی بێ قیمەت . سروشتی دنیا وایە کە مرۆڤ بێ قیمەت یاخوود مەحوی گووتەنی ترۆ دەکات ، بۆیە دەبێت مرۆڤ وازی لێ بهێنێت و نەهێڵێت دنیا ترۆی بکات و دەڵێت :

دنیا تیاترۆیە مەوەستە تیا برۆ

کێ مایەوە تیا کە نەبووبێ تیا ترۆ[2]

لێرەدا مەحوی بە تەواوی مەوقیعی مرۆڤی لە دنیادا بۆ دەرکەوتووەو هەستدەکات مانەوەی مرۆڤ لە دنیاداو خەریکبوون پێوەی ، دەبێتە مایەی ترۆ بوونی مرۆڤ . بۆیە مرۆڤ بۆ ئەوەی لە دنیادا ترۆ نەبێت ، دەبێت لە دنیادا نەمێنێتەوەو بڕوات . مەبەستی لەم رۆیشتنەش ئەوە نییە ئەو کەسە تەمەنای مردن بکات ،بۆ ئەوەی لە دنیادا نەمێنێت و بڕوات ، بەڵکو مەبەستی ئەوەیە مرۆڤ با بەجەستەش لە دنیادا بێت و تیایدا بژی ، بەڵام دەبێت لە ناوەوەیدا خۆی لە دنیا دابڕیبێت و تیایدا نەمابێت و بەرەو بوونی خۆی چوو بێت ، واتە ئەو رۆیشتن و دەرچوونەی لە دنیا ، بۆ ئەوە بێت بەرەو بوونی خۆی بچێت ، نەك بەرەو مەرگ . ئیتر لێرەدا مەحوی دەگاتە ئەوەی کە ئەم دنیایە وێرانەیەو نابێت لەو وێرانەیەدا نیشتەجێ ببێت و دەڵێت :

مەحویا : بازێکی تۆ قودس ئاشیان

بوونە بوومی شوومی ئەم وێرانە بۆچ[3]

---

(1) د. م ، ل ١٨٠.

(2) د. م ، ل ٢٥٣.

(3) د. م ، ل ٩٧.

مـەحوی مرۆڤێکـە بازئاسـا نـەفس بـەرزەو هەسـتدەکات ئـەو شـوێنەی کـە نشینگەی ئەمە شوێنێکی بەرزو پیرۆزەو دەبێت هەر چاوی لـەو شـوێنە بـەرزو پـیرۆزە بێت و ، وەك کوندەپەپوو دنیا نەکاتە نـشینگەی خـۆی کـە لەچـاو ئـەو شـوێنە بـەرزو پیرۆزەی خۆیدا وەك وێرانەیەك وایەو هیچ ئاوەدانی و گەشەکردنێکی تێدا نییـە . ئـەو شـوێنـە بەرزو پیرۆزەشی بەوە دەست دەکەوێت واز لە دنیاو شـتی دنیـایی بهێنێـت و بەرەو بوونی رەسەنی خۆی بچێت .

بەمجۆرە ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت مـەحوی لـە دنیـاو شـتی دنیـایی بێـزارەو لێیان دوور دەکەوێتەوەو سەرئەنجام وازیان لێ دێنێت . ئەم بێزاریەشی لە دنیا لەوەوە سەرچاوەی نەگرتووە کە کەسێکی مەرگدۆستەو حـەز لـە ژیـان ناکـات ، بۆیـە لـە دنیـا بێزارە ، بە پێـچەوانەوە مـەحوی تـا ئەوپـەڕی ژیاندۆسـتی ژیاندۆسـتەو حـەز بـە ژیـان دەکات . بەڵام ژیانی بـە بـوونی رەسـەنی خۆیـەوە دەوێـت و دەیـەوێت لـە پێنـاو ئـەو بوونەیدا بژی و بەدیی بهێنێت ، نەك لە پێناو دنیاو شتی دنیـایی وەك پـارەو سامان و دەسەڵات و پلەو پایەی ئـاییـنی و کۆمەڵایەتیـدا بـژی و پێیانـەوە خـەریکبێت و هـەوڵی بەدەستهێنانیان بدات و تەمەنی خۆی لە پێناویاندا خـەرج بکـات . کەواتـە بێزاربـوونی مەحوی لە دنیاو شتی دنیـایی لـەوەوە سەرچـاوەی گرتـووە کـە ئەوانـە لەچـاو بـوونی مرۆڤدا زۆر بێ بایەخن و ئەوە ناهێنن مـرۆڤ لـە پێنـاو بەدەسـتهێنانیاندا واز لـە بـوونی رەسەنی خۆی بهێنێت . بـە پێـچەوانەوە ، بـوونی رەسـەنی مـرۆڤ ئـەوە دەهێنێـت لـە پێناویدا واز لە دنیاو شتی دنیایی (واتە واز لە مەوجود) بهێنێت . بەم وازهێنانەی مرۆڤ لە دنیاو شتی دنیایی یاخود لـە مـەوجود ، مـەوجودیش لێـی دەکـشێتەوەو دەکەوێتـە حاڵەتی (عەدەم)ەوە .

(عەدەم) لە شیعری مەحویدا

مەحوی لە ساتێك لە ساتەکاندا بیر لەو کاتەی خۆی دەکاتەوە کە بـە دنیـاوە خەریکبووە ، هەروەها بیر لەو خەڵکەش دەکاتـەوە کـە بـە دنیـاوە خـەریکن و تیایـدا رۆچوون و دەڵێت :

ئـەم خـەڵقـە کـەوا تـێگەییون گەیونە مەقصوود
ڕێشگاوییەکی مەحضە بە دەردی من و تۆ چوون[1]

(1) د. م ، ل ٢٤٤ .

ئەو خەڵكەی كە بە دنیاوە خەریكن و دڵیان بەو پارەو سامان و دەسەڵاتە خۆشە كە بەدەستیان هێناوەو وا دەزانن بە مەبەست گەیشتوون ، بەلای مەحوییەوە لە خەیاڵ پلاویدان و نەك هەر بە مەبەست نەگەیشتوون ، بەڵكو بە رۆچوونیان لە دنیاو شتی دنیایی وەك پارەو سامان و دەسەڵاتدا ، لە بوونی رەسەنی خۆیان دابڕاون و لە دەست دەرچوون و بە دەردی ئەم چوون كە بە دنیاوە خەریكەو لە پارەو سامان و دەسەڵاتی ئایینی و كۆمەڵایەتیدا رۆچووەو لە بوونی رەسەنی خۆی دابڕاوە . مەحوی مەستدەكات گەیینە مەبەست ئەوەیە بە بوونی رەسەنی خۆی بگات ، كەچی ناتوانێت پێی بگات و دەڵێت :

بۆ جیلوەی بێچوونی نیە قووەتی چوونم

(لا حول ولا قوة) كە من حەولمە بۆ چوون[1]

مەحوی دەیەوێت بە جیلوەی بێ هاوتای (یار - بوون) بگات و بەرەو رووی بچێت ، بەلام توانای چوونی نییەو سەریشی لەوە سوڕماوە كە لەگەڵ ئەم بێ تواناییەشدا كەچی هەر هەوڵی چوون دەدات . ئەمەش مانای ئەوەیە شتێك لە ناوەوەیدا بەرەو (یار - بوون) رای دەكێشێت ، بێ تواناییشی لە بەرامبەر ئەوەدا كە بەرەو (یار - بوون) بچێت و پێی بگات لەوەوەیە كە بە دنیاو شتی دنیاییەوە خەریكەو ئەوانە بوونەتە جێی مەبەستی ، بۆیە بەوانەوە بەستراوەتەوەو ناتوانێت بەرەو (یار - بوون) بچێت ، واتە مەوجود (كە بریتییە لە دنیاو شتی دنیایی) وای لێ كردووە بەرەو بوونی خۆی نەچێت . تا وازیش لە مەوجود نەهێنێت و نەكەوێتە (عەدەم)ەوە ناتوانێت بەرەو (یار - بوون) بچێت ، بۆیە دەڵێت :

بێ چوونە عەدەم پەی بە سۆراغی دەمی نابەی

فایز ببە بەم گەوهەرە لەو بەحرە بە رۆ چوون[2]

مەحوی دەركی بەوە كردووە بێ كەوتنە عەدەم ، پەی بە یار نابات (مەحوی لێرەدا تەنها باسی دەمی یار دەكات كە پەیی پێ نابات) . عەدەم وەك دەریایەكەو (یار - بوون)یش وەك گەوهەرێكە كە لە ناو ئەو دەریایەدایە ، چوونە عەدەمیش بەوە دەبێت واز لە دنیاو شتی دنیایی بهێنێت و پێوەیان خەریك نەبێت و بە تەواوی لێیان دابڕێت . مەحویش ، وەك پێشتر باسكراوە ، دوای ئەوەی بۆی دەردەكەوێت دنیاو

---

(1) د. م ، ل ٢٤٤ .

(2) د. م ، ل ٢٤٤.

شتی دنیایی هیچن ، هەوڵی بەدەستهێنانیان نادات و وازیان لێ دێنێت . کاتێك ئەم واز لە دنیاو شتی دنیایی دێنێت و هەوڵی بەدەستهێنانیان نادات ، دنیاو شتی دنیاییش لێی دەکشێنەوە (کە ئەمەش وەك کشانەوەی مەوجودە لە مرۆڤ لای هایدگەر) ، ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی لای خەڵکیش بوونی نەمێنێت و کەسانی دەورو بەریشی لێی بکشێنەوەو بایەخی پێنەدەن:

گەر لە تۆ دنیا بەری بوو ، قەوم و خوێشت لێ بەرین

گەر بەراتی بوو هەموو عالەم بووە باب و برات[1]

بەدەستهێنانی دنیاو شتی دنیایی وەك پارەو سامان و دەسەڵات دەبنە هۆی ئەوەی نەك هەر خزم و کەسوکار و ناسیاو لێت نزیك ببنەوە ، بەڵکو کەسانی بێگانەش هەوڵ دەدەن خۆیان بکەن بە کەسێکی نزیك لێت . بەڵام ئەگەر مرۆڤ وازی لە دنیاو سەروەت و سامان و ...هتد هێنا ، ئەوا ئەوانیش لێی دەکشێنەوە . بەم کشانەوەیەی دنیاش ، هەموو کەس و تەنانەت خزمەکانیشی ، هیچ حسابێکی بۆ ناکەن و خۆیانی لێ دوور دەخەنەوە . بە کشانەوەی هەموو ئەمانەش لەمەحوی کە پێشتر وەك پاڵپشتێك وابوون بۆی ، دەکەوێتە حاڵەتی عەدەمەوەو بێ پاڵپشت دەمێنێتەوەو تەنیا دەکەوێت ، بۆیە دەڵێت :

چ خاکێ کەم بەسەرما مامەوە تاك

بە لێو ئاه و ، بەچاو ئەشك ، بەسەر خاك[2]

لێرەدا مەحوی بە تەواوی هەست بەوە دەکات کە بە تەنیا ماوەتەوەو لە هەموو شتێك و هەموو کەسێك دابڕاوە . ئەم تەنیاییە وای لێ کردووە بە لێو ئاه و هەناسە هەڵکێشێت و بەچاو فرمێسکی غەمباری بڕێژێت و بەسەر قووڕ بپێوێت . واتە ئەم تەنیاییە بەلایەوە قورسەو بە تەواوی غەمبارو نائارامی کردووەو ژیان و گوزەرانی ناخۆش کردووە . کەچی سەرەڕای ئەم هەموو ناخۆشی و ناڕەحەتییە ، هەر بەرگەی ئەم تەنیاییەی گرتووەو رووی لە پارەو سامان و پلەو پایەی ئایینی و کۆمەڵایەتی نەکردووەتەوە . واتە بەرەو مەوجود نەچووەتەوەو چاوەڕوانی ئەوەیە دوای وازهێنانی لە مەوجود ، (یار - بوون) دەربکەوێت . بۆیە هەستدەکات دەبێت هەر لە عەدەمدا بمێنێتەوەو دەڵێت :

---

(1) د.م ، ل٥٧ .

(2) د. م ، ل ١٨٥ .

مەگەر شاری عەدەم جێی وا تیا سەرگەشتە بم قاتە

بیابانە بەشی مەجنوونە ، خاصی کۆهکەن کێوە[1]

مەجنوون دوای ئەوەی لە پێناو یاردا دەستی لە پارەو سامان و... هتد هەڵگرت ، وازی لە ئاوەدانیش هێناو رووی کردە بیابان . لێرەدا بیابان وەك مەوجودێك ئامادەیی هەیەو مەجنوون پێوەی پابەندەو تیایدایە ، جگە لەوەی کە لەیلاش وەك مەوجودێکی مرۆیی لای مەجنوون بوونی هەیە . فەرهادیش بە هەمانشێوە ، کێو وەك مەوجودێك و شیرین وەك مەوجودێکی مرۆیی بوونیان هەبوو لای . بەڵام مەحوی لەوان واوەتر دەڕوات و واز لە گشت مەوجودێك دێنێت و دەچێتە شاری عەدەمەوە ، چونکە لەعەدەمدا لە هەستکردن بە بوون لەوانی ترو دنیاو شتی دنیایی دادەبڕێت و تەنها چاوەڕوانی دەرکەوتنی (یار ـ بوون) دەبێت ، (یار ـ بوون)یش لەم حاڵەتی عەدەمەدا دەردەکەوێت . بەڵام وەك یارێکی عەینی دەرناکەوێت و کێشەی مەحوی ئەوەیە چاوەڕوانە (یار ـ بوون) وەك یارێکی عەینی دەربکەوێت ، بۆیە دەڵێت :

ماچی دەمی لە کەڵکەڵەما بوو ، چ خۆشی وت :

قرم ، ئەی ئەسیری واهیمە ، خۆش ناکرێ لە هیچ[2]

لێرەدا مەحوی وەك یارێکی بەرچاو و دەرەکی و دیار ، لە (یار ـ بوون) دەڕوانێت و مرخی لەوە خۆش کردووە کە یار دەرکەوت دەمی ماچ بکات ، بۆئەوەی ئەو ماچەی دەمی یار بۆی ببێتە ئاوی حەیات و زیندوویەتی و نەمریی پێ ببەخشێت . (یار ـ بوون)یش کە هەست بەم حاڵەتەی مەحوی دەکات ئەوە بە مەحوی دەڵێت کە کەوتووەتە وەهمەوە ، چونکە ئەم (واتە یار) وەك یارێکی بەرجەستەو عەینی دەر ناکەوێت ، تا مەحوی دەمی ماچ بکات . هەرچەند ئەم دەرنەکەوتنەی ئەو مەبەستەشی تیایە کە دەمی یار ئەوەندە بچووکە بەچاو نابینرێت تا ماچ بکرێت . بەڵام لەهەمان کاتدا ئەوەیشی لێ هەڵدەهێنجرێت کە مادەم بە (هیچ) تەعبیری لێکردووە ، ئەوا ئەو (هیچ)ەی کە دراوەتە پاڵ دەمی یار و لە پشت ئەمەشەوە خودی یار ، مەبەست لێی ئەو حاڵەتی عەدەمەیە کە بریتییە لە هیچ . واتە هیچ شتێکی دنیایی وەك پارەو سامان و دەسەڵات و ...هتد ، یاخود مەوجود بە گشتی نەماوەو لە مەحوی کشاوەتەوەو ئەوەی ماوەتەوە (هیچ) یاخود (عەدەم)ەو لەم عەدەمەدا

---

(1) د. م ، ل ٢٩١.

(2) د. م ، ل ٩٩ .

(یار ـ بوون) دەرکەوتووە . بەلام دەرکەوتنەکەی وەك دەرکەوتنی شتێکی بەرجەستەو دیار نییە تا بە چاو ببینرێت ، بەلکو حالەتێکی ناوەکییەو تەنها دەرك دەکرێت و کەسەکە لە ناوەوەی خۆیدا بە چاوی دڵ (کە چاوێکی بیناترە) دەیبینێت . مەحوی لە سەرەتای حالەتی دەرکەوتنی (یار ـ بوون)دا ، دەیەوێت بە چاوی سەر بۆی بڕوانێت و ببینێت ، بەلام لەبەرئەوەی (یار ـ بوون) عەینی نییە ، مەحوی ناتوانێت ببینێت و ئەم نەبینینەی نابێتە هۆی ئەوەی هەست بکات (یار ـ بوون) بوونی نییە ، چونکە هەرچەند بەچاو نایبینێت ، بەلام لەناو خۆیدا هەستی پێ دەکات و هەرچی دەکات نازانێت چۆن تەعبیری لێ بکات ، بۆیە دەلێت :

دەم نادیارو نازی قسەی پڕ بە دەشت و شار

دنیایەك ئاوی زیندەگی و دەرخرێ لە هیچ[1]

لێرەدا هەست بەوە دەکرێت کە مەحوی گوێی لە قسەی یار بووە ، بەبێ ئەوەی لە کاتی قسەکردنەکەدا دەمی یار ، یاخوود خودی یار ببینێت . قسەکانی یار قسەی سادەو ئاسایی نین و لە رووی ماناوە پڕ بە دەشت و شار مانادارن و وەك ئاوی زیندەگی وان و زیندوویەتی و ژیان بە مەحوی دەبەخشن و لە خۆیدا هەست بەو زیندوویەتیە دەکات ، کە لەو قسانەوە وەری دەگرێت . بەلام سەرسامە لەو دەمەی کە دیار نییەو کەچی ئەم هەموو قسانەی لێوە دێتە دەر ، کە وەك ئاوی ژیان وان . ئەم سەرسامییەی لە مەحویدا دەردەکەوێت تەنیا بەرامبەر بە دەمی (یار ـ بوون) نییە ، بەلکو بەرامبەر بە خودی (یار ـ بوون)ە ، واتە بەرامبەر بەو بوونە رەسەنەی خۆیەتی کە دوای وازهێنان لە مەوجود (دنیا و شتی دنیایی)و کەوتنە عەدەمەوە دەرکەوتووە .

بەم پێیە دەتوانین بەگشتی سەیری مەحوی بکەین و بلێین : سەرەتا لە دنیاو شتی دنیاییدا هەستی بە بوون و ژیان و خۆشی کردووەو پێوەیان خەریکبووەو تیایاندا رۆچووە . بەلام دوایی ئەوەی بۆ دەرکەوتووە کە دنیاو شتی دنیایی کاتی و راگوزەرو کۆتادارن ، ئەو بوون و ژیان و خۆشییەش کە بە مرۆڤی دەبەخشن کاتی و راگوزەرو رووکەشن و راستەقینە نین ، چونکە دنیا هیچەو شتەکانیشی هیچن (واتە پووچ و بێ مانان) . ژیان و خۆشیی راستەقینەش لە دنیاو شتی دنیایی پوچ و بێماناوە بە دەست نایەن ، بۆیە وازیان لێ دێنێت و بە وازهێنانی لێیان ، ئەوانیش لێی دەکشێنەوەو

---

(1) د. م ، ل ٩٩.

دەکەوێتە حاڵەتی عەدەمەوەو هەست بە تەنیایی و غەمبارییەکی قووڵ دەکات . بەڵام لەو حاڵەتی عەدەمەو لەو تەنیاییە قووڵەدا کە دەرەوەو مەوجود لای ئەم حزووریان نامێنێت ، بوونی رەسەنی خۆی دەردەکەوێت و حزوور پەیدا دەکات . مەحوی هەرچەند بەچاو نایبینێت ، بەڵام لەناو خۆیدا هەستی پێ دەکات و بەچاوی دڵ دەیبینێت و دەرك بەوە دەکات کە ئەو بوونەی وەك دنیاو شتی دنیایی بەرچاو نییەو نادیار ، بەڵام حزووری ئەو بوونە لە مرۆڤدا ، مرۆڤ لە ژیان سەرشار دەکات ، ژیانێکی راستەقینەی وای پێ دەبەخشێت کە لە هەموو دەردو خەم و خەفەت و ئازارێکی دنیایی خاڵیە ، چونکە خەم و خەفەت و ئازار بۆ شتانێك دەخورێن کە بە دەست نەهاتوون ، ئەگەر هاتوو بەدەستیش هاتن ، بەڵام کاتی بوون و دوای ماوەیەك نەمان و لە دەست دەرچوون ، ئەوا دیسان هەر دەبنەوە مایەی خەم و خەفەت و ئازار . بەڵام ئەو ژیان و ئەو خۆشییەی ، مرۆڤ لە بوونی رەسەنی خۆیەوە دەستی دەکەوێت ، لەبەرئەوەی ئەو بوونە هی خودی کەسەکەیە ، هیچ کەسێك و هیچ شتێك ناتوانێت ئەو بوونەی لێ بسەنێت و لەو ژیان و خۆشیە بێبەشی بکات کە لەو بوونەیەوە سەرچاوە دەگرن ، بۆیە لە خەم و خەفەت و ئازار دوور دەبێت و ژیانێکی ئارام و پڕ لە خۆشیی راستەقینە دەژی . هەر لەبەر ئەمەیە کە مەحوی دەرك بە (یار - بوون) دەکات ، هەستدەکات دەبێت گیانی خۆی ببەستێت بەو یارەوەو دەڵێت :

دیققەت کە ، غەیری روشتەیی جان و میانی یار

ڕوشتەم نەدیوە (مەحوی) ئەمن بادرێ لە هیچ[1]

مەحوی کە گیانی خۆی بەست بە یارەوە ، مانای ئەوەیە ژینی خۆی بەستووە بە یارەوە ، چونکە گیان وا دەکات کە مەحوی نەمرێت و لە ژیاندا بێت ، (یار - بوون)یش وا دەکات کە ئەو ژیانەی مەحوی پڕ لە زیندوویەتی بێ و ژیانێکی راستەقینە بێت . لێرەدا دیسان سەرسامی مەحوی بەرامبەر ((یار - بوون) هەر بەردەوامەو ، سەرسامیەکەی زیاد دەکات بەوەی کە رۆحی خۆی بەستووە بە (یار - بوون)ەوە ، کەچی نە رۆحی شتێکی بەرجەستەو دیارەو نە (یار - بوون)یش عەینی و بەرچاوە ، ئەم دوانەش کە دیار نین و وەك (هیچ) یاخوود (عەدەم) وان ، لەیەك بادراون و بەیەکەوە بەستراون . مەحوی هەستدەکات ئەم دەرکەوتنەی یار کە سەرسامی کردووە ، لە حاڵەتی عەدەمدا رووی داوەو لەم حاڵەتی عەدەمەدا مەحوی بە

---

(1) د. م ، ل ٩٩.

نسبەت دەرەوە وەك نەبوو وایەو هیچ نییە ، کەچی توانیویەتی لەسەر ئەم هیچ (یاخوود عەدەم)ە ئەم شیعرە جوانە بنوسێت و دەڵێت :

چاوی کەویٚ کە بەم غەزەلەم دوڕشناسی شیعر
کیٚ بیٚ دەڵیٚ ئەوەندە گەوهەر وەرگریٚ لە هیچ[1]

مەحوی ئەو وشەو دەربڕین و دێڕە شیعرانەی خۆی ، کە بە هۆیانەوە تەعبیر لە (یار ـ بوون) دەکات ، بە گەوهەر دەزانێت . پێی وایە کەسێك کە شیعرناس بێت و بە قووڵی لە شیعر تیٚ بگات ، سەری لەوە سوڕ دەمێنێت ، کەوتنە حاڵەتی عەدەم کە لەدەرەوە وا دیارە ئەو کەسە بایەخ بە دنیا نادات و لە سەروەت و سامان و دەسەڵات و ...هتد بیٚ بەشەو هیچ شتێکی نییە مایەی بایەخ پێدان بێت ، کەچی سەرەڕای ئەمە بە هۆی دەربڕینی عەدەم و هەستکردن بە (یار ـ بوون) لەو عەدەمەدا ، شیعری وا دەڵێت کە وەك گەوهەرن و زۆر لە دنیاو پارەو سامان بە نرخترن ، چونکە پارەو سامان مرۆڤ بەهایان پیٚ دەدات و پارە خۆی لە خۆیدا لە کاغەزێك بەو لاوە نییە ، بەڵام گەوهەر بەهاو نرخی لە خودی خۆیدایەو بەهاو نرخ لە دەرەوەی خۆی وەرناگرێت . کەواتە شیعرەکانی مەحویش کە تەعبیر لە بوونی رەسەنی مەحوی دەکەن ، هەم خۆیان و هەم ئەو بوونەش کە تەعبیری لیٚ دەکەن ، وەك گەوهەرن و نرخ و بەهایان لە خۆیاندایەو هیچ کەسێك و هیچ شتێك ناتوانێت ئەو بەهاو نرخەیان لیٚ داماڵێت .

وەسفی (یار ـ بوون)لە شیعری مەحویدا

مەحوی کە واز لە دنیاو شتی دنیایی و دەرەوە دەهێنێت ، دەکەوێتە حاڵەتی عەدەمەوەو لە عەدەمدا بوونی خۆی دەردەکەوێت و دەرك بەو بوونەی خۆی دەکات . دوای دەرچوون لەو حاڵەتی عەدەمەو دەرککردنی بوونەکەی خۆی ، وەسفی ئەو بوونەی دەکات ، بەڵام ئەو دەربڕینانەی لەو وەسفەدا بەکاریان دەهێنێت ، وا دەردەکەون کە بۆ یارێکی بەرجەستە بن ، کەچی لە راستیدا وەسفی ئەو (یار ـ بوون)ەی خۆین کە بەرجەستە نییەو لە ناوەوەیدایە . بەڵام لەبەرئەوەی ئەو (یار ـ بوون)ەی بەرجەستە نییەو مەحویش ویستوویەتی تەعبیری لیٚ بکات ، لە

---

(1) د. م ، ل ١٠٠ .

شیعرەکانیدا وەك یارێکی بەرجەستە تەعبیری لێ کردووە . ئەمەش لەبەرئەوەیە ئەگەر لە شێوەی یارێکی بەرجەستەدا تەعبیری لێ نەکات ، ئەوا بە هیچ جۆرێك ناتوانێت باسی بکات و هیچ لە بارەیەوە بڵێت :

لالە خۆ مەحوی لە وەسفی حوسنی بێچوونی نیگار

لا لە تەئویلی خەلەف ، قوربانی تەئویلی سەلەف[1]

مەحوی گەیشتووەتە ئەو راستییەی کە ئەو یارەی ئەم عاشقی بووەو لە دوای کەوتنە حاڵەتی عەدەم بینیویەتی ، وەك هیچ یارێکی دەرەکی و دیارو بەرجەستە نییە . جوانیەکەی بێهاوتایەو لە دنیادا جوانێکی لەو جۆرەی نەبینیوەو لە بەرامبەر جوانیی یاردا سەراسیمەیە ، وەسفی ئەو جوانیەی پێ ناکرێت و زمانی لە ئاست وەسفکردنی جوانی بێهاوتای یارەکەیدا لاڵەو هیچ وشەو دەربڕینێك شك نابات وەسفی ئەو جوانیەی یاری پێ بکات . بۆیە وای بەباش دەزانێت وەك چۆن زانا پێشینەکانی ئیسلام لە بارەی ئەو وەسفانەی خواوە کە گوایە دەست و چاو و هەڵسان و رۆیشتنی هەیە هیچ تەئویلێکیان نەکردووە ، مەحویش وای بەباش دەزانێت لە بارەی جوانیی یارەکەیەوە هیچ نەڵێت ، چونکە جوانیی یارەکەی وەك جوانیی مرۆڤ و هیچ جوانییەکی تر نییەو وەسف ناکرێت . هەر ئەوەندەیە لەبەرئەوەی ئەهلی دڵە بە چاوی دڵ ئەو جوانییەی بینیوە ، بەڵام لەبەرئەوەی جوانیەکی بێهاوتایە ناتوانێت وەسفی بکات .

بەڵام دواتر دڵی ئارامی نەگرتووەو هەوڵی داوە هەرچۆنێك بێت وەسفی (یار - بوون)و جوانیەکەی بکات . بۆ نمونە لەم شیعرەی خوارەوەدا دەیەوێت وەسفی (یار - بوون) بکات ، بەڵام سەرسامەو نازانێت چۆن و بەچی تەعبیر لە یار بکات . بۆیە لە مێشك و زەینی خۆیدا وێنا(تصور)ی دەکات و هەوڵدەدات وەك یارێکی بەرجەستە تەعبیری لێ بکات و ئەندامەکانی جەستەی بە شتە جوانەکانی سروشت بچوێنێت . لە دێڕی یەکەمدا دەیەوێت تەعبیر لە باڵای یار بکات و دەڵێت :

شمشادە ئەمە ، یا قەدە ، یا سەروی رەوانە

یا عەرعەرە ، یا نەخلی موورادی دڵ و جانە[2]

مەحوی دەیەوێت باڵایەك بە (یار - بوون) ببڕێت و وەسفی ئەو باڵایەی بکات ، بەڵام سەراسیمە بووەو ناتوانێت تەعبیر لە باڵای (یار - بوون) بکات . نازانێت بە داری

---

(1) د . م ، ل ١٧٦ .

(2) د . م ، ل ٢٨٠ .

شمشاد تەعبیری لێ بکات ، یان بە سەرووی ڕەوان یان بە عەرعەر ، یاخوود بە داری ئاواتی خۆی لە ژیاندا ، تەعبیری لێ بکات . بە بڕوای ئێمە مەحوی هەستی کردووە باڵای یار وەك هیچ کام لەو درەختانەی سروشت نییەو لە هیچ شتێك ناچێت ، بۆیە هەستدەکات تەنیا داری ئاواتی دڵ و گیانی ئەمەو ، مانەوە بە گیانی و زیندوویەتی بە دڵی دەبەخشێت . بەهەمانشێوە نازانێت چۆن وەسفی زوڵفیشی بکات و دەڵێت :

داخۆ ئەمە ئەگریجەیە پەخشاوە بەسەردا

یا سونبولە کردوویە صەبا زوڵفی بە شانە(١)

نازانێت ئەوە ئەگریجەیە بەسەر شان و ملی(یار - بوون)دا پەخش بووەتەوە ، یان سونبولەو بای صەبا شانەی کردووە . کە دێتە سەر وەسفی چاوی دەڵێت :

ئاهووی خوتەنە جیلوە دەکاتن لە خەطادا

یا چاوی ڕەشی فیتنەگەری سوورمەکەشانە(٢)

چاوی (یار - بوون) کە کلی تێکراوەو ڕەشە ، ئەوەندە جوانە ، مەحوی نازانێت لە چاوی سورمەکەشی کچێکی شۆخ و عەییارو فیتنەگەر دەچێت ، یان لە میسکی ڕەشی ئاسکی خەتا دەچێت . لە وەسفی جوانی و بچووکیی دەمیدا دەڵێت :

دڵ هایمە دایم کە ئەمە قەترەیە داخۆ

یا جوزئێکی بێ جوزئە موسەمما بە دەهانە(٣)

دەمی (یار - بوون) ئەوەندە بچووك و جوانە ، مەحوی لە ئاستیدا سەراسیمە بووەو نازانێت لە بچووکیدا بە قەد دڵۆپێك دەبێت ، یان لە دڵۆپ بچووکترەو ئەوەندە بچووکە ناتوانرێت لەوە بچووکتر بکرێتەوەو بەشی دیکەی لێ نابێتەوە . مەبەستی ئەوەیە تا ئەوپەڕی بچووکی بچووکەو شتێك نییە لەو بچووکتر بێت . لە ئاست لێویدا هەر تەواو سەراسیمە بووەو دەڵێت :

ئەم مەی صیفەتی خوون خۆرە وا نازك و سوورە

یاقووتی لەبە ، یا گوڵە ، یا قووتی ڕەوانە(٤)

---

(1) د . م ، ل ٢٨٠ .

(2) د . م ، ل ٢٨٠ .

(3) د . م ، ل ٢٨٠ .

(4) د . م ، ل ٢٨١ .

مـەحوی هەسـتدەكات دەمـی (یـار ـ بـوون) سـیفەتی مـەییی هەیـەو ئـەوەی بیمژێت مەست دەبێـت . بـەڵام لـە كـاتی ئـەم مژینـەدا ، ئـەو (واتـە لێوەكـە) خـوێنی كـەسـەكـە دەمـژێت ، بۆیـە رەنگی بـەو خوێنـە سـوورە ، لەگـەڵ ئـەم سـوورییەدا نازكیشە . بەڵام مەحوی نازانێت چۆن تەعبیر لە سووری و نازكی ئەو لێوە بكات ، ئایا سوورییەكەی وەك یاقووتەو نازكیەكەی وەك گوڵە؟ یان لە هیچ ناچێت و تـەنیا خۆراكی گیانەو ، گیانی مەحوی بێ ماچی ئەو لێوانە نازێ . واتە مەحوی لـەو (یـار ـ بـوون)ەدا هەست بە مانەوەو ژیان دەكات و بەو دەژێ .

لـە كۆتـاییـشـدا هـەسـتـدەكات ئـەم هەموو پیـا هەڵگوتنـەی ئـەو بەرامبـەر (یار ـ بوون) ، تەنـها وەك ئاوازێكـەو تەعبیری لـە هـیچ نـەكردووەو نـەیتوانیوە باسـی (یار ـ بوون) بكات ، بۆیە بـە ئـاوازێكی غـەمگینی بولبـولی وەرزی پـاییز دەچـێت ، كـە تەنها ئاوازەو مانای نییەو تەعبیر لە وەرینی گەڵاو گوڵی درەخت دەكات :

ناڵاندم و فەرمووی كە ئەم ئاوازە حەزینە

یا (مەحوی)یە ، یا بولبولەكەی فەصڵی خەزانە(1)

مـەحـوی هەرچەند لەو شیعرەی سەرەوەدا نەیتوانیوە تەعبیر لە (یار ـ بوون) بـكـات ، بەڵام هەر وازی نەهێناوەو لە زۆر جێی تردا وەسفی كردووە . بۆنموونە دەڵێت :

وەكو رۆژ ئەو مەهە لەو دوورە دەركەوت

لـەمێوە ئەشك و ئاهی ئێمە سەركەوت(2)

وەك لە شیعری كلاسیكیدا باوە ، مەحوی لەم دێڕەدا (یار ـ بوون)ی بە مـانگ چواندووە . بـەڵام دەركـەوتنی ئـەو یـارە ، وەك دەركـەوتنی رۆژ وایـە بـۆ مـەحوی و ، ژیان و دنیاو دەوروبەری بۆ رووناك دەكاتـەوەو لەبـەر رووناكی ئـەم بوونەیدا هـەم لـە خۆی تێ دەگات و هەم لـە دنیـاش تـێ دەگـات . هـەر لەبەرئەمەیـە هەستدەكات ئـەم بوونەی شایەنی ئەوەیە هەرچی داغ و غەم و حەسرەتێكی هەیە لە پێناو ئـەودا بێـت ، نـەك لـە پێنـاو دنیـاو شـتی دنیاییـدا . كـە ئـەو (یـار ـ بـوون)ەی دەردەكـەوێت ،

---

(1) د. م ، ل ٢٨١ .

(2) د. م ، ل ٨٧ .

هەستدەكات ئەو (یار ـ بوون)ەی ئەوەندە بەرزو بەهادارە ، هیچ شتێك پێی ناگات ، بۆیە دەڵێت : **كە ئەو لێو و ددانەم دی بە جارێ**

لەبەر چاوم هەموو لەعل و گوهەر كەوت[1]

لەعل سوورەو جوانیەكەی لەو سوورییەیدایە ، گەوهەریش بەهاو قیمەتی لە جوانیەكەیدایە . بەلام سووری لەعل و جوانیی گەوهەر ، لە چاو لێوی سووری یارو دانی جوانیدا ، هیچ نین . بۆیە مەحوی كە دەرك بە جوانی و بەهای لێو و ددانی (یارـ بوون) دەكات ، لەعل و گەوهەری لەبەرچاو دەكەوێت و هەستدەكات هەرچەندە لەعل و گەوهەر مایەی دەوڵەمەندین و پێشتر هەوڵی دەدا بەدەستیان بهێنێت ، بەلام لەبەر نەبینین و دەرك نەكردنی جوانی و بەهای (یار ـ بوون) ، لەعل و گەوهەر بەلایەوە جوان و بەهادار بوون ، ئەگینا ئەو كەسەی بە دوای بوونی رەسەنی خۆیدا بگەرێ و بوونی خۆی لامەبەست بێ ، هەر ئەوەندەی هەستی بەو بوونەی خۆی كرد ، ئیتر هەموو لەعل و گەوهەرو دەوڵەمەندی لەپێش چاو دەكەوێ ، چونكە دەوڵەمەندی و لەعل و گەوهەر بوونێكی رووكەش و كۆتادارن ، بەلام بوونی رەسەنی مرۆڤ نیشانەی دەوڵەمەندییەكی ناوەكی و جاویدانییە . لەم حاڵەتی دەركەوتنەی (یار ـ بوون)دا بووە كە شەو داهاتووەو مەحوی خەریكبووە خەوی لێ بكەوێت و لەو بوونەی بێ ئاگا بێت و دەڵێت : **وەنەوزێكم شەوێ دا ، گەییە سەرم و**

وتی: هەستە، هەتاوت وا لەسەر كەوت[2]

هەر كە وەنەوزێكی داوەو خەریكبووە خەوی لێ بكەوێت ، (یار ـ بوون) لە ناخیدا درەوشاوەتەوە . درەوشانەوەكەی وەك رووناكیی خۆر وابووەو ئەوەی بە مەحوی وتووە كە نەخەوێت و هەستێت ، چونكە ئەم (واتە یار) بەم دەركەوتنەی دنیاو ژیانی بۆ رووناككردووەتەوەو جوانیی خۆی پیشان داوە . مەحوی هەر ئەوەندە دەتوانێت باسی (یار ـ بوون) بكات و لەمە زیاتر ناتوانێت تەعبیری لێ بكات و پێی وایە هەركەسێك بەرەو یار چوو ، ئیتر هەواڵی نامێنێت ، بۆیە دەڵێت :

لە كێ یا رەب خەبەر پرسی بكەم من

كە هەر كەس بۆ خەبەر چوو ، بێ خەبەر كەوت[3]

---

(1) د. م ، ل ٨٧ .

(2) د. م ، ل ٨٧ .

(3) د. م ، ل ٨٧ .

هەرکەسێك بە نیازی زانینی هەواڵی یارو باسکردنی ، بۆلای (یار - بوون) بچێت ، لای دەرەوەو خەڵك بزر دەبێت و هەواڵی نامێنێت ، چونکە هەر کەس جوانی و گەورەیی (یار - بوون)ی بۆ دەرکەوت ، لەبەرامبەریدا دەهشەت و سەرسوڕمان دەیگرێت و واقی وڕ دەمێنێت و دنیاو دەرەوەو ئەو خەڵکەی لەبەرچاو دەکەوێت کە پێشتر لەناویاندا توابوویەوەو ، هەستدەکات لەچاو یاردا هیچ نین و جارێکی تر روویان تێ ناکاتەوە . واتە بە حزوور پەیدا کردنی (یار - بوون) لای کەسەکە ، ئەو کەسە لە دنیاو دەرەوە دادەبڕێت و لای خەڵك هیچ هەواڵێکی نامێنێت و بێ خەبەر دەکەوێت . بۆیە مەحوی لەو حاڵەتەدا کە لە (یار - بوون) دادەبڕێت ، نازانێت هەواڵی یار لە کێ بپرسێت و لەگەڵ کێدا باسی (یار - بوون) بکات . ئەوانەی ئەو دەیانبینێت کەسانێکن لە (یار - بوون)ی خۆیان دابڕاون و بە دنیاوە خەریکن و بە کەڵکی ئەوە نایەن باسی (یار - بوون)یان لەگەڵدا بکات . ئەو کەسەش کە بەرەو (یار - بوون)ی خۆی چووەو ئەو یارەی دەرکەوتووەو دەرکی پێ کردووە ، بەو یارەی خۆیەوە سەرقاڵبووەو لە دنیاو دەرەوە دابڕاوە ، بۆیە مەحوی ناتوانێت پەیوەندی پێوە بکات و باسی یاری لەگەڵدا بکات . یاخوود دەتوانین بەم جۆرەش ئەم دێڕە لێك بدەینەوە : لەو حاڵەتانەدا کە بە دنیاو شتی دنیاییەوە خەریك دەبێت هەست بە (یار - بوون) ناکات و لێی دادەبڕێت ، ئەم دابڕانەی لە (یار- بوون) غەمباری دەکات و دنیای لا تاریك دەبێ . بۆیە دەکەوێتە بیرکردنەوە لە (یار - بوون) ، ئەو بیرکردنەوانەی لە بوونی خۆی بەمەبەستی دۆزینەوەی ، وەك ناردنی کەسان وایە بۆ گەڕان بە دوای کەسێکدا . بەڵام ئەو هەرجارێك لەم حاڵەتی خەریکبوونەی بە دنیاو شتی دنیاییەوە ، بیری لەو بوونەی کردبێتەوە ، بیرکردنەوەکەی بێ ئەنجام بووەو نەیتوانیوە ئەو بوونەی خۆی بدۆزێتەوە . ئەمەشی بەوە چواندووە ئەو کەسانەی (بیرکردنەوەکانی) کە بۆ هەواڵ زانینی (یار - بوون) چوون ، هەواڵی ئەویان نەهێناوەو خۆشیان بێ هەواڵ کەوتوون ، واتە هەردەم بیرکردنەوەکانی لە بوونی رەسەنی خۆی ، لە لایەن بوونە نائەسڵییەکانەوە کە ئەم پێوەیان خەریکبووە ، لە ناوبراون و بێ ئەنجام بوون . مەحوی هەستدەکات بەم دابڕانەی لە (یار - بوون) سینەی ئاگری تێبەر دەبێت ، بۆیە دەڵێت :

دڵم وەك شێری بێشەی شوعلە گرتوو

لە سینەی پڕ لە سۆزم دەریەدەر کەوت(1)

---

(1) د. م ، ل ٨٨ .

ئەم تەنیا کەوتن و دابڕانە لە (یار - بوون)داو نەبوونی کەسێك کە لەگەڵیدا باسی یار بکات و هەواڵی یاری لێ بپرسێت و بێ هەواڵ بوونی لە (یار - بوون) ، بووەتە هۆی ئەوەی سینەی پڕ لە سۆزی ، تەنیایی و غەم و ئازارو سووتان رووی تێ بکات و وەك دارستان گڕ بگرێت ، دڵیشی لە تاو ئەو ئاگرە لە دارستانی سینە دەرچووەو دەربەدەر بووە . نەك هەر ئەمە ، بەڵکو دەڵێت :

لەسەر خۆ چوو بەدەم گریانەوە دڵ

گەڕەك پڕ بوو کە ئەم منداڵە دەرکەوت[(١)]

دڵی ئەوەندە گریاوە ، بەدەم گریانەوە لەسەرخۆ چووەو خەڵکی گەڕەك بەهۆی ئەم گریان و لەسەرخۆ چوونەی دڵیەوە هەموو هاتوونەتە دەرەوەو گەڕەك پڕ بووە لە خەڵك و ، سەریان لەوە سوورماوە کە دڵی مەحوی بۆچی ئاوای بەسەر هاتووەو بۆچی ئاوا دەگری . بەڵام مەحوی دەزانێت بۆچی ئاوای لێ هاتووە ، هەستدەکات سینەو دڵی لەبەرئەوە وایان بەسەر هاتووە ، چونکە ئەم بە دنیاوە خەریکبووەو هەناسەی بۆ دنیاو شتی دنیایی هەڵکێشاوە ، ئەوەتە دەڵێت :

بە خۆڕایی ئەوەندەم ناڵە کێشا

لە سینەمدا پسا، ما، بێ ئەسەر کەوت[(٢)]

هەستدەکات ئەو ناڵەو هەناسە هەڵکێشانەی کە بۆ دنیا بوون ، بەخۆڕایی بوون و لە پێناو هیچدا بوون . ئێستاش پرزەی لێ براوەو لە تاو دابڕانی لە (یار - بوون) توانای هەناسە هەڵکێشانی نەماوەو وازی لە دنیاو دەرەوە هێناوە . ئەم دوورکەوتنەوەو وازهێنانەی لە دنیا دەبێتە هۆی دەرکەوتنی (یار - بوون) . بۆیە کە (یار - بوون) دەردەکەوێت ، مەحوی لە وەسفیدا دەڵێت :

لە رۆژئاواوە ئیمشەو بێ نیقابە

مەهی من، ماهی عالەم بێ مەفەڕ کەوت[(٣)]

کە (یار - بوون) دەردەکەوێت و لای مەحوی سەر هەڵدەداتەوە ، وەك ئەوە وایە مانگی خۆی سەری هەڵدابێتەوە . لە کاتێکدا کە پێش دەرکەوتنی مانگی خۆی (کە مەبەستی بوونی ئەسڵی خۆیەتی) ئەم لە مانگی عالەمدا توابوویەوەو ، بەوەوە

---

(1) د. م ، ل ٨٨ .

(2) د. م ، ل ٨٨ .

(3) د. م ، ل ٨٨ .

خەریکبوو . مەبەستی لە عالەم کەسانی دەوروبەریەتی کە لە ناویاندا دەژی و سەر بە دینی ئیسلامن ، مانگیش رەمزی ئیسلامە ، واتە لەو بوونەدا کە لە رێگەی عەرەب و ئیسلامەوە تیایدا دروست بوویوو ، خۆی دەبینییەوە . بەلاّم ئێستا کە بوونە ئەسڵییەکەی خۆی سەری هەڵداوەتەوە ، بوونە نائەسڵییەکەی (کە مانگی عالەمە) بەلاوە ناوە . تەنانەت هەموو ئەو بوونانەی دی کە هەن ، بەلای ئەمەوە هیچ نین و هەستدەکات دوورن لێی و لە دنیای ئەمدا شوێنێك نییە تیایدا بن . هەروەها ئەم دێرە ئەم لێکدانەوەی تریشی بۆ دەکرێت : هەر کەیارەکەی مەحوی (کە مانگێکە بۆخۆی) دەرکەوت ، ئەوەندە جوان و بەشەوق بوو ، مانگی ئاسمان لە چاویدا هیچ نەبوو و شەوقی لە مانگی ئاسمان بڕی و شەرمەزاری کردو ، مانگی ئاسمان نەیدەزانی بۆ کوێ هەڵبێت[1] . ئەم مانگەی مەحوی هەر بەناو مانگە ، ئەگینا رووناکی و درەوشانەوەی وەك خۆر وایە ، بۆیە کە دەردەکەوێت مەحوی بەسەر بە پیریەوە دەچێت ، ئەوەتە دەڵێت :

بەپیر ئەو رۆژەو (مەحوی) ئەوەندە
بەسەر چوویوو ، وەکو شەونم لەسەر کەوت[2]

کە (یار - بوون) دەرکەوت ، مەحوی بە پیریەوە دەچێت . بۆ پیشاندانی گەورەیی و شکۆی (یار - بوون) ، مەحوی بەسەر بەپیریەوە دەچێت و ئامادەیە سەری خۆی بکاتە قوربانیی (یار - بوون) ، چونکە بەدەرکەوتنی ئەو ، کە وەکو خۆر وایە ، مەوجودو بوونی ساختە وەك شەونم دەبن بە هەڵم و بە نسبەت مەحوییەوە نامێنن . کە ئەم (یار - بوون)ە دەردەکەوێت ، مەحوی دەهەشەت و سەرسامی دایدەگرێت و نازانێت چۆن تەعبیر لەو (یار - بوون)ەی بکات ، واتە ناتوانێت بە شێوەیەکی هەمەکی وەسفی بکات ، بۆیە هەوڵدەدات بە شێوەیەکی بەشەکی وەسفی بکات . لەم چەند دێڕەی خوارەوەدا وەسفی چاوی دەکات و دەڵێت :

نەوەك هەر چاوی مەستە ، خۆشی هەر مەست
بەلادا دێ ، کە دێ ، وەك تورکی سەر مەست[3]

---

(1) بڕوانە : د. م ، ل ٨٨ ، پەراوێزی ژمارە ٩.
(2) د. م ، ل ٨٩ .
(3) د . م ، ل ٧٢ .

چاوی مەست چاوێکی جوانە ، ئەو (یار ـ بوون)ەش کە مەحوی دەرکی پێ کردووە چاوی مەستە . تەنانەت نەك هەر چاوی ، بەڵکو خۆیشی مەستەو ، مەستییەکەی لەوەدایە کەوەك کچێکی شۆخ و جوان ، بەنازو لەنجەولار بەرێگەدا دەڕوات . لەنجەو لارەکەی بە جۆرێکە وا هەست دەکرێت کە مەستە ، بۆیە ئاوا بەڕێدا دەڕوات . تەنانەت لە یەکەم دەرکەوتنیدا هەر بە مەستی دەرکەوتووە :

لە حەجلەی نازو ئیعزازی بە صەد ناز

خودا تۆ حافیظی بی ، هاتە دەر مەست[(١)]

ئەو حاڵەتی عەدەمەی کە (یار ـ بوون) تیایدا دەردەکەوێت ، وەك حەجلە (واتە شوێنی یەکەم شەوی بووك و زاوا) وایە ، کە تیایدا مەحوی بە (یار ـ بوون) گەیشتووەو دەرکی کردووە ، ئیتر لەو حەجلەوە یار بە صەد نازەوەو بەمەستی هاتووەتە دەرەوە . مەحوی هەستدەکات ئەم دەرکەوتن و هاتنە دەرەوەی (یار ـ بوون) وا دەکات نەك هەر خۆی (واتە مەحوی) ، شێخ و سۆفیش عاشقی بن و دوای بکەون :

بە دویا شێخ و صۆفی مەستی عیشقی

لە ڕێیا کەوتوون مەستە لەسەر مەست[(٢)]

کە (یار ـ بوون) دەرکەوتووەو مەستانەو بە لەنجەولار بە ڕێدا ڕۆیشتووەوە ، مەحوی بە جۆرێك پێی سەرسام بووەو بەرەو رووی چووە ، هەستی کردووە شێخ و سۆفیش کە وازیان لە هەموو جوانی و خۆشییەك هێناوە ، ئەگەر ببینن ، واز لە شێخایەتی و سۆفیەتی دێنن و ، مەستی عیشقی جوانییەکەی دەبن و بەمەستی لەبەر پێیدا دەکەون و ئاواتی ئەوە دەخوازن بتوانن چاوی مەستی ببینن ، چونکە چاوە مەستەکانی ئەوەندە جوانن عالەم سەرسامی دەبن ، ئەوەتە دەڵێت :

نیگاهی مەستی تا مەستانی ڕێ دا

نەما لەو جێگە ڕێگەی کەس لەبەر مەست[(٣)]

کاتێك چاوە مەستەکانی (یار ـ بوون) ڕێگەیان دا ئەو کەسانە تەماشایان بکەن کە مەستی دنیان و بەشتی دنیاییەوە خەریکن ، ئەو مەستییەی دنیا بەری دان و

---

(1) د . م ، ل ٧٢ .

(2) د . م ، ل ٧٣ .

(3) د . م ، ل ٧٣ .

وازیان له دنیاو شتی دنیایی هێناو مەستی چاوی جوانی یار بوون . ئەوەندە لەم جۆرە خەڵکە بۆ تەماشاکردنی چاوی مەستی یار کۆبوونەوە ، جێگەی کەسێکی تر نەدەبوویەوە . مەبەستی ئەوەیە ئەو خەڵکە بۆیە مەستی دنیان و پێوەی خەریکن ، چونکە هەستیان بە (یار ـ بوون)ی خۆیان نەکردووە ، ئەگەر دەرك بە بوونی خۆیان بکەن مەستی ئەو دەبن و خەریکی بەدی هێنانی دەبن . بۆیە مەحوی شانازی بەو (یار ـ بوون)ەوە دەکات کە ئاوا خەڵك مەست دەکات و دەڵێت :

بنازم بەو پیاڵەی چاوی مەستە

بەیەك پرشنگی عالەم سەر بە سەر مەست[1]

چاوی مەستی یار چاوێکە بە یەك پرشنگی سەراپای عالەم مەست دەکات . مەحوی شانازی بەم چاوەوە دەکات ، چونکە کە عالەم و دەرەوە لە حاڵەتی هوشیاریدان و مەست نین ، بە جۆرێکی دی خۆیان پیشانی مەحوی دەدەن و سەرسامی دەکەن و بەرەو خۆیان رایدەکێشن ، بەڵام کە یەك پرشنگی چاوی یار بەر عالەم دەکەوێت ، واتە بەر خەڵك و دەرەوەو دنیا دەکەوێت ، مەستیان دەکات و لەو مەستیەدا خۆیان چۆنن ئاوا بۆ مەحوی دەردەکەون و مەحوی دەرك بە حەقیقەتیان دەکات و ئەوەی بۆ دەردەکەوێت کە لەچاو (یار ـ بوون)دا زۆر بێ بایەخن و شایەنی ئەوە نین بەرەو روویان بچێت . ئەمەش بە هۆی کاریگەری چاوی (یار ـ بوون)ەوەیە ، بۆیە دەڵێت : **لەبەر حوکمی نیگایا قاتە هوشیار**

هەتا چاوی بکا بڕ ، مەستە ، هەر مەست[2]

کە (یار ـ بوون) پرشنگی چاوی گرتە عالەم ، عالەم و حەقیقەتی عالەم دەردەکەون کە لەچاو یاردا هیچ نین ، بۆیە خەڵك هەموو روو دەکەنە (یار ـ بوون) و مەستی ئەو دەبن . ئەگەر (یار ـ بوون)ی هەر کەسێك بۆ ئەو کەسە دەربکەوێت و دەرکی بکات ، ئەوا ئەو کەسە لەبەرامبەر دنیاو شتی دنیاییدا بە هوشیاری نامێنێتەوەو واز لە دنیا دێنێت و مەستی نیگای (یار ـ بوون) دەبێت . کە ئەم حاڵەتە روویدا ئیتر دەشت و دەر پڕ دەبن لە مەست ، بۆیە دەڵێت :

وتی : سەیری دەرو دەشتم نەماوە

لە چاوم مەوج ئەدا ، پڕ دەشت و دەر مەست[3]

---

(1) د . م ، ل ٧٣ .

(2) د . م ، ل ٧٣ .

(3) د . م ، ل ٧٣ .

که دەشتودەر پڕ دەبن لە مەستی نیگای (یار - بوون) ، ئیتر نیگای یار هەر بەر ئەو مەستانە دەکەوێت و بەر دەشتودەر ناکەوێت . پێشتر کە (یار - بوون) دەرنەکەوتبوو ، کەس مەستی تەماشاکردنی نەبووبوو و دەورویەری چۆڵ بوو ، بۆیە سەیری دەرودەشتی دەکردو رووی لە خەڵك وەرگێڕا بوو ، بەلاّم کە خەڵك دەرکیان پیّ کرد ، لەدەوری کۆبوونەوەو دەشتودەریان پڕ کرد ، بۆیە (یار - بوون) جگە لە مەستەکانی نیگای چاوی ، لە دەوروبەری خۆیدا هیچ نابینێت . مەحوی سەری لە (یار - بوون) سوورماوە کە خەڵك بەو جۆرە مەستی بوون ، نازانێت چ ناوێکی لیّ بنێت ، بۆیە دەڵێت :

بە جوز مەی ناوی ئەم ناوە بەچی بەم
بە نەشئەی ئەو بەشەر هەم (بو لبشر) مەست[1]

مەحوی ناوی مەی لە یارو لەو نازە دەنێت کە چاوی یار دەیکات ، جگە لەم ناوە نازانێت چ ناوێکی تری لیّ بنێت . بۆیەش ئەو ناوەی لیّ دەنێت ، چونکە بە نەشەی خۆی ، وەك مەی مرۆڤ مەست دەکات و وای لیّ دەکات ئاگای لە دنیاو دەرەوەنەمێنێت و لە هەموو شتێك دابڕێت .

(1) د . م ، ل ٧٣ .

ئەنجام

لە کۆتایی ئەم لێکۆڵینەوەیەدا سەبارەت بە شیعرەکانی مەحوی ، گەیشتینە ئەم ئەنجامانەی خوارەوە :

١ ـ مەحوی هەوڵیداوە لە شیعرەکانیدا تەعبیر لەو بوونە بکات کە لەناوبایەتی و دەیجولێنێت . لە شیعرەکانیدا بە (یار ، شۆخ ، دلبەر ، ...هتد) ناوی دەبات .

٢ ـ هەم بوونی رەسەن و هەم بوونی ساختە ، بە جیا لەناو مەحویدا ئامادەییان هەبووە . زۆرجار بوونی ساختە ویستوویەتی لەناو مەحویدا ئامادەیی هەبێت و بەسەر مەحویدا باڵادەست بێت ، ئەم بوونە ساختەیەش لەدەرەوەی مەحوییەوە هاتووەتە ناوی و لە خودی خۆیەوە سەرچاوەی نەگرتووە . مەحوی ململانێی بوونە ساختەکان دەکات و دەیەوێت رزگاری ببێت لێیان و بوونە رەسەنەکەی خۆی تیایدا باڵادەست بێت و بەدی بێت .

٣ ـ ئەو ساتانەی مەحوی لە بوونی رەسەنی خۆی دادەبڕێت ، کە بوونێکی کوردییە ، لە شیعر نووسین بە زمانی کوردی دادەبڕێت و بەو زمانە شیعر دەنووسێت کە لێیەوە بوونێك هاتووەتە ناوی .

٤ ـ تا لەناو مەحویدا بوونی ساختە هەبێت ، بوونە رەسەنەکەی خۆی دەرناکەوێت .

٥ ـ مەحوی مردنی پێ باشترە ، لە مانەوەی لە دنیادا بە بوونێکی ساختەوە کە لە دەرەوە هاتووەتە ناوی .

٦ ـ مەحوی پێی وایە دەرکەوتنی بوونی رەسەن و بەدی هاتنی ، نەمری بە مرۆڤ دەبەخشێت ، نەك ئاوی حەیات .

٧ ـ لە حاڵەتی غیابی (بوونی رەسەن)دا ، مەحوی داوای لێ دەکات بێت و بیکوژێت . ئەم کوشتنەش دەکاتە کوشتنی ئەو لایەنەی مەحوی کە بوونی ساختەو مەوجود تیایدا ئامادەییان هەیە ، نەك کوشتنی ئەو مەحوییەی کە خاوەنی ئەو بوونە رەسەنەیە .

٩ ـ کاتێك مەحوی واز لە بوونی ساختەو مەوجود دەهێنێت و رۆحی موقەددەس دەبێت ، لە خەودا (یار ـ بوون)ەکەی دەردەکەوێت و دەیبینێت .

١٠ ـ دوای وازهێنانی مەحوی لە بوونی ساختەو مەوجود ، دەرکەوتن و ئامادەیی (یار ـ بوون) لە ئاگاییدا روو دەدات . بەڵام لەبەرئەوەی مەحوی بە چاوی سەر بۆی دەڕوانێت و دەیەوێت وەك یارێکی بەرجەستەو دیار ببینێت ، دەرکی پێ ناکات و (یار ـ بوون) دەکەوێتەوە حاڵەتی غیابەوە .

١١ ـ مەحوی لە بەرامبەر (یار ـ شۆخ ـ دلبەر ـ بوونی رەسەن)دا کەوتووەتە حاڵەتی عیشقەوەو عاشقی ئەو بوونە رەسەنەی خۆی بووە .

١٢ ـ عیشق لای مەحوی قۆناغی دوای وازهێنان لە (بوونی ساختەو مەوجود)و پێش دەرکەوتنی (بوونی رەسەن) و گەیشتنە پێی .

١٣ ـ کە مەحوی عاشقی ئەو بوونەی خۆی دەبێت ، دەکەوێتە جیهانی عیشقەوە . ئەو جیهانەی عیشق کە مەحوی تێی دەکەوێت وەك دنیا نییەو تیایدا خەم و خەفەت و دەردو ئازار ، مایەی خۆشین و نیشانەی ئەوەن عاشق لە عیشق بەردەوامە . جگە لەمە ، لە جیهانی عیشقدا کەس لە کەس زیاتر نییەو هەموو مرۆڤەکان وەك یەکن و هەر یەکەیان پاشایەکە بۆ خۆی .

١٦ ـ مەحوی لە عیشق و جیهانی عیشقدا هەست بە نەمری دەکات . واتە ئەگەر عاشق بێت کەسێکی نەمرەو ئەگەر لە عیشقدا نەبێت وەك مردوو وایە .

١٧ ـ لە جیهانی عیشقدا ئاگر هەیە . ئەم ئاگرەی جیهانی عیشق وەك ئاگری دنیا سووتێنەر نییە ، تەنها ئەو لایەنەی عاشق دەسوتێنێت کە بە بوونی ساختەو مەوجودەوە پەیوەستە . بۆیە مەحوی خۆی دەداتە بەر ئەم ئاگرەی جیهانی عیشق ، بۆ ئەوەی لە بوونی ساختەو مەوجود پاك ببێتەوە .

١٨ ـ مەحوی خۆی داوەتە بەر رووناکیی بوون و بە هۆی ئەو رووناکییەوە دنیاو دەوروبەری بۆ رۆشن بووەتەوە .

١٩ ـ لە جیهانی عیشقدا مەحوی ئامادەیە لە سەری خۆی ببورێت و بیکاتە قوربانیی مەعشووق .

٢٠ ـ مەحوی کە دەبینێت دنیا هیچ و بێ وەفایەو هەر رۆژەی لەسەر بارێکە ، رۆژێك مرۆڤ بەرز دەکاتەوەو رۆژێك دەیدات لە زەوی و تاسەر بۆ کەس نییە ، واز لە دنیاو شتی دنیایی دەهێنێت .

٢١ ـ واز هێنانی مەحوی لە دنیا ، لە مەرگ دۆستییەوە نییە ، بەڵکو لەوەوەیە کە دنیا لە چاو بوونی رەسەنی خۆیدا هیچ نییەو لە پێناو بەدیهێنانی ئەو بوونەیدا واز لە دنیا دەهێنێت . کەواتە مەحوی ژیان دۆستە ، بەلاّم ژیانی بە بوونی رەسەنی خۆیەوە دەوێت .

٢٢ ـ بە واز هێنانی مەحوی لە دنیاو شتی دنیایی ، دنیاو شتی دنیاییش لە مەحوی دەکشێنەوەو لە دەستی دەردەچن . بەمە دەکەوێتە حاڵەتی عەدەمەوەو لەو عەدەمەدا پەی بە (یار ـ بوون) دەبات .

٢٣ ـ لە دوای دەرچوون لە حاڵەتی عەدەم ، مەحوی دەیەوێت وەسفی (یار ـ بوون) بکات . بەلاّم کێشەی مەحوی ئەوەیە دەیەوێت وەك یارێکی بەرجەستەو دیار ، دەرك بەو (یار ـ بوون)ەی بکات و وەسفی بکات . لە کاتێکدا ئەو (یار ـ بوون)ە ، بەرجەستەو دیار نییەو وەسف ناکرێت ، بۆیە مەحوی لە بەرامبەر (یار ـ بوون)دا سەراسیمە بووەو هەرچیی کردووە نەیتوانیوە وەك یارێکی بەرجەستەو دیار وەسفی بکات .

سەرچاوەکان

سەرچاوە کوردییەکان :

– چەند فەیلەسوفێکی بوونگەرا ، فوئاد کامیل عەبدولعەزیز ، و : سامان عەلی حامید ، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم ، ب.ژ.چ ، س ٢٠٠٥.
– دیوانی مەحوی ، لێکدانەوەو لێکۆڵینەوەی : مەلا عبدالکریمی مودەڕیس و محمدی مەلا کەریم ، ئینتشاراتی کوردستان ، س ٢٠٠٣.
– فەلسەفەی بوونگەرایی ، جۆن ماکواری ، و : ئازاد بەرزنجی ، چاپخانەی ڕەنج ، سلێمانی ، چ ١ ، س ٢٠٠٥ .

سەرچاوە عەرەبییەکان :

– أصل الأخلاق وفصلها ، فردريك نيتشة ، ت : حسن قبيسي ، المؤسسة الجامعية للدراسات والنشر والتوزيع ، بيروت ـ لبنان ، ط ٢ ، س ١٩٨٣ .
– اشكالية التواصل فى الفلسفة الغربية المعاصرة ، عمر مهيبل ، الدار العربية للعلوم ، بيروت ـ لبنان ، ط ١ ، س ٢٠٠٥ .
– اشكالية الوجود والتقنية عند مارتن هيدجر ، ابراهيم احمد ، منشورات الاختلاف ، الجزائرالعاصمة ـ الجزائر ، ط ١ ، س ٢٠٠٦ .
– الفلسفة فى مواجهة العلم والتقنية ، مارتن هيدجر ، ت: د. فاطمة جيوشى ، منشورات وزارة الثقافة ، سوريا ـ دمشق ، ب.ط ، س١٩٨٨ .
– الكينونة والزمن ، مارتن هيدجر ، ت : د. جورج كتورة ، مجلة العرب والفكر العالمى ، العدد الرابع ، سنة١٩٨٨ .
– المأدبة (فلسفة الحب) ، افلاطون ، ت : د. وليم الميرى ، دار المعارف بمصر ، ط ١ ، س ١٩٧٠ .
– المذاهب الوجودية ، ريجيس جوليفيه ، ت : فؤاد كامل ، دار الآداب ـ بيروت ، ط ١ ، س ١٩٨٨ .
– الوجود والعدم ، جان بول سارتر ، ت : عبدالرحمن البدوي ، منشورات دار الآداب ـ بيروت ، ط ١ ، س ١٩٦٦ .
– محاضرات هيجل في تاريخ الفلسفة (المجلد الثالث) ، هيجل ، ت : ا. د. امام عبدالفتاح امام ، مكتبة المدبولى ـ القاهرة ، ب.ط ، س ١٩٩٧ .
– سورين كيركجارد ـ مؤسس الوجودية المسيحية ، د. على عبدالمعطى محمد ، دار المعرفة الجامعية ـ الأسكندرية ، ب.ط ، س ١٩٨٥ .
– كتابات اساسية (الجزء الثانى) ما الميتافيزيكا ، مارتن هيدجر ، ت : اسماعيل المصدق ، المجلس الأعلى للثقافة ـ القاهرة ، ط ١ ، س ٢٠٠٣ .
– مبدأ العلة ، مارتن هيدجر ، ت : د . نظير جاهل ، المؤسسة الجامعية للدراسات والنشر والتوزيع ـ بيروت ، ط ١ ، سنة ١٩٩١ .

ـ مبدأ الهوية ، مارتن هيدجر ، ت : آمال ابى سليمان ، مجلة العرب والفكر العالمى ، العدد الرابع ، سنة ١٩٨٨ .
ـ موسوعة العلوم الفلسفية (المجلد الثانى) ، هيجل ، ت : ا. د. امام عبدالفتاح امام ، مكتبة المدبولى - القاهرة ، ب.ط ، س ١٩٩٧.
ـ نداء الحقيقة ، مارتن هايدجر ، ت : أ . د. عبدالغفار المكاوي ، دار الشرقيات للنشر والتوزيع ، القاهرة ، ط ١ ، سنة ٢٠٠٢ .
ـ نقد العقل التأويلى ، فتحى المسكينى ، مركز الانماء القومى، بيروت ، ط ١ ، سنة ٢٠٠٥.

گۆڤار :

ـ العرب والفكر العالمى ، مركز الانماء القومي ـ لبنان ـ رأس البيروت ، العدد الرابع ، خريف ١٩٨٨.

ئەنتەرنێت :

ـ وجود الانسان باعتباره وجوداً في العالم ، جيانى فاتيمو ، ت : عبدالمنعم البرى .
ـ العالم والأشياء ، قراءة لفلسفة مارتن هيدجر ، كلاوس هيلد ، ت : اسماعيل المصدق.

له بڵاوکراوەکانی مەڵبەندی کوردۆلۆجی

بەرهەمی نوسین

١-فەرهەنگی ڕێزمانی کوردی، د. کەمال میراودەلی.

٢- فەرهەنگی زەویزانی، جەمال عەبدول.

٣-حركات الخوارج فی غربی إقلیم الجبال وشهرزور والجزیره الفراتیه:عطا عبدالرحمن محی الدین.

٤- سۆفیزم و کاریگەریی لە بزوتنەوەی رزگاریخوازی نەتەوەیی گەلی کورددا: ١٨٨٠- ١٩٢٥، د. جەعفەر عەلی رەسوڵ

٥-قـضـــاء هەڵەبجـه، دراسه فی الجغرافیه الإقلیمیه: عطا محمد علاءالدین.

٦-رۆڵی هۆکـــارە سیاســـییەکان لە دابەشبوونی دانیشتوانی پارێزگای سلێمانیدا: جاسم محەمەد محەمەد عەلی.

٧-پەیوەندییە سیاسییەکانی نێوان هەرێمی کوردستان و تورکیا، ١٩٩١-١٩٩٨: هێرش عەبدوڵلا حەمەکەریم.

٨-رۆژنامەگەریی خوێندکارانی کورد لە ئەورووپاو ئەمریکا، ١٩٤٩-١٩٩١، لێکۆڵینەوە لە مێژووی رۆژنامەگەریی، نەوزاد عەلی ئەحمەد.

٩-هوشیاری کۆمەڵایەتی، فوئاد تاهیر سادق

١٠-شاری سلێمانی ١٩٣٢-١٩٤٥ ، د. ئاکۆ عەبدولکەریم شوانی.

١١-إقلیم کوردستان العراق في دائرة السیاسات النفطیة العالمیة، د. محمد رؤوف سعید مهندس النفط زمناکو سعید

١٢-بەعەرەبکردن لە هەرێمە کوردنشینەکاندا ٦٣- ٨٤٧ ز، رحیم ئەحمەد ئەمین

١٣-تعریب قضاء خانقین من منظور جیوسیاسي، صلاح الدین انور قیتولي

١٤-کۆیە، کامەران طاهر سەعید

١٥-بوون لە شیعری مەحویدا، د. محەمەد ئەمین عەبدوڵلا

16/Report on the Sulaimani District of Kurdistan, E.B. Soane.

بەرهەمی وەرگێڕان

١-کۆمەڵکوژییەکەی دەرسیم، حوسێن یڵدرم، لە سوێدییەوە: کاوە ئەمین.

٢-جەنگی عێراق، کاپلان و کریستل، لە ئینگلیزییەوە: عەبدولکەریم عوزێری.

٣-یاسا دەستوورییەکانی تورکیا و کورد لە سەردەمی نوێدا، م. ئە. حەسرەتیان، لە روسییەوە: د. دلێر ئەحمەد حەمەد.

٤-سلێمانی ناوچەیەك لە کوردستان، ئی.بی. سۆن، لە ئینگلیزیەوە: مینە.

- **گۆڤاری کوردۆلۆجی، ژمارە یەکی ساڵی ٢٠٠٨**